

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MAKEDONYA İSYANLARI DÖNEMİNDE BULGAR
FİRARİLERİ MESELESİ (1902-1906)

BORA EFE
2501191151

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. NERİMAN ERSOY HACISALİHOĞLU

İSTANBUL - 2023

ÖZ

**MAKEDONYA İSYANLARI DÖNEMİNDE BULGAR
FİRARİLERİ MESELESİ (1902-1906)**

Bora EFE

20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti, 1902 yılında Cuma-yı Bala ve 1903 yılında İlinden İsyanı adı verilen iki büyük Bulgar isyanı ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Adı geçen isyanlar Osmanlı Devleti tarafından bastırılmış olsa da ilerleyen zamanlarda devlet için bazı sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu sorunlardan bir tanesi, bu çalışmanın konusu olan Bulgar firarileri meselesidir. İki isyan döneminde Osmanlı vatandaşı birçok Bulgar sınırı geçerek Bulgaristan'a firar etmiştir. Bulgaristan Emareti ve Avrupa tarafından bir mülteci meselesi olarak görülen bu soruna Osmanlı Devleti farklı bir açıdan bakmış, özellikle Bulgar komitalarının Bulgar köylerindeki ahaliyi firara teşvik ettiklerinin tespit edilmesi üzerine, devlet bu durumu bir firari meselesi olarak nitelendirmiştir.

Bu çalışmada, iki Bulgar isyanı sonrasında Bulgaristan Emareti'ne firar suretiyle göç eden binlerce Bulgarın durumu ve bu meselenin Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Emareti arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği incelenmiştir. Ayrıca firari Bulgarların ne şekilde göç ettikleri, Emaret ve komitacıların firarilere yönelik tutumları ve firarilerin nasıl geriye döndükleri de ayrıntılı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Firari, Mülteci, Yardım, Emaret, Osmanlı Devleti, Cuma-yı Bala İsyanı, İlinden İsyanı, Makedonya.

ABSTRACT

**BULGARIAN FUGITIVES ISSUE IN THE ERA OF
MACEDONIAN UPRISINGS (1902-1906)**

Bora EFE

In the beginning of the 20th. century, Ottoman Empire is obliged to two Bulgarian uprisings named Gorna Dzumaya and Ilinden-Preobrazhenie. None of them succeed, but both caused some problems for Ottoman Empire like Reform schemes. Bulgarian fugitives issue also became a problem between Bulgarian Emaret and Ottoman Empire. Thousands of Bulgarian fugitives acrossed the border of Bulgarian Emaret and it created new problem between both of them. Emaret and European countries saw this situation, like Refugee problem, however Ottoman Empire saw it opposite direction, when the Bulgarians started to flee, Ottoman Empire determined to they ran off because Bulgarian komitadjis affect them for it. Therefore Ottoman Empire saw this situation like a Fugitive Problem.

Keywords: Fugitive, Refugee, Relief, Emaret, Ottoman Empire, Dzumaian Uprising, Ilinden Uprising, Macedonia.

ÖNSÖZ

Balkanlarda etkisini gösteren milliyetçilik akımının da etkisiyle bağımsızlıklarını kazanmak adına Osmanlı yönetimine karşı 1876'da isyan eden Bulgarlar, Osmanlı güçleri karşısında kısa sürede başarısızlığa uğramışlardır. Ancak bu isyan her ne kadar başarısız da olsa, 93 Harbi adıyla da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na sebep olmuştur. Savaşın sonunda Osmanlı Devleti Rusya'ya yenilerek 1878 Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Antlaşma sonucu büyük bir özerk Bulgaristan kurulması gündeme gelse de antlaşmanın çıkarlarına uymamasından dolayı Avrupalı büyük devletlerin araya girmesi sonucunda Berlin Antlaşması imzalanarak Büyük Bulgaristan üçe bölünmüş ve Bulgaristan da özerk bir emaret haline gelmiştir.

Ancak yaşanan gelişmeler milliyetçi Bulgarları durdurmamıştır. Büyük Bulgaristan hedefini gerçekleştirmek amacıyla komitalar kurarak, birçok faaliyete girişen Bulgar milliyetçileri, Osmanlı Makedonyası'nda birçok terör eylemine imza atarak kaos ve anarşi ortamı yaratmaya çalışmışlardır. Avrupa'nın dikkatini çekerek Osmanlı Devleti'ne Makedonya'da reform baskısı uygulanmasını amaçlayan bu komitaların kaos çıkarmak amacıyla gerçekleştirdikleri faaliyetlerinden biri de belli zamanlarda isyanlar çıkarmak olmuştur. Özellikle 20. yüzyılın başında çıkan 1902 Cuma-yı Bala ve 1903 İlinden İsyanı bu konuda önem arz etmektedir. Avrupa'nın dikkatini çekerek Osmanlı Devleti üzerindeki baskıları arttırmak amacıyla gerçekleşen isyanlar, Osmanlı güçleri tarafından bastırılmış olsa da Avrupa'nın dikkatini çekmiş ve ilgili devletlerin Osmanlı Devleti'ne Makedonya bölgesi için reform baskısı uygulamalarına neden olmuştur. Ayrıca Avrupa'nın bu tutumu Bulgar komitalarını daha da cesaretlendirmiştir. Terör faaliyetlerine devam eden komitacılar Osmanlı Devleti'nin bölgede yaşayan ahaliye zulmettiği izlenimini yaratabilmek amacıyla gizlice sınırı geçerek civar köylerde yaşayan Bulgarları firara teşvik etmişlerdir. Bu sayede Bulgar firarileri meselesi ortaya çıkmıştır.

Bulgar firarileri meselesi, ilk olarak Tahsin Uzer'in "*Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*" adlı eserinde dikkatimizi çekmişti. Ancak Tahsin Uzer konu ile alakalı detaylı bilgi vermemiştir. Daha sonra Cumhurbaşkanlığı

Osmanlı Arşivi'nde araştırma yaparken konuyla alakalı birçok belgeye rastladık ve gerekli incelemeleri yaptıktan sonra konunun Makedonya Meselesi ve Osmanlı-Bulgaristan ilişkileri açısından öneminin farkına vardık. Bunun üzerine konu hakkında bir çalışma yapmaya karar verdik. Ayrıca o dönem konu ile alakalı müstakil herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması, bu kararı vermemizde etkili oldu.

Bu meşakkatli tezin yazılmasında emeği geçen ve katkısı büyük olan birçok isim oldu. En başta her zaman çalışmamda yardımcı olan, görüşmek istediğim zamanlarda beni hiç geri çevirmeyen ve kıymetli görüşleriyle elinden geldiğince bana yardımcı olan kıymetli tez danışmanım sayın Doç. Dr. Neriman Ersoy Hacısalıhoğlu hocama, görüşlerini benimle paylaşarak çalışmaya önemli katkı sağlayan sayın Prof. Dr. Ali Fuat Örenç ve Doç. Dr. Fatma Sel Turhan hocalarıma, okuyamadığım Osmanlıca kelimeleri okumamda hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen sayın Dr. Öğr. Üyesi Adem Korkmaz hocama, Fransızca metinleri okumamda her türlü yardımını gördüğüm sayın Cenk Bulut'a, İngiliz Gazete Arşivleri'nin internet sitesine girebilmem için siteye üye olan ve arşivi kullanmamı sağlayan sevgili kuzenim Eda Anıl'a, her zaman manevi destek ve motivasyonlarını hissettiren değerli dostlarım Firdevs Esenlik, Gamze Ergün ve Merve Fırat'a, bana bu zor süreçte hiçbir zorluk çıkarmayarak her zaman destek olan, canım annem Ayşegül Çulhaoğlu'na, son olarak da yaşanan pandemi sürecinde Osmanlıca belgeleri internet üzerinden erişime açarak bu çalışmaya büyük kolaylık sağlayan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'na en içten teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul-2023

Bora EFE

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	ix
EKLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BULGAR FİRARİLERİ MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE OSMANLI TEBAASI BULGARLARIN FİRAR TEŞEBBÜSLERİ

1.1. Tarafların Sorunu Ele Alırken Kullandığı Tabirler Üzerine Bir Değerlendirme.....	22
1.2. Bulgar İsyancıları Sonrasında Yaşanan Fırar Hadiseleri.....	25
1.2.1. Cuma-yı Bala İsyancıları Sonrası Selanik ve Manastır'da Yaşanan Fırarlar.....	25
1.2.2. İlinden İsyancıları Sonrasında Selanik ve Manastır'da Yaşanan Fırarlar....	46
1.2.3. Edirne Vilayetine Bağlı Bölgelerden Fırar Edenler.....	52
1.2.3.1. Fırar Hadiseleri Öncesi Durum.....	52
1.2.3.2. Cuma-yı Bala İsyancıları Döneminde Edirne'de Yaşanan Fırar Hadiseleri.....	55

1.2.3.3. <i>Preobrajen (Preobrazhenie) İsyanı Döneminde Yaşanan Firarlar</i>	62
1.3. Firarilerin Geldiği Bölgeler ve Bulgaristan Emareti'nin Firarileri Yerleştirme Teşebbüsleri.....	76
1.4. Firarilerin Geride Bıraktıkları Malları ve Mülkleri Meselesi.....	84
1.4.1. Firarilerin Emlâkı Meselesi.....	84
1.4.2. Firarilerin Tarlaları Meselesi.....	87
1.4.3. Firarilerin Hayvanları Meselesi.....	88

İKİNCİ BÖLÜM

FİRARİLER İÇİN YAPILAN YARDIM FAALİYETLERİ

2.1. Bulgarlar Tarafından Yapılan Yardımlar.....	91
2.1.1. Bulgaristan Hükümeti Tarafından Yapılan Yardımlar.....	91
2.1.2. Varna ve Filibe Belediyesi Tarafından Yapılan Yardımlar.....	97
2.1.3. Sivil Yardım Cemiyetleri Tarafından Yapılan Yardımlar.....	101
2.1.4. Komitacılar Tarafından Yapılan Yardımlar.....	109
2.2. Harici Devletler Tarafından Yapılan Yardımlar.....	112
2.2.1. Ruslar Tarafından Yapılan Yardımlar.....	112
2.2.2. İngilizler Tarafından Yapılan Yardımlar.....	121
2.2.3. Diğer Devletler Tarafından Yapılan Yardımlar.....	128
2.3. Firarilerin Dönüşü ve Sonrasında Yapılan Yardımlar.....	129
2.3.1. Osmanlı Devleti Tarafından Yapılan Yardımlar.....	129
2.3.2. Amerikalı Doktor Marsh Tarafından Yapılan Yardımlar	134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGAR FİRARİLERİNİN GERİ DÖNÜŞLERİ

3.1. Firarilerin Dönüşleri İçin Yapılan Müzakereler.....	142
3.1.1. Cuma-yı Bala İsyanı Sonrası Yapılan Müzakereler.....	142
3.1.2. İlinden İsyanı Sonrası Yapılan Müzakereler.....	151
3.1.3. Vaktinde Dönemeyen Firariler İçin Yapılan Müzakereler.....	170
3.2. Firarilerin Memleketlerine Dönüşleri.....	185
3.2.1. Cuma-yı Bala İsyanı Sonrasında Geri Dönenler.....	185
3.2.2. İlinden İsyanı ve Sonrasında Geri Dönenler.....	187
3.3. Bulgaristan Emareti'nin Firarileri Engelleme Teşebbüsleri.....	192
3.4. Komitacıların Firarileri Engelleme Teşebbüsleri.....	196
3.5. Sınır Kapıları Dışından Gizlice veya Başka Ülkeler Üzerinden Gelen Firariler Meselesi.....	202
SONUÇ	207
KAYNAKÇA	209
EKLER	219

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo I: Yapılan Tahkikat Sonucunda Firar Edenlerin Listesi.....	42
Tablo II: Yanan Köylerin Miktarı ve Ahalisi Firar Eden Köylerin İsimleri.....	64
Tablo III: Selanik Vilayetinden Gönderilen ve Geri Dönen Firarilerden Muhtaç Olanlar ve Kendi İhtiyaçlarını Karşılatabilecek Olanların Listesi.....	131
Tablo IV: Pınarhisar Kazasına Bağlı Kurudere Köyünde Dağıtılan Eşyanın İsmi ve Miktarı.....	139
Tablo V: Memleketlerine Geri Dönmek İsteyen Firarilerin İsim ve Nereli Olduklarını Gösteren Liste.....	178

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Bulgar Firarilerinin Dağlardaki Durumunu Resmeden İllüstrasyon.....	219
Ek 2: Birinci Resim: Firarilere Yardım Taşıyan At arabaları, İkinci Resim: Kendilerine Yardım Yapılmasını Bekleyen Firariler.....	220
Ek 3: Sınırı Geçen Bulgar Firarileri.....	221
Ek 4: Rus Konsolosunun Eşi Madam Bakhmeteff'i Firarilere Yardım Götürürken Resmeden İllüstrasyon.....	222
Ek 5: Firari Kadınlar ve Çocukları Gösteren Bir Fotoğraf.....	223
Ek 6: Dubnitsa'da Bulunan Firarilerden Bazılarını Gösteren Resim.....	224
Ek 7: Firarileri Temsil Eden Bir İllüstrasyon.....	225
Ek 8: Bulgaristan Komiseri Ali Ferruh Bey.....	226
Ek 8: Pierce O'Mahoney.....	227
Ek 9: Sofya Rus Konsolosu George Bakhmeteff ve Amerikalı Eşi Mary Beale Bakhmeteff.....	228
Ek 10: Türk Düşmanlığı ile Tanınan Muhabir Arthur Greenwood Hales.....	229
Ek 11: Varna Belediye Başkanı Damyan Perelingov Tarafından Kurulan Cemiyetin Firarilere Yardım Amacıyla Bastırdığı Bulgarca İlanın Sureti.....	230
Ek 12: Maika Yardım Cemiyeti'nin Firarilere Yardım Amacıyla Düzenlediği Etkinlik Programı.....	231
Ek 13: Padişah Tarafından Affedilen Bir İdam Mahkumunun Bulgaristan'daki Firarilere Geri Dönmelerini Tavsiye Eden Mektubun Osmanlıca Sureti.....	232
Ek 14: Dubnitsa Kaymakam Vekili Tarafından Firarilerin İfadelerine Göre Yazıldığı İddia Olunan ve Osmanlı Askerleriyle Başbozukların Köylerde Yaptıkları Sözde Zulümlerim Anlatan Rapor.....	233

Ek 15: Bir Önceki Raporun Devamı.....	234
Ek 16: Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Emareti Arasında 8 Nisan 1904 Tarihinde İmzalanan İtilafnamenin Sureti.....	235
Ek 17: Geri Dönecek Firariler Hakkında Ne Yapılması Gerektiği ile Alakalı Hazırlanan Talimatname Sureti.....	236
Ek 18: Firarilerin Sorunsuzca Geri Dönüşlerini Kolaylaştırmak ve Yeniden Firar Hadiselerini Engellemek Amacıyla Alınan Kararlar.....	237

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.}MTZ.(04)	: Sadâret-Bulgaristan Evrakı
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.g.y.	: Adı geçen yayın
BEO	: Bâb-ı Âlî Evrak Odası Evrakı
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
çev.	: Çeviren
DH.MKT.	: Dahiliye Nezareti-Mektubi Kalemî Evrakı
DH.ŞFR.	: Dahiliye Nezareti-Şifre Kalemî Evrakı
haz.	: Hazırlayan
HR.SFR.04..	: Hariciye Nezareti-Sofya Sefareti Evrakı
HR.SYS.	: Hariciye Nezareti-Siyasi Evrakı
HR.TH..	: Hariciye Nezareti-Tahrirat Evrakı
İ..DH..	: İrade-Dahiliye Evrakı
İ..HUS.	: İrade-Hususi Evrakı
İ..ML..	: İrade-Maliye Evrakı
İ..MTZ.(04)	: İrade-Bulgaristan Evrakı
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları Evrakı
nr.	: Numara

s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TFR.I..A...	: Teftişat-1 Rumeli (Rumeli Müfettişliği)-Sadaret Evrakı
TFR.I..ED..	: Teftişat-1 Rumeli (Rumeli Müfettişliği)-Edirne Evrakı
TFR.I..MKM.	: Teftişat-1 Rumeli (Rumeli Müfettişliği)-Makamat Evrakı
TFR.I..SL..	: Teftişat-1 Rumeli (Rumeli Müfettişliği)-Selanik Evrakı
vb.	: ve benzeri
Y..A...HUS.	: Yıldız-Hususi Maruzat Evrakı
Y..A...RES.	: Yıldız-Resmi Maruzat Evrakı
Y...MRZ.d...	:Yıldız-Maruzat Defterleri
Y..MTV.	: Yıldız-Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y..PRK.ASK.	: Yıldız-Askeri Maruzat Evrakı
Y..PRK.KOM.	: Yıldız-Komisyonlar Maruzatı Evrakı
Y..PRK.MK..	: Yıldız-Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı Evrakı
Y..PRK.MYD.	: Yıldız-Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi Evrakı
Y..PRK.UM..	: Yıldız-Umumi Evrakı

GİRİŞ

Meselenin Arka Planı

1789 Fransız İhtilali ile evrensel bir boyut kazanan milliyetçilik akımı, ilerleyen zamanlarda Osmanlı topraklarında yaşayan farklı din ve milletten toplulukları da etkilemiştir. Sırpların 1804 yılındaki isyanı ile başlayan bu süreç, 1821’de Rumların isyanıyla devam etmiş, akabinde Bulgarlar da bu akımdan etkilenecek faaliyete geçmişlerdir. Bu amaçla ilk olarak 1835’te Velço adlı Tırnovalı bir Bulgar öncülüğünde bir isyan teşebbüsünde bulunmuşlardır. Ancak Osmanlı hükümetinin durumu önceden fark etmesi isyanı önlemiştir.¹

Bu girişimden sonra, 1835’te Tırnova, 1841’de Niş ve 1850’de de Vidin ayaklanmaları çıkmıştır. 1875’te Bükreş İhtilal Komitesi öncülüğünde çıkan Bulgar ayaklanması da başarısız olduktan sonra Bulgar Merkez İhtilal Komitesi üyeleri yeni bir ayaklanma planlamaya başlamıştır. Bu amaçla Maçka Deresi’nde (Oborişte) toplanan komitacılar Filibe’de 13 Mayıs 1876’da bir ayaklanma çıkarmaya karar vermişlerdir. Ancak ayaklanma, bazı komitacıların Osmanlı zaptiyeleri tarafından yakalanması üzerine 2 Mayıs 1876’da başlamıştır. İsyan, Osmanlı birlikleri tarafından kısa sürede bastırılmış olsa da hem 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşına hem de Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarına giden süreçte mihenk taşı olmuştur.²

93 Harbi’nde Osmanlı Devleti yenilmiştir. Savaşın sona 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile büyük bir Bulgaristan idaresi kurulmuş ve Osmanlı Devleti’nin elindeki Bulgaristan topraklarının büyük bir kısmı bu idareye dahil edilmiştir. Antlaşmada Bulgarlara oldukça cömert davranılarak Bulgarların yaşadığı bütün bölgeler kurulması planlanan Büyük Bulgaristan sınırları

¹ Halil İnalcık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren Yayınevi, İstanbul, 1992, s.27; Ercan Karakoç, Gökhan Durak, “Amerikan Basınında Doğu Rumeli Olayları (1878-1888)”, **Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C.IX, S.2, Edirne, Aralık 2020, s.403 (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karen/issue/17526/183259> , Erişim tarihi: 11.03.2023.

² Mithat Aydın, **Balkanlarda İsyan Osmanlı-İngiliz Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan’daki Ayaklanmalar (1875-1876)**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Eylül 2005, s.144-147-150.

içerisine dahil edilmiştir.³ Böylece Büyük Bulgaristan'ın sınırları, Tuna Nehri'ni izleyerek Ege Denizi'ne, Arnavutluk'tan da Karadeniz'e kadar geniş bir coğrafyaya ulaşmıştır.⁴

Ancak antlaşma başta İngiltere ve Avusturya-Macaristan olmak üzere büyük güçlerin ve Balkanlar'da yeni kurulan devletlerin muhalefetiyle karşılaşmıştır. İngiltere, Bulgaristan'ın Ege'ye açılacak kadar sınırlarının genişlemesini istemediği için, Avusturya-Macaristan ise yeni kurulan Bulgaristan Prensliği'ni çıkarlarına aykırı derecede büyük bir devlet olarak gördüğü için antlaşmaya karşı çıkmıştır. Ayrıca yeni kurulan Balkan devletleri de umdukları kadar büyük toprak kazanımına sahip olamadıkları için antlaşmayı memnuniyetsizlikle karşılamışlardır. Bunun üzerine Almanya'nın önerisi sonucunda, Berlin'de 13 Haziran 1878'de bir kongre toplanmış ve bir ay sonra 13 Temmuz 1876'da Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma sonucunda 163.965 kilometrekarelik Bulgaristan devleti üç parçaya bölünmüş, yeni kurulan Bulgaristan Emeti'ne de 63.972 kilometrekarelik bir alan bırakılmıştır. Geriye kalan bölgeden 32.594 kilometrekarelik alan “Şarki-Rumeli” vilayeti adı ile özerk bir Osmanlı vilayeti haline gelmiştir.⁵ Son parça olan 67.399 kilometrelik Makedonya ise reform yapmak şartıyla doğrudan Osmanlı Devleti'nin idaresine bırakılmıştır. Böylece Büyük Bulgaristan kâğıt üzerinde kalmış ve bu devletin varlığını isteyen milliyetçi Bulgarlar büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır.⁶

³ Mahir Aydın, **Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996, s.125; Umut Soysal, “1878 Berlin Antlaşması Sonrası Bulgaristan ve Şarki Rumeli’de Osmanlı Devleti’nin Türk Dili Politikası Üzerine Bazı Tespitler” **Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları**, C.III, S.1, Kırklareli, 2021, s.79, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.47139/baltd.840747>., Erişim tarihi: 21.03.2023.

⁴ Ali İhsan Gencer, “Ayastefanos Antlaşması” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.IV, 1991, s.225, (çevrimiçi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayastefanos-antlasmasi>., Erişim tarihi: 21.03.2023.

⁵ Aydın, **a.g.e.** s.127; Ali İhsan Gencer, “Berlin Antlaşması”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.V, 1992, s.516, (çevrimiçi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/berlin-antlasmasi>., Erişim tarihi: 21.03.2023.

⁶ Aydın, **a.g.e.** s.128. Kemal Beydilli, “II.Abdülhamid Devrinde Makedonya Mes’alesi’ne Dâir”, **Osmanlı Araştırmaları IX**, C.IX, S.9, İstanbul, 1989, s.79, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/112680>, Erişim tarihi: 03.01.2023; Yakub Ahbab,

Ancak milliyetçiler, imzalanan antlaşmaya rağmen pes etmemişler ve Ayastefanos Antlaşması'yla çizilen sınırları Bulgaristan'ın gerçek sınırları olarak kabul ederek, bu sınırlara ulaşmayı milli hedefleri haline getirmişlerdir.⁷

Milliyetçi Bulgarlar, hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla yayılmacı bir politika izlemek istese de komşu Balkan devletleri çıkarları gereği bu konuda Bulgaristan için engel teşkil etmiştir. Diğer Balkan devletlerinin de Makedonya'da tebaasının olması, bölgede hak iddia etmelerine neden olduğundan dolayı, bölgenin Bulgaristan yönetimine girmesine karşı çıkmışlardır. Ayrıca Büyük Bulgaristan'ın bölgedeki güç dengesini Bulgarlar lehine etkileyeceğinden ve bunun doğuracağı sonuçlardan da endişe ettikleri için, Bulgaristan'ın girişeceği genişlemeye yönelik herhangi bir atılımı engellemeye hazırıldılar. Buna rağmen hayallerinden vazgeçmeye niyeti olmayan Bulgarlar da amaçlarına ulaşmak için uygun fırsatları kollamaya başlamışlardır.⁸

Bulgarların Büyük Bulgaristan'ı yeniden kurabilmek amacıyla giriştikleri faaliyetlerden en önemlisi *Güney Bulgaristan* olarak adlandırdıkları Şarki-Rumeli vilayetinin 18 Eylül 1885'te Bulgaristan'a katılması olmuştur. Bulgarlar Berlin Antlaşması sonucu bu bölgenin Bulgaristan'dan ayrılmasını kabul etmedikleri gibi bölgenin kendilerine katılmasını her zaman arzu etmişlerdir. Bu amaçla vilayetin merkezi olan Filibe'de 18 Eylül 1885 sabahında ayaklanan Bulgarlar, Vali Gavril Paşa'yı (Gavril Kristeviç) sınır dışı ederek *Doğu Rumeli Geçici Hükümeti*'ni kurmuşlardır. Olayların sonrasında Bulgar Prensi I. Aleksandr'a bir telgraf gönderen isyancılar, prensin Filibe'ye gelip yönetimi ele almasını istemişlerdir.⁹ Bunun üzerine Filibe'ye gelen Prens Aleksandr *Kuzey ve Güney Bulgaristan Prensi* unvanını almış

"Amerikan ve İngiliz Basınında İkinden İsyanı (1903)", **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C.I, S.1, 2015, s.119, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karen/issue/17526/183259>, Erişim tarihi: 02.02.2023.

⁷ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 1/18.ve 19.Yüzyıllar**, (çev. İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Tunalı) Küre Yayınları, 7.Baskı, s.396.

⁸ Gül Tokay, **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s.31.

⁹ Aydın, **a.g.e.** s.136; Ercan Karakoç, Gökhan Durak, **a.g.m.**, s.413-414.

ve yayımladığı bir beyanname ile Şarki-Rumeli vilayetinin Bulgaristan Eمارeti tarafından ilhak edildiğini ilan etmiştir.¹⁰

Emaretin bu tutumu üzerine Avrupalı Büyük Devletler, Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a savaş açmasını beklemiş, Osmanlı Devleti'nin savaş ilan edeceğine kesin gözüyle bakan Sırbistan ise Bulgaristan'la savaşa girmiştir. Ancak Osmanlı Devleti umulanın aksine savaş açmak yerine sorunu diplomatik yollarla çözmeye karar vermiştir.¹¹ Sultan II. Abdülhamid, özellikle diğer Balkan devletlerinin Osmanlı aleyhinde ittifak kurmasından çekindiği için Avrupalı Büyük Devletlerin desteğini alarak meseleyi çözmeye çalışmıştır. Bu amaçla Babiâli'den Avrupalı devletlere müdahale için çağrıda bulunmasını istemiştir.¹²

Büyük güçler, Sultan II. Abdülhamid'in statükoyu yeniden tesis etme talebini olumlu karşılamış olsalar da hiçbiri konu hakkında çözüm bulmaya girişmemiştir. Rusya, 21 Eylül 1885'te Bulgaristan prensine gönderdiği kınama mesajının Bulgaristan idaresini ilhaktan vazgeçirmeye yeterli olacağına inanmıştır. Avusturya-Macaristan, Emaretin tutumundan rahatsız olsa da hem Rusya ile arasını bozmak istemediğinden hem de oluşan yeni statüko vasıtasıyla bazı kazanımlar elde edebileceğine inandığından öne çıkmak istememiştir. İngiltere ise hem İstanbul üzerindeki nüfuzunu arttırabileceği hem de Boğazların kontrolünü Mısır yerine Bulgaristan üzerinden elde edebileceğini düşündüğü için meseleye müdahil olma konusunda oldukça isteksiz davranmıştır.¹³

Konunun çözümü amacıyla 5 Kasım 1885'te İstanbul'da bulunan Tophane Köşkü'nde, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Eمارeti temsilcileri ile Avrupalı devletlerin İstanbul büyükelçilerinin katıldığı *Tophane Elçiler Konferansı* gerçekleştirilmiştir. Müzakere edilen birçok oturumdan sonra Osmanlı Hariciye

¹⁰ Ercan Karakoç, Gökhan Durak, **a.g.m.**, s.414; Fahir Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914**, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s.539.

¹¹ Aydın, **a.g.e.**, s.137.

¹² Feroze A.K. Yasamee, **Abdülhamid'in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888**, (çev. Yusuf Selman İnanc), Kronik Yayınları, İstanbul 2018, S.204-206.

¹³ Yasamee, **a.g.e.**, s.207.

Nazırı Sait Paşa ve Adliye Nazırı Server Paşa ile Bulgaristan Eمارeti Umur-ı Ecnebiyye Müdürü İlya Tsanov arasında 5 Nisan 1886 tarihinde *Tersane Antlaşması* imzalanmıştır. Böylece Şarki-Rumeli'nin Bulgaristan Eمارeti tarafından ilhakı Osmanlı Devleti tarafından belli şartlar altında resmi olarak kabul edilmiştir. Gerçekleşen ilhak sonucunda Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan ile birlikte Makedonya'ya sınırdaş olmuştur. Bu durum ilerleyen zamanlarda Bulgaristan başta olmak üzere bütün Balkan devletlerinin Makedonya'yı ele geçirmek için mücadele etmelerine ve Makedonya meselesinin başlamasına neden olacaktır.¹⁴

Bulgarlar, Şarki-Rumeli'nin ilhakından sonra sıranın Makedonya'ya geldiğine karar vererek bölgeyi yeni hedefleri haline getirmişlerdir. Ancak Makedonya, Şarki-Rumeli kadar kolay ilhak edilebilecek bir bölge değildi. Çünkü Şarki-Rumeli'nin Bulgaristan Eمارeti'nden ayrı tutulması, daha çok politik bir karar iken, Makedonya, Balkan milletlerinden her birinin, belli sebeplerden dolayı sahip olmak istediği bir toprak parçasıydı.¹⁵

19.yüzyılın sonunda, Makedonya'da hak iddia eden dört devlet mevcuttu. Bunlar Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Romanya'ydı. Bunlardan başka asgari düzeyde de olsa Arnavut liderler, Manastır ve Kosova vilayetlerinin gelecekteki kendi özerk bölgelerinin bir parçası olmasını istiyorlardı. Bu ulusların iddiaları; tarihi geçmiş, nüfusun etnik yapısı ve güçler dengesinin muhafazasının gerekliliği olmak üzere üç temel ilkeye dayanmaktaydı. Yunanistan, tarih esas alındığında rakiplerine oranla daha avantajlı konumda görülüyordu. Çünkü bu topraklar Antik Yunan ve Bizans'la özdeşleştirilmekteydi. Ayrıca bölge Yunanistan'ın ulusal bir teşkilatı gibi

¹⁴ Mahir Aydın, **Şarkî Rumeli Vilayeti**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s.275. Beydilli, **a.g.m.**, s.79. Mahir Aydın, "Tophane Konferansı Doğu Rumeli'ye Veda" **Tarih Dergisi**, S.53, 2011, s.122-123, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/102185>, Erişim tarihi: 03.02.2023. Tophane Konferansı'na Almanya adına Joseph Von Radowitz, Avusturya-Macaristan adına Baron Heinrich Von Calice, Fransa adına Marquis Henri de Noailles, İngiltere adına Sir William White, İtalya adına Luigi Corti ve Rusya adına da Alexandr Nelidov katılmıştır.

¹⁵ Aydın, **a.g.e.** s.142.

hareket eden İstanbul Rum Patrikliği'nin yetkisi altında bulunmaktaydı. Ancak Bulgarlar ve Sırp'ların da Osmanlı öncesine dayanan tarihi iddiaları mevcuttu.¹⁶

Bulgarların Makedonya'daki faaliyetleri iki temele dayandırılmıştır. Bunlardan ilki 1870 yılında kurulan Bulgar Eksarhlığı'nın varlığı ve Makedonya'nın geniş bir bölümünün Eksarhlığın kontrolüne verilmesi, ikincisi de Avrupalı Devletler tarafından hükümsüz kılınan Ayastefanos Antlaşması sonucunda Makedonya'nın Bulgaristan'a dahil edilmesidir.¹⁷

Bulgarların Makedonya'ya yönelik faaliyetlerinde İngiltere'nin de önemli payı olmuştur. İngiltere, Osmanlı toprakları içerisindeki sorunları kullanarak Rusya'yı Hindistan'dan, diğer Avrupalı devletleri de Mısır, Sudan ve hakimiyeti altındaki diğer bölgelerden uzak tutmayı amaçlamıştır. Bu nedenle Balkan devletlerini el altından kışkırtarak hem Osmanlı Devleti'yle hem de birbirleriyle giriştikleri mücadelelerden istifade etmeye çalışmıştır. İngiltere, Makedonya'da karışıklık çıkartmak amacıyla Bulgarlara Girit'i örnek göstermiştir. Adadaki Rumların çete faaliyetleri ve ayaklanmalarla sürdürdükleri mücadelelerin sonucunda önemli kazanımlar elde ettiklerini vurgulayan İngilizler, Bulgarların da aynı terör faaliyetleri sonucunda Avrupa'nın dikkatini çekecekleri, bunun sonucunda Makedonya'yı Osmanlı idaresinden kopararak özerk bir vilayet haline getirebilecekleri ve sonrasında Şarkî-Rumeli vilayetinde olduğu gibi bölgeyi daha kolay ele geçirebilecekleri yönünde Bulgarları kışkırtmışlardır.¹⁸

İngiliz faaliyetlerinden etkilenen Bulgarlar, Makedonya'ya dair faaliyetlerini gerçekleştirmek için muhtelif isimlerde birçok komite kurmuş ve bu komitaları çeteler şeklinde örgütlemişlerdir. Komitaların amacı Makedonya'da katliam yapmak, konsolos kaçırmak, resmi binaları kundaklamak ya da bombalamak suretiyle

¹⁶ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 2/20.Yüzyıl**, (çev. Zehra Savan, Hatice Uğur), Küre Yayınları, 6.Baskı, s.95.

¹⁷ İsmail Yıldız, **Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Bulgaristan'daki Bağımsızlık Faaliyetleri (1878-1908)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008, s.95, (çevrimiçi), <https://avesis.gazi.edu.tr/yonetilen-tez/232b4696-2b36-4093-923f-b9082d0c6872/osmanli-devletinin-son-donemlerinde-bulgaristandaki-bagimsizlik-faaliyetleri-18781908>, Erişim tarihi: 13.12.2021.

¹⁸ Beydilli, **a.g.m.**, s.83.

karışıklıklar çıkararak, Osmanlı idaresinin aczini ispatladıktan sonra, Avrupalı Büyük Devletlerin müdahalesi ile, bölgeyi Bulgaristan'ın ilhakına sunmak olmuştur.¹⁹

Başlangıçta aynı maksat için kurulan ve faaliyetlerde bulunan bu komitalar zamanla aralarındaki ihtilaf ve fikir ayrılıkları nedeniyle *İç Makedon Devrimci Örgütü (Tsantralistler)* ve *Yüksek Makedon Devrimci Örgütü (Vırhovistler)* olarak iki ana gruba ayrılmıştır. Bu iki gruptan biri olan Yüksek Makedon Devrimci Örgütü, Bulgar komitacılarından Mihailovski tarafından 1895 senesinin mart ayında Sofya'da kurulmuştur. Bir diğer adı Vırhovistler olan ve "*Makedonya Bulgarlarıdır*" parolasıyla hareket eden bu komitanın kurucuları; Nikola Mihailovski, İvan Tsontchev, Georgi Sugarev, Kanazirov, Sava, Apostol Petkov Terziev, Dosho, İvan Aleksi, Duka, Lazar Madzharov, Andon Dimitrov ve arkadaşlarıdır.²⁰

Komitanın lideri olan Mihailovski, Makedonya meselesini halletmek için iki yöntem düşünmüştür.

1. Milli Gaye esasından yürüyerek Makedonya'nın Bulgaristan ile birleşmesini istemek. Ancak bu tarihi amaç ona pek güvenilir görünmemiştir.
2. Avrupa'nın insani duygularına dayanarak Avrupa'yı Makedonya'nın Balkan devletleri arasında paylaştırılması fikrinden vazgeçirmek.

Mihailovski ikinci şıkkın daha mantıklı olduğunu düşünmüş, hatta "*Avrupa'nın dikkatini celbetmek için mahvolacağız*" bile demiştir.²¹

Bu amaçla arkadaşı Radev ile Avrupa'ya bir seyahate çıkararak kabinelerin ilgisini çekmeye çalışan Mihailovski ne Viyana'dan ne Paris'ten ne de Londra'dan beklediği ilgiyi görebilmiştir. Bunun üzerine politikasını değiştiren örgüt mahalli isyanlarla Avrupa'nın önce dikkatini çekmeye, sonra da müdahalesini sağlamak için çalışmaya karar vermiştir. Cuma-yı Bala İsyanı da bu sürecin sonunda

¹⁹ Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Çete Faaliyetleri", **Osmanlı Araştırmaları IX**, C. IX, S. 9, İstanbul, 1989, s.209. (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oa/issue/10969/131222>., Erişim tarihi: 20.02.2023.

²⁰ Aydın, **a.g.m.**, s.210.

²¹ Süleyman Kâni İrtem, **Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi Balkanlar'ın Kördüğümü**, (hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 1999, s.217.

gerçekleşecektir.²² 1902 Sonbaharında gerekli hazırlıkları tamamlayan örgüt, Kuzeydoğu Makedonya'daki Cuma-yı Bala, Petriç ve Razlık kazalarını faaliyet alanı olarak seçmiştir.²³

İsyanın ayak seslerinin duyulması üzerine 1902 Ağustos'unda Cuma-yı Bala Kaymakamı Mustafa Asım Paşazade İhsan Bey, Petriç Kaymakam Vekili Mustafa Bey, Osmaniye Kaymakamı Süleyman Bey ve Razlık Kaymakamı Tahsin Bey (Uzer) Petriç'in Breziniçe (Brezinitsa) köyünde bir toplantı yapmıştır. Toplantıda yakınlarda bir ihtilalin çıkmasının an meselesi olduğu ifade edilerek, buna karşı jandarmanın sayısının arttırılmasının, seyyar askeri birliklerin güçlendirilmesinin ve silah toplanmamış bölgelerdeki silahların en kısa sürede toplanmasının gerekliliğine dair görüş birliğine varılmıştır. Alınan kararlar kapsamlı bir raporla üst makamlara iletilmiş olsa da (Uzer'e göre) rapora gereken ilgi gösterilmediği için kesin bir sonuca varılamamıştır.²⁴

Gradevo köyünde 18 Eylül'de bir toplantı yapan örgüt isyanın başlangıç günü olarak Bulgaristan'daki Şıpka kutlamalarına denk gelen 25 Eylül'ü seçmiştir. Ancak isyan kararlaştırılan tarihten iki gün önce, 23 Eylül 1902 yılında Cuma-yı Bala kazasının Zelesnika adlı bir köyünde başlamış, oradan Gradevo ile Sribinovo köylerine yayılmıştır. Makedonya'daki çatışmaları şahsen yöneten General Konçev, Rusya ve Bulgaristan kuvvetlerinin onlara yardım edeceğine dair taşra ahalisine söz vermiş olmasına rağmen, çatışmalara çok az köylü katılmıştır.²⁵

Cuma-yı Bala İsyanı'nın merkezlerinden bir tanesi de Serez sancağının Melnik ve Cuma-yı Bala kazaları arasındaki Kresna Boğazı olmuştur. İsyanın başlamasıyla birlikte bölgede bulunan on yedi köy halkı ayaklanarak isyancılara katılmıştır. İsyancılar bir aşar mültezimini, bir Düyun-ı Umumiye memurunu ve üç

²² İrtəm a.g.e., s.218.

²³ Fikret Adanır, **Makedonya Sorunu Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Kasım 2001, s.161.

²⁴ Tahsin Uzer, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.137.

²⁵ Adanır, a.g.e., s.162.

jandarma neferini öldürerek günlerce boğazı ellerinde tutmuşlardır.²⁶ Manastır tarafında da Ekşisu civarında bazı Bulgarlar ayaklanmış, ancak askerler tarafından kısa sürede dağıtılmışlardır.²⁷

Ayaklanma Cuma-yı Bala, Melnik ve Petriç'te süratle yayılmaya başlayınca Serez'den iki nizamiye ve bir redif taburu gönderilerek, Cuma-yı Bala'daki askeri birlikler çoğaltılıp güçlendirilmiştir. Ayrıca Razlık'tan da kuvvetli askeri birlikler olay yerine sevk edilmiştir. İsyen Razlık'a doğru yayılırken, isyancılar rastladıkları köy halkını da kendilerine katılmaya zorlamışlardır. Bu esnada birkaç komitacı grubu Predel Kışlası'nı basmıştır. Bunun üzerine hemen Razlık'tan yardım kuvvetleri gönderilmiş ve komitacılar geri püskürtülmüştür. Predel'deki çatışmalarda henüz bir teğmen olan Refet Bele üstün bir gayret göstermiştir. Bu yenilgi sayesinde isyanın Razlık'a ulaşarak daha fazla büyümesi engellenmiştir. Tahsin Uzer'e göre eğer Predel'deki çatışmada komitacılar başarılı olsaydı, o sırada Razlık'ta asker bulunmadığı için, isyan Lezekob'a kadar yayılır; hatta daha güneye ve belki de bütün Makedonya'ya yayılarak çok daha büyük bir isyana dönüşebilirdi.²⁸

Osmanlı birlikleri, başlangıçta isyancıların takibinde, padişahın emrine uygun olarak oldukça çekingen davranmışlardır. Devletin bu tutumunda Avrupalı devletlerin müdahalesinden çekinilmesi önemli bir etken olmuştur. Ancak 11 Ekim 1902'de Kresna geçidinde pusuya düşürülen askerler çok fazla kayıp verince takibat yoğunlaştırılmış ve Kasım ortalarına kadar isyan bastırılmıştır. Cuma-yı Bala İsyanı sonucunda 15 köyde büyük maddi hasar meydana gelmiş, 37 kişi ölmüş bazı Bulgarlar da Emaret tarafına firar etmiştir. İsyanın bastırılmasının ardından bölgede silah aramalarına başlayan Osmanlı güçleri İştıp ve Ustrumca (Strumica) gibi isyan bölgesi olmayan yerlerde bile arama yapmış, hatta çok sayıda köylü, o zamana kadar saklı tuttıkları tüfekleri bile gönüllü olarak teslim etmiştir.²⁹ Osmanlı güçlerinin bu

²⁶ İrtm, a.g.e., 218.

²⁷ İrtm, a.g.e., s.219.

²⁸ Tahsin Uzer, a.g.e., s.138.

²⁹ Adanır, a.g.e., s.163-164; Hakan Tan, "Bulgar Komite Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, Haziran 2013, C. XV, S.1, s.61. (çevrimiçi), <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php> , Erişim tarihi: 03.02.2023.

tutumu, başarısızlıkla sonuçlanan isyanı komitalar açısından daha zor bir duruma sokmuştur.³⁰

Cuma-yı Bala İsyanının başarısız olması üzerine bu sefer diğer bir ana grup olan İç Makedon Devrimci Örgütü yeni bir isyanın hazırlıklarına başlamıştır. Bir diğer ismi Tsantralistler olan bu organizasyon ise Bulgar komitacılarından Yane Sandanski'nin başkanlığında 23 Kasım 1893 tarihinde Selanik'te kurulmuştur. Bu komitanın amacı “*Makedonya Makedonyalılarıdır*” parolasıyla hareket ederek hiçbir taraftan yardım almadan ve din-milliyet ayrımı yapmadan, sadece Makedonyalıların gayretleri ile bağımsız bir Makedonya Devleti tesis etmektir. Komitanın kurucuları: Yane Sandanski, Boris Sarafov, İvan Garvanov, Gotse Delçev, Todor Panitsa, Arnaudev, Georgi, Nikolov, Todorov ve arkadaşlarıdır.³¹

Örgüt, çıkarmak istediği isyanı planlamak amacıyla örgüt liderlerinden Dame Gruev'in köyü olan Smilevo'da 2-7 Mayıs 1903'te toplanmıştır. “*Manastır Devrim Bölgesi Kongresi*” adı verilen bu toplantı sonucunda, Manastır bölgesinde yaz mevsiminde bir isyanın yapılması kararlaştırılmıştır. Nikola Karev ve Georgi Sugarev gibi bazı sosyalist delegeler halkın yeterince hazırlanmadığına dikkat çekerek isyana karşı çıkmışlardır. Ancak sosyalistlerin olumsuz tutumu toplantının sonucunu değiştirmeye yetmemiştir.³²

İlinden İsyanı için Manastır bölgesinin seçilmesindeki en önemli sebep, Osmanlı birliklerinin burada Makedonya bölgesinin kuzeyine göre daha zayıf olmasıydı. Osmanlı Devleti, Bulgarların Makedonya bölgesindeki eylemcilere verdiği destekten ve ayrıca Arnavutların eylemlerinden dolayı birliklerini Makedonya'nın kuzeyinde yoğunlaştırmıştır. Üstelik Avrupalı devletlerin kontrolünün Makedonya bölgesinin güneyinde yoğunlaşmış olması, Osmanlı birliklerinin Manastır ve civarında daha az etkili olmasına neden olmuştur.³³

³⁰ Tan, **a.g.m.**, s.62.

³¹ Mahir Aydın, **a.g.m.** S.210.

³² Adanır, **a.g.e.** s.192.

³³ Meltem Begüm Saatçi Ata, “20.Yüzyıl Başında Makedonya Bölgesinde Devlete Karşı Ayaklanmalar Kresna'dan Kruşova'ya Örnekler” **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma**

İlinden İsyanı, “*Saint Elias*” gününe denk getirilerek 2 Ağustos 1903’te başlamıştır. Smilevo köyünün papazı tarafından isyan bayrağının kutsanmasının hemen ardından, isyanın başladığını halka duyurmak amacıyla kilise çanlarını çaldıran asiler³⁴ isyanın işareti olarak Selanik, Pirlepe ve Ohri’ye bağlanan telgraf hatlarını kesmiş, Manastır’da Müslümanların samanlıklarını ateşe vermiş ve Smilevo’da bulunan bir garnizona da akşam merasimi sırasında saldırarak askerlerin yarısını şehit etmişlerdir. Kötü planlanan ve kararsızca yapılan bir saldırı Resen’de başarısız olurken, kısmen Bulgar subayları tarafından yönetilen ve çok sayıda isyancıdan oluşan 500 kişilik bir grup, Kruşevo’yu işgal etmiştir. Sadece 18 kişiden oluşan küçük garnizonun ele geçirilmesinden sonra resmi binalar ateşe verilmiş ve Osmanlı memurları da katledilmiştir.³⁵

Smilevo Kongresi’nde barışçıl Müslüman halka dokunulmaması kararlaştırılmış, hatta isyandan önceki akşam, Ohri’de bazı Müslümanların kapılarına bu konuda ilanlar yapıştırılarak isyanın sadece sultanın rejimine karşı olup, kendilerinin sakin ve tarafsız kalmaları söylenmiş olmasına rağmen, isyan Türk ve Arnavut köy halkına saldırılarla başlamıştır. Örnek olarak 2 Ağustos akşamı Sugarev’in emrindeki 273 fedai, Dolancı köyünün Müslüman mahallesine saldırmış ama şiddetli direnişle karşılaşarak geri çekilmiştir. Ancak fedailer, intikam amacıyla 3 Ağustos sabahında Dolancı Müslümanlarına ait tarlalardaki buğday yığınlarını ateşe vermişlerdir. İsyancılar Ramna, Lera, Tırnovo ve Bratindol gibi köylerde de benzer faaliyetlerde bulunmuş, Müslümanların tarlalarını, evlerini ve kilerlerini ateşe vermişlerdir.³⁶

İsyancılar, Demirhisar’da da Pribilci ve Çerkesköy gibi Müslüman köylerine saldırmışlardır. Florina kazasına bağlı Kaymakçalan bölgesindeki Türk köyleri de sık

ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), S.17, 2005, Ankara, s.359, (çevrimiçi), https://www.academia.edu/21504137/20_Y%C3%9CZYIL_BA%C5%9EINDA_MAKEDONYA_B%C3%96LGES%C4%B0NDE , Erişim tarihi: 22.03.2023.

³⁴ İsmail Pehlivan, **Osmanlı’da Terör Bulgar Komitacıları ve Balkanlardaki İhtilal Faaliyetleri**, Karakum Yayınları, Ankara, 2019, s.149-150.

³⁵ Adanır, **a.g.e.**, s.197. Ahbab **a.g.m.**, s.121.

³⁶ Adanır, **a.g.e.**, s.199.

sık isyancıların hedefi olmuştur. Bunun dışında Kesriye (Kastoria) kazasında bulunan Türk köyü Zelin'in ahalisi olan 30 Müslüman köylü, bir Bulgar çetesi tarafından 4 Ağustos'ta saldırıya uğramış, köylülerin yarısı öldürülmüştür.³⁷

İsyancı liderlerinin temel amacı Osmanlı Devleti'ni yenilgiye uğratmak değil, ellerinden geldiği kadar Osmanlı güçlerine direnmek olmuştur. Bunda isyancı liderlerinin ayaklanma ne kadar uzun sürerse dış müdahale şansının da o kadar artacağı düşüncesi etkili olmuştur.³⁸ İsyanın kapsamını genişletmek amacıyla ayaklanmaya bütün Makedonyalı Hristiyanların katılması için çağrıda bulunulmuş, ancak Bulgarlar haricindeki diğer Hristiyanlar isyana pek katılım göstermemiştir.³⁹

İsyan sırasında gösterilen en etkili eylem, Kruşevo'da isyancılar tarafından bir cumhuriyet kurma denemesi olmuştur. İsyancıların bölgeyi ele geçirmek adına planlı bir şekilde hareket etmeleri başarılarında büyük rol oynamıştır. Bu amaçla köylüler silahlandırılıp teşkilatlandırılmış ve yerli halkın isyana katılımının sağlanması için yoğun çaba gösterilmiştir. Smilevo Kongresi'nde alınan karar gereğince Nikola Karev isyan sürecinin sorumluluğunu üstlenmiş, Todor Hristov, Tome Niklev ve Antinogen Hacov ise Karev'in yardımcılığına getirilmişlerdir. Karev kongrenin hemen ardından gerekli hazırlıklara başlamıştır.⁴⁰

Hazırlıkların tamamlanmasının ardından 2 Ağustos gecesinde 500 kişilik bir çete, Kruşevo Nahiyesi ve kasabasına saldırı düzenlemiştir. Nikola Karev önderliğinde askeri kışla, jandarma binası, postane ve kasaba meclis binası gibi stratejik binalara saldıran isyancılar, evleri ve dükkanları ateşe verdikten sonra

³⁷ Adanır, **a.g.e.**, s.200.

³⁸ İlhan Tekeli, "Makedonya İç Devrimci Örgütü ve İlinden Ayaklanması", **Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Doğuşu**, C.I, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Eylül 2003, s.75. (çevrimiçi), https://www.academia.edu/30726876/Makedonya_%C4%B0%C3%A7_Deirimci_%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC_ve_1903_%C4%B0linden_Ayaklanmas%C4%B1 , Erişim tarihi: 21.01.2023.

³⁹ Hasip Saygılı, "1903 Makedonyasında Reformlara Tepkiler: Manastır Rus Konsolosu Aleksandır Rostkovski'nin Katli", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi (KARAM)**, C. XXXIX, S.39, İzmir, 2013, s.74, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.12787/KARAM714>, Erişim tarihi: 21.01.2023.

⁴⁰ İsra Şeh, **Balkan Tarihinde İlinden İsyanı ve Kruşevo'da Hükümet Kurma Girişimi**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2021, s.118-119, (çevrimiçi), <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET002927.pdf>, Erişim tarihi: 11.02.2023.

bölgenin dışarısı ile olan bağlantısını kesmek amacıyla telefon ve telgraf hatlarını tahrip etmişlerdir. Örgüte üye olan veya isyanı destekleyen halkın yardımları da isyancıların işini kolaylaştırmıştır. Jandarma binası ve askeri kışladaki askerler direniş göstermiş olsa da sayıca yeteriz olmaları, birbirlerine yardım edememeleri ve çetecilere destek kuvvetin gelmesi üzerine direnişi kırılan askerler bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır.⁴¹

Kruşevo'nun asilerin eline geçmesinin hemen ardından 4 Ağustos günü öğleden sonra isyancıların önde gelenleri tören havasında bölgeye giriş yapmıştır. Kendilerini karşılayan halka bir konuşma yapan liderler, şehirdeki okulda bir meclis toplayarak Kruşevo'daki tüm halktan 60 kişiyi (20 Makedon, 20 Ulah, 20 Arnavut) temsilci meclis üyesi olarak seçmiştir. Bu üyelerden 6 kişi de “Kurtarılmış bölgenin geçici hükümet üyeleri” olarak seçilmişlerdir. Nikola Karev ise kurulan yeni cumhuriyetin askeri yetkilisi olarak görevlendirilmiştir. Geçici hükümet, halka geçici vergi yükleme, kasaba halkı ile çevre köylere yiyecek sağlama, isyancılara gerekli yardımlarda bulunma, yaralı, hasta eylemciler ve halk ve köylüler ile ilgilenme görevini üzerine almıştır. Hatta bunun için yiyecek, yurttaşlık, giyecek, finansal reform ve finans komisyonları kurulmuştur.⁴² İsyancılar ayrıca mahkeme kurmuş, pul çıkartarak posta hizmetlerine başlamış ve kentin çevresine barikatlar kurarak savunma düzeni almıştır.⁴³

12 Ağustos'ta Mirliva Bahtiyar Paşa komutasındaki Osmanlı güçleri Kruşevo'yu dört tarafından kuşatma altına almıştır. Çatışmalardan önce Bahtiyar Paşa, üç Hristiyan'dan oluşan bir heyeti bölgeye göndererek sivil halkın zarar görmemesi için asilere teslim olma çağrısında bulunmuştur. Çağrıya bir mektup

⁴¹ Şeh, a.g.t., s.121-122.

⁴² Meltem Begüm, Saatçi Ata, **Makedonya Sorunu (1903-1913)**, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Antalya, 2004, s.67, (çevrimiçi), https://www.academia.edu/20357759/Makedonya_sorunu_1903-1913_The_Macedonian_question_1903-1913 Erişim tarihi:07.01.2023; Şeh. a.g.t., s.123-124.

⁴³ Tekeli, a.g.e., s.76.

göndererek cevap veren asiler ise “*Teslim olmayacaklarını ve ölene kadar maksatlarını takip edeceklerini*” bildirmişlerdir.⁴⁴

Yaşanan çatışmaların ardından, 13 Ağustos 1903 tarihinde Bahtiyar Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Kruşevo’yu isyancılardan geri almış ve Kruşevo Cumhuriyeti kuruluşundan 10 gün sonra tarihe karışmıştır. İlinden İsyanı sırasında Kruşevo’da başka Trakya’da *Istranca Cumhuriyeti*, *Klisura* ve *Neveska* bölgesel hükümetleri kurulmuştur. Ancak hiçbirisi Kruşevo Cumhuriyeti kadar etkili olamamıştır.⁴⁵ İlinden İsyanı devam ederken 6 Ağustos 1903 tarihinde Edirne vilayeti dahilinde, isyanın bir uzantısı olan *Kıyamet Günü İsyanı (Preobrazhenski)* başlamıştır. Ancak bu isyan İlinden İsyanı kadar etkili olamamıştır.⁴⁶

İsyancıların bu başarıları kazanmasında bölgede bulunan Osmanlı askerlerinin durumu da etkili olmuştur. İsyanın ilk günlerinde Osmanlı ordusu isyancı çeteleri dağlara kadar takip edecek durumda olmadığından, bu durum isyancıların daha rahat hareket etmelerinde ve yerel cumhuriyetler kurabilecek cüreti göstermelerinde etkili olmuştur. Ancak Ağustos ortalarında Kosova’da bulunan askeri birliklerin Manastır’a kaydırılması üzerine isyancılar zor duruma düşmüşlerdir. Düzenli birlikler karşısında tutunamayan isyancılar özellikle dağ topçusunun ateşi altında savaşılamaz hale gelmiştir. Nasır Paşa’nın komutasında 24 Ağustos’ta birleşik bir harekate başlayan Osmanlı ordusu isyanı büyük oranda bastırmıştır.⁴⁷

Askeri faaliyetler dışında Babıâli 5 Ağustos 1903 tarihinde Selanik Manastır ve Kosova vilayetleriyle Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa’ya gönderdiği emirlerle, Makedonya ahalisinin komitacılara meyletmemesi için, kendilerine nasihatlerde

⁴⁴ Ender Korkmaz, “Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İlinden İsyanında Yaşanan Başlıca Olaylar”, **Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)**, C.II, S.1, 2020, s.323, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.35452/caless.2020.15>, Erişim tarihi: 21.02.2023.

⁴⁵ Saatçi Ata, **a.g.m.**, s.363.

⁴⁶ Saatçi Ata, **a.g.m.**, s.360.

⁴⁷ Adanır, **a.g.e.**, s.200-202-203. Makedonya’daki 60.000 mevcutlu ordunun büyük kısmı, 1903 yılı reform programına Arnavut direnişi yüzünden Kosova vilayetinde bulunmaktaydı. İsyan bölgesinde 20.000 asker vardı ve bu askerler de çoğunlukla kentlerin güvenliği için kullanılmışlardır.

bulunmak maksadıyla, *Nasihah komisyenlari* meydana getirilmesini istemiştir. Bu komisyenlerin adliye müfettişi, mülki ve askeri bir memur ile her bölgenin ahalisinden seçilecek muteber bir kişiden meydana gelmesi kararlaştırılmış. İhtiyaç halinde, merkez kaymakamı ile beraber, memleketin eşrafından ve köylerin ihtiyar heyetinden kişilerin de bu nasihat heyetlerine katılmasına karar verilmiştir.⁴⁸

Osmanlı Devleti'nin isyanı bastırması Ekim ortalarına kadar sürmüştür. İsyen sırasında ayaklanan güçlerin toplamı 26.500 kişiye kadar ulaşmıştır. Yaşanan 239 çatışmada 5.000 kişi ölmüş, 200 köy yanmış, 70.000 kişi evsiz kalmış ve tahmini 30.000 kişi de Bulgaristan'a göç (fırar) etmiştir. Ayrıca ayaklanmayı yönetenlerin dış müdahale olacağı varsayımı gerçekleşmemiştir. Çünkü büyük devletler Makedonya'daki dengenin devam etmesinden yana olmuşlardır. Sadece Rusya ve Avusturya-Macaristan 23 Ekim 1903'te Makedonya için *Mürzsteg Reform Programı*'nı ilan etmiştir. Yunanistan ve Sırbistan bu isyana karşı çıktığı gibi Bulgaristan Emareti de İç Devrimci Örgütü'nün başarılı olmasını istememiştir. Bu sebepler doğrultusunda yeterince desteklenmeyen isyan amacına ulaşamamış, ayrıca örgüt büyük bir darbe yemiştir.⁴⁹

Tahsin Uzer ise hatıralarında bu konuda farklı bilgi vermektedir. Uzer'e göre *"İhtilal beşi şiddetli olmak üzere 15 gün sürmüştür. Komitecilerden 1.200, ayaklanmaya katılan Bulgar halkından da 500 kişi ölmüş, 1.000 tüfek ve çok sayıda bomba ve mermi ele geçirilmiştir. Bulgar liderlerinden Yankof, Kanalizof, Katarizof ve Gorgi ölmüştür. Sayısı 12.000 olan Bulgar nüfustan 8.000'i de Bulgaristan'a göç etmiş, yedi köy bomboş kalmıştır. Buna karşın Müslüman halktan da 200 kişi şehit ve o sayıda yaralanmış, askerden de 150 kişi şehit ve 350 kişi yaralanmıştır. Müslüman köylerinden de Beniçe'de (Benitsa) 150, Baçova'da (Batchevo) da 30 ev ve samanlık yanmıştır."*⁵⁰

⁴⁸ Aydın, **a.g.m.**, s.228.

⁴⁹ Tekeli, **a.g.e.**, s.76.

ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Yapılan bu çalışma, Bulgar firarileri meselesi hakkında yapılan ilk yüksek lisans tezi olmasının yanında yapılan en kapsamlı çalışmadır. Konu ile alakalı yazılmış bir tane makale olsa da ilgili makale kapsam olarak daha sınırlı bir yapıya sahiptir. Ayrıca konudan bahseden diğer eserler de kısa bilgi vermektedirler. Bu durum çalışmamızın Türk tarih yazımındaki önemini oldukça arttırmaktadır.

Yapılan bu çalışmayla hem Osmanlı Devleti-Bulgaristan Emareti ilişkileri hem de 19.yüzyılda Osmanlı Devleti’ni en çok uğraştıran meselelerden biri olan Makedonya meselesinin bilinmeyen bir yönü olabildiğince eldeki kaynaklar ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında Osmanlı tebaası Bulgarların başka bir devletin ve bir örgütün çıkarları için nasıl kullanıldığının anlaşılması amaçlanmıştır. Balkan tarihi ve Makedonya Meselesi çalışan araştırmacıların istifade edebileceği bir eser olması da çalışmanın en temel amaçlarındandır.

20.yüzyılın başından Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan ettiği 1908 yılına kadar ki süre zarfında Osmanlı-Bulgaristan ilişkileri Türk tarih yazımında çok fazla incelenmemiştir. Bu sebeple çalışmanın, iki idarenin bahsi geçen dönemdeki ilişkilerinin bir yönünün aydınlatılmasına da katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE İÇERİĞİ

Bu çalışma Cuma-yı Bala İsyanı’nın başladığı 1902 yılından firarilerin dönüşüne izin verilmediği tarih olan 1906 yılına kadar ki dönemi kapsamaktadır. 1902 yılının sonlarında yaşanan firar hadiseleriyle başlayan mesele, 1903 İlinden İsyanı ile daha da büyümüştür. 1904 yılı büyük oranda firarilerin dönüşleri için gerçekleşen müzakereleri ve firarilerin geri dönüşlerini kapsar. 1905 yılı da vaktinde dönmeyerek Bulgaristan Emareti’nde kalan, ancak geri dönmek isteyen firarilerin geri dönme çabaları ve geri dönüşlerini içerir. Çalışmamızın çerçevesi bu kapsamda çizilmiştir. Ayrıca çalışmada 1789’dan itibaren meselenin arka planına da

⁵⁰ Uzer, **a.g.e.** s.171. Tahsin Uzer bu sırada Razlık Kaymakamı olarak görev yapmaktadır. Bu sebeple verdiği sayıların sadece Razlık Bölgesi’ni kapsıyor olabilme ihtimali vardır.

değinilmiştir. Ancak bu bölüm araştırmacıyı konuya hazırlamak amacıyla ele alınmıştır ve çalışmanın küçük bir bölümünü oluşturmaktadır.

İçerik olarak bu çalışma bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ilk olarak Bulgar firarileri meselesinin arka planı hakkında bir perspektif çizilmeye çalışılırken, sonraki başlıklarda çalışmanın amacı, önemi, kapsamı ve kullanılan kaynaklardan bahsedilerek çalışmanın araştırmacılara tanıtılmasına gayret edilmiştir. Birinci bölümün odak noktası, meselenin nasıl ortaya çıktığını belirtmek olmuştur. Bu amaçla ilk olarak tarafların neden bahsi geçen Bulgarlar için farklı tabirler kullandığı değerlendirilmeye çalışılmıştır. Akabinde Bulgar firarilerinin ne amaçla ve ne şekilde firar ettiği, yabancı basının firarilere yönelik tutumu ve firarilerin geride bıraktıkları malları hem Osmanlı arşiv belgeleri hem de dönemin İngiliz basını üzerinden ele alınmıştır. İkinci bölümde de birinci bölümde olduğu gibi Osmanlıca belgeler ve İngiliz gazetelerinden yararlanılarak firarilere hem dahili hem de harici olarak yapılan yardımlar incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Osmanlı arşiv belgeleri ışığında, yapılan müzakereler ve firarilerin dönüşleri üzerinden meselenin nasıl çözüme kavuştuğu ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde Emaret ve komitacıların firarileri engelleme teşebbüsleri ile firarilerin gayri resmi yollardan geri dönmeye çalışmalarına da değinilerek eldeki belgeler ışığında aktarılmaya gayret edilmiştir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE KULLANILAN KAYNAKLAR

Çalışmamızın temelini Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler oluşturmaktadır. Belgeler, Osmanlı Devleti'nin konuya bakışını ve konuya yönelik nasıl bir politika izlediğini gösteren en önemli kaynaklardır. Özellikle isyanlar sonrasında Makedonya'da yaşananlar ve komitacıların Bulgar tebaayı teşvik ve tehdit yoluyla firar etmeye zorladığı, arşiv belgelerinden öğrenilmiştir. Bunun yanında Emarete bulunan firarilere yapılan yardımların neden Osmanlı hükümeti tarafından hoş karşılanmayarak engellenmeye çalışıldığı da bu belgeler sayesinde anlam kazanmaktadır. Firarilerin dönüşleri sırasında Osmanlı hükümetinin nasıl bir tutum sergilediği ve bu tutumu oluşturan sebepler de arşivdeki belgeler sayesinde

daha iyi anlaşılmıştır. Ancak bu kaynaklar meseleyi sadece Osmanlı bakış açısı içerisinde ele almaktadır. Bu durum ise meseleyi tek taraflı olarak değerlendirme riski taşıdığı için, konu ile alakalı yapılacak çalışmalarda, başta Bulgarca kaynaklar olmak üzere başka kaynaklardan da yararlanılmasını gerekli kılmaktadır.

Osmanlıca belgelerden sonra, çalışmamızda en çok kullanılan kaynaklar dönemin İngiliz gazeteleri olmuştur. İngiliz Gazete Arşivi (<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>) internet üzerinden erişime açık olduğu için gazetelere kolaylıkla ulaşılabilmiştir. Konu ile alakalı bütün gazeteler incelendikten sonra, çalışmada kullanılacak olanlar seçilmiş ve çalışmada eksik kalan kısımların bu belgelerle tamamlanmasına gayret edilmiştir. Özellikle bazı gazetelerde yer alan resim ve illüstrasyonlar, çalışmayı görsel açıdan zenginleştirmiştir. İngiliz gazeteleri, çalışmamızda meseleye Bulgarların ve İngilizlerin nasıl baktığını gösteren en önemli kaynaklar olmuşlardır. Osmanlıca belgelerin eksik bıraktığı noktalar, büyük oranda gazetelerdeki bilgiler sayesinde tamamlanabilmiştir. Özellikle Bulgaristan Emareti'ne firar eden Bulgarların toplu sayıları ve hangi bölgelere gittikleri gazeteler sayesinde öğrenilmiştir. Bunun yanında Emaretteki firarilere yapılan yardımlar hakkında ayrıntılı bilgiler de yine gazeteler sayesinde öğrenilmiştir. Ancak İngiliz gazetelerinin büyük kısmı Osmanlı aleyhinde haberler neşrederek, firarların sebebinin Osmanlı askerlerinin ve başıbozukların köylerde yaptıkları zulümler olduğunu iddia etmiştir. Komitacıların firarileri teşvik veya tehdit yoluyla firar ettirdiklerine, ilgili gazetelerde rastlanmadığı gibi meselenin bütün sorumluluğu Osmanlı güçlerine yüklenmiştir. Bu durum gazetelerin tarafsız bir bakış açısıyla, dikkatli bir şekilde okunmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda gazeteler nesnel bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Birçok noktada sadece gerekli bilgiler kullanılırken, gazetelerin tutumuna örnek vermek amacıyla bazı haberler olduğu gibi çalışmaya eklenmiştir.

Çalışmamızda lisan sorunu sebebiyle Bulgarca arşiv ve literatüründen istifade edilememiştir. Erişim problemleri nedeniyle de İngiliz arşiv belgelerinden yararlanılamamıştır.

Çalışılan konu ile alakalı müstakil bir tane çalışma mevcut olup, bu çalışma haricinde herhangi bir müstakil çalışmaya rastlanmamıştır. Bunun yanında meseleye dolaylı olarak değinen bazı eserlerden de istifade edilmeye çalışılmıştır.

Konu ile alakalı olup, çalışmada istifade edilen eserlerden ilki, o dönem Razlık kaymakamı olarak görev yapan Tahsin Uzer'in anılarını içeren “*Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*” adlı eseridir.⁵¹ Tahsin Uzer, firarilerin geri dönüşlerinde resmi kapılarda görev almıştır. Ancak anılarında meseleden ayrıntılı bir şekilde bahsetme ihtiyacı hissetmemiş olsa gerek, oldukça kısa bahsetmiştir. Bu nedenle çalışmamıza çok büyük katkı sağlamamış olsa da meseleye olan bakış açısı çalışmamız için değerlidir.

Konu ile alakalı tek müstakil eser, Özer Özbozdağı'nın “*Osmanlı Makedonyası'ndan Bulgaristan'a Firar Eden Bulgarların Eve Dönüş Meselesi (1902-1904)*” adlı makalesidir.⁵² Yazar, makalesinde daha çok firarilerin firar etme ve geri dönüş kısımlarına değinmiştir. Ancak Edirne vilayetinden gerçekleşen firarlardan neredeyse hiç bahsetmediği gibi firarilere yapılan yardımlar ve Osmanlı Devleti'nin bu yardımlara yönelik tutumundan da yeterince bahsetmemiştir. Yazar eserinde ağırlıklı olarak Osmanlıca belgelerden yararlanmıştır. Bunun yanında bazı yerlerde de İngiliz konsoloslarının raporlarından istifade etmiştir.

Çalışmamızda yararlandığımız bir başka eser, İsra Şeh'in yayınlanmamış yüksek lisans tezi olan “*Balkanlarda İlinden İsyanı ve Kruşevo'da Hükümet Kurma Girişimi*” adlı çalışmasıdır.⁵³ Yazarın bu çalışmasının odak noktası İlinden İsyanı ve isyan sırasında Kruşevo'da kurulan idare olsa da yazar eserinde kısa da olsa firarilere değinmiştir. Yazarın Bulgarca ve Makedonca kaynaklara hâkim olması eserimizde

⁵¹ Tahsin Uzer, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, 421 Sayfa.

⁵² Özer Özbozdağı, “Osmanlı Makedonyası'ndan Bulgaristan'a Firar Eden Bulgarların Eve Dönüş Meselesi (1902-1904)”, **Balkan araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C.XII, S.1, Temmuz 2023, s.127-171, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.30903/Balkan.1323577>, Erişim tarihi: 02.08.2023.

⁵³ İsra Şeh, **Balkan Tarihinde İlinden İsyanı ve Kruşevo'da Hükümet Kurma Girişimi**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2021, 222 sayfa, (Çevrimiçi), <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET002927.pdf>, Erişim tarihi: 11.02.2023.

firarilerle alakalı Bulgarca kaynaklar üzerinden bilgi vermemize olanak sağlamıştır. Yazar eserinde firari Bulgarlardan mülteci şeklinde bahsetmektedir. Yazarın bu tutumunda kullanılan kaynakların etkisi olduğu kanaatindeyiz. Bu sebeple eserden istifade edilirken iki tarafın farklı tabirler kullandığı göz önünde bulundurulmuştur.

Firarilerle alakalı kullanılan son eser ise, Julian Brooks'un "*Managing Macedonia: British Statecraft, Intervention, and 'Proto-peacekeeping' in Ottoman Macedonia, 1902-1905, (Makedonya'yı Yönetmek, İngilizlerin Osmanlı Makedonyası'nda İdare, Müdahale ve Düzeni Sağlama Politikası 1902-1905)*" adlı çalışmasıdır.⁵⁴ Eser, temeli İngilizlerin Makedonya'ya yönelik politikasına dayansa da Cuma-yı Bala İsyanı sırasında firar eden Bulgarlara değinmesi açısından çalışmamıza bazı önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle firarilere yönelik İngiliz bakış açısını yansıtan eser, Osmanlı arşivinde karşımıza çıkmamış olup, isyan sonrasında İngiliz elçisi ile Osmanlı sadrazamı arasında geçen ve firarileri de içeren konuşmalara değinmektedir. Bunun yanında Selanik İngiliz konsolosunun isyan bölgesinde yaptığı araştırmalar ve Osmanlı lehine yazdığı raporlar da bu çalışma sayesinde tespit edilebilmiştir. Ancak eser sadece 1902 dönemi firarilerine değinmekte olup, 1903 yılı firarilerine değinmemektedir. Bunun dışında firarilerin durumlarıyla alakalı yeterince ayrıntı da vermeyen eser daha çok İngiliz bakış açısını içermektedir.

Çalışmanın yazımına değinilecek olursa, olabildiği kadar Osmanlıca metinler günümüz Türkçesine uyarlanarak, kronolojik bir sırayla aktarılmaya çalışılmıştır. Özellikle Osmanlıca belgelerde görülen ama günümüzdeki karşılıkları farklı olan birçok kelimenin günümüz Türkçesindeki anlamlarıyla kullanılmasına gayret edilmiştir. İngilizce gazetelerdeki ifadeler de olduğu gibi çevrilmek yerine Türkçe cümle yapısına uygun olarak çevrilmiştir.⁵⁵

⁵⁴ Julian Brooks, **Managing Macedonia: British Statecraft, Intervention, and "Proto-peacekeeping" in Ottoman Macedonia, 1902-1905**, Simon Fraser University, 2014, 747 sayfa, (çevrimiçi), <https://core.ac.uk/download/pdf/56378074.pdf>, Erişim tarihi: 10 Nisan 2023.

⁵⁵ Gazetelerde firarilere yapılan yardım için "*Relief*" tabiri kullanılmıştır. Relief, Osmanlı Türkçesindeki ianenin tam karşılığıdır. Bu çalışmada ise relief için yardım tabiri kullanılmıştır. Ayrıca firarilerin dönüşü için de "*Repatriation*" tabiri kullanılmıştır. Bu kelimenin Osmanlı Türkçesindeki karşılığı da *Tavtın* (yurtlandırma,) olup, memlekete geri dönüş anlamında kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Emareti, ayrıntısına birinci bölümde değinilecek olduğu üzere, söz konusu Bulgarlar için farklı tabirler kullanmıştır. Emaret bu şahısları mülteci diye adlandırırken, Osmanlı hükümeti, firari demeyi tercih etmiştir. Çalışmamızın temelini Osmanlıca belgeler oluşturduğu için meseleye Bulgar firarileri meselesi ve söz konusu Bulgarlar için de firari tabirinin kullanılması uygun görülmüştür.

Osmanlıca belgelerde günümüzden farklı olarak ay yılı esaslı Hicri ve Güneş yılı esaslı Rumî takvim kullanılmıştır. Ancak günümüzde Miladi takvim kullanılmaktadır. Bu nedenle Osmanlıca belgelerin tarihleri, önce miladi takvimdeki karşılığına çevrilerek bu çalışmada kullanılmış, Hicri tarihler de dipnotlarda belirtilmiştir. Tarihlerin çevrilmesi için Türk Tarih Kurumu'nun internet sitesindeki çevirme sayfasında yararlanılmıştır. Ancak bazı durumlarda Osmanlıca belgenin ve sitenin tarihlerinde bir günlük sapma ile karşılaşıldığından dolayı belgelerde yazan tarihler esas alınarak dipnotlarda belirtilmiştir.⁵⁶

Bu çalışma, içeriği gereği birçok yabancı yer ve şahıs isimleri içermektedir. Bu nedenle bahsi geçen isimlerin doğru okunarak aktarılmasına gayret edilmiştir. Bölge ve yer isimlerinde ise herhangi bir kafa karışıklığını engellemek için günümüzde kullanılan isimler kullanılmıştır. Örnek olarak Bergos yerine Burgaz, Kofcuğaz yerine Kofçaz gibi... Ancak bazı yer isimlerinin günümüzde kullanılan isimleri farklı olsa da eski haliyle kullanılması tercih edilmiştir.

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>, (çevrimiçi), Erişim tarihi: 02.02.2023.

BİRİNCİ BÖLÜM

BULGAR FİRARİLERİ MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE OSMANLI TEBAASI BULGARLARIN FİRAR TEŞEBBÜSLERİ

1.1. Tarafların Sorunu Ele Alırken Kullandığı Tabirler Üzerine Bir Değerlendirme

Bulgar firarileri meselesinin ortaya çıkışından itibaren, ilgili tarafların firarileri farklı isimlendirdikleri görülmektedir. Bulgar basını ve Emet yetkilileri tarafından Mülteci olarak nitelendirilen bu şahıslar, Osmanlı belgelerinde Firari olarak adlandırılmaktadır. İngiliz gazetelerinde ise her iki tabir de kullanılmıştır. Bu sebeple tarafların neden farklı tabirler kullandığı, yararlanılan belgelerden yapılan tahminlere göre açıklanmaya çalışılmıştır.

Bulgarlar söz konusu firariler için Mülteci tabirini kullanmaktadır. Cuma-yı Bala ve İlinden İsyanı sırasında Osmanlı topraklarından Bulgaristan Emeti'ne, evleri yandığı, güvenlik zafiyeti ve yiyecek bulma sıkıntısı gibi birçok sebepten ötürü yoğun Bulgar göçü yaşanmıştır. Bulgaristan Emeti yönetimi ve basını da Osmanlı Devleti aleyhinde bir tutumla, dünya kamuoyuna bu şahısların Makedonya ve Edirne bölgelerinde bulunan Osmanlı asker ve başıbozuklarının zulmünden kaçarak Emet topraklarına iltica ettiğini duyurmuştur. Bu sebeple firariler Bulgarlara göre mülteci olarak adlandırılmıştır. İleride ayrıntısına değinilecek olan Dubnitsa kaymakam vekilinin konu ile alakalı vermiş olduğu bir raporu da bu çıkarımı doğrulamaktadır.⁵⁷

Osmanlı Devleti'nin ise bu şahıslara firari demesinin en temel sebebi şudur: Osmanlı Hükümeti, herhangi bir resmi kurum veya makamdan izin almadan, Osmanlı topraklarından harici bölgelere gidenleri firari olarak adlandırmıştır. Emarete geçen Bulgarların da hiçbir makama danışmadan veya herhangi bir resmi

⁵⁷ BOA, TFR.I.A., nr.1/91, lef.1, (30 Ramazan 1320).

kurumdan izin almadan böyle bir faaliyete girişmesi, Osmanlı hükümetinin söz konusu Bulgarlar için bu tabiri kullanmasına neden olmuştur.⁵⁸

Osmanlı arşiv belgelerine göre ise Osmanlı Devleti'nin üç nedenden ötürü söz konusu Bulgarları firari olarak adlandırdığı tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, bazı firarilerin komitacılarla iş birliği içerisinde olmasıdır. Yapılan tahkikata göre bu şahıslar Emaret sınırları içerisinde daha rahat Osmanlı aleyhinde faaliyet gösterebileceklerini düşündükleri için firar etmişlerdir.⁵⁹

İkinci sebep, birçok firarinin ailelerini geride bırakarak tek başına firar etmiş olmasıdır. Osmanlı hükümetine göre, bu tarz bir hareketin iltica olarak adlandırılabilmesi için mültecilerin bütün ailelerini, taşıyabildikleri bütün eşyalarını ve varsa hayvanlarını da yanlarına alarak göç etmeleri gerekmektedir. Ancak firar edenlerin büyük kısmı sınırı tek başına geçmiştir. Bundan dolayı bunlara mülteci demek (Osmanlı tarafı için) doğru değildir.⁶⁰ Ancak bu çıkarımda şöyle bir eksiklik de mevcuttur. Firar eden Bulgarlar arasında aileleriyle, hayvanlarıyla ve eşyalarıyla firar edenlerin sayısı da oldukça fazladır. Ayrıca bazı firarilerin tek başına firar ettikten sonra ailelerini kaçırmak için gizlice Osmanlı tarafına geçtikleri haber alınmıştır.⁶¹

Üçüncü ve son sebep ise Bulgar komitacılarının iki isyan sonrasında sınıra yakın köylerdeki ahaliyi göç ettirmek için giriştikleri faaliyetlerdir. Komitacıların amacı Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak ve Avrupa'nın da desteği ile Babıâli'yi Makedonya Bölgesi'nde reform yapmaya zorlamaktır. Böylece devletin bölgedeki bağları zayıflayacaktı. Osmanlı yetkilileri, firarların yaşandığı bölgelerde yapmış oldukları incelemelerde Bulgaristan ve Şarki-Rumeli'den gelen Bulgar çetelerinin, Osmanlı ahalisi Bulgarları kandırarak ya da tehdit ederek göç etmeye

⁵⁸ Nedim İpek, "Kaynakların Dilinde Göç Kavramı", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, C.XVII, S.17, 2014, s.15, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/pub/kid/issue/10140/124680>, Erişim tarihi: 20.02.2023.

⁵⁹ BOA, Y.A.HUS., nr.438/39, lef.3, (12 Ramazan 1320).

⁶⁰ BOA, TFR.I.A., nr.3/277, lef.4, (12 Zilkade 1320).

⁶¹ BOA, DH.MKT., nr.758/39, lef.1, (20 Cemaziyel-Evvel 1321).

zorladıklarını tespit etmiştir.⁶² Böylece gerçekleşen hareketler göçten çok firar niteliği kazanmıştır. Ayrıca komitalar tarafından Osmanlı tebaası Bulgarları firar ettirmek için bir bildiri yayınlamaları da Osmanlı Devleti'nin bu meseleyi komite tarafından planlanmış kasıtlı bir hareket olarak görmesine neden olmuştur. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti bir genelleme yaparak Emarete geçen bütün Bulgarları firari olarak nitelendirmiştir.⁶³

Osmanlı Devleti'nin bazen başka tabirler kullandığı da görülmüştür. Örnek vermek gerekirse Filibe'de bulunan firarilerle alakalı bir belgede mülteci tabirinin kullanıldığı göze çarpmaktadır.⁶⁴

İngiliz gazetelerinde ise göç eden Bulgarlarla alakalı Refugee (Mülteci, sığınmacı) ve Fugitive (Kaçak, firari) tabiri kullanılmıştır. Cornish Eco and Falmout & Penryn Times gazetesinin 9 Ekim 1903 tarihli bir haberinde Fugitive tabiri kullanılmaktayken,⁶⁵ Daily News (London) gazetesinin 31 Ekim 1903 tarihli bir haberinde ise Refugee tanımı kullanılmıştır.⁶⁶ Bunun sebebi büyük ihtimalle İngiliz muhabirlerin kullandığı kaynaklarda hangi tabir kullanılıyorsa onu aynı şekilde nakletmiş olmalarıdır. Ancak İngiliz gazetelerinin büyük kısmı firariler meselesinde Osmanlı Devleti'ni suçlu göstermeye çalışırken, hiçbir gazete komitacıların firari Bulgarlara yönelik faaliyetlerine değinmemiştir. Bu sebeple gazetelerin Bulgar kaynaklara dayanarak söz konusu Bulgarları mülteci olarak adlandırdıkları söylenebilse de firari tabirini hangi kaynağa göre kullandıkları merak konusudur.

⁶² BOA, DH.MKT., nr.587/23, lef.1, (24 Cemâziyyel-Ahir 1320).

⁶³ BOA, TFR.I.A., nr.1/79, lef.1, (17 Ramazan 1320).

⁶⁴ BOA, HR.SFR.04., nr.253/46, lef.2, (10 Şaban 1321).

⁶⁵ "Macedonian Horrors-Fugitives Pursued by Turkish Cavalry", **Cornish Eco and Falmout & Penryn Times**, (9 Kasım 1903, Cuma), s.7, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk. Erişim tarihi: 20.01.2023.

⁶⁶ "Balkan Refugees. Terrible Distress. Porte and The Reform Scheme.", **Daily News (London)**, (31 Ekim 1903, Cumartesi), s.10, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk. Erişim tarihi: 20.01.2023.

1.2. Bulgar İsyancıları Sonrasında Yaşanan Firar Hadiseleri

1.2.1. Cuma-yı Bala İsyanı Sonrasında Selanik ve Manastır'da yaşanan Firarlar

Cuma-yı Bala İsyanı Osmanlı güçleri tarafından kısa sürede bastırılmış olsa da isyancılar Avrupa'nın dikkatini bölgeye çekmekte kısmen başarılı olmuştur. Bunun yanında isyan sırasında birçok Osmanlı tebaası Bulgar, evleri yandığı veya can ve mal güvenlikleri olmadığını düşündükleri için Bulgaristan Emareti topraklarına göç etmiştir.⁶⁷ Akabinde Osmanlı aleyhtarı birçok gazete de yaşanan göçleri Osmanlı askeri ve başıbozukların suçu olarak göstermeye çalışmıştır. Osmanlı askerleri ve başıbozukların Bulgar tebaaya zulmettiğini iddia eden gazeteler, Osmanlı Devleti'ni suçlayan ifadeler kaleme alarak dünya kamuoyunu kışkırtmaya çalışmıştır. Evening Mail gazetesi 17 Ekim 1902 tarihinde, Osmanlı topraklarından Dubnitsa'ya 600 kadar firarının Türklerden kaçarak geldiğini bildirdikten sonra, Hristiyanların yaşamakta olduğu Stamer, Drenovo, Srbinovo ve Pirin köylerinin tamamıyla yok edildiğini, Avramova (Oranovo) köyünün de ateşler içinde olup bütün ahalisinin katledildiğini iddia etmiştir. Srbinovo kilisesinin de yakılarak tamamen yok edildiğini ifade eden gazete, malumatı bizzat firar eden Bulgarlardan aldığını bildirmiştir. Yaşananların ardından Bulgar Makedon komiteleri durum değerlendirmesi yapmak amacıyla bir toplantı yapmıştır. Toplantı sonrasında anlaşmaya varıldıktan sonra General Tsontchev şu kararlara varıldığını ilan etmiştir:⁶⁸

- Sofya'da pazar günü bir toplantı yapılacak ve ülkenin dört bir tarafında bulunan Makedonya cemiyetlerinin temsilcileri bu toplantıya davet edileceklerdir.
- Hiçbir ayırım yapmadan Londra, Paris, Roma, St. Petersburg ve Moskova'da bulunan Slav yardım cemiyetlerine Makedonya'da sürmekte olan kanlı ve vahşi durumu

⁶⁷ Şeh, a.g.t., s.149.

⁶⁸ "The Macedonian Troubles. Reported Massacre", **Evening Mail**, (17 Ekim 1902, Cuma), s.2, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk., Erişim tarihi: 20.01.2023.

anlatan birer telegram gönderilecektir. Ayrıca bu telegramlar Sofya'nın ileri gelenlerine de gönderilecektir.

- Tüm Makedonyalı mülteciler, acı çeken kardeşlerinin yardımına gelmeye çağırılacak ve Bulgar basını, ulusal davayı savunmaya davet edilecektir.⁶⁹
- Bütün Bulgar yardım cemiyetleri Türklerin vahşetinden kaçan ve şu anda zor durumda olan Makedonyalı mültecilere yardıma çağırılacaktır.

İsyanı ve isyan sırasında yaşananları yakından takip eden İngiltere'nin İstanbul elçisi Nicholas O'Connor, yaşandığı iddia edilen zulümler hakkında bilgi almak ve ne yapılacağına dair fikir vermek amacıyla Sadrazam ve Hariciye Nazırı ile görüşmüştür. O'Connor, yaşanan vahşetin ordu disiplininin gevşetilmesinden ve rediflerin konuşlandırılmasından kaynaklanmış olabileceğinden endişe duyduğunu dile getirdikten sonra, Osmanlı hükümetini soruşturma yapmaya çağırmıştır. O'Connor'ın çağırısına savunmacı bir şekilde yanıt veren Sadrazam Mehmed Said Paşa, zulümlerin çoğunun aslında devrimci çeteler tarafından onları takip etmek istemeyenleri cezalandırmak için yapıldığından hiç şüphesi olmadığını ifade ettikten sonra, çetelerin asıl amacının, Avrupa'nın müdahalesine neden olacak bir isyan çıkartmak olduğunu savunmuştur.⁷⁰

Aldığı cevap üzerine toplantıdaki gerilimi azaltmak isteyen O'Connor, Sadrazam Said Paşa'ya, Razlık'ta asi ve yarı disiplinli bir Arnavut alayının konuşlanmış olduğunun doğru olup olmadığını sormuş, Mehmed Said Paşa da hükümetinin her türlü zulmün insanlık dışı olduğuna inandıklarını ve böyle bir durumun siyasi sonuçlarının da fazlasıyla farkında olduğunu ifade ettikten sonra Seraskerle birlikte soruşturma yapacağına dair söz vermiştir. Ancak aldığı cevaplardan tatmin olmayan O'Connor, iddia edildiği gibi bir vahşetin yaşanıp yaşanmadığını kontrol etmek amacıyla Selanik konsolos yardımcısı Alfred Biliotti'yi, İngiltere adına araştırma yapmak için görevlendirmiştir. Biliotti araştırmalarını tamamladıktan sonra yazmış olduğu raporunda bazı Bulgar

⁶⁹ İlan edilen bu karardan komita adına fedai toplama amacının olduğu çıkarımı yapılabilir.

⁷⁰ Brooks, **a.g.e.**, s.204.

köylülerinin Ustrumca'dan gelerek Türk askerleri tarafından kendilerine zulmedildiğini ifade ettiklerini bildirmiştir. Ancak şahısların ifadelerini doğrulayacak kanıtlara sahip olmadıklarını da ifade eden Biliotti, bu durumun Ustrumca'daki Bulgar tüccar vekili, Eksarhlık başpiskoposu ve Bulgar komiteleri tarafından planlandığına dikkat çekmiştir. Biliotti raporunda bazı Bulgar köylülerinin silah araması sırasında dövüldüğünü kabul etse de aramalar sırasında halkı ikna etmenin tek yolunun bu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Biliotti askerlere yönelik diğer suçların ise dayanaksız olduğunu ve güvenilirliğinin son derece sorgulanabilir olduğunu da raporuna eklemiştir. Üç gün sonra başka bir rapor daha kaleme alan Biliotti, Bulgarların kadınları tecavüz kurbanı gibi göstermek de dahil olmak üzere sahte kurban raporları hazırladıklarını ileri sürmüştür. Ayrıca İngiliz muhabirlerinin sahte raporları, doğruluğunu kontrol etmeden gerçekmiş gibi yayımlamalarının kendisini hayal kırıklığına uğrattığını dile getirmiştir. Bulgar komitelerini kamuoyunu kandırmakla da itham eden Biliotti bu hareketlerin Müslüman fanatizmini uyandırabileceğini ve galeyana gelen Müslümanların, ilerleyen zamanlarda Hristiyanların sonunu getirebileceğinden korktuğunu bildirmiştir.⁷¹ Biliotti son olarak, komitacıların Bulgar köylüleri firara teşvik ederek mağdur ettiğine inandığını, eğer katliamlarda yer alan Türkler varsa da bunların komitacılar tarafından para ile tutulmuş temsilciler olabileceğini, eğer değilseler de hükümet güçleri değil, kanunsuz azınlık bir grup olabileceklerini ifade etmiştir.⁷²

Yine de Makedonya'da asayişin yeniden sağlanması amacıyla Avrupalı devletler eylem hazırlığına girişmişlerdir. Firari meselesi Bulgaristan Emareti'nin elini Osmanlı Devleti aleyhinde güçlendirmiştir. Emaret hükümeti ve komitacılar, firarileri Makedonya Meselesi için bir dayanak olarak görmüştür. Emaret Makedonya'daki tehlikeli duruma dikkat çekerek bölgede bir an evvel reformların yapılmasını talep etmiştir. Ayrıca Emaret, reformların yapılmaması durumunda kendi topraklarındaki komitaları kontrol altında tutamayacağını da ifade etmiştir. Sofya'daki Fransa diplomatik temsilcisi La Bouliniere de Makedonya'daki

⁷¹ Brooks, **a.g.e.** s.205.

⁷² Brooks, **a.g.e.** s.206.

Hristiyanların yararına reformları kabul ettirebilmek için Osmanlı İmparatorluğu'na karşı beraber harekete geçilmesini önermiştir.⁷³

Avrupa'nın Makedonya için reform tasarısı planladıklarını haber alan Bulgar komitaları, bölgenin asayişini daha fazla bozmak amacıyla faaliyete geçmişlerdir. Bölgede asayişsizliğin devam ettiğini göstermek amacıyla Osmanlı tebaası Bulgar ahaliiyi firar ettirmeye karar veren komitacılar bu amaçla gece karanlığından yararlanarak gizlice sınırı geçmiş ve sınıra yakın köylere gelerek köy ahalisini firara teşvik etmeye çalışmıştır. Teşvik edemedikleri Bulgarları tehdit yoluyla firar ettiren komitacılar, yanlarına aldıkları firarilerle geri dönmüşlerdir. 19 Kasım 1902 tarihinde Cuma-yı Bala'ya bağlı Gradevo, Dobrova ve Subaşı köylerine gelen komitacılar buradaki Bulgarları firar ettirmeye çalışmışlardır. Komitacıları dinlemeyerek köylerinde kalan Bulgarların verdikleri ifadelere göre; Dobrova köyünün farklı bölgelerinden ve sınıra yakın konumda bulunan Tilki mahallesi Bulgarlarından 7 hane (tahmini 20-30 kişi)⁷⁴ hayvanlarıyla birlikte gizlice sınırı geçerek firar etmiştir. Bölgede yapılan tahkikat sonucunda firar eden şahısların komiteler tarafından baskıyla göçe zorlandığı ve köyün sınıra yakın olmasının da firarilerin fark edilmesini zorlaştırdığı anlaşılmıştır. Sonradan bu firarilerin geride bıraktıkları eşya ve hububat maddelerini geri alarak tekrar firar etmek için gizlice gelecekleri haber alınmıştır. Bunun üzerine hem durumun önlenmesi hem de yağma olaylarının yaşanmaması için evler tahkim edilerek bölgeye bir asker müfrezesi yerleştirilmiştir.⁷⁵

Subaşı köyü ahalisinden 2 hane halkı da (tahmini 10 kişi) evlerini, eşyalarını ve hayvanlarını geride bırakarak, sadece bir çift öküz ve birer eş binek atıyla sınırın

⁷³ Adanır, **a.g.e.**, s.164-165; Selanikli Şemseddin, **Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılâp**, (haz. Tülay Aytekin), Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 2018, s.44.

⁷⁴ Ömer Lütfi Barkan, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Türkiye'nin nüfusunu belirlemek için bir hanede 5 kişi yaşadığı şeklinde bir hesaplama yapmıştır. Bu çalışmada da hanede yaşayan kişi sayıları, Barkan'ın bu hesaplaması baz alınarak bir hanede ortalama 4-5 kişi yaşadığı şeklinde hesaplanmıştır. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Tarihî Demografi Yapıları ve Osmanlı Devleti" **Türkiyat Mecmuası (Journal Of Turkology)**, C.X, 1953, s.12, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/172847>, Erişim tarihi: 04.05.2022.

⁷⁵ BOA, Y.PRK.ASK., nr.187/16, lef.1, (18 Şaban 1320).

yakınlığından istifade ederek firar etmiştir. Bunun üzerine yerel idarecilerden bölgede en acilinden bir tahkikat yapılarak sonucunun bildirilmesi, ayrıca firar eden şahısların evlerinin ve mallarının da yağmalanmaması için devlet tarafından koruma altına alınması istenmiştir.⁷⁶

Gradevo köyünde yaşayan 14 hane halkının (tahmini 48-60 kişi olup, bazıları tek başına, bazıları da aileleriyle birlikte) firar ettiği de köy muhtarı tarafından verilen bir arzuholden anlaşılmıştır. Serez mutasarrıflığı, yaşanan firar hadiselerinin eşkıyanın kışkırtması sebebiyle gerçekleştiğinin anlaşılması halinde, firar eden şahıslara güvende oldukları ile alakalı gerekli teminatın verilerek geri dönmelerinin sağlanmasını ve tekrar yaşanabilecek firarların engellenmesi için her türlü tedbirin alınmasını Cuma-yı Bala idaresinden istemiştir.⁷⁷

22 Kasım'da başka bir firar hadisesi daha haber alınmıştır. Karasu çiftliğinde ikamet eden üç hane halkının (tahmini 12-15 kişi) gece karanlığından yararlanarak Bulgaristan tarafına firar ettikleri bildirilmiştir. Bunun üzerine yağma olayları yaşanmaması için firarilerden kalan eşya ve hayvanlar çiftliğin muhtarına teslim edilerek, firarilerin neden firar ettiklerinin anlaşılabilmesi için de bölgede tahkikat yapılmaya başlanmıştır.⁷⁸

Tahkikat sonucunda firar edenlerin komita yanlısı olduğu ve Osmanlı devleti aleyhinde daha rahat faaliyetlerde bulunabilmek amacıyla Bulgaristan Emareti'ne firar ettikleri anlaşılmıştır. Ayrıca tahkikatta, Emaretin firarileri gizlice desteklediği ve zaman zaman yardımlarda bulunarak cesaretlendirdiği anlaşılmış ve bu durumun firar hadiselerini giderek arttığı da vurgulanmıştır.⁷⁹

26 Kasım'da da sınır hattı üzerinde bulunan Brezevo karakolundan çıkarılan bir devriye, Bulgaristan tarafına firar etmeye çalışan 15 kişilik bir grup ile karşılaşmıştır. Devriyenin dur emrine uymayan grubun üzerine askerlerin ateş açması

⁷⁶ BOA, Y.A..HUS., nr.437/89, lef.1, (17 Şaban 1320).

⁷⁷ BOA, DH.ŞFR., nr.297/102 lef.1, (23 Şaban 1320).

⁷⁸ BOA, Y.PRK.UM., nr.61/46 lef.1, (10 Ramazan 1320).

⁷⁹ BOA, Y.A.HUS., nr.438/39 lef.3, (12 Ramazan 1320).

sonucunda bir kişi hayatını kaybetmiş, iki at ve bir çift öküz ele geçirilmiştir. Firari grubu ise Bulgaristan'a firar etmeyi başarmıştır. Çatışmadan sonra yapılan tahkikatta ölen kişinin Brezevo mahallesi ahalisinden, sabıkalı Bulgar Georgi Papadan olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Papadan'ın daha önce Bulgaristan'a firar ettiği ve eşya ile hayvanlarını almak için geri döndüğü anlaşılmıştır. Ele geçirilen hayvanlar mahalli hükümete teslim edilmiştir.⁸⁰

25 Kasım'da Pesteriçe köyüne gelen komitacılar, burada ikna ettikleri birkaç kişiyi de yanlarına alarak sınırı geçmeye çalışmışlardır. Ancak teşebbüsleri sırasında bölgede bulunan devriyelerle karşılaşmaları üzerine aralarında çatışma çıkmıştır. Çıkan çatışmada bir kişi yaralanmış ve bir hayvan da telef olmuştur.⁸¹ Sonradan Serez kaymakamı Timur Bey, firarilerden iki kişinin sağ ele geçirildiğini, kalanların da geriye doğru kaçtığını haber vermiştir.⁸²

Firar hadiseleri devam ederken, Kasım 1902'de İngiliz Büyükelçisi O'Connor ile Baron Von Calice, Makedonya'da özerk bir idarenin yavaş-yavaş uygulamaya geçirilmesini öngören bir reform programı düzenlenmesi konusunda uzlaşma sağlamıştır. Nitekim 26 Kasım 1902'de Baron Marschall von Biberstein, Sultan II. Abdülhamid'e *"Türk devlet otoritesini sağlamlaştırmak için bu vilayetlerde belli önlemler uygulanmasını... kendi inisiyatifıyla bu önlemlerin uygulanması emrini vermesini"* önermiştir. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi, 29 Kasım 1902'de *Rumeli Vilayâtı Talimatnamesini* ilan etmiştir.⁸³ Bu talimatın içeriği esas itibarıyla şöyledir:⁸⁴

- Jandarma, Müslüman ve Hristiyanlardan oluşacak;
- Vilayet gelirlerinin %5'i resmi yapılar için hazır bulundurulacak;

⁸⁰ BOA, DH.MKT., nr.562,65, lef.10, (27 Şaban 1320).

⁸¹ BOA, Y.PRK.UM., nr.61/21, lef.1, (24 Şaban 1320).

⁸² BOA, Y.PRK.UM., nr.61/82, lef.1, (5 Şevval 1320).

⁸³ Adanır, **a.g.e.**, s.166-167; Özgür Tilbe, **Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumî Müfettişliği (1902-1908)**, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2018, s.73, (çevrimiçi), www.acikerisim.sakarya.edu.tr , Erişim tarihi: 03.01.2023.

⁸⁴ Adanır, **a.g.e.**, s.168.

- 50 haneden büyük tüm mahalle ve köylerin bir ilkokulu olacak. Tüzel öğretime ayrılan üçte ikilik fonlar eğitim yerinde kullanılacak, üçte birlik bölüm İstanbul'daki daha üst düzey okullar için yollanacak;
- Mahkeme memurları Müslüman ve Hristiyanlardan eşit payda atanacak;
- Bu önlemlerin uygulanmasını denetleyecek bir umumi müfettiş atanacak;

Bu talimatname gereğince Makedonya Bölgesi'ndeki sorunları Osmanlı Devleti adına çözmek ve yapılacak icraatları yerinde gerçekleştirmek için Rumeli Müfettişliği kurulmuştur.⁸⁵ 30 Kasım 1902 tarihinde Yemen eski valisi Hüseyin Hilmi Paşa, Rumeli Müfettişi olarak atanmıştır.⁸⁶

Rumeli Müfettişliği kısa vadede başarılı olmuştur. Hüseyin Hilmi Paşa'nın faaliyetleri sayesinde vergilerin toplanmasında kolaylıklar sağlanmış, çete takibinde sivil halka zarar verilmemesine özen gösterilmiş, yakalanan suçluların da adilce yargılanmasına çaba harcanmıştır. Ancak özellikle mali konuların sağlam bir temele oturtulamaması sebebiyle şiddet ve anarşinin önü alınamamış ve bu durum uzun vadede asayişin sağlanamamasına neden olmuştur. Ayrıca müfettişliğin kurulması, asıl amaçları bölgenin kontrolünü elinde tutmak olan Avrupalı devletleri de memnun etmemiştir.⁸⁷ Bunun yanında müfettişlik firar hadiselerini engelleyememiş ve hadiseler devam etmiştir. Müfettişliğin kurulmasının hemen ardından 1 Aralık 1902'de Cuma-yı Bala kazasına bağlı Marlova köyü ahalisinden 2 hane (tahmini 8-10 kişi) Bulgaristan Emareti'ne firar etmiştir.⁸⁸

⁸⁵ Tilbe, **a.g.t.**, s.73.

⁸⁶ Tilbe, **a.g.t.**, s.74.

⁸⁷ Saatçi Ata, **a.g.t.**; s.67, Hasip Saygılı, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyonlarının Bulgar Komitacıları ile İlişkileri", **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (İGÜSBD)**, C.I, S.2, Ekim 2014, s.198, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.17336/igusbd.68657>, Erişim tarihi: 20.01.2023.

⁸⁸ BOA, Y.PRK.ASK., nr.187/68, lef.1, (29 Şaban 1320). Belgede ayrıca Cuma-yı Bala kazasına bağlı bölgelerde yaşayan birçok Bulgarın, ilkbaharda çıkarılması beklenen karışıklıklarda zarar görmemesi için eşya ve hayvanlarını zararına sattıkları da ifade edilmiştir. Belgede ismi geçen bölgeler şu şekilde sıralanmıştır: Dobrova, Pesteriçe, Gradevo, Oranovo, Serbin, Traskova (Trankovo?), Zelzice ve Padeş.

15 Aralık'ta da Razlık'tan 20, Belitsa ve Bansko'dan 10, Yakorit'ten 20 ve ismi yazılmamış birkaç köyden olmak üzere tahmini 70-80 kadar genç ve itibarlı Bulgarın, Emaret tarafına firar ettiği haber alınmıştır. Yapılan gizli tahkikat sonucunda, bahsi geçen firarilerin komitacılara katılmak amacıyla firar ettikleri anlaşılmıştır. Tahkikattan sonra kaçan firarilerin aileleri sorguya çekilmiştir. Ailelere firarilerin yeri sorulmuş ancak hiçbir olumlu bir cevap verememiştir. Tahkikat devam ederken Osmanlı hükümeti, güvenilir Bulgarların ifadelerine dayanarak bazı köy papazlarının "Makedonya İhtilal Komitesi'nin" daveti üzerine firar ettiğini öğrenmiştir. Bunun üzerine hükümet, firar eden gençlerin de bu papazlara katılarak firar ettiği çıkarımında bulunmuştur.⁸⁹

Firarların devamı üzerine Osmanlı Devleti, Edirne, Selanik ve Kosova vilayetlerinden, sınırları içerisindeki bölgelerden firar edenlerin toplam sayısını bildirmelerini istemiştir. Ancak tahkikatın isyan tarihi olan 1902'den değil Bulgaristan Emareti'nin kurulduğu 1878'den itibaren yapılması emredilmiştir. Osmanlı hükümetinin bu tutumunda hadiseleri bölgesel, küçük çaplı firarlar olarak görme ihtimali vardır. Selanik vilayeti tarafından yapılan tahkikat sonucunda Serez idaresi 26 kişinin firar ederek, 70 kişinin de ticaret yapmak amacıyla Bulgaristan'a gittiğini bildirmiştir. Melnik idaresi, 1878'den 1902 isyanına kadar 150, isyanın başlangıcından sona ermesine kadar da 8 hanede 31 kişinin firar ettiğini açıklamıştır. Firar edenlerden 12 tanesi eşkıyaya katılmış ayrıca içlerinden bir tanesi çıkan çatışmalardan birinde öldürülmüştür. Petriç idaresi, Aralık 1902'ye kadar 160 kişinin, Nevrekob idaresi 690 haneden 720 kişinin, Demirhisar idaresi 28 hanede 28 kişinin, (25 kişi tek başına ve 3 kişi bütün ailesiyle) Razlık idaresi de 393 kişinin Bulgaristan'a firar ettiğini bildirmiştir. Zenice (Zenitsa) idaresi ise dört sene önce (1888'de) Eğridereli Todor Oram ile geçen sene (1901'de) Daskal⁹⁰ Yuvan Yorgi'den başka firar eden olmadığını bildirmiştir.⁹¹

⁸⁹ BOA, Y.PRK.UM., nr.61/58, lef.1, (15 Ramazan 1320).

⁹⁰ Bulgarca "Öğretmen" anlamına gelen kelime.

⁹¹ BOA, TFR.I.SL., nr.3/241, lef.1, (12 Şevval 1320).

Manastır vilayetinin yapmış olduğu tahkikat 29 Ocak 1903'te tamamlanmıştır. Tahkikata göre Bulgaristan Emareti'ne gidenlerin büyük kısmının ticaret amacıyla gittikleri anlaşılmıştır. Bunun yanında temelli Emarete yerleşen Bulgarlar da olmuştur. Bir tek Serfiçe'ye (Servia) bağlı Kayalar'dan üç kişi firar ederek Bulgaristan tarafına geçmiştir.⁹² Kosova vilayetinin yaptığı tahkikat da 25 Şubat'ta tamamlanmış ve 1878'den itibaren 2609 kişinin firar ettiği anlaşılmıştır.⁹³

Osmanlı vilayetlerinde tahkikatlar devam ederken, 16 Aralık 1902 tarihinde Bulgaristan Hariciye Nezareti, Cuma-yı Bala ve Razlık kazalarından, evleri yanarak yok olduğu veya tahrip edildiği için 1.000'den fazla kadın, erkek, ihtiyar ve küçük çocuğun Bulgaristan ile Şarki-Rumeli'ye geçtiğini, ayrıca hepsinin sefalet içerisinde bulunduklarını ilan etmiştir. Bunun üzerine Babiâli hem Razlık hem de Cuma-yı Bala kazalarından aşağıdaki sorular çerçevesinde bir tahkikat yaparak sonuçları en kısa sürede bildirmelerini istemiştir.⁹⁴

* Firar edenlerin sayısı gerçekten bu kadar mıdır?

* Bunların dönüşlerine engel olunmuş mudur?

* Gidenler arasında kadın ve çocuk var mıdır?

* Bu şahıslar arasında geri dönenler olmuş mudur?

* Köyleri kimler tarafından tahrip edilmiştir?

Emaret Hariciye Nezareti'nin bu ilanı sonucunda Cuma-yı Bala Kaymakamı İhsan Bey'in görevinden azli de gündeme gelmiştir. İhsan Bey'in sınır hattında gerekli önlemleri almaktan aciz kaldığı, firarları engellemeye yönelik herhangi bir icraata bulunmadığı ve üstüne düşen vazifeleri de yerine getiremediği için görevinden azledilmesi istenmiştir. Ancak Rumeli Müfettişliği Sadarete bir rapor

⁹² BOA, TFR.I.A., nr.3/277, lef. 12, (30 Şevval 1320).

⁹³ BOA, TFR.I.A., nr.3/277, lef.1, (29 Zilkade 1320); Tahkikata göre, Üsküb ve civar köylerinden 549, Osmaniye'den 436, Radovişte'den 94, Kratova'dan 220, Köprülü'den de 553, Palanka'dan 200, İştip'ten 215, Koçana'dan 244, Kumanova'dan 81 Prizren sancağından da bütün ailesiyle 7 kişi Bulgaristan'a geçmiştir. BOA, TFR.I.A., nr.3/277, lef.2, (27 Zilkade 1320).

⁹⁴ BOA, DH.MKT., nr.624/90 lef.2, (15 Ramazan 1320).

göndererek, firarilerin sınırı gizlice ve birer-ikişer küçük gruplar halinde geçtikleri için yakalanamadıklarını, ayrıca bütün sınır hattını kontrol etmenin çok zor olduğunu, firar eden şahısların köylerinin de sınıra çok yakın olmasının firarları kolaylaştırdığını, bu sebeple Kaymakam İhsan Bey'in görevden alınmasının doğru olmayacağını ifade etmiştir. Müfettişliğin raporunu dikkate alan Osmanlı idaresi kararından vazgeçmiş ve İhsan Bey görevinde kalmaya devam etmiştir.⁹⁵

Bu esnada Bulgar komitacıları da faaliyetlerine devam etmiştir. Firar hadiselerinin kapsamını genişletmek isteyen komitacılar, 29 Aralık 1902 tarihinde Makedonya bölgesinde yaşayan bütün Bulgarlara yönelik bir bildiri kaleme almıştır. Bildiride 1878 Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin Makedonya konusunda ortak bir karar aldıkları vurgulanarak, Osmanlı Devleti'nin Makedonya'da asayiş ve sükuneti sağlayamadığı takdirde, mart ayında bu devletlerin Osmanlı Devleti'ni ıslahat yapmaya zorlayacakları ifade edilmiştir. Bu sebeple Makedonya'da bulunan Bulgar ahalinin göç etmeye devam etmeleri, göç edemeyenlerin de biraz daha dayanmaları istenmiştir.⁹⁶ Bildiriden de anlaşılacağı üzere komitacılar Bulgarları kitleler halinde göç etmeye çağırmaktadır. Kitlemel göçler gerçekleştiği takdirde firari meselesi daha da büyüyecek ve meseleyi bir mülteci sorunu olarak gören Bulgaristan Emareti'nin eli daha da güçlenmiş olacaktır. Ayrıca Avrupa'nın dikkati çekilerek, Makedonya bölgesine daha fazla yoğunlaşması sağlanacak, Osmanlı Devleti üzerindeki baskıları artacak, buna bağlı olarak Osmanlı Devleti de bölgede ıslahat yapmak zorunda kalacaktır. Bildiriyi haber alan Osmanlı hükümeti, ilgili vilayetlere emirler göndererek bu bildirinin Bulgar tebaayı nasıl etkilediğini soruşturmalarını ve yerel idarelerden de firar olaylarını engellemek amacıyla gerekli her türlü tedbiri almalarını istemiştir.⁹⁷ Ayrıca Osmanlı hükümeti, köylerde bulunan ayanların,

⁹⁵ BOA, TFR.I.A., nr.1/48, lef.1, (19 Ramazan 1320).

⁹⁶ BOA, TFR.I.A., nr.1/79, lef.1 (17 Ramazan 1320). Özbozdağı, ilgili beyannamede “firar edemeyenlerin devlete (Osmanlı Devleti) her türlü zorluğu çıkartmak için çalışmalarını bu yönde devam ettirmeleri” şeklinde bir ifade olduğunu iddia etmektedir. Ancak belgede “Fırara yol bulamayanların da az bir zamana mahsûs olan her türlü mezâhib-i İktihâma çalışmaları” yani firar edemeyenlerin kısa zaman için sabır göstermeleri istenmiştir. Bkz.Özbozdağı, a.g.m., s.143.

⁹⁷ BOA, DH.MKT., nr.626/49, lef.1, (27 Ramazan 1320); BOA, TFR.I.UM., nr.1/53, lef.8, (23 Ramazan 1320).

köylere gelen veya sınırı geçen Osmanlı aleyhtarı Bulgarları yakalayarak hükümet yetkililerine teslim etmelerini istemiş ve hükümetle işbirliği içerisinde olanların mükafatlandırılacağını da bildirmiştir.⁹⁸

Emri alan vilayetler hemen tahkikat yapmaya başlamıştır. Yanya idaresi, kendi sınırları içerisinde böyle bir bildirinin işitilmediğini, hiçbir Bulgarların da sorun çıkartmadığını bildirmiştir.⁹⁹ Edirne idaresi böyle bir bildiriden haberleri olduğunu, ancak sürekli denetimi sıkı tuttuklarını ifade ederek, polis müdürlüğü ile iş birliği içerisinde çalıştıklarını haber vermiştir.¹⁰⁰

Manastır idaresi, kendi sınırları içerisinde komitacıların sık geldiği bölgelerin sükûnet içerisinde olduğunu ifade ettikten sonra bahsi geçen bildiri sebebiyle Bulgarların sessiz durduklarının rivayet edildiğini bildirmiştir. Ancak bu konuda net kanıtlara ulaşamamıştır. Özellikle birçok hafiyenin Bulgar komitacıları tarafından öldürülmesi, bilgi alımını daha da zorlaştırmıştır.¹⁰¹

Kosova idaresi, kendi sınırları içerisinde yaptığı tahkikatta böyle bir bildiriye ulaşamadığını bildirmiştir. Sadece Osmaniye’de komitacıların yayın organı olan “Record” tarafından her an bu konuda bir yayın yapılmasının beklendiğini haber vermiştir.¹⁰² İlerleyen zamanlarda Koçana idaresi, komitacıların sınırları içerisindeki Bulgarlara, mart ayına kadar sabretmeleri gerektiğini, martta yeniden bazı olayların yaşanacağını ve kesinlikle hiçbir memuriyette görev almamalarını söylediklerini bildirmiştir. Ancak Bulgarlar, komitacılara rağmen ufak çaplı memurluklara müracaat etmeye devam etmişlerdir. Raporlardan anlaşıldığı üzere söz konusu bildiri komitacıların umduğu etkiyi yaratmamış ve kitleleri göçe teşvik etmeye yetmemiştir.¹⁰³

⁹⁸ BOA, TFR.I.A., nr.2/120, lef.1, (4 Şevval 1320).

⁹⁹ BOA, TFR.I.UM., nr.1/53, lef.7, (26 Ramazan 1320).

¹⁰⁰ BOA, TFR.I.UM., nr.1/53, lef.9, (26 Şevval 1320).

¹⁰¹ BOA, TFR.I.UM., nr.1/53, lef.6, (27 Ramazan 1320).

¹⁰² BOA, TFR.I.UM., nr.1/53, lef.4, (12 Şevval 1320))

¹⁰³ BOA, TFR.I.UM., nr.1/53, lef.3, (13 Şevval 1320).

Emaret Hariciye Nezareti'nin beyanatının ardından, 30 Aralık'ta Dubnitsa kaymakam vekili, firari Bulgarları incelemek amacıyla bölgeyi teftişe çıkmıştır. Bulgar Kaymakam vekili, vazifesini bitirdikten sonra Osmanlı askerlerinin Bulgarlara yönelik sözde zulümlerini içeren, Osmanlı Devleti aleyhinde uzunca bir rapor kaleme almıştır.¹⁰⁴ Dubnitsa'ya gelen firarilerin ifadesine dayanılarak hazırlandığı iddia edilen rapora göre, Osmanlı askerleri Bulgar ahaliye yönelik her türlü zulmü gerçekleştirmiştir. Bulgarlar vahşice katledilmiş, kadınlara tecavüz edilmiş ve her türlü mal yağma edilmiştir. Özellikle başıbozuklar düzenli askerlerin bölgeden çekilmesini fırsat bilerek Bulgarlara her türlü kötülüğü yapmıştır. Bölgede silah araması yapan askerler, silahlarını teslim etmeyen herkese acımasızca davranmış, hatta işkence yapmaktan da geri durmamışlardır. Yerel halk dışında rahiplere de her türlü kötülüğü yapan askerler ve başıbozuklar, iddiaya göre köylerde bulunan hayvanları bile kurban olarak kesmişlerdir.¹⁰⁵

Alınan rapordan sonra devam eden tahkikatlara hız verilmiştir. Razlık kaymakamlığının yapmış olduğu tahkikat 3 Ocak 1903 tarihinde tamamlanmıştır. Tahkikatın sonucunda Razlık kazasından üçer-beşer toplamda 70 kişinin Emaret tarafına geçtiği anlaşılmıştır. Bu şahıslar bölgede yaşayan genç ve zengin Bulgarlardan olup, (15 Aralık'ta komitacılara katılmak için firar edenler) bunlardan başka Bulgaristan Emareti'ne firar eden kadın, çocuk veya yaşlıya rastlanmamıştır. Ayrıca herhangi bir hanenin tahrip edilmediği veya yakılmadığı da ifade edilmiştir.¹⁰⁶

Cuma-yı Bala kaymakamlığı da yapmış olduğu tahkikatı 9 Ocak 1903'de tamamlamıştır. Yapılan tahkikata göre; Cuma-yı Bala'dan yarısı kadın olmak üzere toplamda 1.000 kişi firar ederek Bulgaristan Emareti'ne geçmiştir. Firarilerden 320'si erkek ve 360'ı kadın olmak üzere 680 kişi, Cuma-yı Bala isyanı ve akabinde gerçekleşen çatışmalar sırasında eşkıya ile birlikte firar etmiştir. Kalan 320 kişinin 140'ı kadın, 40'ı çocuk ve 140'ı erkek olup, bu firariler de isyandan sonraki sükûnet döneminde firar etmişlerdir. Kaçan firarilerin yarısı aileleri ile birlikte firar ederken,

¹⁰⁴ BOA, Y.A.HUS., nr.438/73, lef.1, (29 Ramazan 1320).

¹⁰⁵ BOA, Y.A.HUS., nr.438/73, lef.4, (Tarih Bulunmamaktadır).

¹⁰⁶ BOA, DH.MKT., nr.624/90, lef.2, (24 Şevval 1320).

diğer yarısının aileleri hanelerini terk etmemişlerdir. Haneleri yanmış olan sadece 15 kişi bulunmaktadır. Bunun dışında Cuma-yı Bala idaresi, firarilerin bu hareketlerine bazı kesimler tarafından hicret görüntüsü verilmek istendiğini, ancak bunun doğru olmadığını, çünkü hiçbir firarinin hicret amacıyla veya karşılaştıkları zorluklar nedeniyle değil; yapılan teşvikler ve hilelere kanarak yurtlarını terk ettiklerinin anlaşıldığını bildirmiştir.¹⁰⁷

5 Ocak 1903 tarihinde gece saat on iki buçuk civarında Cuma-yı Bala'nın sınıra yakın noktasında bulunan Maşatlık ile Kayabaşı karakolları arasından, Bulgaristan'a firar etme teşebbüsünde bulunan ve yanlarında tamamen yüklenmiş 8-10 adet hayvanın da bulunduğu bir grup, Maşatlık karakolundan çıkan bir devriye kuvvetiyle karşı karşıya gelmiş, sonrasında iki taraf arasında çatışma çıkmıştır. Çıkan çatışma sonucunda firarilerden bir kişi ölü olarak ele geçirilmiştir. Lisiya merkez karakolu zabıtları, bir jurnal kaleme alarak çatışma sırasında Bulgaristan Emareti tarafından eşkiya ile birlikte tahmini 200 kadar şahsın, firarilerin işini kolaylaştırmak amacıyla Osmanlı askerlerine ateş açtığını bildirmiştir. Çatışmada ölen kişinin kimliğini öğrenebilmek amacıyla mahalli hükümet tarafından bölgeye bir keşif heyeti gönderilmiş ve Cuma-yı Bala'dan da bir müfreze askerin bölgeyi muhafaza etmek için görevlendirilmesi emredilmiştir. Ayrıca vilayetlerde ve sınır boylarında güvenlik önlemlerinin arttırılması da gerekli makamlardan istenmiştir.¹⁰⁸

Yaşanan bu hadise Bulgar basınında da yer bulmuştur. Hadiseyi olduğundan daha abartılı bir şekilde neşreden Bulgar basını, Osmanlı Devleti'ni suçlayan ifadeler kullanmıştır. Haberin içeriğine göre; Osmanlı Devleti'nin muhtelif köylerinden firar etmeye teşebbüs eden 260 kişi Osmanlı karakolu tarafından görülmüş ve askerler tarafından hemen üzerlerine ateş açılmıştır. Açılan ateş sonucu 40 kişi öldürülmüş olup, 55 kişi Bulgaristan'a kaçmayı başarmış, kalanlar da geriye dönmek zorunda kalmıştır. Bulgaristan Komiseri Ali Ferruh Bey, Emaret idaresinden haberin tekzip

¹⁰⁷ BOA, TFR.I.A., nr.3/277, lef.4, (12 Zilkade 1320).

¹⁰⁸ BOA, Y.PRK.ASK., nr.189/15, lef.1, (6 Şevval 1320).

ettirilmesini talep etmiş ve Sadareten de durumun protesto edilebilmesi daha fazla bilgi talep etmiştir.¹⁰⁹

Bulgaristan Eمارeti konuyu uluslararası bir hale getirmek için, Rusya sefaretine başvurmuştur. Rusya sefaretı de Osmanlı Hariciye Nezareti'ne bir nota göndererek durumun izahını istemiştir. Sadaret, Bulgaristan Komiserliği'ne gerekli malumatı gönderdikten sonra Hariciye Nezareti'nden Rus sefirine gerekli izahı yapmasını istemiştir.¹¹⁰

Fırar hadiseleri 1903 yılında da devam etmiştir. 28 Ocak 1903 tarihinde Oranovo köyünden 3 kişi ailesiyle ve 4 kişi de tek başına, Padeş köyünden de 2 kişi bütün ailesiyle ve 4 kişi tek başına Bulgaristan Eمارeti'ne fırar etmiştir. Serez Mutasarrıflığı, benzer fırar hadiselerinin civar bölgelerde de görüldüğünü ve hadiselerin komitacıların teşvikleri sonucunda gerçekleştirildiği bildirilmiştir.¹¹¹

Yapılan tahkikat sonucunda isimleri belirlenen fırariler şöyle sıralanmıştır; Cısr-i Mustafapaşa kazasının Oranovo köyü halkından Aleksa Goşe Kalenmar, Dolyalı (Dolie) Stoyan, Padeşli Doçko Bıçak(?) Stoyan, İlya İvan Coşanit(?) bütün aileleriyle, Padeşli İsol Koğuşa(?) Kondanski, Atanas, İspas, Stoyan, Stoyço, Mite Stoyan ve yine Oranovo köyünden Filo Stoyo, Toma Anastas, Stoino Kostantin ve gelini de tek başına Bulgaristan'a fırar etmiştir. Selanik idaresi, şahısların teşvikler neticesinde fırar ettiklerini düşünse de elde net bir delil olmadığı için tahkikata devam ettiklerini bildirmiştir.¹¹²

Bu dönemde Osmanlı Devleti, fırarilerin geri dönmelerine müsaade etmiş olduğundan bu fırar haberini hoş karşılamamıştır. Fırarilerin memleketlerine geri dönmeleri için çabalamakta olan Osmanlı hükümeti, yaşanan yeni fırar hadiselerinin bütün çabalarını boşa çıkaracağından endişe etmekle birlikte, Bulgaristan Eمارeti'nin de firari meselesini büyük bir mülteci sorunu haline getirerek, Avrupa ve

¹⁰⁹ BOA, HR.SFR.04., nr.220/56, lef.1, (2 Şevval 1320).

¹¹⁰ BOA, HR.SFR.04., nr.220/56, lef.2, (2 Şevval 1320).

¹¹¹ BOA, TFR.I.SL., nr.4/323, lef.1, (29 Şevval 1320).

¹¹² BOA, A.MTZ.(04)., nr.87/58, lef.3, (29 Şevval 1320).

Rusya'yı kışkırtabileceğini, bu durumun da Osmanlı aleyhinde bazı sorunlar çıkarabileceğini ifade etmiştir. Bu sebeple Selanik vilayetinden gerekli tahkikatın yapılarak firar hadiselerine neyin sebep olduğunun bir an önce belirlenmesi ve başka firarlara meydan verilmemesini istemiştir.¹¹³

1 Şubat 1903'te ise Cuma-yı Bala Meclis İdaresi azasından Kote Efendi'nin oğlu Grigor, Manifaturacı Georgi Dimitri, kunduracı esnafından Slav Georgi ve varoş mahallesinden Pop (papaz) ve Niko'nun oğlu ser bekçi(?) Koli, zevcesi ve bir küçük çocuğuyla Kostantin Mite Bulgaristan'a firar etmiştir. Komitacılar yardımıyla sınırdan gizlice geçirilen firariler Rila Manastırı'na götürülmüşlerdir.¹¹⁴

Osmanlı aleyhtarı basın da komitacıların faaliyetlerini görmezden gelerek Osmanlı askerlerini suçlamaya devam etmiştir. Aberdeen Press and Journal"ın 11 Şubat 1903 tarihli bir haberinde Osmanlı askerlerine yönelik bazı iddialara yer verilmiştir. İlgili haberde, Baçova (Batchevo) köyünden gelen 18 kişilik bir grubun verdiği ifadelere göre, olaylar çok hızlı gelişmiş ve firariler başlarına ne geldiğini anlayamamışlardır. İçlerinden bir tanesi kendi köylerinden olan ve sayıları 30'dan biraz daha fazla olan yurttaş Bulgarların işkenceye tabi tutulduğunu söylemiştir. Hatta nasıl bir işkence tekniğinin uygulandığını dahi göstermiştir. Şahsın ifadesine göre kurban dizlerinin (kalf bölgesinin) arkasından çapraz bir şekilde yerleştirilen tahtadan bir kiriş yardımıyla diz çöktürülmüştür. Bir asker kalkmasını engellemek için kirişin üstüne oturmuştur. Kurbanın kafası aşağıya doğru eğilirken bir başka asker de kurbanın çıplak göğsüne ve karnına bir sopa ile vurmuştur. Firari olayı anlattıktan sonra Koston adındaki bir köy kocabaşısı da bu barbarlığa tanık olduğunu ifade etmiştir. Haberin devamında Dubnitsa hastanesinde görev yapan Doktor Velitchkov, olayların (1902 isyanının) başlangıcından beri 30 kadar firariyi tedavi ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca firarilerin sayısının şubat ayı sonuna kadar daha da artacağı ve firari Bulgarların Babiâli'den güven veren ve güvenliklerini temin edecek

¹¹³ BOA, A.MTZ.(04), nr.87/58, lef.1, (2 Zilkade 1320).

¹¹⁴ BOA, A.MTZ.(04), nr.88/80, lef.6, (14 Zilkade 1320).

herhangi bir karar çıkmadıkça asla memleketlerine geri dönmeyecekleri ifade edilmiştir.¹¹⁵

Kurulan müfettişliğin firarlara engel olamaması ve yabancı basının kaleme aldığı haberler yanında Bulgaristan Emareti yetkililerinin firarilerin zulüm gördüğüne dair tutumları, Başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlere yeni bir reform tasarısı hazırlama fırsatı vermiştir. Ayrıca Emarette bulunan firarilerin sefil bir vaziyette bulunmaları, planlanan reformların 1903 baharından önce yürürlüğe girmesi gerektiği izlenimi uyandırmıştır.¹¹⁶ Bu amaçla Aralık 1902’de Rusya Hariciye Nazırı Kont Vladimir Lamsdorff, Avusturyalı meslektaş ile birlikte Makedonya için yeni bir tasarı oluşturmak amacıyla Viyana’ya gitmiştir. 1903 Şubatı’nda bir araya gelen Rus ve Avusturya-Macaristan hariciye nazırları Kont Lamsdorff ve Kont Goluchowski Viyana Reform Tasarısı adında yeni bir reform programını düzenlemiştir. Berlin Antlaşması’nı imzalayan büyük devletlerin de onayından geçen bu programın dört özelliği bulunmaktadır. Bu özelliklerden ilkinde Rumeli müfettişinin rolüne değinilmiştir. Müfettiş Babıâli tarafından seçilmiş Müslüman asıllı bir Osmanlı olacak, görev süresi üç yıl olacak ve süresi dolmadan görevinden ayrılamayacak, gerekli durumlarda Osmanlı askeri kuvvetlerini tüm Makedonya vilayetlerinde idare etme yetkisine sahip olacaktı. Tasarının ikinci kısmı Müslüman valilerin konumu ile ilgiliydi. Valiler Babıâli tarafından atanacak ve Rumeli müfettişinin emirlerine kesinlikle uyacaklardı.¹¹⁷ Tasarının üçüncü kısmı jandarmanın, polisin ve korucuların yeniden düzenlenmesi ile ilgiliydi. Jandarmalar yabancı uzmanlar tarafından eğitileceklerdi. Yerel jandarmalar da bulundukları bölgenin nüfusuyla orantılı olacak sayıda Hristiyan ve Müslümanlardan oluşacaktı. Aynı kurallar köy korucuları ve polisler için de geçerli olacak, siyasi suçlular da serbest bırakılacaktı. Dördüncü ve son madde mali konuları kapsıyordu. Her vilayet, her sene gelir ve giderlerini kapsayan bütçelerini göstereceklerdi. Söz konusu

¹¹⁵ “The Macedonian Outrages Increasing Number Of Refugees”, **Aberdeen Press and Journal**, (11 Şubat 1903, Çarşamba), s.5, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk., Erişim tarihi: 20.01.2023.

¹¹⁶ Brooks, **a.g.e.**, s.211.

¹¹⁷ Tokay, **a.g.e.**, s.44.

bütçeler Osmanlı Bankası tarafından kontrol edilecek ve toplanan vergiler yerel yönetimlerin sivil ve askeri ihtiyaçları için harcanacaktı. Aşar vergisi de ödenecek ve her bölgenin sakinleri aşar vergisinden sorumlu tutulacaktı.¹¹⁸

Viyana Reform Programı, 21 Şubat 1903'te Sadrazam Avlonyalı Mehmed Ferit Paşa'ya sunulmuştur. Program, jandarma kuvvetlerinin yabancı uzmanlarca eğitilmeleri gibi bir olumsuzluğu içeriyor olsa da doğrudan bir uluslararası yabancı kontrolünü ve Vilayât-ı Selase'nin özerkliği gibi Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını zedeleyecek konuları içermediğinden, Osmanlı Devleti programı batılı elçileri şaşırtacak derecede hızlı bir şekilde onaylamıştır.¹¹⁹

Osmanlı Devleti'nin bu tutumunda Kont Goluchowski'nin büyük payı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin varlığını korumanın öneminin farkında olan Kont Goluchowski, bir yandan Vilayât-ı Selase'de yaşayan Hristiyanların yaşam standartlarını yükseltmek isterken, diğer taraftan programda dengeli bir tutum izlemek istemiştir. Ayrıca Avusturya-Macaristan ve Rusya, Balkanlar'daki çıkarları sebebiyle özerk bir Makedonya idaresi istemedikleri için, programı hazırlarken padişahın egemenlik haklarına yönelik herhangi bir tehdit oluşturmamaya özen göstermişlerdir. Bu sebeple reformlar sadece yönetimle ilgili ayrıntıları kapsamıştır.¹²⁰ Ancak program Bulgarları memnun etmemiş ve Viyana Reform Programı'ndan rahatsız olan Bulgar komitaları faaliyetlerini daha da arttırmışlardır.¹²¹

Dnevnik gazetesi 1 Mart 1903 tarihinde neşrettiği bir haberinde Osmanlı sınırları içerisindeki birçok bölgeden Dubnitsa'ya toplamda 115 firarinin geldiğini

¹¹⁸ Tokay, **a.g.e.**, s.45.

¹¹⁹ Kaya Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", **Bilig**, Bahar 2014, Sayı.69, s.17, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/234314> , Erişim tarihi: 23.03.2023.

¹²⁰ Tokay, **a.g.e.**, s.44.

¹²¹ Tokay, **a.g.e.**, s.46.

ifade etmiştir. Haberi gören Bulgaristan Komiserliği de haberin doğru olup-olmadığını anlayabilmek için Sadareten bilgi talep etmiştir.¹²²

Sadaret, ilgili vilayetlerden konu ile alakalı bölgelerinde tahkikat yapmalarını ve sonuçlarını da en kısa sürede bildirmelerini istemiştir. Yapılan tahkikat sonucunda toplamda sadece 30 Bulgar'ın firar ettiği anlaşılmıştır. Firarilerin hangi bölgelere firar ettikleri tam olarak belirlenememiş olsa da isimlerini içeren bir defter hazırlanarak Sadarete gönderilmiştir. Ayrıca Debre kazasının Kaline köyü ahalisinden olan Roşo oğlu Nikola'nın hane ve arazisini satarak Bulgaristan'a firar ettiği bildirilmiştir. Bundan başka 10 haneden ibaret olan Zaborna köyü ahalisi de firar ederek Bulgaristan'a gitmiştir. Diğer bölgelerden ise Bulgaristan'a giden olmadığı muhtelif vilayetlerden bildirilmiştir.¹²³

Hazırlanan deftere göre firar eden Bulgarların isimleri şunlardır:¹²⁴

Tablo I: Yapılan Tahkikat Sonucunda Firar Edenlerin Listesi

KUMANOVA KAZASI	
Trestenik(?) köyünden Dinko oğlu Milanko	Bu şahıs Bizesot(?) köyü ikinci katibinin katline müdahil olup, Dasbat(?) köyünde yaşayan Petre'nin kızı Relo'yu (?) yanına alarak firar etmiştir. Nereye gittiği henüz bilinmemektedir.
Drenik köyünden Stoyan Trayko	Rumi şubat ayında firar etmiştir. Nereye gittiği henüz bilinmemektedir.
Drenik köyünden Kuzman Despot	Rumi şubat ayında firar etmiştir. Nereye gittiği henüz bilinmemektedir.
KOÇANA KAZASI	
Saz köyünden Hasko oğlu Sokol	Yaşadığı köy sınıra yakın olduğundan bu

¹²² BOA, HR.SFR.04., 450/26, lef.1, (2 Zilhicce 1320).

¹²³ BOA, A.MTZ.(04)., nr.105/74, lef.1, (28 Recep 1320).Yapılan tahkikat 20 Ekim 1903'te tamamlanmıştır.

¹²⁴ BOA, A.MTZ.(04)., nr.105/74, lef.5, (tarih belirtilmemiştir.).

	şahıs beş kişiden oluşan ailesini, koyunlarını ve keçilerini yanına alarak Rumi 23 Mart gecesi firar etmiştir.
KRATOVA KAZASI	
Pazan köyünden Angel(?) Lazar	Bulgaristan'a firar etmiştir.
Pazan köyünden Yane Kostadin	Bulgaristan'a firar etmiştir.
Stratsin köyünden Stoyan Kostadin	Bulgaristan'a firar etmiştir.
Stratsin köyünden Manush Trayko Raşo(?)	Bulgaristan'a firar etmiştir.
Rodar köyünden Niko oğlu Dimitri	Bulgaristan'a firar etmiştir.
OSMANİYE KAZASI	
Diramçe (Dirafçe) köyünden Raşo oğlu Georgi	Bulgaristan'a firar etmiştir
Perdeva köyünden Atanas Kaçar	Bulgaristan'a firar etmiştir
KÖPRÜLÜ KAZASI	
Popare Pop Ordan (Yordan?) Mahallesi'nden ekmekçi Dime Koçarovich	Bu şahıs 3 seneden beri Bulgaristan'a firar etmiş vaziyettedir.
Popare Pop Ordan Mahallesi'nden Andrea Kocaateş	Bu şahıs 7 sene önce Romanya'ya gitmiştir. Hala geri dönmemiş olup, şu anda nerede olduğu bilinmemektedir.
Popare Pop Ordan Mahallesi'nden Ristu Trayçe İzdarvo(?)	Bu şahıs 10 sene önce Romanya'ya gitmiştir. Hala geri dönmemiş olup, şu anda nerede olduğu bilinmemektedir.
Popare Pop Ordan Mahallesi'nden Nikola ve Lazo oğlu Tosta	Bu şahıslar 12 sene önce Romanya'ya gitmiştir. Hala geri dönmemiş olup, şu anda nerede oldukları bilinmemektedir.
Popare Pop Ordan Mahallesi'nden Pano Trayçe Usmako(?)	Bu şahıs 9 sene önce Romanya'ya gitmiştir. Hala geri dönmemiş olup, şu anda nerede olduğu bilinmemektedir.

Popare Pop Ordan Mahallesi'nden Dore Panço Peşov	Bu şahıs 1 sene önce Bulgaristan'a gitmiştir. Ancak hala geri dönmediği gibi nerede olduğu da bilinmemektedir.
Popare Pop Tehu (?) Mahallesi'nden Toda oğlu Andrea Urgancı	2 ay önce Bulgaristan'a firar etmiştir.
Popare Pop Çokini (?) Mahallesi'nden Ordan Sazov Menike	1 sene önce Sırbistan'a firar etmiştir.
Berçoron(?) Pop Dimitri Mahallesi'nden İvan Trayko Çalışlarlı(?)	6 ay önce Bulgaristan'a firar etmiştir.
Berçoron Pop Dimitri Mahallesi'nden Milan oğlu Yanço	4 aydan beri Bulgaristan'da firari durumdadır.
Berçoron Pop Ordan Mahallesi'nden İkersaz(?) Döşemeci	7 ay önce Bulgaristan'a firar etmiştir.
Tekye Pop Andrea Mahallesi'nden Varnalı Slaviko Atanas	3 sene önce Bulgaristan'a firar etmiştir.
Tekye Pop Andrea Mahallesi'nden Varnalı Atanas	3 sene önce Bulgaristan'a firar etmiştir.
Popare Pop Koşo(?) Mahallesi'nden Ordan oğlu sarraf Stoyan Şorkov	4 ay önce Bulgaristan'a firar etmiştir.
Popare Pop Ordan Mahallesi'nden Toda oğlu Georgi	Bu şahıs 4 sene önce Romanya'ya gitmiştir. Hala geri dönmemiş olup, şu anda nerede olduğu bilinmemektedir.
Popare Pop Ordan Mahallesi'nden İli oğlu Dime Koviç	Bu şahıs iki buçuk sene önce Bulgaristan'a gitmiştir. Hala dönmemiş olup, nereden olduğu bilinmemektedir.
Popare Pop Ordan Mahallesi'nden İvan Ando Martin	Bu şahıs 15 sene önce Bulgaristan'a gitmiştir. Hala dönmemiş olup, nereden olduğu bilinmemektedir.
Popare Pop Ordan Mahallesi'nden İlya Bogoya	Bu şahıs 2 sene önce Bulgaristan'a gitmiştir. Hala dönmemiş olup, nereden olduğu bilinmemektedir.

Popare Pop Ordan Mahallesi'nden Trançe Vasil Salça	Bu şahıs 2 sene önce Bulgaristan'a gitmiştir. Hala dönmemiş olup, nereden olduğu bilinmemektedir.
---	---

4 Mayıs 1903 gecesi saat 4'te Cuma-yı Bala yakınlarında bulunan Demirli ve Çadır karakolları arasından, Bulgaristan Emareti tarafına geçmeye çalışan 5 kişi Osmanlı devriyeleri ile karşılaşmıştır. Askerler tarafından firarilere dur ihtarı yapılmış olsa da firariler kaçma teşebbüslerine devam etmiştir. Bunun üzerine askerler tarafından açılan ateş sonucu 2 kişi ölmüş, kalan 3 kişi de geriye doğru kaçmıştır. Ölülerin kimliğini tespit etmek üzere bölgeye bir keşif heyeti gönderilmiştir.¹²⁵

Keşif heyeti firar eden şahısların Pesteriçe köyünün Berhezeva(?) mahallesinde yaşadıklarını tespit etmiştir. Ayrıca firarilerden ikisinin isimlerinin İvanço oğlu Andon ile kızı Spasa olduğu anlaşılmıştır. Diğer üç kişinin ismine ise ulaşılamamıştır. İlerleyen zamanlarda açılan ateş sonucu Andon ile kızı Spasa'nın hayatını kaybettiği tespit edilmiştir.¹²⁶

İlinden İsyanı öncesinde yaşanan son firar hadisesi, 12 Haziran 1903 tarihinde Nevrekob'un Hisarlık köyünde gerçekleşmiştir. Köyün muhtarı tarafından, Georgi Mito ve Mito Nikola, Senger-i Bala köyünden Angel Savin, Stef. Konstantin, Dimitri isminde bir Bulgar ve Boyacı Slakov'un firar ettiğine dair bir jurnal gönderilmiştir. Nevrekob idaresi, şahısların firar ederek Bulgaristan Emareti topraklarına firar mı ettiği, yoksa eşkıyaya mı katıldıklarını anlamak amacıyla tahkikata başlamıştır. Ayrıca yerel idarelerden başka firar hadiselerinin yaşanmasının önlenmesi için gerekli bütün tedbirlerin hızlı bir şekilde alınması istenmiştir.¹²⁷

¹²⁵ BOA, Y.PRK.ASK., nr.195/32, lef.1, (7 Safer 1321).

¹²⁶ BOA, TFR.I.SL., nr.10/936, lef.1, (9 Safer 1321); BOA, Y.PRK.UM., nr.64/38, lef.1, (9 Safer 1321).

¹²⁷ BOA, TFR.I.SL., nr.13/1203, lef.1, (16 Rebi'ül-Evvel 1321).

Temmuz ayından itibaren firar hadiseleri giderek azalmaya başlamıştır. Dnevnik gazetesinin 8 Temmuz 1903 tarihinde yayınladığı bir fıkra, sınır hattındaki durumun giderek düzeldiği ve firar hadiselerinin de giderek azaldığı ifade edilmiştir.¹²⁸ Ancak Ağustos 1903'te başlayan İinden İsyanı ile firar hadiselerinin ikinci dalgası başlayacak ve öncekinden çok daha kalabalık bir firar hareketi yaşanacaktır.¹²⁹

1.2.2. İinden İsyanı Sonrasında Selanik ve Manastır'da

Yaşanan Firarlar

2 Ağustos 1903'te başlayan İinden İsyanı selefinden çok daha şiddetli bir isyan halini almıştır. Ayrıca bu dönemde firar hadiseleri hız kesmeden devam etmiştir. İlk olarak eylül ayında Cuma-yı Bala'nın varoş mahallesinde bir firar hadisesi yaşanmıştır. Terzi Govke(?)'nin oğulları 13 yaşındaki Slava, 11 yaşındaki Mitkov ve aynı mahallede yaşayan semerci Georgi'nin 18 yaşındaki oğlu Veliçkov 13 Eylül 1903'de aynı mahalleden kunduracı Stoyço, 14 Eylül'de de fırıncı Atanas'ın hizmetçisi 17 yaşındaki Yosif oğlu İlya Bulgaristan Eمارeti'ne firar etmiştir.¹³⁰

27 Eylül'de de Demirhisar'ın Parva köyü ahalisinden 15 Bulgar, dört gün içerisinde firar etmiştir. Durumun haber alınması üzerine firarilerin neden firar ettiklerini tespit edebilmek amacıyla tahkikata başlanmıştır. Ayrıca Serez mutasarrıflığına, başka firar hadiselerinin yaşanmaması için gerekli önlemleri alması emredilmiştir.¹³¹

Yabancı basın da önceden olduğu gibi, Osmanlı aleyhinde gazete haberleri yayımlayarak Osmanlı askerlerini suçlamaya devam etmiştir. Western Daily Press, 1 Ekim'de yayımladığı yazısında firar etmeyi başaran Bulgarlar haricinde bütün Razlık

¹²⁸ BOA, A.MTZ.(04)., nr.99/43, lef.1, (15 Rebi'ül-Ahir 1321).

¹²⁹ Şeh, **a.g.t.**, s.150. Özbozdağlı Cuma-yı Bala isyanından sonra gerçekleşen firarlarda komitalarla bağlantılı olan şahısların ağırlıklı olduğunu söyler. Ancak firari Bulgarlardan kaç tanesinin Bulgar komitalarını desteklediği ile alakalı net verilerin olmaması sebebiyle bu çıkarımın doğru olmama ihtimali yüksektir. Bkz. Özbozdağlı, **a.g.m.**, s.139.

¹³⁰ BOA, TFR.I.SL., nr.16/1599, lef.1, (23 Cemaziyel-Ahir 1321).

¹³¹ BOA, A.MTZ.(04)., nr.105/31, lef.3, (5 Receb 1321).

ahalisinin vahşice katledildiğini iddia etmiştir. Haberin devamında Razlık'ın bütün köylerinin yakıldığını ifade eden gazete, Mehomia kasabasının etrafının sığınmacılara ait çadırlarla çevrildiğini, Türk askerlerinin de isyancılarla çatışmak yerine masum ahaliye saldırmayı tercih ettiğini ve isyancıların da çaresizce askerlerle mücadele ettiğini bildirmiştir.¹³²

The Daily News (London), Nevrekob Kazası'nın Obidini ve Kremen köyleri ahalisinden olup firar ederek, sınıra doğru ilerleyen kalabalık bir firari grubunun Bansko yakınlarında Türk askerleri tarafından saldırıya uğradığını iddia etmiştir. Komitacıları kahraman gibi göstermeye çalışan gazete, saldırıya uğrayan Bulgarların Teğmen Kosta Atanasov ve çetesi tarafından zorlu bir çatışmanın ardından kurtarıldığını ifade etmiştir. Haberin devamında, iddiaya göre aynı firariler sınıra ulaşmadan ikinci kez Türk askerleri tarafından saldırıya uğramış, ancak yardıma yetişen isyancılar firarileri kurtararak askerleri geri püskürtmüşlerdir.¹³³

The Scotsman, Burgaz'dan gelen bir telegrama dayanarak Osmanlı askerlerinin Bulgarlara zulüm ettiğini iddia etmiştir. Habere göre Osmanlı askerleri ve başıbozuklar Kırklareli'ne bağlı Kolvo köyüne saldırarak 8 kişiyi öldürmüş ve kadınlara da saldırarak büyük kısmını Türk köylerine kaçırmışlardır. Bunun dışında 500 Türk'ten oluşan bir grup sınırı geçerek bir Bulgar karakoluna saldırmıştır. Bir Bulgar askerini öldüren Türkler Köstendil yakınlarında bulunan Geranivo köyünü yağmalamışlardır. Bu esnada Mehomia'dan Peştera'ya 1.700 firari Bulgar gelmiştir. Türk subay ve askerleri Bulgar kadınlarının bazılarını sokaklarda öldürürken bazılarını kaçırmışlardır. Hatta bazı Bulgar kadınlarının Türk haremlerine alınarak esir edildiği, yaşlı kadınların da hapse atıldıklarına yönelik abartılı bir ifade kullanılmıştır. Son olarak bütün dükkanların evlerden ve kiliselerden yağmalanan

¹³² "Wholesale Massacres. (Press Association Foreign Special.)", **Western Daily Press**, (1 Ekim 1903, Perşembe) s.10, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

¹³³ "Reuter, Refugees Attacked. Many Perish At The Roadside", **The Daily News (London)**, (5 Ekim 1903, Pazartesi), s.9, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

mallarla dolduğunu ifade eden gazete, Türk askerleri tarafından neredeyse yüzden fazla köyün yok edildiğini iddia etmiştir.¹³⁴

Türk düşmanlığıyla bilinen savaş muhabiri Arthur Greenwood Hales,¹³⁵ Rila'da gördüklerini şu şekilde aktarmaktadır: *"Şimdi Mehomia'dan ve Razlık Bölgesi'nin diğer köylerinden kaçamayacak kadar bahtsız olanların başına gelen korkunç kaderden dağları aşarak kaçmayı başarmış kadın ve çocuk 13.000 kişi ile birlikteyim. Bu firari mülteciler, zaten daha önceden de firar ederek iltica edenlerin sığınmış olduğu Aziz Rila Manastırı'na geliyorlar. Razlık kazasının baş kasabası olan Mehomia'nın kaderi korkunç bir durumda. İhtilal ilan edilmeden önce Türkler bölgeyi abluka altına almışlardı. Sonradan bölgedeki evleri ateşe vermiş ve kaçma teşebbüsünde bulunan herkese ateş açmışlardır. Bölgede yaşamakta olan Bulgar nüfusunun büyük bir kısmı, çıkarılan yangınlardan ve Türk müfrezelerinden ateşlenen kurşun ve yatağanlar tarafından telef edilmişlerdir. Razlık kazasından yaşayan bütün köylüler aynı kaderi paylaşmışlardır. Türkler bölgeyi yağmalayıp, kaçmayı başaramayan herkesi katlettikten sonra bütün evleri ateşe vermişlerdir. Pirin Dağları sayısız kaçağa sığınak olmuştur. Taşra civarında bulunan bütün köylüler Bulgaristan'a doğru kaçmaktadırlar. Yağmadan kurtarabildikleri ve taşıyabilecekleri malları alarak gelen binlerce firari mülteci şu anda karlı Rila Dağlarında barınmaya çalışmaktadır."*¹³⁶

¹³⁴ "The Macedonian Rising. Continued Fighting.", **The Scotsman**, (10 Ekim 1903, Cumartesi), s.9, (Çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

¹³⁵ Arthur Greenwood Hales: Avustralyalı yazar, Romancı ve Savaş muhabiri olan Hales 21 Temmuz 1860 tarihinde Kent Town, Adelaide'de doğmuştur. Önceleri madencilik üzerine muhabirlik yapan Hales 1899 yılında Boer Savaşları sırasında Güney Afrika'ya savaş muhabiri olarak gönderilmiştir. Buradaki görevi sırasında Boerlara esir düşerek tarihte ilk defa esir düşen savaş muhabiri unvanını almıştır. 1903 yılında gerçekleşen İinden İsyanı sırasında Balkanlar'a gitmiş ve İvan Tsoncheff çetesine katılarak Türklere karşı mücadele etmiştir. Hatta İvan Tsoncheff Hales'a kendi kullandığı karabinayı ve *"Makedonya'nın kurtuluşunun kahramanı"* yazılı altın bir plaketi hediye etmiştir. Rus-Japon Savaşı'na da savaş muhabiri olarak katılan Hales 1.Dünya Savaşı sırasında orduya yazılmak istese de yaşlı olduğu gerekçesiyle kabul edilmemiştir. 29 Aralık 1936 tarihinde Avustralya'da Herne Bay'de ölmüştür. Bkz. Mark Baker, A.G. Hales, **"The Australian Media Hall Of Fame"**, (çevrimiçi) <https://halloffame.melbournepressclub.com/article/a-g--hales> , Erişim tarihi: 20.01.2023.

¹³⁶ "Awful Scenes İn Macedonia", **Dundee Evening Telegraph**, (2 Kasım 1903, Pazartesi), s.4, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

Dundee Courier gazetesi, “*Acının Korkunç Hikayesi*” başlığı altında yayımladığı haberinde İngiltere'nin Varna Konsolos yardımcısı Albay Massy'nin sözlerine değinmiştir. Massy, Filibe'ye yaptığı seyahatte gördüklerini bir İngiliz muhabire şöyle bildirmiştir; “*Bütün Karadeniz (Bulgaristan) sınırını dolaşarak buraya (Filibe'ye) geldim. Burgaz'ın her tarafına dağılmış olan mülteciler ile alakalı önemsenecek her şeyi not aldım. Mültecilerin sayısı eğer küçük çocukları da sayarsak 50.000 civarında ve birkaç bin tanesi Varna'ya doğru hareket etmektedir. Mülteciler bana evlerinin yanarak tamamen yok olduğunu, gidecek bir yerlerinin kalmadığını ne yiyecek ne de başka hiçbir şeylerinin olmadığını, zorbalığa uğradıklarını, dövüldüklerini ve bazı ırkdaşlarının öldürüldüklerini söylediler.*”¹³⁷

İsyan Osmanlı güçleri tarafından bastırılmış olsa da tüm dünya kamuoyunun ilgisini bölgeye çekmiş ve Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik reform baskıları yeniden başlamıştır. 29 Eylül 1903 tarihinde İngiltere Hariciye Nazırı Lord Lansdowne, Makedonya sorununu çözmek amacıyla eyalete bağımsız Hristiyan bir vali atanmasını veya Osmanlı valisinin kuvvetleri içinde Hristiyan subayların olmasını, düzensiz Osmanlı birliklerinin de eyaletten geri çekilmesini önermiştir. Ayrıca bu tekliflere alternatif olarak, yanında Avrupalı danışman ve gözlemcilerin bulunduğu bir valinin atanmasını da önerilerine eklemiştir.¹³⁸

İngiltere'nin tasarı teklifine tepki olarak Ekim 1903'te Rusya ve Avusturya Hariciye nazırları Balkanlar'da barışın ve statükonun devamını sağlamak iddiasıyla Münzsteg'te Makedonya için yeni bir reform programı kaleme almışlardır. Program Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlere kabul ettirilmesinin hemen ardından Osmanlı hükümetine sunulmuştur.¹³⁹

¹³⁷ “Destitute Macedonian Refugees. Terrible Tale Of Suffering.”, **Dundee Courier**, (9 Kasım 1903, Pazartesi), s.5, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

¹³⁸ Ali Dikici, “Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Münzsteg Reform Programı”, **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt.VI, Sayı: 24, Kış 2010, s.80. (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/105975>, Erişim tarihi: 20.01.2023.

¹³⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876–1907)**, Cilt.VIII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 159.

Program genel olarak idari, askeri, adli ve mali alanlarda çeşitli hükümler içermiş olsa da asıl öne çıkan kısımlar, güvenliğin sağlanması ve güvenlik teşkilatının yeniden yapılandırılması olmuştur. Buna göre Makedonya’da yabancı bir general yönetiminde uluslararası bir zabıta gücü görevlendirilecek, bu general üç vilayetteki zabıta gücünün ıslahı projesiyle ilgilenecek ve kendisine büyük devletlerin subayları yardımcı olacak, yabancı gözlemcilerin gözetiminde reforma tabi tutulacak güvenlik görevlilerinin temel görevleri olan genel asayiş ve huzuru sağlamanın yanı sıra, en önemli görevleri çatışmalar sırasında evlerini terke mecbur olan Hristiyan köylülerin yurtlarına dönüşlerini sağlamak olacaktır. Ayrıca güvenlik güçleri, ayaklanma esnasında işlenen suçları incelemek üzere Hristiyan ve Müslümanlardan oluşturulacak karma komisyonların emri doğrultusunda suçluları yakalayacak, böylece bölgede yaşayan Hristiyan ahalinin daha güvenli bir ortama kavuşması sağlanacaktır.¹⁴⁰

Osmanlı Devleti, programın kabulünü geciktirmek için yoğun çaba göstermiştir. Ancak Avrupalı devletlerin, programın kabul edilmemesi halinde Makedonya bölgesi için Hristiyan bir genel vali isteyecekleri tehditlerinde bulunmaları, Osmanlı Devleti’ni programı kabul etmek zorunda bırakmıştır. Bunun üzerine Rusya ve Avusturya-Macaristan, Selanik’e birer özel memur göndermiştir. Daha sonra *Degiorgis* adında bir İtalyan general Osmanlı hizmetine alınmıştır. Asayiş sağlamak için de Makedonya beş bölgeye ayrılarak, İtalyan generalin maiyetinde İtalyan, Avusturya, Rus, Fransız ve İngiliz subaylarının da hizmet ettiği jandarma birliklerine bırakılmıştır.¹⁴¹

Mürzsteg Programı başlarda başarı ile uygulanmış olsa da sonradan istenen başarı sağlanamamıştır. Nitekim Bulgar komitalarının faaliyetleri devam etmiştir. Bulgar komitalarına engel olunamaması Yunan ve Ulahların da komitalar kurmasına neden olmuş ve bölgedeki asayiş tekrar bozulmuştur.¹⁴²

¹⁴⁰ Dikici, **a.g.m.**, s.83.

¹⁴¹ Karal, **a.g.e.** s.159-160.

¹⁴² Karal, **a.g.e.** s.160; Dikici, **a.g.m.**, s.91.

Mürzsteg Programı da önceden ilan edilen Viyana Programı gibi firar hadiselerini engelleyememiştir. Müzakerelerin devam ettiği sırada 24 Ekim 1903 tarihinde ahalisi tamamen Bulgar olan Nevrekob'un Kovaçeviçe (Kovachevitsa) köyü ahalisi, çocukları ve hayvanlarıyla birlikte Karaorman yolu üzerinden Bulgaristan tarafına firar etmiştir. Bahsi geçen köyde sadece iki ihtiyar, bir kör ve firar hadisesini yetkililere haber veren Nikola isminde 70 yaşlarında bir adam kalmıştır. Durumun askeri yetkililere bildirilmesinin ardından firar eden şahısların mallarını defterlere kaydetmek için bölgeye bir heyet gönderilmiştir.¹⁴³

14 Aralık 1903'te de Razlık'a bağlı köylerin kocabaşları, İlinden İsyanı'na katılarak eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan ve sonrasında Bulgaristan Emareti'ne firar eden Razlık Bulgarlarından 20 firarının eşlerinin, birer-ikişer önce dağlara, oradan da Bulgaristan'daki eşlerinin yanlarına firar etiklerini ihbar etmiştir. Kaçan kadınlar dışında başka firar etme hazırlığı yapanların da olduğunun ihbar edilmesi üzerine Razlık kaymakamlığından firarların önüne geçilmesi için gerekli bütün tedbirlerin alınması istenmiştir.¹⁴⁴

1904 yılına gelindiğinde firar olayları ivme kaybederek azalmaya başladığı söylenebilir. Ayrıca firarilerin geri dönebilmeleri için Bulgaristan Emareti ile Osmanlı Devleti arasındaki görüşmeler hız kazanmıştır. Bu esnada Rumeli Müfettişliği, Cuma-yı Bala, Razlık, Melnik, Petriç, Nevrekob ve Demirhisar idarelerinden sınırları içerisinde firar eden Bulgarların sayısını tespit etmelerini istemiştir.¹⁴⁵

Yapılan tahkikat sonucunda Cuma-yı Bala'dan 1902 sonlarında ve 1903 senesi dahilinde firar eden ve geri dönmemiş Bulgarların sayısının tahmini 800 kişi olduğu belirlenmiştir.¹⁴⁶ Razlık'tan firar edip, geri dönmemiş Bulgarların sayısı

¹⁴³ BOA, TFR.I.SL., nr.23/2247, lef.1, (4 Şaban 1321).

¹⁴⁴ BOA, TFR.I.SL., nr.27/2601, lef.1, (24 Ramazan 1321).

¹⁴⁵ BOA, TFR.I.SL., nr.34/3381, lef.11, (9 Muharrem 1322).

¹⁴⁶ BOA, TFR.I.SL., nr.34/3381, lef.1, (9 Muharrem 1322).

3.218'i erkek ve 1.812'si kadın olmak üzere toplamda 4.067,¹⁴⁷ Melnik'ten 5-6'sı kadın olmak üzere toplam 25,¹⁴⁸ Demirhisar'dan hepsi erkek olmak üzere tahmini 18-20,¹⁴⁹ Nevrekob'dan da 3.650 kişi Bulgaristan Emareti'ne firar etmiştir.¹⁵⁰ Petriç idaresi kendi sınırları içerisinde kimsenin firar etmediğini ancak 6 kişinin eşkıyaya katılarak dağa çıktığını bildirmiştir. Petriç de toplama dahil edildiğinde Selanik vilayetinden firar eden Bulgarların toplam sayısı 8.568 kişiye ulaşmıştır. Ancak firarilerden bazıları yapılan bu sayımdan önce geri dönmüştür. Bu sebeple firar eden Bulgarların tahmini 8.600 kişi olduğu söylenebilir.¹⁵¹

Batılı kaynaklar ise İlinden İsyanı sırasında firar eden Bulgarların toplam sayısının 25.000 kişi olduğunu ileri sürmektedir. İlerleyen zamanlarda bu sayı artarak 30.000 civarına ulaşmıştır.¹⁵² Emaret Başbakanı Petrov ise İngiliz elçisi Sir George Buchanan'a toplam firari sayısının 22.000 ile 25.000 arasında olduğunu bildirmiştir. Bulgar kaynaklarına göre en yoğun firar hareketleri Kasım 1903'te gerçekleşmiştir.¹⁵³

1.2.3. Edirne Vilayetine Bağlı Bölgelerden Firar Edenler

1.2.3.1. *Firar Hadiseleri Öncesi Durum*

Edirne vilayeti, özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısında hem konumu hem de sınırları içerisinde yaşayan Bulgar nüfusu sebebiyle Bulgarlar için oldukça önemli

¹⁴⁷ BOA, TFR.I.SL., nr.34/3381, lef.3, (9 Muharrem 1322).

¹⁴⁸ BOA, TFR.I.SL., nr.34/3381, lef.5, (9 Muharrem 1322).

¹⁴⁹ BOA, TFR.I.SL., nr.34/3381, lef.7, (9 Muharrem 1322).

¹⁵⁰ BOA, TFR.I.SL., nr.34/3381, lef.9, (9 Muharrem 1322).

¹⁵¹ BOA, TFR.I.SL., nr.34/3381, lef:13 (9 Muharrem 1322).

¹⁵² James Walter Frussetta, **Bulgaria's Macedonia: Nation-Building and State-Building, Centralization and Autonomy in Pirin Macedonia, 1903-1952**, University of Maryland College Park, 2006, s. 100-101. (çevrimiçi), https://www.academia.edu/69772531/Bulgarias_Macedonia_Nation_Building_and_State_Building_Centralization_and_Autonomy_in_Pirin_Macedonia_1903_1952, Erişim tarihi: 02.08.2023, Şeh, a.g.t., s.150.

¹⁵³ Özbozdağlı, a.g.m., s.149.

bir bölge olmuştur. Bu sebeple Bulgar komitaları Manastır ve Selanik vilayetleri dışında, Edirne vilayeti sınırları içerisinde de faaliyet göstererek bölgedeki Osmanlı hakimiyetini zayıflatmaya çalışmışlardır. Özellikle Şarki-Rumeli'nin ilhakı ile Bulgaristan Emareti'nin sınırları Edirne'ye kadar uzanmış, bu durum da Edirne vilayetine yönelik ciddi bir Bulgar tehdidinin oluşmasına yol açmıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde Edirne vilayetinin sınırları kuzeyden Şarki-Rumeli vilayeti, doğudan Karadeniz ve İstanbul, güneyden Çanakkale Boğazı, Marmara ve Adalar Denizi'ne kadar ulaşırken; vilayet batıdan ise Selanik vilayeti ile çevrilmiştir.¹⁵⁴ 1878 yılında sadece vilayetin merkez sancağı olan Edirne ile Tekfurdağı (Tekirdağ) ve Gelibolu sancaklarının toplamında 224.475 civarında yoğun bir Bulgar nüfusu yaşamaktaydı.¹⁵⁵ 93 Harbi'nden sonra Filibe ve İslimiye (Sliven) topraklarının elden çıkması sonucunda Edirne'deki Bulgar nüfusunda azalma yaşansa da Bulgarlar bölgede halen önemli bir çoğunluğu oluşturmaktaydı. Örnek vermek gerekirse 1897 yılında Edirne vilayetinde 62.984 erkek, 60.442 kadın olmak üzere toplamda 123.426 Bulgar yaşıyordu. Bu durum Edirne'nin Bulgarlar için öneminin artmasında önemli bir etken olmuştur.¹⁵⁶

Bulgarların Edirne'ye yönelik faaliyetleri 93 Harbi öncesinde başlamıştır. Savaştan önce birçok faaliyette bulunmuş olan Vasil Levski, Hristo Botev ve Georgi Benkovski gibi bazı Bulgar komitacıları tarafından Ohri, İştıp, Manastır, Köprülü ve Kumanova'da ve yine Trakya'da Edirne vilayetindeki Tırnovacık, Kırklareli ve

¹⁵⁴ Ramazan Özey, "19.Asırda Edirne Vilayeti Coğrafyası", **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı:6, İstanbul, 2002, s.6 (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3057> , Erişim tarihi: 23.03.2023.

¹⁵⁵ O tarihte Edirne merkez sancağında 169.648, Tekirdağ kazasında 16.205 ve Gelibolu sancağında 21.647 Bulgar yaşamaktaydı. Bkz.Muhammed Köse, "İngiliz Büyükelçisi A. H. Layard'ın Raporuna Göre 1878 Yılında Türkiye Avrupa'sının Demografik Yapısı", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: IX, Sayı:18, 2019, s.277-278, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.33207/trkede.597951>, Erişim tarihi: 23.03.2023.

¹⁵⁶ Abdülkadir Erçin, "Bulgar Komiteci Mihail Gercikov'un Edirne Vilayetinde Asayışı Bozma Girişimleri (1903- 1908)", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:56, Konya, Aralık, 2022, s.119, (Çevrimiçi), <https://doi.org/10.21563/sutad.122231>, Erişim tarihi: 23.01.2023.

Pınarhisar başta olmak üzere birçok bölgede, halk arasında propaganda faaliyetleri yürüten ihtilal komitaları kurulmuştur.¹⁵⁷

93 Harbi sonrasında aralarında çok sayıda entelektüelin de bulunduğu Osmanlı tebaası birçok Bulgar, yeni kurulan Bulgaristan Emareti'ne göç etmiştir. Osmanlı Devleti'nde eğitim veya ruhbanlık hariç, görev alabilecekleri işler sınırlı olan, ancak Emaret tarafından önemli görevlere getirilen bu göçmenler, Makedonya ve Edirne vilayetinin Bulgaristan'la birleşmesi için çalışmaya başlamışlardır. Bu amaçla harekete geçen bu şahıslar, kısa sürede Rakovski, Levski, Benkovski, Botev ve Karaca gibi Bulgar ihtilalcilerden ilham alarak, Osmanlı ülkesinde ihtilal faaliyetleri başlatmak için değişik komita, dernek ve hayır-yardım cemiyetleri oluşturmuştur.¹⁵⁸ En sonunda 1890'lı yıllarda *Merkezi Edirne-Makedon Komitası* kurularak faaliyete geçmiştir.¹⁵⁹

1900 yılına gelindiğinde Bulgarların Edirne vilayeti üzerindeki amaçları, bölgede asayiş bozmak ve nihayetinde Edirne'yi Osmanlı idaresinden koparıp Bulgaristan'a ilhak etmek olmuştur. Bu sebeple bölgede gerçekleştirmek amacıyla birçok eylem planlamaya başlamışlardır. Edirne vilayetinin stratejik önemi komita tüzüklerine de yansımıştır. 1902 yılında Bulgar Makedon Komitesi, Gotse Delçev ve Gyorche Petrov Nikolov gibi sol görüşlü komitecilerden etkilenecek yeni bir tüzük meydana getirmiştir. Örgütün adındaki Bulgar adı atılarak örgüte *Makedonya-Edirne Gizli İhtilal Örgütü* adı verilmiş, tüzüğün ilk maddesinde siyasal muhtariyet için ihtilal yapılacağı, Makedonya ve Edirne'nin hoşnutsuz halklarının milliyetlerine bakılmaksızın tek bir örgüt içinde birleştirileceği ifade edilmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Suzan Ertürk, **Balkanlar'da Aşırı Milliyetçi Bir Örgütlenme: Makedonya-Edirne Dahili İhtilal Teşkilatı (1893-1912)**, Doktora Tezi, İzmir, 2018, s.32 (çevrimiçi), www.tez.yok.gov.tr. Künye: 503648, Erişim tarihi: 20.01.2023.

¹⁵⁸ Ertürk, **a.g.t.**, s.59.

¹⁵⁹ Aydın, **a.g.e.**, s.210.

¹⁶⁰ Adanır, **a.g.e.**, s.16; Erçin, **a.g.m.**, s. 121.

1.2.3.2. Cuma-yı Bala İsyanı Döneminde Edirne’de Yaşanan Firar Hadiseleri

Cuma-yı Bala İsyanı, Edirne vilayetini kapsayacak kadar büyük bir isyan haline gelmemiştir. Ancak komitacılar isyan bölgelerinde gösterdikleri faaliyetlerin aynısını Edirne vilayetinde de göstererek bölgede yaşayan Bulgarları firar ettirmek için yoğun çaba sarf etmişlerdir. Özellikle o dönemdeki ismi Kırkkilise olan Kırklareli’nde Bulgar komitaları kaynaklı birçok firar hadisesi yaşanmıştır. Bu bağlamda ilk firar hadisesi, isyanın devam ettiği sırada 27 Eylül 1902’de Kırklareli’ne bağlı Devletliagaç köyünde yaşanmıştır. Bölgede yaşayan Bulgarların Şarki Rumeli taraflarına firar ettiklerinin haber alınması üzerine nahiye müdürü olayı soruşturmak amacıyla bölgeye gönderilmiştir. Yapılan soruşturmada Şarki-Rumeli’den bir grup eşkıyanın gizlice sınırı geçtiği ve bölge ahalisini tehdit ederek firar etmeye zorladığı anlaşılmıştır. Ayrıca köyün sınıra yakın olması firarilerin işini kolaylaştırmıştır.¹⁶¹

Soruşturmanın devamında firarilerin firar etmeden önce eşya ve hayvanlarını sattıkları öğrenilmiştir. Ayrıca soruşturma devam ederken 8 hane halkı Bulgar, (tahmini 32-40 kişi) eşyalarını arabalara yükleyerek firar etmiştir. Yaşananlardan sonra, civarda devriye gezen jandarma bulunmadığı için bölgedeki gözetleme kulelerinin dikkatli olmaları istenmiştir.¹⁶² Soruşturmanın tamamlanmasının hemen ardından Edirne idaresi firar edenlerin tamamının Bulgar olduğunu, toplam firari sayısının 31 kişi olduğunu ve firarların tamamının Kırklareli’nde gerçekleştiğini, başka bölgelerde ise herhangi bir vukuata rastlanmadığını ilan etmiştir.¹⁶³

Bu hadiseden sonra, kasım ayına kadar herhangi bir firar hadisesi görülmemiştir. Ancak 3 Kasım’da Kofçaz nahiyesine yarım saat mesafede bulunan Bico mahallesinden (Piperya) kadın ve erkek 4 hanede toplam 23 kişi Şarki-Rumeli’ye firar etmiştir. Bölgede bulunan bir gözetleme kulesi tarafından fark edilen

¹⁶¹ BOA, DH.MKT., nr.587/23, lef.1, (24 Cemâziyyel-Ahir 1320).

¹⁶² BOA, DH.MKT., nr.600/71, lef.2, (9 Receb 1320).

¹⁶³ BOA, DH.ŞFR., nr.294/66, lef.1, (4 Receb 1320).

firariler geri döndürölmek istense de yanlarında bulunan 10 kişilik silahlı grup askerler üzerine ateş açmıştır. Çatışmalardan yararlanan firariler kaçmayı başardığı gibi silahlı grup da tutuklanamamıştır.¹⁶⁴

Emaretin kurulduğu 1878'den 1903 yılına kadar Emarete firar eden Bulgarların sayısını belirlemek amacıyla yapılması istenen tahkikata Edirne vilayeti de dahil edilmiştir. Bunun üzerine yapılan tahkikat 4 şubat'ta tamamlanmıştır. Tahkikat sonucunda 9.852 Bulgarın firar veya göç etmek suretiyle Emaret tarafına geçtikleri anlaşılmıştır. Ancak belirlenen sayıdan kaç Bulgarın firar ve kaç Bulgarın göç ettiğine değinilmemiştir.¹⁶⁵

Tahkikat devam ederken, 28 Ocak 1903'te Kırklareli kazasına bağlı olan, Devletliağaç ve Polos (Yoğuntaş) köyleri Bulgar ahalisinden altı hane (tahmini 24-30 kişi) şarki-Rumeli'ye firar etmeye çalışırken devriyeler tarafından fark edilmiştir. Devriyeler firarilere "Dur" ikazında bulunmuş ancak karşı taraf askerlere ateş açarak karşılık vermiştir. Çatışma sırasında Bulgaristan sınırının öteki tarafından kimliği belirsiz kişiler tarafından da askerler üzerine ateş açılmış ve firarilerin yönlerini daha kolay bulabilmesi için iki defa boru çalınmıştır. Boruları çalıp ateş edenlerin Bulgar askeri mi yoksa eşkıya mı olduğu gece karanlığından ötürü anlaşılamamıştır. Çatışmalar esnasında ölen ya da yaralanan kimse olmamış, sadece bir hayvan yara almıştır. Kaçmaya çalışan firariler ise amaçlarına ulaşamayıp yakalanarak derdest edilmişlerdir.¹⁶⁶

¹⁶⁴ BOA, A.MTZ.(04)., nr.84/98, lef.1, (1 şaban 1320).

¹⁶⁵ BOA, TFR.I.A., nr.3/277, lef. 10, (6 Zilkade 1320). Yapılan tahkikata göre, Ada nahiyesinden 4, Üsküdar nahiyesinden 149, Çöke nahiyesinden 308, Edirne merkezden 90, Havsa'dan, 240, Kırcaali'den 177, Cisir-i Ergene'den 240 erkek ve100 kadar kadın, Dimetoka'dan az miktarda kadın olmak üzere140 hanede 164, Cisir-i Müstafa Paşa'dan 929, Ortaköy'den 83, Gümölcine sancağının merkezinden 23, Sultanyeri kazasından 127, Darıdere'den 5, Eğridere'den kadın ve erkek 244, Ahiçelebi'den 381, Tırnova'dan 289 haneden (tahmini 2890 kişi) başka, Tırnova merkez, Ahtepolu, Debre ve Bergos kazalarından 2541, Dedeağaç kazasının Feretik nahiyesinden 134 hanede 301, ve aynı nahienin köylerinden de 34, Sofulu kazasından 220 hanede kadın ve erkek 715, İnöz (Enez) kazasından 6 ve Tekfurdağı (Tekirdağ) sancağının Malkara kazasından 20, Zirebolu (Tirebolu?) kazasından 5 kadın ve 43 erkek, Çorlu'dan 31 erkek ve 2 kadın Bulgaristan Emareti'ne göç ve firar suretiyle geçiş yapmıştır.

¹⁶⁶ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.88/9, lef.3, (29 şevval 1320).

Tırgovskiy-Vestnik gazetesi firariler ile alakalı yayınladığı bir haberde, Dubnitsa ve Köstendil kaymakamları tarafından Dubnitsa'ya gelen firarilerin 20 hane (tahmini 80-100 kişi) civarında olduğunu tespit edildiğini bildirmiştir.¹⁶⁷

Bulgaristan Komiserliği, haberi Sadarete iletmiş, Sadaret de Selanik, Manastır, Kosova ve Edirne vilayetlerinden konu ile alakalı bilgi talebinde bulunmuştur. Edirne vilayeti kendi sınırları içerisinde ticaret vesilesiyle gidenlerin olduğunu, ancak göç etmek amacıyla kimsenin gitmediğini ifade ettikten sonra, göç eden ahalinin büyük ihtimal diğer vilayetler ahalisinden olduğunu ifade etmiştir. Yine de tedbir amaçlı kendi sınırlarında bulunan bölgelerde tahkikat yapacağını bildirmiştir.¹⁶⁸

Tahkikat sonucunda Kırklareli sancağına bağlı bölgelerde bazı firar hadiselerinin yaşandığı tespit edilmiştir. Söz konusu hadiselerin bir tanesi 24 Şubat 1903 tarihinde gerçekleşmiştir. Kofçaz nahiyesinde yaşayan üç hanede toplam 17 Bulgar sınırı gizlice geçerek Emaret topraklarına firar etmiştir. Firarilerin gece hareket etmesi başarılı olmalarında etkili olmuştur. Ayrıca Bulgaristan Emareti tarafında bulunan bazı Bulgarlar, Osmanlı topraklarında yaşayan akrabalarını kendilerini desteklemeleri için teşvik etmeye uğraşırken, komitacılar da sınıra yarım saat-bir saat mesafede bulunan köylere geceleyin gizlice gelerek civarda bulunan Bulgarları tahrik etmeye çalışmışlardır. Yerel idareler firarları engelleyebilmek için birçok tedbir almış olsa da hadiseler bir türlü engellenememiştir. Bunun dışında komitacılar ahaliyi firar ettirebilmek için yeri geldiğinde askerlerle çatışmayı bile göze almışlardır.¹⁶⁹

Komitacılar firarileri göç etmeye teşvik etmekten başka, Bulgar tebaayı daha kolay firar ettirebilmek amacıyla önceden köylere gelerek, firar edecek şahısların eşyalarını firarlardan önce sınırın karşı tarafına geçirmişlerdir. 9 Mart 1903'te Şarki-

¹⁶⁷ BOA, DH.MKT., nr.652/16, lef.1, (30 Şevval 1320).

¹⁶⁸ BOA, DH.MKT., nr.652/16, lef.7, (22 Zilhicce 1320).

¹⁶⁹ BOA, DH.MKT., nr.652/16, lef.8, (1 Zilhicce 1320). Manastır vilayetinden de 23 Şubat 1903 tarihinde Edirne vilayetinde olduğu gibi ticaret amacıyla gidenler olduğu, ancak hicret ve firar gibi amaçlarla giden olmadığına dair bir rapor gönderilmiştir. Bkz. BOA, A.MTZ.(04), nr.183/29, lef.3, (25 Zilkade 1320).

Rumeli'ye geçmek için yanlarına aldıkları bir eşya arabasıyla firar etmeye çalışan 4 kişi, devriyeler tarafından yakalanmıştır. Hemen sorguya alınan şahıslar, Şarki-Rumeli'den silahlı kişilerin geldiğini ve ahaliyi firara teşvik ettikten sonra taşınabilir bazı eşyalarını yanlarına alarak gizlice sınırdan geçirdiklerini itiraf etmiştir.¹⁷⁰

Bulgaristan Emeti yetkilileri firar hadiseleriyle alakalı açıklamalarda bulunurken, komita faaliyetlerine değinmek yerine Osmanlı askerlerinin bölge ahalisine yönelik sözde zulümlerini ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Başbakan Racho Petrov, yapmış olduğu bir konuşmasında Edirne firarilerine değinmiştir. Kırklareli bölgesinden toplamda 1.350 kişinin kaçarak Emet topraklarına geldiğini belirten Petrov, firarilerin tamamının Osmanlı askerlerinin zulmünden kaçmak için geldiğini ifade etmiştir. Durumu haber alan Sadaret en acilinden bölgede bir tahkikat yapılmasını, hiçbir şekilde yerli ahaliye kötü davranılmamasını ve kötü davranış sergileyenlerin de engellenmesini emretmiştir.¹⁷¹

Emet resmi makamları dışında Osmanlı aleyhtarı yabancı basın tarafından da Cuma-yı Bala isyanında yaşandığı iddia edilen zulümlerin benzerlerinin Edirne vilayeti sınırları içerisinde meydana geldiğine dair haberler yapılmıştır. Evening Mail, Osmanlı askerlerinin Bulgar köylerini ablukaya aldığını iddia ederken, köylerde arama yapan askerlerin köy halkına oldukça kötü muamele ettiğinden söz etmiştir. İddiaya göre, özellikle Kırklareli'nden (Lozengrad) bu konuda çok fazla şikâyet alınmıştır. İddiaya göre Edirne köylüleri, Makedonya ahali gibi silahlı olmadığı için askerlerin yaptıklarına hiçbir şekilde karşılık verememişlerdir. Burgaz'da bulunan ve Nevrekob'dan geldiğini iddia eden bir firari, askerlerin çok sayıda insanı tutukladığını hatta tutuklulardan 5 tanesinin sürgün edilirken, kalanların da yargılanmak üzere Selanik'e gönderildiğini ifade etmiştir. Ayrıca bölgede görev yapan bir piskoposun evinde hapis tutulduğunu ve askerlerin kendisini görmeye gelen herkese engel olduğunu da sözlerine eklemiştir. Haberin son kısmında ise askerler silah aramalarına devam ederken bir çığırtkanın Müslümanları galeyana

¹⁷⁰ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.90/24, lef.1, (20 Zilhicce 1320).

¹⁷¹ BOA, BEO., nr.2092/156897, lef.2, (19 Rebi'ül-Evvel 1321).

getirerek Hristiyanları katletme çağırısı yaptığı bildirilmiştir. Ayrıca Baniçe, Vraştan ve Valdevo köylerinin de bu esnada tamamen yok edildiği ifade edilmiştir.¹⁷²

Hem Emaret idaresi hem de Osmanlı aleyhtarı gazetelerin ifadelerinden cesaret alan komitacılar faaliyetlerine mart ayında da devam etmiştir. 9 Mart'ta Pirlepe'ye gelen komitacılar, bölgede yaşayan Bulgar gençleri firara teşvik ettikten sonra gizlice sınırdan geçirmişlerdir. Bunun üzerine bölgede güvenlik önlemlerinin arttırılması ve firarlara engel olunması için gerekli her türlü önlemin alınması istenmiştir.¹⁷³ 15 Mart'ta da Kofçaz nahiyesine bağlı Bico Mahalle köyü ahalisinden 3 hanede toplam 14 kişinin gecenin karanlığından yararlanarak Şarki-Rumeli'ye firar ettiği haber alınmıştır.¹⁷⁴

Mayıs ve haziran aylarında sınırı gizlice geçmeye çalışan firariler ile Osmanlı askerleri arasında birçok çatışma yaşandığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin firarları engellemek için aldığı tedbirler doğrultusunda devriyelerin sayısı arttırılmıştır. Bunun üzerine birçok firari grubu devriyelere denk gelmeye başlamış, ancak firar etmek uğruna askerlerle çatışmaktan çekinmemişlerdir. 24 Mayıs gecesi Akmezar Kulesi civarında Osman çavuş komutasında bulunan bir grup asker bölgede devriye gezerken üç defa firar teşebbüsünde bulunan firarilerle karşılaşmıştır. İlk karşılaşma saat beş buçuk raddelerinde gerçekleşmiştir. Firariler kendilerine yapılan dur ikazına silahla karşılık verdikleri için iki taraf arasında silahlı çatışma çıkmıştır. Çıkan çatışma sonucunda firarilerden bir kişi öldürülmüş, bir mermi de Osman çavuşun silahına isabet etmiştir. Saat altı buçukta firarilerle ikinci kez temas kurulmuş ve çıkan çatışma sonucunda firariler başarısız bir şekilde dağılmışlardır. Üçüncü kez karşılaşılın grup da devriyeler üzerine ateş açmıştır. Çatışmalar devam ederken Bulgar askerleri borular çalarak firariler için yön tayin etmeye çalışmıştır. Vurulan eşkıyanın silahları gece karanlığından istifade eden yoldaşları tarafından alınmıştır. Çatışma sonucunda ele geçirilen ölü ve yaralıların tamamı, ayrıca üç tane

¹⁷² "The Balkan Crysis-Bulgarian And Turkish Severities", **Evening Mail**, (22 Mayıs 1903, Cuma), s.1, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

¹⁷³ BOA, BEO., nr.2024/151788, lef.3, (17 Zilhicce 1321).

¹⁷⁴ BOA, BEO., nr.2031/152307, lef.3, (15 Zilhicce 1320).

çocuk Binbaşı Ali Rıza Bey tarafından Kofçaz'a götürülerek yerel idareye teslim edilmiştir.¹⁷⁵

1 Haziran'da Bulgar eşkıyasından 150 kişi, Kofçaz nahiyesine bağlı Terzidere köyüne gelerek burada bulunan Bulgarları, hayvanlarıyla birlikte firara teşvik etmiştir. Sınırı geçmeye çalışırken karşılaştıkları askerlerle çatışan firariler Arabacı Mustafa Değirmeni ile Topçular Kulesi arasından Şarki-Rumeli'ye kaçmışlardır. Bu esnada bir başka eşkıya grubu da Arabacı Bayırı taraflarına gelerek bölgede yaşayan Bulgar tebaayı firara teşvik ettirmiş ve ardından Şarki-Rumeli'ye geçirmiştir.¹⁷⁶

9 Haziran gecesi saat iki buçuk raddelerinde toplamda 300 kişi oldukları tahmin edilen kalabalık bir Bulgar firari grubu, yanlarına birçok araba ve bir hayli koyun alarak firar teşebbüsünde bulunmuştur. Bir takımı silahlı olduğu halde büyük kısmı silahsız olan firariler Bergosçuk yolu üzerinden firar etmeye çalışırken, Ahmedler köyü civarında bir onbaşı ve dokuz neferden oluşan bir asker müfrezesiyle karşılaşmıştır. Müfrezenin üzerine 35 el silah ateşlenmiş olmasına rağmen müfreze şiddetle karşılık vererek ateş edenlere direniş göstermiştir. Yalnız askerler içerisinde Karahisarlı Abidin isimli bir er arkadaşlarından ayrılarak kaçmaya çalışırken eşkıya tarafından ablukaya alınarak yakalanmıştır. Talihsiz asker bıçakla başının dört yerinden yaralandığı gibi tüfek namlusuyla üç yerinden ve sivri bir şiş ile de vücudunun birçok yerinden ağır yaralanmıştır. Ayrıca tüfek dipçığı ile dövülen Abidin'in tüfeği, cephanesi ve kasaturası da eşkıya tarafından alınmıştır. Çatışma sonucunda firarilerin akıbeti ile alakalı herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Ancak bu kadar kalabalık bir grubun 10 kişiden oluşan bir birlik tarafından engellenmesi çok zor olacağından firariler büyük ihtimal sınırı geçmeyi başarmıştır.¹⁷⁷

The Times gazetesi de 16 Temmuz 1903 tarihinde Kırklareli'nden firar eden Bulgarlarla alakalı verileri paylaşmıştır. Verilere göre, Kırklareli'nden Bulgaristan'a 1065 erkek, 824 kadın ve 1145 erkek çocuk olmak üzere toplamda 3034 Bulgar

¹⁷⁵ BOA, Y.MTV., nr.245/4, lef.2, (27 Safer 1321).

¹⁷⁶ BOA, HR.SFR.04., nr.467/72, lef.1, (18 Rebi'ül-Evvel 1321).

¹⁷⁷ BOA, Y.MTV., nr.246/36, lef.3, (18 Rebi'ül-Evvel 1321).

köylüsü firar etmiştir. Gazete yaşanan firar hadiselerine Osmanlı askerleri ve başıbozukların neden olduğunu ileri sürmüştür. Haberin devamında 60 Bulgar köyünden 19'unun Osmanlı askerleri ve başıbozuklar tarafından yağmalandığından, hatta askerler tarafından silah bulmak amacıyla yapılan aramalarda ahaliye zulüm edilerek zorla paralarının da gasp edildiğinden bahsedilmiştir.¹⁷⁸ Gazete haberini gören Sadaret, yazılanların doğru olup-olmadığının araştırılması için Edirne vilayetine 17 Temmuz 1903'te şifreli bir telgrafname göndermiştir.¹⁷⁹

Sadaretin emri üzerine Edirne vilayeti tahkikata başlamıştır. Tahkikat sonucunda silah aramaları sırasında silahlarını vermekte tereddüt eden 40 kişinin tutuklandığı, asker ve başıbozuklar tarafından da kimseye zarar verilmediği anlaşılmıştır.¹⁸⁰ Kırklareli idaresi tarafından yapılan tahkikat sonucunda da Tırnova'nın Gramanik isimli köyünden 4 ve Kofçaz'da bulunan *Kenare* isimli mağaralara gizlenmiş 4 kişi olmak üzere toplamda 8 kişinin firar ettiği anlaşılmıştır. Firariler yanlarına ailelerini almadan tek başlarına firar etmişlerdir. Ancak köy muhtarlarının ifadelerine göre firariler sınırı geçmemiş, bölge dışında biraz vakit geçirdikten sonra köylerine geri dönmüşlerdir. Ayrıca Osmanlı askerleri tarafından ilgili haberde adı geçen 19 Bulgar köyüne yönelik herhangi bir saldırının olmadığı da Kırklareli idaresinden bildirilmiştir.¹⁸¹ Bunun üzerine Sadaret, Matbuat-ı Ecnebiyye Kalemi tarafından ilgili haberin tekzip edilmesi ve telgraf ajanslarına gerekli telgrafları gönderilmesini istemiştir.¹⁸²

¹⁷⁸ BOA, BEO, 2125/159352, lef.5, (20 Rebi'ül-Ahir 1321).

¹⁷⁹ BOA, BEO, 2125/159352, lef.3, (21 Rebi'ül-Ahir 1321).

¹⁸⁰ BOA, DH.ŞFR., 308/12, lef.1, (21 Rebi'ül-Evvel 1321).

¹⁸¹ BOA, BEO, nr.2125/159352, lef.7, (27 Rebi'ül-Ahir 1321).

¹⁸² BOA, BEO, nr.2125/159352, lef.3, (10 Cemaziyyel-Evvel 1321).

1.2.3.3. Preobrajen (Preobrazhenie) İsyanı Döneminde Yaşanan Firarlar

İlinden İsyanı'nın başlamasından birkaç gün sonra Edirne vilayetinde yaşayan Bulgarlar da ayaklanmışlardır. Bulgarlar tarafından *Preobrajen*¹⁸³ adı verilen bu isyan Mihail Gerdzhikov önderliğinde 6 Ağustos 1903'te Tırnovacık'a bağlı Stoilovo köyündeki Türk kışlasına bomba atılarak başlamıştır. Ardından telgraf hatları kesilmiş, demiryolları ve köprüler tahrip edilerek, karakollar hedef alınmıştır. Vilayette bulunan 16 karakol ve Türk kışlası da yakılmıştır. Ayrıca isyanın devam ettiği sıralarda meydana gelen çatışmalar vilayetin asayişinin büyük oranda bozulmasına da sebep olmuştur. İsyan Ekim 1903 yılında tamamen bastırılrsa da isyanın sonuçları son derece yıkıcı olmuştur. Çatışmaların yoğun yaşandığı Kırklareli'nde, ahalisi Rum, Bulgar, Müslüman karışık olarak toplamda 23 köy, Tırnova'da ise bir kısmı Müslüman çoğunluğu ise Bulgarlardan oluşan toplam 27 köy ağır bir şekilde tahrip edilmiştir.¹⁸⁴

İlinden İsyanı'nda olduğu gibi Preobrajen İsyanı sırasında da firar hadiseleri yaşanmaya devam etmiştir. İsyanın devam ettiği 26 Ağustos 1903 tarihinde, Kofçaz nahiyesine bağlı Kula köyünde yaşayan 35 Bulgar, Şarki-Rumeli'ye firar etmeye çalışırken devriye gezen askerlerle karşılaşmıştır. İki taraf arasında çıkan çatışma sonucunda bir kadın ölü ele geçirilmiştir. Diğer Bulgarların akıbetine ise değinilmemiştir.¹⁸⁵

Eylül ayı firar hadiselerinin yoğun yaşandığı dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu dönem özellikle Kırklareli'ne bağlı bölgelerden birçok Bulgar isyanın yarattığı anarşi ortamından kaçmak amacıyla gizlice sınırı geçerek firar etmiştir. 6 Eylül'de, Kırklareli'ne bağlı Hedye köyü Bulgar ahalisinin, eşya ve hayvanlarıyla birlikte Bulgaristan Emareti'ne firar ettiği haber alınmıştır. Bunun üzerine bölgeye bir

¹⁸³ 6 Ağustos Bayramı, Hz. İsa'nın görünümünün değişmesi günü olarak Ortodoks Hristiyanlar tarafından kutlanmaktadır.

¹⁸⁴ Erçin, **a.g.m.**, s.127. Vilayet valisi ve aynı zamanda II. Ordu kumandanı olan Arif Paşa, güvenlik sorunları nedeniyle vilayet halkına karşı mahcup olduğunu ve kimsenin yüzüne bakacak hali kalmadığını söyleyerek istifa etme teşebbüsünde bulunmuştur.

¹⁸⁵ BOA, BEO, nr.2155/161588, lef.1, (4 Cemaziyyel- Ahir 1321).

soruşturma heyeti gönderilmiştir. 13 Eylül’de soruşturmalarını tamamlayan heyet sunduğu raporda, bölgede bulunan Bulgarlardan 60 ve Rumlardan 15 hanenin yakıldığını tespit etmiştir. Haneler dışında bazı kiliseler de yanarak zarar görmüştür. Bölgede yaşanan olaylar sırasında Rum nüfustan 10 kişi öldürülmüştür. Ayrıca bir çocuk da darp edilerek vücudunun değişik bölgelerinden yaralanırken, bir kadının da bu sırada öldürüldüğü bildirilmiştir. Hedye köylüleri yaşanan mezalimin Osmanlı askerleri ile birlikte hareket eden başıbozuklar tarafından gerçekleştirildiğini ifade etmişlerdir.¹⁸⁶ Ayrıca çatışmalar sırasında 1.500 küsur koyun da eşkıya tarafından çalınmak üzereyken engellenerek geri getirilmiştir.¹⁸⁷

19 Eylül tarihinde, Kırklareli ve Tırnova civarından birçok Bulgarın, evleri tamamen ya da kısmen yandığı için Bulgaristan’a firar ettiğine dair bazı haberler alınmıştır. Bunun üzerine firar edenlerin ve bölgede firar etme hazırlığında olanların meydana çıkarılması için tahkikat yapılması istenmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda, Polaça, Maçura, Olkara, Marzova Zirvepere ve Goylu(?) köylerinde yaşayan Bulgarların firar ettiği tespit edilmiştir. Bahsi geçen köylerin bir kısmı yanmış, hasarlı olan binalar ise yerli Bulgarlar tarafından tamamen yakılmıştır. Firarilerden hiç kimsenin geri döndüğüne dair bir haber alınmadığı gibi kaç kişinin Şarki-Rumeli’ye geçtiği ve kaç kişinin firar hazırlığında olduğu da tam olarak belirlenememiştir. Ayrıca tahkikatta firarilerin ne ormanlarda ne de köylerinde oldukları ve büyük kısmının sınırın dışına çıktıkları ifade edilmiş olsa da gönderilen müfreze tarafından gerekli incelemelerin hala yapılmakta olduğu bildirilmiştir.¹⁸⁸

Ahtebolu idaresi tarafından yanan köylerin miktarını ve ahalisi firar eden Bulgar köylerinin isimlerini içeren bir defter de hazırlanmıştır. Defter suretine göre firar eden köylerin isimleri ve ahalisinin durumları aşağıdaki tabloda verilmiştir¹⁸⁹:

¹⁸⁶ BOA, DH.ŞFR., nr.312/102, lef.1, (20 Cemaziyyel-Ahir 1321).

¹⁸⁷ BOA, DH.ŞFR., nr.312/102, lef.2, (20 Cemaziyyel-Ahir 1321).

¹⁸⁸ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.105/70, lef.5, (26 Cemaziyyel-Ahir 1321).

¹⁸⁹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.105/70, lef.6, (26 Cemaziyyel-Ahir 1321).

Tablo II: Yanan Köylerin Miktarı ve Ahalisi Firar Eden Köylerin İsimleri

KAZANIN İSMİ	KÖYÜN İSMİ	MEZHEP	AHALİNİN DURUMU
Kırklareli	Kive Köyü(?)	Bulgar	Köyün bir kısmı eşkıya tarafından yakılmış olup, ahalisinin bir kısmı eşkıyaya katılarak firar etmiş, bir kısmı da köylerinde kalmıştır.
Kırklareli	Bergoscuk Köyü	Bulgar	Bu köyün ahalisi 3 ay öncesinde eşkıyaya katılarak Şarki-Rumeli'ye firar etmişlerdir. Haneleri bugünlerde mevcut değildir.
Kırklareli	Kocatarla Köyü	Bulgar	Bu köyün ahalisi de 3 ay öncesinden Şarki-Rumeli'ye firar etmişlerdir.
Kırklareli	Terzidere Köyü	Bulgar	Bu köyün ahalisi de 3 ay öncesinden Şarki-Rumeli'ye firar etmişlerdir.

Kırklareli	Bico Mahalle Köyü (Piperya)	Bulgar	Bu köyün ahalisi de 3 ay öncesinden Şarki-Rumeli'ye fırar etmişlerdir.
Kırklareli	Taştepe Köyü	Bulgar	Bu köyün ahalisi de 3 ay öncesinden Şarki-Rumeli'ye fırar etmişlerdir.
Kırklareli	Kula Köyü	Bulgar	Bu köyün ahalisi de 3 ay öncesinden Şarki-Rumeli'ye fırar etmişlerdir.
Kırklareli	Kofçaz Köyü	Bulgar	Bu köyün ahalisi de 3 ay öncesinden Şarki-Rumeli'ye fırar etmişlerdir.
Kırklareli	Devletliğaç Köyü	Bulgar	Bu köyün ahalisi de 3 ay öncesinden Şarki-Rumeli'ye fırar etmişlerdir.
Kırklareli	Kenare-i Bala Köyü	Bulgar	Bu köyün ahalisinin bir kısmı eşkıyaya katılmış, bir kısmı fırar etmiş ve bir kısmı halen köylerinde ikamet etmektedir.

Kırklareli	Kenare-i Zir Köyü	Bulgar	Bu köyün ahalisinin bir kısmı eşkıyaya katılmış, bir kısmı firar etmiş ve bir kısmı halen köylerinde ikamet etmektedir.
Kırklareli	Kaza-yı Zir Köyü	Bulgar	Bu köyün ahalisinin bir kısmı eşkıyaya katılmış, bir kısmı firar etmiş ve bir kısmı halen köylerinde ikamet etmektedir.
Kırklareli	Karakoç Köyü	Bulgar	Bu köyün ahalisinin bir kısmı eşkıyaya katılmış, bir kısmı firar etmiş ve bir kısmı halen köylerinde ikamet etmektedir.
Kırklareli	İspiçe Köyü	Bulgar	Köyün büyük kısmı Bulgar eşkıyası tarafından yakılmıştır. Bu sebeple evsiz kalanların bir kısmı Karahisar köyüne yerleştirilmiştir.

			Köy ahalisinin bir kısmı da komitalara katılarak firar etmiştir.
Kırklareli	Koru Köy	Bulgar	Köyün büyük kısmı yanmış ve kalanlar civar köylere yerleştirilmiştir. Ahalinin bir kısmı daha önceden komitalara katılarak firar etmişlerdir.
Kırklareli	Kavaklı Köyü	Bulgar	Köyde eşkıya ile yaşanan çatışmalar sonucu dört harman yakılmış, ahalinin bir kısmı eşkiyaya katılarak firar etmiş, bir kısmı ise köylerinde kalmıştır.
Kırklareli	İnece Köyü	Bulgar	Köyde komitacılar ile çıkan çatışma sonucu bir harman ve bir ev komitacılar tarafından yakılmıştır.

			Ahalinin bir kısmı komitacılara katılarak firar etmiş ve bir kısmı da köylerinde kalmıştır.
Kırklareli	Kurudere Köyü	Bulgar ve Rum	Köyün bütün Bulgar ahalisi dağlara kaçarak komitalara katılmıştır. 10 haneden ibaret olan Rum ahaliden kimse kötü bir eylemde bulunmamış ve evleri yakılmamıştır.
Kırklareli	Hedye Köyü	Bulgar ve Rum	Bu köyün Bulgar ahalisinin tamamı komitacılara katılmış ve Bulgar ahalinin evlerinin tamamıyla, Rum ahaliye ait olan 15 ev yakılmıştır.
			Bu köyden daha önce Şarki-Rumeli'ye firar

Kırklareli	Keserlik Köyü	İslam ve Bulgar	eden 21 haneden (Tahmini 85-100 kişi) başka kalan 60 hanenin erkeklerinin tamamı ailelerini terk ederek firar etmiştir.
Kırklareli	Elmacık Köyü	İslam ve Bulgar	Bu köylerden daha önce Şarki-Rumeli'ye firar eden 21 haneden (Tahmini 85-100 kişi) başka kalan 60 hanenin erkeklerinin tamamı ailelerini terk ederek firar etmiştir.
Tırnova	Sarmaşık Köyü	Bulgar	Bütün köy halkı Şarki-Rumeli'ye firar etmiştir.
Tırnova	Çağlayan Köyü	Bulgar	Bütün köy halkı Şarki-Rumeli'ye firar etmiştir.
Tırnova	Göktepe Köyü	Bulgar	Bütün köy halkı Şarki-Rumeli'ye firar etmiştir.

Tırnova	Konak Köyü	Bulgar	Bütün köy halkı Şarki-Rumeli'ye fırar etmiştir.
Tırnova	Zalova Köyü	Bulgar	Bütün köy halkı Şarki-Rumeli'ye fırar etmiştir.
Tırnova	Zabernovo Köyü	Bulgar	Bütün köy halkı Şarki-Rumeli'ye fırar etmiştir.
Tırnova	Makrişovo Köyü	Bulgar	Köyün bir kısmı yakılmış olup, ahalisinin bir kısmı Şarki-Rumeli'ye fırar etmiş, bir kısmı da komitacılara katılmak amacıyla dağlara çıkmıştır.
Tırnova	Stoilovo Köyü	Bulgar	Köyün bir kısmı yakılmış olup, ahalisinin bir kısmı Şarki-Rumeli'ye fırar etmiş, bir kısmı da komitacılara katılmak amacıyla dağlara çıkmıştır.
			Köyün bir kısmı

Tırnova	Gramanik Köyü	Bulgar	yakılmış olup, ahalisinin bir kısmı Şarki-Rumeli'ye firar etmiş, bir kısmı da komitacılara katılmak amacıyla dağlara çıkmıştır.
Tırnova	Kaladere Köyü	Bulgar	Bu köyü bir kısmı Şarki-Rumeli'ye firar ederken bir kısmı da dağlara çıkarak komitacılara katılmıştır.
Tırnova	Çıknağor (Çaknağor) Köyü	Bulgar	Bu köyü bir kısmı Şarki-Rumeli'ye firar ederken bir kısmı da dağlara çıkarak komitacılara katılmıştır.
Tırnova	Kamile Köyü	Bulgar	Bu köyü bir kısmı Şarki-Rumeli'ye firar ederken bir kısmı da dağlara çıkarak komitacılara katılmıştır.

Tırnova	Kruşova (Kruşevo) Köyü	Bulgar	Bu köyü bir kısmı Şarki-Rumeli'ye firar ederken bir kısmı da dağlara çıkarak komitacılara katılmıştır.
Tırnova	Mağluvin Köyü	Bulgar	Bu köyü bir kısmı Şarki-Rumeli'ye firar ederken bir kısmı da dağlara çıkarak komitacılara katılmıştır.
Tırnova	Mikalikoz Köyü	Bulgar	Bu köyü bir kısmı Şarki-Rumeli'ye firar ederken bir kısmı da dağlara çıkarak komitacılara katılmıştır.
Tırnova	Velike Köyü	Bulgar	Bu köyü bir kısmı Şarki-Rumeli'ye firar ederken bir kısmı da dağlara çıkarak komitacılara katılmıştır.

Tırnova	Paspala Köyü	Bulgar	Bu köyü bir kısmı Şarki-Rumeli'ye firar ederken bir kısmı da dağlara çıkarak komitacılara katılmıştır.
Tırnova	Karadere Köyü	Bulgar	Bu köyü bir kısmı Şarki-Rumeli'ye firar ederken bir kısmı da dağlara çıkarak komitacılara katılmıştır.
Tırnova	Dere-i Cedid Köyü	Bulgar	Köyün bir kısmı yakılmış ve köy halkından 8 hane (Tahmini 32-40 kişi) Şarki-Rumeli'ye firar etmiştir.
Tırnova	Merkez Tırnova Kasabası	Bulgar	Köy halkından 8 kişi bütün ailesini yanına alarak Şarki-Rumeli'ye firar etmiştir. Aileleriyle birlikte firar edenlerin sayısı 207 kişidir.

			Bunların haricinde 130 kişi de dağlara çıkarak eşkiyaya katılmıştır.
--	--	--	---

22 Eylül'de Kofçaz nahiyesine bağlı ve 18 haneden ibaret olan Kenare-i Bala ve 13 haneden ibaret olan Kenare-i Zir köylerinin Bulgar ahalisi tarım ürünlerinin tamamını terk ederek, yalnızca taşıyabilecekleri eşyalarını ve hayvanlarını yanlarına alıp Şarki-Rumeli'ye firar etmiştir.¹⁹⁰

Bir gün sonra Kosti isimli bir Müslüman köyünde önce bir yangın çıkmış, hemen arkasından bölgede silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Çatışmalar sırasında bahsi geçen köye civar, 164 haneden oluşan Derviştepe isimli Bulgar köyünden 149 hane (tahmini 596-745 kişi) ile 97 haneden oluşan Yenibağ isimli Bulgar köyünden de 30 hane (tahmini 120-150 kişi) bir anda Şarki-Rumeli'ye firar etmiştir. Yetkililer firar eden bu iki köy ahalisinin büyük ihtimal Kosti köyünde gerçekleşen olaylardan korktukları için firar ettikleri yönünde bir iddiada bulunmuştur.¹⁹¹ Mustafapaşa kaymakamlığı daha sonra göndermiş olduğu bir telgrafname ile Yenibağ köyünden firar edenlerin sayısının 3 hanede toplamda 12 kişi olduğunu bildirmiştir.¹⁹²

Derviştepe köyünde bir firar hadisesi daha yaşanmıştır. 30 Eylül 1903'de yaşanan olayda, 164 kişi eşya ve hayvanlarını yanına alarak Şarki-Rumeli'ye firar etmiştir. Firar eden Bulgarların geride bıraktıkları zahire ve hayvanlar, yağma olayları yaşanmaması için Cisir-i Mustafapaşa kaymakamlığı tarafından muhafaza altına alınmıştır. Firariler sonradan memleketlerine dönmek isteseler de Osmanlı hükümeti tarafından cezalandırılacaklarından korktukları için geri dönmeye cesaret

¹⁹⁰ BOA, Y.PRK.ASK., nr.205/91, lef.1, (1 Receb 1321).

¹⁹¹ BOA, Y.PRK.ASK., nr.205/88, lef.1, (3 Recep 1321). Kosti köyünde çıkan yangın sonrasında silahlı çatışmaların yaşanmasının, Osmanlı askerlerini o köye çekerek Derviştepe ve Yenibağ Bulgarlarının işini kolaylaştırma amacı taşıdığı da düşünülebilir. Veya bu yangının bilerek civardaki Bulgarları korkutup firar ettirmek amacıyla çıkarılma ihtimali de mevcuttur.

¹⁹² BOA, Y.PRK.ASK., nr.205/6, lef.1, (7 Receb 1321).

edememişlerdir. Durumu fark eden Osmanlı hükümeti, Bulgaristan Komiserliği'nden firarilerin rahat bir şekilde geri dönebilmelerini sağlamak için Bulgaristan Emareti nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunmasını istemiştir.¹⁹³

Firarilerle alakalı ekim ve kasım aylarında birer vukuat göze çarpmakta olup sonrasında herhangi bir hadiseye rastlanmamıştır. Hadiselerin ilki 12 Ekim 1903'te yaşanmıştır. Kırklareli'ne bağlı Kadıköy'ünde yaşayan bazı Bulgarlar ailelerini, eşyalarını ve hayvanlarını yanlarına alarak Şarki-Rumeli'ye firar etme teşebbüsünde bulunurken bir başka grup da Ahmedler civarındaki Kurudere ve Akmaşat tarafından firar etmeye çalışmıştır. Bunların dışında üçüncü bir firari grubu da Topçular Bayırı'ndan firar etmeye çalışırken tamamı Osmanlı askerleri ile karşılaşmıştır. Askerler üzerine ateş edilmesi üzerine çıkan çatışma sonucunda Kurudere'de dört kişi ölü, bir kişi yaralı ve üç kız çocuğu da yara almadan ele geçirilmiştir. Topçular Bayırı'ndaki çatışmalar sonucunda da bir asker şehit düşmüş, Bulgarlar tarafından ölen ya da yaralanan olmayıp sadece 24 tane hayvan ele geçirilmiştir. Olaylardan sonra bölge ahalisinin neden firar ettiği araştırılmaya başlanmıştır.¹⁹⁴

İkinci ve firarilerle alakalı son hadise, 20 Kasım 1903 tarihinde yaşanmıştır. Cisir-i Mustafapaşa kazasının Çermeş(?) köyünde yaşayan Köroğlu Stoyo, ailesi ve Devedere köyünün gençlerinden 23 kişi ile birlikte gizlice Şarki-Rumeli'ye firar etmiştir. Firarilere Devedere köyü ahalisinden Angel ve Kostî adında iki şahıs kılavuzluk etmişlerdir. Vazifelerini yerine getiren Angel ve Kostî olayın ardından kayıplara karışmıştır.¹⁹⁵

Firarilerin memleketlerine dönüşünden sonra, Osmanlı Hükümetinin isteği üzerine Edirne idaresi, 26 Ağustos 1904'te Kırklareli idaresinden aldığı telgrafa dayanarak iki isyan sonrasında toplam 9261 kişinin firar ederek Bulgaristan Emareti'ne geçtiğini bildirmiştir. Göç eden firarilerin toplamının geç bir tarihte tespit edilmesinde en önemli sebep, tutulması gereken kayıtların eksik veya hiç tutulmamış

¹⁹³ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.105/43, lef.1, (8 Recep 1321).

¹⁹⁴ BOA, TFR.I.ED., nr.4/394, lef.1, (21 Receb 1321).

¹⁹⁵ BOA, HR.SFR.04., nr.253/52, lef.1, (29 Şaban 1321).

olmasıdır. İsyân sırasında bazı köyler, evleri yandığı için ahalisinin bölgeyi terk etmesi nedeniyle tamamen dağılarak boş kalmış veyahut kısmen ahalisi bulunan köylerde de hiçbir defter tutulmamıştır. Tutulan defterler de eksik olduğu için, yapılan tahkikatlarda kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Nüfus defterleri de firar edenlerin sayılarını tespit etmek için kullanılamamıştır. Çünkü isyanlar nedeniyle 3-5 senedir gerçekleşen nakiller sırasında merkez liva, kasaba ve köyler dağılmış, bölgedeki halk da son 2 sene içerisinde birçok bölgeye firar etmiştir. Firariler haricinde hapis cezaları affedilip serbest bırakılan veya ticaretle uğraştığı için köyünde bulunmayan şahıslar da nüfus defterlerinde kayıtlı oldukları için defterlerden güvenilir sonuçlar alınamamıştır. Firar hadiselerinden sonra Emaret toprakları içerisinde ölen yaşlılar veya yeni doğan çocukların olması da net bir sayıya ulaşmayı mümkün kılmadığı için firarilerin memleketlerine dönüşlerinden itibaren net bir sayıya ulaşılabilmiştir.¹⁹⁶

1.3. Firarilerin Geldiği Bölgeler ve Bulgaristan Emareti'nin Firarileri Yerleştirme Teşebbüsleri

Cuma-yı Bala ve İlinden İsyânları sonrasında firar ederek memleketlerini terk eden Bulgarlar, Bulgaristan Emareti içerisinde ki birçok bölgeye dağılmıştır. Cuma-yı Bala İsyânı döneminde firarilerin en çok tercih ettiği bölge Dubnitsa olmuştur. İsyân sırasında yoğun göç alan bölge, isyanın sona ermesinden sonra bile göç almaya devam etmiştir. Emaret resmi makamları 17 Ekim 1902 tarihinde ilan ettikleri verilerde, Dubnitsa'ya kadın, erkek, çocuk ve yaşlı toplamda 600 kişinin göç ettiğini bildirmiştir.¹⁹⁷

1903 yılının şubat ayına gelindiğinde ise, Bulgaristan Emareti içerisinde bulunan firarilerin sayısı 3.000'e ulaşmış olup, firarilerin büyük kısmı Bulgar Yardım Komitesi'nin merkezinin orada bulunması sebebiyle Dubnitsa'ya gelmiştir.

¹⁹⁶ BOA, A.)MTZ.04., nr.120/73, lef.5, (14 Cemaziyyel-Ahir 1322). Özbozdağlı, Osmanlı arşivinde firar eden Bulgarlarla alakalı net sayılara ulaşılamadığını ifade etmiştir. Ancak görüldüğü üzere Osmanlı arşivinde firar eden Bulgarların toplu sayılarına ulaşılmıştır. Bkz. Özbozdağlı, **a.g.m.**, s.136

¹⁹⁷ "Turkish Atrocities. Appeal to The Powers.", **Derry Journal**, (17 Ekim 1902, Cuma), s.6, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk., Erişim tarihi: 20.01.2023.

Bulgaristan Emareti firarileri daha rahat kontrol altında tutabilmek amacıyla, bazı firarileri Emaret dahiline yerleştirmeye çalışsa da¹⁹⁸ Dubnitsa, o tarihlerde firarilerin en yoğun bulunduğu bölge olarak kalmaya devam etmiştir.¹⁹⁹

Ancak Osmanlı Devleti'ne göre Bulgaristan Emareti'nin firarilerle alakalı vermiş olduğu sayılar abartılıdır. Bulgaristan Komiseri Ali Ferruh Bey, 27 Şubat 1903'te The Daily News muhabirine verdiği röportajda Avrupa gazetelerinin Dubnitsa'da bulunan firarilerin sayısını 2.000-3.000 civarında olduğunu göstererek Osmanlı aleyhinde bir tutum sergilediklerinden şikâyet etmiş ve gerçekte firarilerin toplamda 700 kişiyi geçmediğini ifade etmiştir.²⁰⁰

Firariler tarafından en çok tercih edilen bölgelerden biri olan Burgaz ise hem İlinden İsyanı öncesinde hem de sonrasında yoğun Bulgar göçüne maruz kalmıştır. Bölgenin Edirne vilayetine yakın olması, özellikle Kırklareli ve civarından gelen firarilerin Burgaz'ı tercih etmesinde etkili olmuştur. Burgaz idaresi 1903 Mayıs'ında ilan ettiği verilerde özellikle Lozengrad (Kırklareli) bölgesinin sekiz köyünden (kadın, erkek ve çocuk 80 tanesi Kırklareli'nden, 100 tanesi Belevrien'den (Belevren), 40 tanesi Kocabağ'dan ve 250 tanesi de Dereköy ve civarındaki bölgelerden) toplamda 470 Bulgarın Burgaz'a geldiğini bildirmiştir.²⁰¹ 29 Haziran 1903 tarihinde de Kırklareli'nden Burgaz'a 90 firari daha gelmiştir.²⁰²

¹⁹⁸ Bu amaçla 200 kadar firari Dubnitsa'dan Sofya'ya gelmiştir. Bkz. BOA, HR.SFR.04. nr.450/44, lef.1, (10 Muharrem 1321).

¹⁹⁹ "Turkish Horrors. Terrible Tales of The Refugees.", "Daily News" Man Among The Macedonians., **Daily News (London)**, (6 Şubat 1903, Cuma), s.5, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

²⁰⁰ "Uspeakable Turk," Criticises European Methods. A Needless Agitation. Curious Interview., **Dundee Evening Telegraph**, (27 Şubat 1903, Cuma), s.3, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

²⁰¹ **a.g.y.** (22 Mayıs 1903, Cuma), s.1.

²⁰² BOA, HR.SFR.04., 423/45, lef.1, (4 Rebi'ül-Ahir 1321).

Bu bölgeler dışında firarilerin büyük kısmı Sofya, Köstendil ve Filibe'ye yerleştirilmiştir. Bulgar yetkililerin verdiği rakamlara göre Sofya'ya 2.500, Köstendil'e 2.545 ve Filibe'ye de 2.822 firari yerleştirilmiştir.²⁰³

Cuma-yı Bala İsyanı'nın sona ermesinin ardından, Bulgaristan Emareti artan firari nüfusunu bir şekilde dengelemek amacıyla Kırklareli tarafından gelen birçok firariyi, Burgaz, Aydos ve Karinabad'ın köylerinde bulunan Bulgar hanelerine yerleştirmiştir. Ayrıca ihtiyaç halinde kullanılması amacıyla Burgaz, Eski Zağra, İslimiye ve Yanbolu taraflarına resmi memurlar gönderip, her hanede ne kadar araba, at ve öküz varsa kaydederek kıymet takdirlerini yaptırmıştır. Emaret, kendi izni olmadan veya kefil göstermeden kimsenin araba, at veya öküzünü başka bölgelere götüremeyeceğini de ilan etmiştir.²⁰⁴

İlinden İsyanı döneminde de Burgaz yoğun firari göçü almaya devam etmiştir. 22 Eylül 1903 tarihinde sınırı geçen 300 firari Burgaz'a gelmiş, 25 Eylül tarihinde ise emaret resmi makamları tarafından bölgede bulunan firari sayısının 10.000-11.000 civarında olduğu açıklanmıştır.²⁰⁵

Bulgaristan Emareti, firarileri kontrol altında tutabilmek amacıyla bölgeye gelen Bulgarları Burgaz civarındaki birçok bölgeye yerleştirmiştir. Firarilerin durumunu gözlemlemek amacıyla bölgeye gelen Daily News (London) gazetesi muhabiri, bu konuda gördüklerini şu şekilde aktarmıştır:

“Bu sabah Makedon mültecilere ekmek dağıtımında bulundum. Her yetişkine bir somun verildi. Burada, özel vatandaşlar tarafından Yerel Kent Konseyi'nin hizmetine verilen binalarda yaklaşık iki bin mülteci aile yaşıyor ve farklı yoksulluk aşamalarındaki erkek, kadın ve çocuklardan oluşan birkaç bin kişi komşu köylere veya Bulgaristan'ın başka yerlerindeki arkadaşlarının yanına geçtiler. Mülteci akınının bir an için durdurulduğu ancak Türk askerinin faaliyete geçmesiyle birlikte

²⁰³ Şeh, a.g.t., s.150.

²⁰⁴ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.99/61, lef.3, (13 Rebi'ül-Ahir 1321).

²⁰⁵ “Colonial And Foreign Intelligence-The Macedonian Rising,” **Evening Mail**, (25 Eylül 1903, Cuma), s.1, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk., Erişim tarihi: 20.01.2023.

yeniden başlayacağı tahmin ediliyor.” Haberden de anlaşılacağı üzere Burgaz’da bulunan firariler civarda bulunan köylere yerleştirilmiş, bazı firariler de arkadaşlarının yanına sığınmışlardır.²⁰⁶

Burgaz’daki firari nüfusun daha fazla artması üzerine Bulgaristan Eمارeti bölgede bulunan firarileri Burgaz dışındaki bölgelere yerleştirmeye karar vermiştir. İlk olarak sayıları 3.500-4.000 civarında olduğu tahmin edilen firarilerden bazıları Ahyolu kazasına tabii olup, ahalisi Osmanlı topraklarına göç etmiş olan Müslüman köylerine yerleştirilmiştir.²⁰⁷

Bazı firarilerin de Varna’ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Çoğunluğu erkek olup, 300 kişiden oluşan ilk kabile, 19 Eylül’de Boris isminde bir vapurla Varna’ya gönderilmiştir.²⁰⁸ 24 Eylül’de sayıları 700 civarında olduğu tahmin edilen bir başka firari kafilesi, Bulgarya vapuruyla Burgaz’dan Varna’ya getirilirken²⁰⁹ Eylül’ün 26’sında ise Boris vapuru tarafından 27²¹⁰ ve Fransızlara ait *Frasina Şirketi’nin* (La Compagnie Fraissinet)²¹¹ Amerika vapuruyla 150 kişi Varna’ya taşınmıştır.²¹²

Varna’ya gönderilen firariler, belediye tarafından civarda bulunan köylere yerleştirilmiştir. Ancak bazı köylerin ahalisi, firarileri kabul etmek istememiş, hatta köylerden kovulan firariler bile olmuştur.²¹³ Yaşananlara rağmen ekim ayında da

²⁰⁶ “Reuter, Destitute Refugees At Burgas.-Operations Of The Bands,” **Daily News (London)**, (29 Eylül 1903 Salı), s.7, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

²⁰⁷ BOA, HR.SFR.04., nr.253/26, lef.4, (27 Cemaziyyel-Evvel 1321).

²⁰⁸ BOA, HR.SFR.04., nr.253/26, lef.2, (27 Cemaziyyel-Evvel 1321). Varna’ya önceden beşer-onar kişilik küçük kafileler gönderilmiştir. Ancak İlinden İsyanı sonrasında artan firari sayısını dengelemek amacıyla daha çok firari Varna’ya taşınmaya başlamıştır.

²⁰⁹ BOA, HR.SFR.04., nr.253/26, lef.7, (2 Recep 1321). Varna Tüccar Vekaleti ayrıca bu firariler arasında 80 civarında giydikleri kalpak ve beyaz elbiselerden komitacı oldukları anlaşılan şahısların bulunduğunu ve bu şahısların limanda büyük bir nümayişle karşılandığını bildirmiştir.

²¹⁰ BOA, HR.SFR.04., nr.253/30, lef.4, (4 Recep 1321).

²¹¹ Fraissinet Şirketi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Uygun, “Fransız Fraissinet Vapur Kumpanyası (La Compagnie Fraissinet) ve Osmanlı Limanlarındaki Faaliyetleri” **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, C.XII, S.24, Bahar 2018, s.97-140, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.18220/kid.422614>, Erişim tarihi: 20.05.2023.

²¹² BOA, HR.SFR.04., nr.253/28, lef.2, (4 Recep 1321).

²¹³ BOA, HR.SFR.04., nr.253/30, lef.2, (4 Recep 1321).

Burgaz'dan Varna'ya firarilerin taşınması devam etmiştir. 2 Ekim 1903 tarihinde 150 firari Boris vapuruyla²¹⁴, 3 Ekim'de de 50 firari Bulgarya vapuruyla Varna'ya gönderilmiştir.²¹⁵

Emaretin yerleştirme politikaları ve firari göçleri sonucunda Varna'da firari nüfusu büyük artış göstermiştir. İngiltere'nin Varna konsolosu yardımcısı Albay Massy, bölgede bulunan firarilerle alakalı özel bir mektup yazarak firarilerin 16.000 civarında olduğunu bildirmiştir. Ayrıca bu sayıya küçük çocukların dahil edilmediğini vurgulayan Albay Massy, çocukların da eklenmesiyle Varna'daki firari sayısının 20.000 civarında olacağını ifade etmiştir. Emaret sınırları içerisinde de 60.000 civarında firarinin bulunduğu dair abartılı bir tahminde de bulunan Albay Massy, firarilerin zor durumda olduğunu ve yardıma ihtiyaç duyduklarını da mektubuna eklemiştir.²¹⁶

Varna dışında bazı firariler de Filibe'ye gönderilmiştir. Bulgaristan Komiserliği'ne yazılan bir rapora göre, Nevrekob'a bağlı köylerde yaşayan ve Emarete firar etmiş Bulgarların bir kısmı Pazarcık'a gönderilmiştir. Kalan 400 civarında Bulgar ise Filibe'ye götürülmüştür. Firarilerin başlarda hanlara yerleştirilmesi düşünülse de sonradan boşaltılan bir erkek cimnaz mektebine yerleştirilmişlerdir. Raporda ilerleyen zamanlarda firarilerin 1.000-1.200 civarına ulaşacağını düşünüldüğü de ifade edilmiştir.²¹⁷

Emaret, Filibe'ye gönderilen firariler arasında bulaşıcı hastalık çıkabilme ihtimaline karşı bu şahısların bir an önce civar köylere yerleştirilmesi için çalışmalara başlamıştır. Bu amaçla firarilerin bir kısmı Kuklen ve Rodina köylerine,

²¹⁴ BOA, HR.SFR.04., nr.253/32, lef.4, (10 Recep 1321).

²¹⁵ BOA, HR.SFR.04., nr.253/32, lef.7, (11 Recep 1321).

²¹⁶ "Macedonia," **Evening Mail**, (2 Kasım 1903, Pazartesi), s.6, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

²¹⁷ BOA, HR.SFR.04., nr.253/46, lef.2, (10 Şaban 1321); BOA, HR.SFR.04., nr.253/47, lef.6, (12 Şaban 1321. Özbozdağlı, Filibe'deki firarilerin hanlara ve mekteplere yerleştirildiğini ifade etmiştir. Ancak belgede firarilerin hanlara yerleştirildiği görülmemektedir. İlerleyen zamanlarda hanlara yerleştirilen firarilerin olup-olmadığına dair de herhangi bir belgeye ulaşılammıştır. Bu nedenle Özbozdağlı'nın ifadesi hatalıdır. Bkz.Özbozdağlı, **a.g.m.**, s.150.

bir kısmı da Stanimaka civarındaki köylere gönderilmiştir. Emaret ilerleyen zamanlarda da bazı firarileri Timraş sınır hattı civarındaki Priştine ve Derecik köylerine yerleştirmeye karar vermiştir. Yapılan yerleştirmeler sonucunda Filibe’de bulunan firarilerin büyük kısmı köylere yerleştirilirken az miktarda firari Filibe’de bırakılmıştır. Firarilerin Emaret tarafından sınıra yakın köylere yerleştirilmesinin ileride bazı sorunlara yol açacağını öngören Osmanlı Devleti ise bu karara tepki göstermiştir. Osmanlı hükümeti, firarilerin eşkıya ve komitacılara katılmaya meyilli olduğunu düşünmüş ve komitacıların da bu şahıslardan fedailer devşirerek Osmanlı aleyhinde faaliyetlerde bulunabileceği çıkarımında bulunmuştur. Ayrıca Komiserlik Filibe kitabedinin sınırdaki yaşayan halkın büyük çoğunluğunu Müslüman Pomakların oluşturduğunu ve Emaretin de bölgeye firarileri yerleştirerek, Pomakları göçe zorladığını bildirmesi üzerine, Osmanlı Devleti Bulgaristan Komiseri Ali Ferruh Bey’den bu faaliyetin bir an evvel engellemesini istemiştir.²¹⁸

Filibe, yerleştirilen firariler dışında, İlinden İsyanı sırasında da firarilerin yoğun geldiği bölgelerden biri olmuştur. Daily News (London) gazetesinin neşrettiği bir habere göre isyan sırasında bölgeye 2.000 civarında firari gelmiştir.²¹⁹

Bulgaristan Emareti’nin firarilerin sayıları ile alakalı paylaştığı veriler zaman zaman gazetelerde yayımlanmıştır. Belfast News-Letter gazetesinin 6 Ekim’de paylaştığı verilerde, Rila ile Samokov arasındaki dağlarda tahmini 5.000 civarında firarinin bulunduğu bildirilmiştir. Bunun dışında Burgaz’da bulunan firarilerin sayısının 13.000 olduğu ve zor durumda olan ihtiyar kadın ve çocuklardan oluşan 100 firarinin de ihtiyaçları daha rahat karşılanabilmek amacıyla Varna’ya gönderildiği ifade edilmiştir.²²⁰

²¹⁸ BOA, A.}MTZ.(04), nr.106/82, lef.1, (22 Şaban 1321); BOA, HR.SFR.04. nr.253/46, lef.4, (21 Şaban 1321); Emaret ise firarilerin ileride daha rahat eski yurtlarına dönebilmesi için firarileri sınıra yakın bölgelere yerleştirdiğini savunmuştur. Bkz. Şeh, **a.g.t.**, s.150.

²¹⁹ “Reuter, Balkan Refugees - Terrible Distress - Porte And The Reform Scheme,” **Daily News (London)**, (31 Ekim 1903 Cumartesi), s.10, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

²²⁰ “Times” Telegram, Per Press Association, The Balkan Rising. Bulgarian Preparations, Condition Of Macedonian Refugees,” **Belfast News-Letter**, (6 Ekim 1903, Salı), s.8, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

Veçerna-Posta gazetesinin 10 Ekim’de yayımladığı verilere göre Emaret sınırları içerisinde bulunan firarilerin toplamı; 3.300 tanesi Rila Manastırı ve Pastra köyünde, 1.700 tanesi Samokov ve Lajine’de, 2.000 tanesi Peştere’de, 13.000 tanesi Burgaz ile Varna’da, olmak üzere 20.000 civarına ulaşmıştır.²²¹ Bulgaristan Emareti İçişleri Bakanlığı da 17 Ekim’de yaptığı açıklamada, bahsi geçen 20.000 firarinin sınıra yakın bölgelerde bulunduğunu ifade etmiştir.²²²

Yetkililerce 19 Ekim’de hazırlanan resmi istatistiklerde Kızılağaç ve Burgaz civarında 9.398, Varna ve civarındaki bölgelerde 1.400, Aydos’ta 1.200, Karinabat’ta 500 ve Yanbolu’da da 300 adet firari bulunduğu ilan edilmiştir. Ayrıca bu sayılara 15 yaşının altında olup, sayıları binlere varan ufak çocuklar dahil edilmemiştir. Bu sebeple Varna ve Burgaz’daki mültecilerin sayısının toplamda 15.000’in üzerinde olduğu tahmin edilmiştir.²²³

Üç örnekten de anlaşılacağı üzere Burgaz, Emaretin yerleştirme politikalarına rağmen en fazla firariyi barındıran bölge olmuştur. Ayrıca kasım ayı boyunca da göç almaya devam etmiştir. İngiltere’nin Burgaz konsolosu 23 Kasım’da vermiş olduğu raporunda Burgaz’da bulunan firarilerin sayısının 12.000 civarında olduğunu bildirmiştir. Emaret artan firarileri yerleştirmeye devam ederek, bu doğrultuda 9.000 firariyi civar kasaba ve köylere yerleştirmiştir. Bunun dışında 400 firari Earsia(?)ya gönderilirken 2.000 firari de Burgaz’ın merkezinde bırakılmıştır.²²⁴

Rila Manastırı da firarilerin en çok tercih ettiği yerlerden biri olmuştur. Manastır’a sığınanlara yiyecek yardımı yapılması ve hastaların tedavi edilmesi gibi

²²¹ BOA, A.}MTZ.(04), nr.105/55, lef.1, (21 Receb 1321). İlgili belgede Rila ve Peştıra köyündeki firari sayısı 3 kişi olarak verilmiştir. Ancak verilen sayılar toplandığında 3.300 kişi eksik çıkmaktadır. Bu sebeple belgeyi yazan kâtibin sayıyı eksik yazma ihtimali vardır. Ayrıca Rila Manastırı firarilerin yoğun bulunduğu bölgelerden bir tanesidir ve Emaret resmi makamları bölgede 3.000 civarında firari Bulgar bulunduğunu ifade etmişlerdir.

²²² “20,000 Refugees On The Bulgarian Frontier. Death Of Sarafof Confirmed”, **Lancashire Evening Post**, (17 Ekim 1903, Cumartesi), s.3, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

²²³ “The Macedonian Rising-Bulgarian Military Preparations,” **Evening Mail**, (19 Ekim 1903 Pazartesi), s.2, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

²²⁴ “The Balkan Insurrection-Reply To The Bulgarian Note,” **Belfast News-Letter**, (23 Eylül 1903, Çarşamba), s.6. (Çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

nedenlerle birçok firari bölgeye göç etmeyi tercih etmiştir. İngiliz yarı resmi kuruluşlarının 22 Ocak 1903 tarihinde yayınladıkları verilere göre; yardıma muhtaç halde 30 erkek, 5 kadın, bir genç kız ve 4 çocuk manastıra sığınmıştır.²²⁵ İlerleyen zamanlarda Rila'daki firari sayısı artış göstermiştir. Özellikle İlinden İsyanı döneminde Rila'daki firarilerin sayısı büyük oranda artmış ve 1 Ekim tarihli verilere göre firari sayısı tahmini 3.000 kişiye ulaşmıştır.²²⁶

9 Ekim'de Mehomia ve civarında bulunan Godlievo, Belitsa, Baçova (Bachevo) ve Draglitsa köylerinden, büyük çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan 1.500 kişi daha Rila Manastırı'na gelmiştir.²²⁷ Bunu 11 Ekim'de Manastır vilayetinden firar ederek gelen 116 firari izlemiş ve bu gelenlerle birlikte Rila'da bulunan firariler 2.126 kişi olarak hesaplanmıştır. Rila dışında, Razlık'tan gelen ve sayıları 1.700 civarında olan bir başka firari mülteci grubu da aynı tarihlerde (11 Ekim) Peştera'ya ulaşmış ve içlerinden 60 tanesi Sofya civarında bulunan Bistritsa köyüne gelmiştir.²²⁸

Avustralyalı savaş muhabiri Arthur Greenwood Hales, Rila'daki firarilerin durumunu görmek amacıyla bölgeye gitmiş ve 2 Kasım 1903'te The Daily News gazetesinde gördüklerini aktaran bir yazı kaleme almıştır. Hales yazısında, o tarihte Rila'da bulunan firarilerin sayısının 13.000 civarında olduğunu ve bu firarilerin büyük kısmının Mehomia'dan kaçarak geldiklerini ifade etmiştir.²²⁹

²²⁵ "Macedonian Refugees," **The Daily News (London)**, (22 Ocak 1903), s.7, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

²²⁶ **a.g.y.** (1 Ekim 1903, Perşembe), s.10.

²²⁷ "Burning Of Villages," **Tyrone Constitution**, (9 Ekim 1903, Cuma), s.7 (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023. Gazetede ayrıca, Manastır'a gelen firariler dışında, Nevrekob ve civarından da 1.000 kişinin firar ederek Rila'ya geleceği öngörülmektedir.

²²⁸ "Macedonian Rising Turco-Bulgarian Relations," **Evening Mail**, (12 Ekim 1903, Pazartesi), s.2, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023. Önceki verilerle kıyaslandığında Rila'daki firari sayısında bir azalma olduğu görülmektedir. Bunda Emaretin yerleştirme politikalarının etkisi olmuş olabilir.

²²⁹ **a.g.y.** (2 Kasım 1903, Pazartesi), s.4, Arthur Hales Türk düşmanlığı ile tanınan ve komitacı İvan Tsoncheff ile arkadaşlığı bilinen bir gazetecidir. Bu sebeple bu sayıyı olduğundan yüksek göstererek Osmanlı Devleti aleyhinde propaganda yapma ihtimali de bulunmaktadır.

Bulgaristan Emareti, İlinden İsyanı'nın sona ermesinden sonraki süreçte de bazı firarileri Sofya civarına yerleştirmiştir. Bulgaristan Komiseri Ali Ferruh Bey 29 Ocak 1904 tarihinde gönderdiği raporunda, bazı firarilerin Sofya'dan sekiz kilometre uzaklıkta bulunan ve Bulgarların Kinyazevo dedikleri Bali Efendi bölgesinde bulunan çayırlarda, askerlerin yaylak olarak kullandıkları kulübelere yerleştirildiğini bildirmiştir. Ancak bölgeye yerleştirilen firariler sefalet içerisinde kalmış, hatta firari çocuklarından bazılarının pejmürde bir halde Sofya sokaklarında dolaşarak dilencilik yaptıkları görülmüştür.²³⁰

Son olarak 19 Şubat 1904 tarihli bir telgrafnamede anlatıldığı üzere; Sofya, Filibe ve Varna dışında, bazı firariler Şumnu ve Yukarı Rahovça (Rahova) taraflarına yerleştirilmiştir.²³¹

1.4. Firarilerin Geride Bıraktıkları Malları ve Mülkleri Meselesi

Firari göçlerinin yaşanmasından sonra, firarilerin geride kalan malları ve mülkleri de Osmanlı Devleti için yeni bir sorun teşkil etmiştir. O sebeple bu bölüm üç başlık altında incelenmeye çalışılmıştır.

1.4.1. Firarilerin Emlâkı Meselesi

Osmanlı Devleti İlinden İsyanı'nın yaralarını sarmaya çalışırken, barınma ihtiyacı olan bazı köylüleri firarilerden kalan bu boş hanelere yerleştirmeyi düşünmüştür. İsyan sırasında Tırnova ve Kofçaz'a bağlı köylerde yaşayan bazı Müslümanların evleri, yaşanan olaylar sırasında yakılmış, köylüler de Kırklareli'ne göç etmek zorunda kalmıştır. Köylüler yerel yönetimler tarafından bölgedeki birçok haneye misafir olarak yerleştirilmiş ve her türlü ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak kış ayının gelmesi ve bu şahısların uzun süre misafir olarak bu gibi köylerde barınamayacakları öngörüldüğü için, geçici bir süreyle boşta kalan Bulgar köylerine

²³⁰ BOA, HR.SFR.04., nr.253/66, lef.1, (11 Zilkade 1321).

²³¹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.111/37, lef.1, (6 Zilhicce 1321).

yerleştirilmeleri ve yanmış olan köylerinin yeniden inşa edilmesini beklemeleri gündeme gelmiştir.²³²

Ayrıca Kırklareli’nde kurulmuş olan 20. Fırka Kumandanlığı’na bağlı olup, bölgede görev yapan zabıtların ailelerinin isyan sebebiyle evsiz kalmasından dolayı Edirne idaresi, zabıtların ailelerinin firar etmiş olan Bulgarların boşta kalan hanelerine, çevrede bulunan komşularıyla ihtiyar heyeti meclislerinin onayı alınarak ve hane sahiplerinin sonradan geri döndüklerinde hiçbir zorlukla karşılaşmasına fırsat verilmeden hanelerini geri almaları şartıyla yerleştirilmesi için Dahiliye Nezareti’ne başvurmuştur.²³³ Konu Meclis-i Vükela’da tartışıldıktan sonra Osmanlı askerlerinin Bulgar köylerinde ikamet ettirilmesinin yasak olduğu ve ileride asker ailelerinin firarilerden kalan boş hanelere yerleştirilmesinin Osmanlı Devleti aleyhine bazı sorunları meydana getirebilme ihtimaline karşı, kimsenin kira vererek dahi olsa bu hanelere yerleştirilmemesi, onun yerine Müslümanların evlerine kira ile yerleştirilmelerinin daha uygun olacağı kararlaştırılmıştır.²³⁴

Osmanlı Devleti tahminlerinde haklı çıkmıştır. Roma’da bulunan Bulgar hariciye memurları, İtalya Hariciye Nezareti’ne başvurarak firari Bulgarların Osmanlı vilayetlerinde bulunan evlerinin askerler tarafından işgal edildiğine yönelik şikâyetle bulunmuşlardır.²³⁵ Durumu haber alan Sadaret, 27 Şubat 1904 tarihinde Edirne vilayetinden sınırları içerisinde görev yapan askerlerin hangi bölgelerde konakladığını bir an önce bildirmesini istemiştir.²³⁶ Edirne idaresi verdiği cevapta, Roma’daki Bulgar hariciye memurlarının şikâyetinden bir şey anlamadıklarını ifade ettikten sonra, Edirne ve Cısr-i Mustafa Paşa kazalarındaki bazı Müslüman ve Rum köylerine, bölge ahalisinin rızası alınarak asker yerleştirildiğini, bunun dışında bölgenin dağlık ve arazisinin de kumluk olmasından dolayı zeminlik inşa edilemeyen

²³² BOA, DH.ŞFR., nr.313/121, lef.1, (2 Receb 1321).

²³³ BOA, BEO, nr.2417/181274, lef.5, (3 Receb 1322).

²³⁴ BOA, MV, nr.110/13, lef.2, (11 Receb 1322).

²³⁵ BOA, BEO, nr.2284/171238 lef.1, (10 Zilhicce 1321).

²³⁶ Osmanlı askerlerinin köylülere ait evlere yerleştirilmeyerek köylerde bulunan zeminliklerde ikamet ettirilmeleri padişah tarafından irade ile emredilmiştir. Bkz: BOA, HR.TH., nr.299/90, lef.1, (25 Zilhicce 1321).

ve ahalisi Bulgar olan Petka köyünde de bir asker müfrezesi bulunduğunu bildirmiştir. Ancak müfrezenin, bölge ahalisinin isteği üzerine yerleştirildiği ve askerlerin de hanelerde değil, köyde bulunan zeminliklerde ikamet ettirildikleri ifade edilmiştir.²³⁷

Bulgaristan Emareti, firariler üzerinden Osmanlı aleyhine icraatlarına devam ederek yabancı devlet konsoloslarına Osmanlı Devleti'ni şikâyet etmeye devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Londra Sefareti 27 Ekim 1904 tarihinde, Bulgaristan Emareti'nin yabancı ülkelerde bulunan memurlarına, Edirne vilayetinde bulunan Osmanlı askerlerinin ahaliye zulmettiği ve firar eden Bulgarların hanelerinin de Müslümanlara satıldığı ile alakalı telgraflar göndererek yabancı devlet temsilcilerinin dikkatini çekmelerini ve Emaretin olası bir problemde hiçbir sorumluluk kabul etmeyeceğini de bildirmelerini istediğine dair bir telgraf göndermiştir.²³⁸

Aralık 1904 tarihinde Emaret Hariciye Nezareti tarafından Bulgaristan Komiserliği'ne firarilere ait hane ve arazilerin Osmanlı askerleri ve Müslümanlar tarafından işgal edildiğine dair bir nota vermiştir.²³⁹ 26 Aralık'ta da İngiltere Maslahatgüzarı, Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gelerek Kırklareli'nden firar etmiş olan Bulgarların hanelerinin Osmanlı askerleri tarafından işgal edildiğini beyan etmiştir.²⁴⁰

Hemen tahkikata başlayan Edirne vilayeti, böyle bir durumun yaşanmadığını Sadarete bildirmiştir. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid, beyanatın gazetelerde uygun bir dille tekzip edilerek reddedilmesini emretmiştir.²⁴¹

Dahiliye Nezareti, Bulgaristan Komiserliği'ne yapılan incelemeler sonucunda bu iddianın tamamen gerçek dışı olduğunu, geri dönmekte olan hiçbir firari Bulgara kötü davranılmadığı gibi hiçbir firarinin hane ve arazisinin de ne askerlere ne de

²³⁷ BOA, HR.TH., nr.299/90, lef.7, (19 Zilhicce 1321).

²³⁸ BOA, BEO, nr.2475/185554, lef.3, (22 Şevval 1322).

²³⁹ BOA, HR.SFR.04., nr.258/23, lef.10, (12 Ramazan 1320).

²⁴⁰ BOA, BEO, nr.2470/185198, lef.3, (19 Şevval 1322).

²⁴¹ BOA, BEO, nr.2476/185659, lef.1, (28 Şevval 1322).

Müslüman ahaliye verilmediğini bildirmiştir. Yalnızca Kırklareli’nde firarilere ait olup boşta kalan bazı arazilerin kanunlar ve komşularından alınan müsaadeler neticesinde maaşlı olarak çalıştırılan memurlar tarafından işlendiğini ifade eden nezaret, bu durumun geri dönen firariler tarafından memnuniyetle karşılandığını ancak yine de vilayetlere daha dikkatli olmaları için gerekli emirlerin gönderildiğini komiserliğe bildirmiş ve gerekenin yapılmasını istemiştir.²⁴²

Osmanlı Devleti, isyanlar sona erdikten sonra firarilerin memleketlerine dönüşüne izin vermiştir. Ancak geri dönmek istemeyen bazı firariler Kumanova kaymakamlığına başvurarak Osmanlı topraklarında kalan mülklerini vekaletname yoluyla satmayı talep etmiştir. Konu Şura-yı Devlet’te tartışıldıktan sonra firarilerin mülklerini vekaletname yoluyla satabilmelerine onay verilmiş, ancak işlemlerin resmi bir şekilde yapılmasına da dikkat edilmesi istenmiştir.²⁴³

1.4.2. Firarilerin Tarlaları Meselesi

Firarilerin geride kalan tarlaları Osmanlı Devleti için başka bir sorun olmuştur. Tarlaların boş kalarak işlenmemesi devletin alacağı vergi miktarını düşürerek ekonomisini olumsuz etkileyeceği için, sorunu nasıl çözeceğinin yollarını aramaya başlayan Osmanlı hükümeti, çözüm olarak firarilerden kalan tarlaların devlet tarafından görevlendirilen memurlar vasıtasıyla işlenmesine karar vermiştir. Bu amaçla, görevlendirilen memurlar vasıtasıyla işletilen tarlalardan, hasat zamanı elde edilen hasadın bir kısmı devlet tarafından vergi olarak alınmış, kalan 6.000 kuruş da sahipleri geri döndüğünde kendilerine verilebilmesi için hazine tarafından defterlere kaydedilerek muhafaza altına alınmıştır. Bölgede görev yapan mal müdürleri ve polisler de geri dönen firarilere bu parayı vermekle görevlendirilmişlerdir.²⁴⁴

Kırklareli’nde yaşanan yoğun göçler sebebiyle bölgedeki birçok arazi sahipsiz kalmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti tarafından firarilere ait sahipsiz

²⁴² BOA, HR.SFR.04., nr.258/23, lef.14, (26 Şevval 1322).

²⁴³ BOA, DH.MKT., nr.909/26, lef.9, (19 Şevval 1322).

²⁴⁴ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.117/101 lef.3, (22 Rebi’ül-Evvel 1322).

tarlaların işlenmesi için Havsa Kaymakamı Mazhar Bey ile Jandarma Yüzbaşı İshak Efendi görevlendirilmiştir. Ayrıca bölgede eşkıya gezdiğine dair haberlerin alınması üzerine hem mahsulü korumak hem de bölgede bulunan ahaliyle, harmanı hasat etmekle görevli ameleler ve öşür memurlarının muhafazası için toplanan ürünlerin ambarlara yüklenmesine kadar bölgede birer asker müfrezesi bulundurulması da Edirne Vilayeti Meclisi'nce kararlaştırılmıştır. Toprağın işlenmesi için başlarda civarda bulunan köylerin ahalisinden yararlanılması düşünülmüştür. Toprak işledikten sonra elde edilen gelirin yaklaşık yüzde ellisinin köylülere dağıtılması planlanmıştır. Ancak köylüler kendi topraklarını işleyeceklerini söyleyerek bu öneriyi kabul etmemişlerdir. Bunun üzerine devlet, köylülerin bir şekilde ikna edilmesini istemiş, gerekirse toprağın işlenmesiyle birlikte elde edilecek gelirin, vergisi aldıktan sonra yüzde altmışının köylülere dağıtılmasına karar verilmiştir. Mazhar Bey ile Yüzbaşı İshak Efendi'nin de bu gelirin yarısının üçte birini alması kararlaştırılmıştır.²⁴⁵

Ancak köylüler bu öneriyi de reddetmişlerdir. Bunun üzerine toprağın işlenmesi için para ile orakçı kiralınması yoluna gidilmiştir. Orakçıların kiralanamaması durumunda ise Müslüman köylerin ahalisinden yararlanılması kararlaştırılmıştır.²⁴⁶

Kaymakam Mazhar Bey ve Yüzbaşı İshak Efendi 15 Ağustos 1903'te göreve başlamıştır. Firarilerin tarlaları işlenirken civarda bulunan komşu ve hanelerden de izin alınmasına dikkat edilmiştir. Sadaret ayrıca Edirne vilayetinden Osmanlı Devleti aleyhine olacak hiçbir hareketin meydana gelmemesine dikkat etmesini istemiştir.²⁴⁷

1.4.3. Firarilerin Hayvanları Meselesi

Bulgar firarilerinin başıboş kalan hayvanları, Osmanlı Devleti'nin ilgilenmesi gereken bir başka sorun olmuştur. Firar hadiselerinden sonra bölgede devriye gezen

²⁴⁵ BOA, BEO, nr.2140/160435, lef.3, (25 Rebi'ül-Ahir 1321). Bu şahısların vazifelerinin harman tane halinde kesilinceye kadar devam etmesine karar verilmiştir.

²⁴⁶ BOA, BEO, nr.2140/160435, lef.4, (9 Cemaziyyel Evvel 1321).

²⁴⁷ BOA, DH.MKT., nr.750/62, lef.7, (2 Cemaziyyel-Ahir 1321).

Osmanlı askerleri, çevrede buldukları sahipsiz hayvanları toplayarak mahalli hükümetlere teslim etmiştir. Ancak firarilerden geriye çok fazla hayvan kalmıştır. İsyancılar sırasında dağlara çıkan ve sonrasında pişman olarak yaşadıkları yerlere geri dönen tebaanın hayvanları görevli komisyonlar tarafından kendilerine geri verilmiştir. Ancak henüz dönmemiş olan firarilerin başıboş kalan hayvanlarının nasıl muhafaza edileceği ayrı bir sorun yaratmıştır. Kırklareli kaymakamlığı hayvanları ne yapması gerektiğini 16 Eylül 1903'te Edirne vilayetine sorduğunda, cevap olarak hem hayvanları otlatmak hem de telef olmalarını engellemek için ücreti geri döndüklerinde sahiplerinden alınmak şartıyla bir çoban tutularak hayvanlarla ilgilenilmesi istenmiştir. Ancak Kırklareli kaymakamlığı sahipsiz hayvanların çok fazla olduğunu ve bu kadar hayvanın muhafaza edilmesinin mümkün olmayacağını Edirne vilayetine bildirmiştir.²⁴⁸

Başboş hayvanların muhafazasında yaşanan bir başka sorun da hayvanları muhafaza edecek yerlerin yeterli olmamasıdır. Bu durum hayvanların aç kalmasına ve bazılarının da telef olmasına neden olmuştur. 7 Ekim 1903 tarihinde Kırklareli kaymakamlığı, sahibi bulunan hayvanlar iade edilse de elde kalan hayvanları toplayacak herhangi bir yer olmadığı için birçok hayvanın aç kaldığını, bazılarının da telef olduğunu bildirmiştir. Ayrıca elde kalan hayvanlar çok masraflı olduğundan, hayvanlar ve etrafta sahipsiz bulunarak askerler tarafından teslim alınan ve hiçbir şekilde sahibi çıkmayan eşyaların da satılarak bedelinin sonradan köylülerine dönen sahiplerine verilmesi ve vergisinin de hesaplanarak alınmasının müsaade edilmesini istemiştir.²⁴⁹

Konu Meclis-i Vükela'da tartışıldıktan sonra meclis, hayvanların toplu olarak muhafaza edilmesine gerek olmadığını ifade ederek, bazılarının komşu köylülere emaneten verilebileceğini, bu mümkün olmazsa hayvanların defterlere kaydedilerek köy muhtarları ya da ihtiyar heyetlerinin sorumluluğuna verilebileceğini bildirmiştir. Firarilerden kalan eşyalar için de bakır olanların saklanmasına, çürüme ihtimali

²⁴⁸ BOA, DH.ŞFR., nr.313/91, lef.1, (29 Cemaziyel-Ahir 1321). Sadece Kırklareli bölgesinde toplanan hayvanların kıymeti 4.000 lirayı aşmıştır.

²⁴⁹ BOA, DH.MKT., nr.784/21, lef.1, (15 Recep 1321).

olanların da satılarak parasının ileride geri dönecek şahıslara verilmesine veya firarilerin biriken vergi borçlarından düşürülmesine karar verilmiştir.²⁵⁰

Ancak Kırklareli kaymakamlığı hayvanların masraflarından dolayı şikâyet etmeye devam etmiştir. Kaymakamlığın ifadesine göre; sahipsiz 3.000 baş hayvan sahiplerine iade edilmiştir. Telef olan hayvanlar çıkarıldığı zaman toplamda 4448 koyun ve keçi, 770 kara sığır ve manda muhafaza altına alınmıştır. Ancak hayvanların telef olması engellenemediği gibi, elde kalan hayvanların masrafı da 30.000 kuruşu bulmuştur. Ayrıca köy muhtarları ve ihtiyar heyetleri de değişik bahaneler bularak hayvanların sorumluluğunu üstlenmek istemediklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine Meclis-i Vükela'da, hayvanların muhafazasının belediyelerin görevi olduğuna yönelik karar alınmıştır. Ancak hayvanların muhafazası da çok masraflı olduğu için (kendi değerlerinden bile fazla) belediyelerin bu hayvanları olabildiğince az masrafla başka bir şekilde muhafaza altına alması ve geri dönen sahiplerine teslim etmesi kararlaştırılmıştır.²⁵¹

Firarilerin dönüşleri sırasında bazı Bulgarlar, Osmanlı memurlarının hayvanlarına el koyduğunu iddia ederek yetkililere şikâyetle bulunmuşlardır. Bunun üzerine hangi hayvanın kime ait olduğunun belirlenerek sahiplerine iade edilebilmesi için Şer'i mahkemeler görevlendirilmiştir. Ancak Şer'i mahkemelerde Müslüman şahit aranması ve bu durumun firariler açısından uygun olmaması sebebiyle, uygulamadan vazgeçilerek her sınıftan birer azanın bulunduğu karma komisyonların kurulması ve hayvanların sahiplerine bu komisyonlar vasıtasıyla iade edilmesine karar verilmiştir.²⁵²

²⁵⁰ BOA, DH.MKT., nr.784/21, lef.6, (12 Şaban 1321).

²⁵¹ BOA, MV., nr.108/38, lef.2, (23 Şevval 1321).

²⁵² BOA, DH.MKT., nr.865/100, lef.5, (23 Rebi'ül-Ahir 1322).

İKİNCİ BÖLÜM

FİRARİLER İÇİN YAPILAN YARDIM FAALİYETLERİ

2.1. Bulgarlar Tarafından Yapılan Yardımlar

2.1.1. Bulgaristan Hükümeti Tarafından Yapılan Yardımlar

Bulgaristan Emareti'ne firar eden birçok firari Bulgar, eşyalarının büyük kısmını eski yurtlarında bırakarak yanlarına sadece taşıyabileceği kadar eşya alabilmiştir. Ancak bu durum firarilerin büyük bir kısmını yardıma muhtaç bir hale sokmuş ve bu sebeple Emaret tarafından yardıma muhtaç olanların ihtiyaçlarının karşılanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.²⁵³

Firarilere ilk maddi destek Bulgar Prensi ve annesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Prens Ferdinand ve annesi Prenses Clementine, firarilerin ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş olan bir yardım cemiyetine 15.000 frank göndermiştir. Ayrıca Prens, Rusya'nın Sofya konsolosu George Bakhmetef'in eşi Mary Bakhmeteff (Mary Beale) tarafından kurulmuş olan Eudoxie Cemiyeti'ne de 1.000 frank göndermiştir.²⁵⁴

Prensin ailesinin yaptığı yardımların ardından, firarilerin durumu ve bu şahıslara yönelik nasıl bir politika izleneceği Bulgar meclisi Sobranie tarafından ele alınmıştır. Meclis azaları müzakerelerin sürdüğü dönemde, resmi yardımlara karar vermeden önce kendi aralarında bir yardım defteri açarak 300 frank toplamışlardır. Emaret İçişleri Bakanı Aleksandar Lyudskanov, hükümetten mülteci olarak adlandırılan firarilere uygun surette bir yardım yapılması talebinde bulunmuştur.²⁵⁵ Ayrıca Lyudskanov, Emaret dahilinde bulunan bütün zaptiyelere birer genelge göndererek

²⁵³ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.90/24, lef.1, (20 Zilhicce 1320); BOA, HR.SYS., nr.2870/68, lef.1, (1 Şaban 1321).

²⁵⁴ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.85/65, lef.1, (23 Şaban 1320).

²⁵⁵ BOA, HR.SFR.04., nr.253/6, lef.1, (7 Ramazan 1320).

ellerinde fazladan bulunan bütün jandarma elbiselerinin mülteciler için yardım toplayan komisyon ve cemiyetlere teslim edilmesini emretmiştir.²⁵⁶

Sobranie'nin 10 Aralık 1902 tarihli toplantısında Peştera mebusu Mihail Takev, Makedonya'dan Bulgaristan'a çok sayıda mültecinin gelmekte olduğunu ifade ederek, önce hükümetin bu durumdan haberinin olup olmadığını sormuştur. Konuşmasının devamında mültecilere yardım edilmesi gerektiğini, ancak sadece yardım cemiyetlerinin bu iş için yeterli olmayacağını savunan Takev, Emaret hükümetinin de mültecilere yardım etmesinin gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Bulgaristan Emareti Başbakanı Stoyan Danev verdiği cevapta, hükümetin mültecilerden haberinin olduğunu bildirmiştir. Ayrıca hükümetin şu an gelen Bulgarları uygun şekilde köylere yerleştirmeye çalışmakla meşgul olduğunu söyleyen Danev, yardım komisyonlarıyla yetinilmeyeceğini ifade ettikten sonra, bizzat kendisinin Sobranie'den mültecilere yardım edebilmek amacıyla bir kredi talep edeceğini de ifade etmiştir.²⁵⁷

Lyudskanov'un talep ettiği yardım Başbakan Danev tarafından uygun görülmüş ve akabinde²⁵⁸ 17 Aralık 1902 tarihinde 50.000 franklık yardım tasarısı meclis tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Danev mecliste yaptığı konuşmasında; Rumeli vilayetlerinde yaşayan Hristiyan ahalinin zulüm altında olduğunu ve bu sebeple 1.000'i aşkın mültecinin (fırarinin) Bulgaristan Emareti topraklarına geldiğini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında gelenlerin çok sefil bir halde bulunduklarını dile getiren Danev, fırarilere şimdiye kadar gerekli desteğin verilememesinin sebeplerinden bahsederken, ilk olarak hükümet tarafından şu zamana kadar yardım etmeye uygun bir ortam bulunamadığını belirtmiştir. İkinci olarak da Emaretin bu göç hareketini bir sorun haline getirmek istemediğini ifade etmiştir. Ancak mültecilerin olumsuz şartlar altında yaşadığına da dikkat çeken Danev, hükümet olarak mültecilere yardım etmeye mecbur kaldıklarını ve Rumeli'de

²⁵⁶ BOA, HR.SFR.04., nr.253/9, lef.1, (13 Ramazan 1320).

²⁵⁷ BOA, Y.MTV., nr.237/39, lef.1, (11 Ramazan 1320). Belgede Danev'in krediyi nereden talep ettiği belirtilmemiştir.

²⁵⁸ BOA, Y.MTV., nr.237/70, lef.1, (18 Ramazan 1320).

sükunetin sağlanıp, mevcut durumun düzelmesi halinde mültecilerin memleketlerine geri dönmeleri için elinden gelen her türlü teşebbüste bulunacağını da sözlerine eklemiştir.²⁵⁹

Komiserlik aracılığıyla müzakereleri takip eden ve planlanan yardımların ileride Osmanlı aleyhine bazı sonuçlar doğuracağından endişelenen Osmanlı Devleti, yardımlara sıcak bakmamıştır. Osmanlı Devleti'nin bu tutumunda Emaret tarafından yapılacak yardımların komita ve eşkıyayı cesaretlendireceği ve cesaretlenen fesatçıların Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerini arttıracacağı endişesi vardır. Bulgaristan Komiserliği Türkçe Katibi yardımcısı Binbaşı Mehmed Ali Efendi, konu ile alakalı yazdığı raporunda Emaretin bu tutumunu eleştirerek; Cuma ve Razlık kazalarından firar eden bazı şahısların acınacak halde olduklarını ve bunların güya Osmanlı topraklarında görmüş oldukları baskı ve zulümden dolayı bu halde olduklarını bütün dünyaya göstermek amacıyla mahalli Bulgar gazetelerinin sıkı bir şekilde çalışmakta olduğunu bildirdikten sonra, Emaret hükümetinin de gösterdiği tavır sebebiyle Bulgaristan'ın her tarafında değişik isimlerle yardım komisyonlarının kurulduğunu, Emaret hükümetinin bu faaliyetleri engellemesi gerekse de, engellemek yerine tam tersi gizli bir şekilde bu cemiyetleri desteklediğini, hatta Sobranie azasının kendi aralarında para topladığını ve Emaret Dahiliye Nazırı Lyudskanov'un mecliste bir kredi talebinde bulunduğunu bildirerek Emaretin firariler politikasının Osmanlı aleyhine olduğunu savunmuştur.²⁶⁰

İlinden İsyanı döneminde Emaret sınırları içerisindeki firari sayısı artmaya devam etmiştir. Gelen firarilerin çoğunun, Osmanlı sınırına yakın olduğu için tercih ettikleri bölge Burgaz olmuştur. Firarilerin çoğu yardıma muhtaç bir halde geldiği

²⁵⁹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.86/33, lef.1, (17 Ramazan 1320).

²⁶⁰ BOA, Y.PRK.MYD., nr.25/2, lef.1, (12 Ramazan 1320); Viyana'da çıkan bir haber Osmanlı Devleti'nin bu tutumunda etkili olmuş olabilir. Habere göre; Sobranie'nin topladığı yardımlar, firariler adı altında gizlice komitalara yapılmaktadır. Ayrıca haberde Emarete gelen firarilerin sayısının fazla abartıldığı ifade edildikten sonra, firarilerin zaten af ilan eden Osmanlı yetkililerinden korktukları için değil, dünya kamuoyunu olumsuz etkilemek için komitacılarla iş birliği yaptıklarına da değinilmiştir. Bkz. BOA, HR.SYS.nr.1754/40, lef.3, (27 Şaban 1320).

için, Emaret Dahiliye Nezareti 9 Ekim 1903 tarihinde Burgaz'da bulunan firarilere 10.000 frank maddi yardım göndermiştir.²⁶¹

Sobranie'de İlinden İsyanı sonrasında gelen firariler için tekrardan müzakereler başlamıştır. Emaret Dahiliye Nezareti, bu şahıslar için 500.000 frank yardım talebinde bulunmuştur. Ayrıca toplantı sırasında, hazineye daha az yük olunması için mültecilerin boş durmayarak Emaret tarafından değerlendirilmesi planlanarak, yapılması planlanan şose yolların inşasında gücü kuvveti yerinde olan mültecilerin çalıştırılmasına karar verilmiştir.²⁶²

Bulgaristan Prensi Ferdinand'ın annesi Prenses Clementine de harici devletlerden destek almak amacıyla batılı devletlerin hükümdarlarına birer mektup göndermiş ve kendilerinden mültecilere destek olmalarını istemiştir.²⁶³

Emaret Eğitim Bakanı Ivan Şhismanov da 3 Ekim 1903'te Bulgaristan'da görev yapan bütün öğretmenlere hitaben bir bildiri kaleme alarak mülteciler (firariler) için bütün öğretmenlerin seferber olmalarını istemiştir. Bildiride Osmanlı Devleti aleyhinde bazı ifadelerin kullanılması, Osmanlı Devleti'nin tepkisine neden olmuş ve bu sebeple Bulgaristan Başbakanı ile görüşülerek durumun düzeltilmesi istenmiştir.²⁶⁴

Şhismanov'un kaleme aldığı ve Nov Vek gazetesinde yayınlanan bildiride, Emaret topraklarına gelmiş olan firarilerin çok kötü durumda oldukları ve inanmayanların Rila Manastırı'na giderek orada bulunan firarilere bakabileceği vurgulanmıştır.²⁶⁵ Şhismanov Bulgarlardan iki şey istemektedir. İlk olarak konser, tiyatro ve benzeri yardım etkinlikleri düzenlenerek para toplanması, ikinci olarak da okullardaki çocukların yanlarında getirdikleri yiyecekleri (ufak bir ekmek parçası dahi olsa) firarilerin çocuklarıyla paylaşmaları istenmiştir. Son olarak toplanan

²⁶¹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.105/47, lef.1, (17 Recep 1321). Özbozdağı, **a.g.m.**, s.149.

²⁶² BOA, Y.PRK.MK., nr.16/86, lef.1, (12 Şaban 1321).

²⁶³ BOA, HR.SFR.04., nr.255/61, lef.1, (20 Şaban 1321).

²⁶⁴ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.106/109, lef.3, (30 Şaban 1321).

²⁶⁵ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.106/109, lef.5, (11 Recep 1321).

paraların okullara ve okullarda ders veren hocalara gönderilmesi ve hocaların da bu yardımları ihtiyaç sahibi olanlara dağıtması istenmiştir.²⁶⁶

Emaret hükümeti tarafından yapılan yardımların sayıları sürekli artan firarilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediği için Sobranie'nin 4 Şubat 1904 tarihli toplantısında firarilere verilmek amacıyla 300.000 frank daha tahsis edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca ismi belirtilmemiş özel bir komisyon tarafından Emaret Ticaret Bakanlığı'na firarilere yardım edilmesi için müracaat edilmiştir. Ticaret Bakanlığı tarafından bu konuda bir teklif yapılması üzerine yardım meselesi Sobranie'de müzakere edilmiş ve daha önce Sofya'ya yerleştirilmiş olan mültecilerin ısınabilmeleri için Pernik kömür madeninden 100 ton kömür yardımı yapılması kararlaştırılmıştır.²⁶⁷

Osmanlı hükümeti karara tepki göstermiş olmalı ki Mir gazetesinin yayınlamış olduğu bir haberde Osmanlı hükümetinin Sobranie tarafından kararlaştırılan bu yardımın yapılmasına kesinlikle izin vermeyeceği ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu tutumunda Emaret hükümetinin parayı Emaret sınırları içerisinde harcayacağı bahanesiyle aslında üstü kapalı olarak komitacılara dağıtılacağı düşüncesi yer almıştır. Bu nedenle daha önce olduğu gibi Bulgaristan Komiserliği tarafından Emaret idaresine başvurularak yardımın engellenmeye çalışılması kuvvetle ihtimaldir.²⁶⁸

Sobranie'nin 25 Nisan 1904 tarihli toplantısında firarilere son kez 100.000 frank daha yardım yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak bu yardımın 28 Nisan'dan itibaren sadece kadınlara, 17 yaşından küçük çocuklara ve çalışamayacak kadar yaşlı ve hasta olan mültecilere verileceği, çalışmaya gücü yeten mültecilerin ise çalıştırılmaya devam edeceği ilan edilmiştir. Bu karar Bulgaristan Emareti sınırları

²⁶⁶ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.106/109, lef.6, (11 Recep 1321).

²⁶⁷ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.110/17, lef.1, (20 Zilkade 1321).

²⁶⁸ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.127/3, lef.1, (2 Muharrem 1322). Osmanlı Hükümeti'nin bu habere ne cevap verdiğine ulaşılamamıştır. Ancak bu yardımların komitalar menfaatine yapılacağını düşünmüş olma ihtimali yüksektir.

içerisinde kalan her yerde uygulanacağı gibi; Dahiliye Nezareti tarafından da bundan sonra mültecilere para yardımı yapılmayacağı açıklanmıştır.²⁶⁹

Firarilerin yurtlarına dönmeye başladıkları dönemde de Razlık kazasına bağlı Belitsa köyüne geri dönmüş olan Bulgarların yardıma muhtaç oldukları, kendilerine gerekli yardımların yapılmamasından dolayı aç kaldıkları ve büyük kısmının hastalandıkları ile alakalı Bulgaristan Eمارeti tarafından bir iddia ortaya atılmıştır. Bunun üzerine Başbakan Racho Petrov tarafından 2.000 frank hazırlanarak ihtiyaç sahiplerine dağıtması için Nevrekob metropolitine gönderilmiştir. Durumun Selanik Bulgar Tüccar Vekaleti tarafından bildirilmesi üzerine Razlık kaymakamlığından yanına bir zabıt ve bir hekim alarak bölgede tahkikat yapması, aç olanlara yiyecek sağlaması ve hasta olanlar varsa hangi hastalıklardan mustarip olduklarını bildirmesi istenmiştir.²⁷⁰

11 Aralık'ta tamamlanan tahkikatın sonucunda, Müslüman köylülerden 10 ve Hristiyan köylülerden 30 kişinin yardıma muhtaç olduğu, bu şahıslar dışında muhtaç kimseye rastlanılmadığı bildirilmiştir. Ayrıca söylenildiği gibi hasta olan hiçbir şahsa da rastlanılmamıştır.²⁷¹

Bunun üzerine 14 Aralık'ta Selanik vilayetine bir tahrir gönderilerek, Bulgaristan Eمارeti tarafından gönderilen paranın Razlık idaresi tarafından görevlendirilmiş bir memur vasıtasıyla dağıtılması ve dağıtılan paraların da defterlere kaydedilmesi istenmiştir.²⁷²

Bulgaristan Eمارeti, firarilerin dönüşleri sırasında memleketlerine geri dönecek olan muhtaç firarilere Bulgaristan Ziraat Bankası'ndan faizsiz 1.000.000 frank kredi verileceğini ilan etmiştir. Ayrıca bu paranın dağıtılması için Bulgar Tüccar vekilleri, metropolitler ve ziraat bankası memurlarının görevlendirileceği bildirilmiştir. Veçerna-Posta gazetesi verilecek kredinin büyük oranda Edirne vilayeti

²⁶⁹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.115/36, lef.1, (9 Safer 1321).

²⁷⁰ BOA, TFR.I.A., nr.21/2059, lef.6, (3 Şevval 1322).

²⁷¹ BOA, TFR.I.A., nr.21/2059, lef.3, (5 Şevval 1322).

²⁷² BOA, TFR.I.A., nr.21/2059, lef.1, (7 Şevval 1321).

firarilerini kapsayacağını bildirmiştir. Ayrıca gazete Osmanlı Devleti'nin üzerine düşen vazifeleri yerine getirmediği için Emaretin bu krediyi vermeye mecbur kaldığını iddia etmiştir. Bulgaristan Komiseri Ali Ferruh Bey, haberin doğruluğunu teyit etmek amacıyla Bulgaristan Başbakanı Racho Petrov ile görüşmüştür.²⁷³ Racho Petrov, Emaretin böyle bir kredi teklifinin olduğunu kabul ederek, bu kredinin sadece Edirne firarilerine değil, ihtiyaç sahibi bütün Bulgarlara verileceği cevabını vermiştir.²⁷⁴

Bulgaristan Emareti tarafından yapılan son yardım, 23 Mart 1905 tarihli bir gazete haberinde görülmektedir. Emaret hükümeti 1904 yılında mülteciler için ayırmış olduğu tahsisattan 150.000 frank değerindeki parayı, Osmanlı topraklarındaki evlerine dönmekte olan ve yardıma muhtaç firarilere vermeyi kararlaştırmıştır.²⁷⁵

2.1.2. Varna ve Filibe Belediyesi Tarafından Yapılan Yardımlar

Bulgar firarilerine, Emaret hükümeti dışında yerel idareler tarafından da yardım edilmeye çalışılmıştır. Özellikle Varna ve Filibe belediyeleri bu konuda ön plana çıkmaktadır. Aslen Manastır vilayetine bağlı Kesriye (Kastoria) kazası ahalisinden ve Bulgar *Radovislavist Partisi* üyesi olan Varna Belediye Başkanı Damyan Perelingov, Burgaz'da sayıları çok arttığı için bir kısmı Varna'ya gönderilen birçok firari mülteciye yardım edebilmek için yoğun faaliyete girişmiştir.²⁷⁶

İlk olarak 5 Ekim 1903'te Varna limanında demirli olan bir İngiliz gemisi, hasılatı Bulgar firarilerine dağıtılmak amacıyla 1 Franklık giriş ücretiyle²⁷⁷ geziye açılmıştır. Geziyi teşvik etmek amacıyla ilanlar dahi bastıran belediye, bütün Varna

²⁷³ BOA, HR.SFR.04., nr.452/70, lef.1, (16 Rebi'ül-Evvel 1322).

²⁷⁴ BOA, HR.SFR.04., nr.452/70, lef.6, (24 Rebi'ül-Evvel 1322).

²⁷⁵ BOA, HR.SFR.04., nr.453/74, lef.1, (16 Muharrem 1323).

²⁷⁶ BOA, HR.SFR.04., nr.253/34, lef.3, (16 Recep 1321); BOA, HR.SFR.04., nr.786/18, lef.1, (13 Recep 1321).

²⁷⁷ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.106/6, lef.1, (1 Şaban 1321).

sokaklarına bu ilanlardan dağıttırıştır. Ayrıca Varna tüccarları teşvik edilerek bir yardım komisyonu kurulmuştur.²⁷⁸

Perelingov, Varna'ya gelmiş olan firarilere nasıl yardım yapılacağını müzakere etmek amacıyla halkın da katılacağı bir davet organize etmiştir. Halk, sokaklara yapıştırılan ilanlarla organizasyona davet edilmiştir. Bunun üzerine komiserlik toplantıyı durdurmak amacıyla Başbakan Petrov nezdinde teşebbüste bulunmuştur.²⁷⁹

2 Aralık 1903 tarihinde de Varna Belediyesi öncülüğünde azaları Ohrili Miralay (albay) Boyacıyef ile Varna tüccarından Petre Koşev'den oluşan bir yardım komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon firari Bulgarlar adına Çarşova'da 7.000 frank değerinde bir yardım parası toplamıştır.²⁸⁰

Bunu başka bir komisyonun faaliyetleri izlemiştir. Varna Belediyesi tarafından kurulan Göçmenlere Yardım Komisyonu adlı bir başka komisyon, 3 Ocak 1904 tarihinde Varna ahalisini belediyeye ait *Union* isimli bir salona davet etmiştir. Toplantıya katılan Başkan Perelingov, konuşma yaparak, firariler için devamlı ve düzenli bir şekilde yardım toplanması gerektiğine değinmiştir. Ayrıca toplanan paraların yeni kurulacak *Heyet Sandıkları* adı verilen sandıklarda, haftalık veya aylık bir şekilde toplanacağını bildirmiştir.²⁸¹

Varna'dan sonra Filibe Belediyesi'nin yardımları ön plana çıkmaktadır. İlk olarak Filibe Belediye Başkanı Georgi Dzhevizov ve Filibe'nin bazı ileri gelenleri tarafından Bulgar firarileri menfaatine bir yardım komisyonu kurulmuştur. Komisyon, Varna'da olduğu gibi sokaklarda ilanlar dağıtarak halkın desteğini toplamaya çalışmıştır. Ancak dağıtılan ilanların Osmanlı aleyhinde sözler ve eşkıya ile komitacıların yapmış olduğu hareketleri destekleyen yazılar içermesi Osmanlı Devleti'nin tepkisine neden olmuştur. Bulgaristan Komiserliği konu ile alakalı

²⁷⁸ BOA, HR.SFR.04., nr.786/18, lef.1, (13 Recep 1321).

²⁷⁹ BOA, HR.SFR.04., nr.253/51, lef.1, (29 Şaban 1321).

²⁸⁰ BOA, HR.SFR.04., nr.253/58, lef.2, (12 Ramazan 1321).

²⁸¹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.108/38, lef.1, (22 Şevval 1321).

Emaret Adliye Nezareti'ne başvurarak duruma dikkat çekmeye çalışmıştır. Bu esnada adı geçen yardım komisyonuna bağlı 6. Derece komisyonlardan biri, Filibe İngiltere Konsolosu Rovallon'a müracaat ederek yardım talebinde bulunmuştur. Bulgaristan Komiserliği bu durumu da Osmanlı aleyhine olarak değerlendirerek 8 Eylül 1903'te Bulgaristan Emareti'ne başvurmuştur. Emaret Hariciye Nezareti, yapılan bu başvuruya; yardımların tamamen iyi niyetle muhtaç durumdaki mülteciler adına yapıldığını, Bulgaristan Komiserliği'nin bu iyi niyet taşıyan yardımları cinayetlerle ilişkilendirmesinin sadece yardımseverler tarafından değil, Bulgaristan Prensi tarafından da üzüntüyle karşılanmakta olduğunu söylemiştir.²⁸²

Filibe İngiltere Konsolosu Rovallon ise kendisiyle görüşmeye gelen komisyon üyelerine; önce Filibe mutasarrıflığı ile görüşmesi gerektiğini, sonrasında ise İngiltere hükümetine müracaat ederek izin alması gerektiğini, ondan sonra yardımda bulunabileceğini bildirmiştir. Rovallon, sonrasında Filibe mutasarrıflığına giderek belediye başkanı ile görüşme talebinde bulunmuştur. Ancak belediye başkanını makamında bulamadığı için Başkitâbet'le görüşen Rovallon belediyeye bağlı gerçekten böyle bir yardım komisyonu olup-olmadığını, eğer böyle bir komisyon gerçekten varsa bu komisyonların yabancı devlet konsoloslarından yardım talebinde bulunabilmek için gerekli izinlere sahip olup-olmadıklarını ve toplanan yardımların nereye harcanacağını sormuştur. Başkitâbet kendisine resmi olarak böyle bir komisyonun kurulduğuna dair herhangi bir bilgilerinin olmadığı ancak bu komisyonun hayırlı bir iş için kurulduğunu düşündüklerini ve toplanan yardımların firari Bulgarlar yararına harcanacağı cevabını vermiş ve hatta kendisine bu konuda gerekli teminatı bile verebileceklerini ifade etmiştir. Verilen cevap üzerine Mösyö Rovallon bu konuda mutasarrıflığa yazı yazacağını ve olumlu bir cevap gelmesi halinde yardımda bulunacağını bildirdiğinde Başkitâbet telaşa düşerek böyle bir yazışmaya gerek olmadığını, komisyonların konsoloslar ile görüşmelerinin daha uygun olacağını ve bunun için gereğini yapacaklarını ifade etmiştir. Mösyö Rovallon, konuyla alakalı İtalya ve Fransa konsoloslarıyla görüştüğünü Fransız konsolosunun bu komisyonlarla görüşmeyeceğini ve İtalya konsolosunun da bu surette bir yardım

²⁸² BOA, A.}MTZ.(04)., nr.104/82, lef.1, (26 Cemaziyyel-Ahir 1321).

faaliyetine katılmayacağını bildirdiğini Başkitâbet'e iletmiştir. Yardım faaliyetlerine şüpheli yaklaşan ve toplanan yardımların firarilere yardım kisvesi altında komitaları finanse etmek için toplandığını düşünen Osmanlı Devleti ise Mösyö Rovallon'un bu tutumunu çok takdir etmiştir.²⁸³

Filibe Belediyesi tarafından firarilere yeterli yardım sağlanamamış olduğu için 3 Mayıs 1904 tarihinde Filibe civarındaki bazı Bulgar köylerine yerleştirilmiş olan firarilerden 25-30 kişilik bir grup, Filibe Belediye Dairesi'ne müracaat ederek ailecek aç ve sefil kaldıklarını ve daha önce geldiklerinde kendilerine gerekli yardımlar yapılırken bir süredir kendilerine herhangi bir yardımın yapılmadığını bildirerek belediyeden yardım istemiştir. Firariler belediye tarafından geri çevrilince toplu bir halde belediye karşısındaki mutasarrıflık dairesine giderek eylem yapmaya başlamışlardır. Zamanla bu eylem bir nümayişe dönüşmüş ve firariler memleketlerinde gayet rahat ve huzurlu iken rahatlarını bozarak onları zorla Bulgaristan'a firar ettiren Bulgar komitacılarına lanetler okuyarak *“Memleketimizde rahat idik. Burada çoluk-çocuğumuzla birlikte açlıktan öleceğiz. (Memleketimizde) rahatımız buradakinden bin kat evla idi. Memleketimizde görmediğimiz şeyleri burada görmekteyiz. Kardeşlerimiz bize yardım etmek yerine hakaretler edip küçük görüyorlar. Bir taraftan geri dönmemize engel oluyorsunuz, öteki taraftan herhangi bir yardımda bulunmuyorsunuz. Bu çektiklerimiz nedir?”* şeklinde tepki göstermişlerdir. Nümayişin büyümesi üzerine Filibe Mutasarrıflığı Başkatibi Lugov firarilerin yanına giderek: *“Niye bağıırıyorsunuz? Ne oluyorsunuz? Vaktiyle biz de aç kaldık, bizim de dedelerimizi, babalarımızı kestiler. Sizden bin kat fazla eza ve cefa çektik. Fakat sabrettik. En sonunda maksadımıza nail olduk. Eğer siz de çoluk ve çocuklarınızın rahatını isterseniz, bizim yaptığımız gibi sabrediniz. Size gidiniz veya gitmeyiniz diyemeyiz. Ancak geri dönmeyi iyi düşünün. Her şeyi size anlatamayız. Haydi semtlerinize, yerlerinize gidiniz. Biz nezarete yazacağız. Birkaç güne kadar size yardım ederiz”* demiş, bunun üzerine firariler dağılmışlardır. Osmanlı Devleti bu haberden firarilerin pişman olduklarını, evlerine geri dönmek istediklerini ve

²⁸³ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.104/40, lef.2, (15 Cemaziyyel-Ahir 1321).

Mutasarrıf Başkatibi Lugov'un sözlerinin de firarilerin geri dönmesinin Emaret politikasına aykırı olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁸⁴

2.1.3. Sivil Yardım Cemiyetleri Tarafından Yapılan Yardımlar

Bulgar firarilerinin Emaret topraklarına geçmesi üzerine muhtaç firarilere yardım etmek amacıyla Bulgarlar tarafından birçok yardım cemiyeti kurulmuştur. Firari Bulgarların sayısı arttıkça cemiyetlerin sayısı da buna bağlı olarak artış göstermiştir. Yeni kurulan cemiyetlerin yanında, önceden var olan birçok cemiyet firarilere maddi destek sağlamak amacıyla birtakım faaliyetlere girişmiştir. Bu amaçla konserler, tiyatro oyunları, gece etkinlikleri ve jimnastik gösterileri düzenlenmiş ve toplanan paralarla muhtaç firarilere destek olunmaya çalışılmıştır. İlk olarak 11 Aralık 1902 tarihinde Burgaz mektebinin kadın ve erkek hocaları, Burgaz'a firar eden mültecilerin menfaatine olarak bir müsamere düzenleneceğini ilan ettikten sonra, bütün Burgaz halkını bu etkinliğe davet etmiştir. Giriş ücretinin Bulgar firarilerine dağıtılacağı açıklanan etkinliğe Burgaz'ın bütün aileleri katılsa da ileri gelenlerinden kimse katılmamıştır. Etkinlikte konuşma yapan hocalar Osmanlı Devleti ve İslamiyet aleyhinde bazı sözler sarf etmişlerdir. Ayrıca yaşanan son olaylarda (Cuma-yı Bala İsyanı) Osmanlı askerleri tarafından Bulgar milletinden birçok insanın vahşice katledildiği ifade edilerek özellikle kadınlar olmak üzere bütün katılımcılar tahrik edilmeye çalışılmıştır. Konuşmalardan sonra da firari Bulgarlara yardım edilebilmesi için herkesin gücü yettiği kadar para yardımında bulunması istenmiştir.²⁸⁵

Firarilerin durumunu görmek amacıyla Bulgaristan'a gelen İngiliz muhabir John Mcdonald, The Daily News gazetesinde gördüklerini aktaran bir yazı kaleme alarak şu ifadeleri kullanmıştır: *"Sofya'da firari mültecilere yardım toplamak amacıyla 'Maika', 'Eudoxie' ve 'Miloserdie' isminde üç tane yardım cemiyeti*

²⁸⁴ BOA, HR.SFR.04., nr.253/72, lef.3, (18 Safer 1322). Burada firari Bulgarların kendilerini komitacıların firara zorladığını kendi ağızlarıyla söylemeleri aslında bu firar hareketinin yabancı basın ve raporlarındaki gibi Osmanlı askerlerinin zulmü sebebiyle değil, komitacılar tarafından planlanarak gerçekleştirildiğini gösteren önemli bir kanıt niteliğindedir.

²⁸⁵ BOA, HR.SFR.04., nr.253/8, lef.1, (11 Ramazan 1320).

kurulmuştur. Eudoxie Cemiyeti'nin başında Sofya Rus Konsolosu Bahmeteff'in eşi Madam Bahmeteff, Bulgaristan eski başbakanı Karavelof'un eşi Madam Karavelova, Bulgaristan'ın en bilinen siyasetçisi, bilim adamı ve şu an ki Bulgaristan Başbakanı Danev'in eşi Madam Daneva, Bulgar bakanlardan Petrof Chomakov'un eşi ve Madam Nikolayev bulunmaktadır. Firarilerin ilk kafilesi Bulgaristan'a firar etmeye başladığı zaman Madam Bahmeteff bu üç komitenin firariler için yardım toplama organizasyonlarını düzenlemek ve yönetmek için seçilmiştir. Bu tarihten üç ay önce Bulgaristan tarafından Tchaprachikov isminde biri Dubnitsa'da bir yiyecek ve giyecek deposu kurmak için görevlendirilmişti. Madam Bahmeteff, aralık ayının erken tarihlerinde yanına kıymeti 10.000 frank tutan eşyalarını da alarak Rila Manastırı'na doğru yola çıkmıştır. Bu yolculukta kendisine iki tane de kadın eşlik etmekteydi. Bu kadınlardan Prascovia Danilova Chekhova, Sofya'daki Alexander Hastanesi'nde görev yapmaktadır ve Rusya'da yaşanan büyük kıtlık zamanında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Hiç şüphesiz bu kadın zavallı sığınmacılarla en mükemmel şekilde meşgul olmaktadır. Onu görenler yüzünün hastalara güneş ışığı parlaklığı getirdiğini söylemektedirler. Madam Bahmeteff aslen Amerikalı olup, San Fransisco'ludur. Bu üç cemiyet birkaç zaman önce Sofya'da bir balo etkinliği düzenlemiştir. Balonun sonunda 5.000 frank para toplanmıştır. Balo dışında da Bulgaristan Prensi Ferdinand, Varna'da iken 1.000 frank yardımda bulunmuştur. Kral Louis Phillipe'in kızı ve genellikle Viyana'da ikamet eden Prens'in annesi Prensess Clementine'de bu komitelerin en cömert bağışçılarından bir tanesidir. Birkaç gün önce Madam Bahmeteff'e, Rus İmparatoriçesi Maria Fedeorovna'dan Bulgar köylerine dağıtılması için bir miktar para göndermiştir. Ayrıca yabancı ülkelerde çalışmakta olan (aralarında gündelikçi işçi olarak çalışanlar da mevcut) Bulgarlar da yardımda bulunmaktadır. Son olarak da Bulgaristan Meclisi Sobranie firarilere 50.000 Frank yardım yapılmasını kararlaştırmış ve para Madam Bahmeteff'e teslim edilmiştir.²⁸⁶

²⁸⁶ James McDonald, "Macedonian Refugees-Stories Of Torture-The Relief Organization-Relief Effort In Sofia", **Daily News (London)**, (11 Şubat 1903 Çarşamba), s.5, (çevrimiçi), www.britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

Hasta olan firarilerin tedavisi için hastaneler de seferber edilmiştir. John Mcdonald, Dubnitsa'daki bir hastaneyi ziyareti esnasında gördüklerini şu şekilde aktarmaktadır: *Dubnitsa'da firariler için bir hastane bulunmaktadır. Bu hastanede bulunan kadınlar ve çocuklar Fransa'da tıp eğitimi almış, Rusçuklu genç bir doktor olan Mademoissel Georgieva tarafından tedavi edilmektedirler. Dubnitsa Hastanesi'nde görev yapmakta olan Doktor Velitchkoff, sonbahardaki olaylar başladığından beri cerrahi olarak 30 civarında mülteciyi tedavi ettiğinden bahsetmektedir. Aynı dönemde tamı tamına 251 tane mülteci hasta olarak hastaneye gelmiş ve bunların büyük çoğunluğu taburcu edilmiştir. Doktorun uğraştığı en ağır vaka ise İç Makedon Devrimi Örgütü liderlerinden biri olan ve birçok kez Türklerle dağlarda girdiği çatışmalarda yaralanan General Tchontcheff'in vakasıydı. Tchontcheff, 60 tane köylü mülteci ile birlikte gelmiş ve eşi ve çocuğu ile dağları geçmeye çalışırken bacağından kötü bir şekilde yaralanmış. Çocuğu, vurulmuş ve karlara gömülmüş olan annesini sırtında taşımaktaydı. Gelen mültecilerin neredeyse tamamı zatürreye yakalanmışlardı. Adı geçen lider Türklerle savaşırken kaçmayı başarmış ancak tedavi edilmek üzere Dubnitsa Hastanesi'ne taşınmıştır. Bacağı açılan yaradan dolayı kangren olmuş ve bu sebeple cerrahi operasyonla kesilmek zorunda kalmıştır.*²⁸⁷

Din adamları da firariler için dini ayinler gerçekleştirerek destek olmaya çalışmıştır. Dubnitsa'dan Banya'ya geri dönerken bir misafirhanede konaklayan Mcdonald, orada enteresan bir ayine denk geldiğini anlatarak şu ifadeleri kullanmıştır: *“Ortodoks dini ayininden sonra firarilere yardım amacıyla gerçekleştirilen enteresan bir ayine rast geldim. Ancak Ortodoks ayini olmasına rağmen hiçbir ayırım yapılmadan (ayine) Müslüman Türkler de çağırılmış ve kendilerine de yakınlık gösterilmiştir. Dubnitsa kasabasının geniş bir alanında gerçekleşen bu ayinde, meydanda toplanmış olan mültecilerin karşısında üç tane ruhban görev almıştır. Açık hava seremonisi papaların kalabalığa kutsal su serpiştirmesiyle sona erdi. Daha sonra adı geçen papalar, firari mülteciler için ayrılmış olan evlerdeki aile odalarına ziyarette bulundular. Her oda kutsal su ve*

²⁸⁷ McDonald, a.g.y., (11Şubat 1903 Çarşamba).

hayır duaları ile kutsandı. Londra İl Meclisi üyesi olan biri için belki de bu küp şeklindeki kalabalık odalar bilimsel bir eleştiri konusu olabilirdi. Ama hala mülteciler gelmeye devam ettiği için bu odalar gerektiği üzere sınırlı tutulmuşlardır. Ayrıca bu odalar karla kaplanmış bulunan dağlardaki ağaç kovuğu ve kuytu köşelerle kıyaslandığında, daha sıcak ve konforlu kalıyordu. Ayrıca gece ve gündüz giyecek kıyafetler de mevcuttu.”²⁸⁸

Firarilerin sayısının giderek artması üzerine; Vidin, Varna, Rusçuk, Burgaz ve Sofya gibi yerlerde birçok yardım cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetler, birçok yardım etkinliği düzenleyerek firarilere destek olmaya çalışmışlardır. Örneğin, 14 Şubat 1903’ün pazar gecesinde Vidin ahalisi adına, toplanan hasılatın Makedonya’dan gelen fakir firarilere verilmesi amacıyla Vidin Fırkası kumandanı, zabitler, çeşitli vazifelerde görevli memurlar, mektep hocaları ve mektep öğrencileri tarafından bir gece müsameresi düzenlenmiştir. Bu müsamereye bütün Vidin ahalisi ve zabitler katılmıştır.²⁸⁹

16 Haziran’da Burgaz’da bulunan *La Patrie* cemiyetine mensup olan ve *Koca Burç Manastırı*’nda papazlık yapan bir Bulgar, firariler adına bölgede para toplamaya başlamıştır.²⁹⁰ Ayrıca cemiyet, 5 Temmuz 1903’te Kırklareli ve Tırnovacık civarından bölgeye gelmiş olan firarilere yardım etmek amacıyla bir heyet oluşturmuştur. 2-3 gün boyunca civardaki mağaza ve evleri gezen heyet 3.000 frank toplamıştır.²⁹¹

6 Temmuz’da Rumeli’den Varna’ya gelmiş olan firarilere yardım edebilmek amacıyla Varna’da bir sivil yardım cemiyeti kurulmuştur.²⁹²

²⁸⁸ McDonald, a.g.y., (11 Şubat 1903 Çarşamba).

²⁸⁹ BOA, HR.SFR.04., nr.221/7, lef.1, (17 Zilkade 1320). Bu tarihlerde Bulgaristan Emareti tarafından Makedonya Merkez Komitası hakkında bir takibat başlatılmıştır. Osmanlı Devleti ise gerçekleşen etkinliğin yapılan takibattan sonra gerçekleşmesini şüpheyile karşılamıştır.

²⁹⁰ BOA, A.}MTZ.(04), nr.97/23, lef.1, (20 Rebi’ül-Evvel 1321).

²⁹¹ BOA, HR.SFR.04., nr.223/73, lef.2, (9 Rebi’ül-Ahir 1321).

²⁹² BOA, HR.SFR.04., nr.223/67, lef.2, (10 Rebi’ül-Ahir 1321).

19 Temmuz Pazar günü, Varna'nın ileri gelen ailelerine mensup kızlarından oluşan bir heyet tarafından, Varna'da *Deniz Bahçesi* denen bir salonda, hasılatı ismi belirtilmeyen bir yardım cemiyetine ait olmak üzere bir piyango çekilişi düzenlenmiştir. Etkinlik sonunda 1.500 frank toplanmıştır.²⁹³ Toplanan paranın firar ederek Bulgaristan'a gelen şahıslara ve ihtilal hazırlığı yapan komitacılara verileceğinin rivayet edilmesi üzerine, Osmanlı hükümeti Bulgaristan Emareti'ne başvurmuştur. Başbakan Racho Petrov, iddiaların doğru olmadığını öne sürerek gerekli çalışmaların halen devam etmekte olduğunu bildirmiştir.²⁹⁴

İlinden İsyanı sonrasında da yardım komisyonları ve cemiyetler tarafından yardım faaliyetlerine devam edilmiştir. Bulgaristan Komiserliği'nden alınan 14 Eylül 1903 tarihli bir belgeye göre; Varna'da bulunan firarilerden bazıları, Bulgar komitalarının teşvikiyle beşerli ve onarlı gruplar halinde Sofya ve Burgaz taraflarına gitmeye başlamışlardır. Bu esnada Varna'da da bir yardım komisyonu kurularak *Firarilere Yardım* ismiyle para toplamaya başlamıştır. Komiserlik bu faaliyetlerin Osmanlı Devleti aleyhine bir icraat olabileceğinden şüphelendiği için Varna mutasarrıflığına başvurarak grupların hareketlerinin engellenmesi ve yardım faaliyetinin durdurulmasını istemiştir. Varna mutasarrıflığı verdiği cevapta; konu ile alakalı kapsamlı bir tahkikat yaptıklarını, ancak adı geçen güruhun yolcu sıfatıyla seyahat ettiği, hiçbir silah ve cephane taşımadığı, ayrıca komitelere mahsus herhangi bir kıyafet giymediği için Varna'dan hareket etmelerine engel olunamayacağını, yine de konu ile alakalı bilgi aldıkça Burgaz idaresine haber verildiğini, yardım mevzusuna gelince de, hiç kimseden tehdit veya hile ile para toplanmadığını, sadece firariler namına para toplanmakta olduğu için bu faaliyetlere engel olunamayacağını beyan etmiştir.²⁹⁵

Burgaz'dan gerek deniz ve gerek karayoluyla Varna'ya gönderilerek uygun bölgelere yerleştirilen firarilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Varna'nın ileri gelen kadınları tarafından bir yardım komisyonu kurulmuştur. Bu amaçla komisyon,

²⁹³ BOA, HR.SFR.04., nr.224/35, lef.2, (24 Rebi'ül-Ahir 1321).

²⁹⁴ BOA, HR.SFR.04., nr.224/35, lef.1, (20 Cemaziyyel-Evvel 1321).

²⁹⁵ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.104/74, lef.1, (21 Cemaziyyel-Ahir 1321).

Varna'daki bütün evleri dolaşarak bağış toplamıştır. Sadece para toplamakla da yetinmeyen komisyon yük arabalarıyla dolaşarak kış mevsiminin gelmesi sebebiyle firariler için kıyafet, battaniye ve örtünmelerini sağlayacak her türlü eşyayı da toplamayı ihmal etmemiştir.²⁹⁶

Yapılan etkinlikler dışında gazetelere verilen ilanlarla da firarilere maddi destek sağlanmaya çalışılmıştır. *Sofya Hayır Cemiyeti* ve *Bulgaristan Slav Cemiyeti*, *Otziv* gazetesinde Bulgar halkını firarilere yardım etmeye teşvik etmek için birer beyanname yayınlamıştır. Slav cemiyetinin yayınlamış olduğu bildirinin altında Kosto, Bobiçev, Ratko Dimitriyev, Yablanski Lapçiyev(?) ve İvanov gibi isimlerin imzaları yer almıştır. İsmi geçen şahısların, sayıştay ve eğitim memuriyeti gibi resmi görevlerde bulunmuş olmaları Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmiştir. Özellikle Bulgaristan Emareti Genelkurmayı'nda görev yapmakta olan Ratko Dimitriyev'in Osmanlı aleyhine böyle bir faaliyette bulunmasının üzüntü verici olduğu Başbakan Racho Petrov'a iletilmiştir. Petrov da verdiği cevapta, beyannamede ismi geçen şahısların artık o görevlerde bulunmadıklarını dile getirdikten sonra, hepsinin *Stoilov Fırkası* mensubu olduğunu ve Ratko Dimitriyev'in de Rus baskısı sebebiyle görevine devam ettiğini ifade etmiştir.²⁹⁷

Sofya'da *Sofya Kadınları* ismiyle kurulmuş olan bir cemiyet, Osmanlı topraklarında yaşayan Bulgarların gördükleri zulüm ve baskıları sona erdirmek ve firariler yararına para toplamak amacıyla yabancı devlet konsoloslarına verilmesi planlanan bir bildiri kaleme almıştır. Bu bildiriye konsoloslara iletmek için de Yablanska, Karavelova ve Brandel isimlerinde üç kadın görevlendirilmiştir. Konsoloslarla görüşme talebinde bulunan kadınları sadece İngiltere ve Belçika konsolosluğu kabul etmiştir. Görüşmenin haber alınmasının ardından Bulgaristan Komiserliği İngiltere konsolosu ile bu konuda bir mülakat gerçekleştirmiştir. Konsolos kadınları iyi niyet göstermek amacıyla kabul ettiğini, verdikleri beyannameyi de hükümetine ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiğini söylemiştir. Ayrıca beyannamenin bir suretini saklamadığı için komisere

²⁹⁶ BOA, HR.SFR.04., nr.253/27, lef.2, (3 Recep 1321).

²⁹⁷ BOA, Y.PRK.MK., nr.16/73, lef.1, (8 Şaban 1321).

gösteremeyeceğini ifade eden konsolos, bunun için üzgün olduğunu dile getirdikten sonra, beyannamenin çok da bir önemi olmadığını vurgulayarak konuyu geçiştirmeye çalışmıştır.²⁹⁸

Filibe’de de firarilere yardım etmek amacıyla bazı faaliyetlere girişilmiştir. Bu amaçla bölgede bulunan bir erkek cimnaz mektebinde eğitime ara verilerek, boşaltılmış ve firariler buraya yerleştirilmiştir. Sonradan firariler için yardım çalışmaları başlamıştır. Bu amaçla Filibe’de birçok yardım komisyonu kurulmuştur. Komisyonlar yardım faaliyetlerine devam ederken firariler adına bir balo düzenlenmesine karar verilmiştir. Yardım komisyonlarından bir tanesi balonun biletlerini satmakla görevlendirilmiştir. Cimnaz mektebinin öğrencileri firarilere yardım toplamakla görevlendirilmişlerdir. Mekteb hocaları da aralarında para toplayarak firarilere çay ve yemek yapmak ve firarileri görmeye gelen ahaliyi kabul etmeyi kendilerine görev edinmişlerdir. Yardım komisyonları konsoloslardan da firariler adına yardım yapmalarını talep etmiştir. Ancak komita faaliyetlerini bilen bazı konsoloslar, konsoloshanelere gelen yardım komisyonlarını geri çevirerek yardım etmeyi reddetmişlerdir. Osmanlı hükümeti, Filibe’deki bu durumu tepkiyle karşılamıştır. Bulgaristan Komiserliği’ne yazılan bir rapora göre, firarilerin okul binasına yerleştirilmesinden rahatsız olan hükümet, firarilerin sokak-sokak gezdirilerek halkın galeyana getirilmeye çalışıldığını ve bunun komitacıların teşebbüsü olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca raporda firariler, firar etmeden önce köylerinde huzur ve asayiş içerisinde otururken, köye gelen komitacılar tarafından civarda bir Müslüman köyüne saldırı olduğu için “*Köyünüze asker geliyor canınız ve mallarınız tehlikede*” denilerek firara mecbur bırakıldıklarını cesur firarilerden bazıları bizzat söylemişlerdir. Fedailer, firarileri tembihleyerek bu konuda kimseye bir şey söylememelerini istemişlerdir.²⁹⁹

²⁹⁸ BOA, HR.TH., nr:293/55, lef.1, (10 Şaban 1321).

²⁹⁹ BOA, HR.SFR.04., nr.253/46, lef.2, (10 Şaban 1321); BOA, HR.SFR.04., nr.253/47, lef.6, (12 Şaban 1321). Belgede ilginç bir hususa daha değinilmektedir. Buna göre, Bazı Bulgarlar Bulgarca yerine Rumca konuşmaktadır. Ayrıca Filibe Rumlarıyla da Rumca anlaşmaktadırlar. Ancak Bulgarlar Rumca konuşmalarına rağmen Bulgar oldukları konusunda ikna edildiklerini itiraf etmişlerdir. Bulgarlar tarafından Rum olmadığı halde Rumca konuşan ve Rum gibi davranan soydaşları için “Gırkoman” tabiri kullanılmıştır. Bu şahıslar da büyük ihtimalle Gırkoman dedikleri Bulgarlardır.

Bulgaristan'da faal olan *Maika* yardım cemiyetinin yöneticiliğini yapan (Bulgar siyasetçi Petko Karavelov'un eşi) Ekaterina Karavelova, firari sorununun ortaya çıkması üzerine Bulgar firarileri ve Maria Luiza Mektebi çalışanları yararına olarak 24 Kasım 1903 tarihinde *Slavianska Besseda* tiyatro salonunda bir konser tertiplemiştir. Konsere yerel halk dışında Prens Ferdinand, annesi Prenses Clementine ve bütün konsoloslarda davet edilmiştir. Prens Ferdinand, annesi ve Rusya ile Fransa konsoloslarda haricinde hiçbir konsolos konsere katılmamıştır. Gösteri sonucunda da sadece 2.000 frank toplanabilmiştir.³⁰⁰

Ruşuk'ta kadınlar tarafından firarilere yardım etmek amacıyla bir cemiyet kurulmuş ve cemiyet, 6 Aralık'ta bölgede bulunan bir askeri kolonide giriş ücreti 3 frank olan bir gece etkinliği düzenlemiştir.³⁰¹ Etkinlik sonunda toplamda 800 frank civarı bir para toplanmıştır. Toplanan paraların tamamının da firarilere verileceği öğrenilmiştir.³⁰²

3 Ocak 1904 tarihinde Varna'da bulunan *Çernomorski Yunak Jimnastik Kulübü*, Varna Belediyesi'ne ait bahçe salonunda bir gece etkinliği düzenleneceğini ilan etmiştir. Halkın etkinliğe katılım göstermeleri için sokaklarda ilanlar dahi dağıtılmıştır. Etkinliğe katılanlardan giriş ücreti alındığı gibi katılımcılar etkinlik alanında bulunan ve üzerinde *Makedonya Komitesi'ne mahsus* yazılı bir kutuya da bağış yapmak zorunda bırakılmışlardır. Etkinlik sırasında iki avukat konuşma yapmıştır. Avukatlardan biri, elinden tuttuğu, acınacak halde bir Bulgar çocuğunu huzura çıkarıp üzüntü verici bir konuşma yapmıştır. Konuşmaların ardından da jimnastik gösterileri yapılmıştır. Varna Tüccar vekaletinin durumu Bulgaristan Komiserliği'ne bildirmesi üzerine Bulgaristan Komiserliği de Bulgaristan Emareti'ne şikayetlerini iletmiştir.³⁰³

Bkz. (çevrimiçi), <https://academic-accelerator.com/encyclopedia/grecoman>, (Erişim tarihi: 01.11.2023).

³⁰⁰ BOA, HR.SFR.04., nr:255/64, lef.2, (13 Ramazan 1321).

³⁰¹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.107/71, lef.7, (20 Ramazan 1321).

³⁰² BOA, A.}MTZ.(04)., nr.108/45, lef.1, (23 Şevval 1321).

³⁰³ BOA, A.}MTZ.(04)., 108/41, lef.1, (14 Şevval 1321).

Son olarak, 19 Ocak'ta *Varna Askeri Kulübü'nde*, Bulgar firarileri ve yetimhanelerdeki çocuklar adına bir dans gösterisi düzenlenmiştir. Ancak gösteri fazla ilgi görmeyerek Varna ahalisi tarafından yeterli katılım sağlanamamıştır.³⁰⁴

2.1.4. Komitacılar Tarafından Yapılan Yardımlar

Osmanlı tebaası birçok Bulgarın Emaret topraklarına firar etmesinde büyük payı olan komitacılar da firari Bulgarlara yardım etmeye çalışmıştır. Bu amaçla Bulgaristan Emareti dahilindeki birçok bölgede faaliyete geçmişlerdir. İlk olarak Komita destekçisi kadınlar, Cuma-yı Bala İsyanı sonrasında gelen firariler menfaatine faaliyet göstermiştir. 4 Ocak 1903 tarihinde, Selanik vilayetinden Bulgaristan Komiserliği'ne şifreli bir telgrafname gönderilerek komita mensubu iki kadının Dubnitsa ile Rila taraflarında dolaştığı ve bölgede bulunan firarilere yardım topladığı bildirilmiştir.³⁰⁵

Filibe'de bulunan komitacılar, belediyeye ait bir bahçede firariler yararına bir gece eğlencesi düzenlenmesine karar vermiştir. 18 Eylül 1903'te düzenlenmesi planlanan etkinliğe katılabilmek amacıyla ücreti yarım frank olan biletler basılarak satışa sunulmuştur. Ayrıca bu biletlerden yabancı devlet konsoloslarına da verilmek istenmiştir. Bu sebeple özel bir yardım komisyonu tarafından bazı komita üyelerine toplanan paradan ikişer frank ile özel basılmış biletler verilmiş ve komitacılar konsoloslarla görüşmek üzere yola çıkmışlardır. Ancak konsoloslar komitacıların, firarilerin açlık ve sefalet içerisinde oldukları iddialarını reddederek, Filibe'de gerçekten bu şahısların açlıktan ölecek duruma geldiklerini kendi gözleriyle görmedikleri sürece ne amaçla kurulduğu şüpheli olan hiçbir yardım komisyonuna destek vermeyeceklerini komitacılara bildirmişlerdir.³⁰⁶ 19 Eylül'de gerçekleşen etkinliğe katılım fazla olmuş ve bu sayede komita tarafından 3.000 frank toplanmıştır.³⁰⁷

³⁰⁴ BOA, HR.SFR.04., 594/58, lef.1, (1 Zilkade 1321).

³⁰⁵ BOA, HR.SFR.04., nr.381/58, lef.3, (4 Şevval 1320).

³⁰⁶ BOA, HR.SFR.04., nr:225/32, lef.3, (25 Cemaziyyel-Ahir 1321).

³⁰⁷ BOA, HR.SFR.04., nr:225/32, lef.5, (3 Recep 1321).

26 Eylül 1903 tarihinde, Burgaz'dan Varna'ya gönderilenler içerisinde bulunan ve eşkıya kıyafeti giydiği belirtilen 5 kişilik bir grup, Varna'da bulunan firarilerin yararına olarak tiyatro oyunu sergileyeceklerini söyleyerek bastırılmış oldukları tiyatro biletlerini zorla tüccarlara satmaya çalışmışlardır. Biletleri satın almayı kabul etmeyen esnafı da sopalarla tehdit etmişlerdir. Hatta Varna'nın merkezi kabul edilen *Balık Pazarı* mevkiinde bu biletlerden Musevi bir tüccara satmak istemişlerdir. Tüccarın bilet almayı reddetmesi üzerine aralarında arbede yaşanmıştır. Olaya şahit olan yüzlerce kişiden kimse olaya müdahale etmediği gibi, olay polis karakolu önünde gerçekleşmesine rağmen polis bile olaya hiçbir müdahalede bulunmamıştır.³⁰⁸

Sofya'da firari Bulgarlara yardım amacıyla toplanan paraların dağıtım işini, Osmanlı askerleri ile girdiği çatışmalarda birçok kez yaralanmış eşkıya reisi Protogerov üstlenmiştir. Protogerov toplanan paraları dağıtmak amacıyla Varna'ya hareket etmiş, işini bitirdikten sonra Sofya'ya geri dönmüştür.³⁰⁹

Komitacılar sadece Emaret toprakları içerisinde değil, Osmanlı toprakları içerisinde de yardım toplamaya çalışmışlardır. Firarilere yardım toplamak amacıyla Razlık'ın Bansko köyüne gelen Yakoritli (Yakoruda) Taşo Todor, köyde dolaşırken asker devriyeleri tarafından yakalanarak Razlık Kaymakamlığı'na teslim edilmiştir.³¹⁰

Deniz yoluyla Burgaz'dan Varna'ya taşınan firarilerin bir kısmı sınıra yakın köylere yerleştirildikten sonra, Bulgar eşkıyası firariler adına yardım toplama işine girişmiştir. Bulgaristan Komiserliği, firarilerin eşkıya tarafından fedai olarak kullanılmak istendiğini düşündüğü için firarilerin ve eşkıyanın sınıra yakın yerlerde toplanmasının uygun olmayacağını ayrıca ileride gerçekleşmesi muhtemel herhangi

³⁰⁸ BOA, HR.SFR.04., nr.253/31, lef.2, (5 Recep 1321).

³⁰⁹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.107/40, lef.1, (14 Ramazan 1321).

³¹⁰ BOA, Y.PRK.ASK., nr.210/48, lef.1, (14 Şevval 1321).

bir karışıklığın önüne geçmek amacıyla Burgaz mutasarrıflığına müracaat ederek bu duruma engel olunmasını istemiştir.³¹¹

17 Mart 1904 tarihinde Varna Tüccar Vekaleti, Varna’da bulunan komita mensuplarının kapı-kapı gezerek firariler adına para topladığını bildirmiştir. Yalnız para toplamakla kalmayan komitacılar, Edirne’de Bulgarlara yönelik gerçekleşen zulümleri anlatan bazı bildirileri de civarda bulunanlara dağıtmışlardır.³¹²

29 Mart tarihinde ise, Londra Balkan Komitesi tarafından Makedonya’nın durumu ile alakalı bir miting düzenlenmesine karar verilmiştir. 600 kişinin davet edildiği mitinge, Bulgaristan’da bulunan firariler adına Maika Yardım Cemiyeti’ni temsilen Madam Karavelova davet edilmiştir. Madam Karavelova, yanına refakatçi olarak Doktor Yorgov’u alarak Sofya’dan Londra’ya hareket etmiştir.³¹³

Ancak Madam Karavelova’nın, yolculuk öncesinde Prens Ferdinand tarafından hürmet görmesi, Osmanlı Devleti’nin dikkatini çekmiştir. Dyen gazetesinde, Madam Karavelova’yı uğurlamak için istasyona gelen Bulgaristan Prensi Başkatibi Dobroviç’in kendisiyle uzun süre görüştüğüne dair bir haber yayımlanmıştır. Haberde ayrıca Prens Ferdinand’ın Rumeli ile alakalı düşüncelerine de yer verilmiştir. Bunun dışında Madam Karavelova’nın, hükümet tarafından gizli bir siyasi amaçla görevlendiği için Londra’ya gittiğine dair bazı iddialar ortaya atılmıştır. Emaret hükümeti, Londra’da bulunan Bulgar temsilci Sokov’a bir emir gönderilerek mitingin gerçekleşmesi için yoğun çaba göstermesini istemiştir. Sokov’un aldığı emir doğrultusunda yoğun bir çaba gösterdiğinin haber alınması üzerine, Osmanlı Devleti duruma şüpheyle bakarak kendi aleyhine yorumlamıştır.³¹⁴

Son olarak 4 Mart 1905 tarihinde Filibe’de bulunan komitacılar toplanarak hem komita mensupları hem de halen evlerine dönmeyerek Emaret topraklarında kalan firarilere yardım toplamak amacıyla Bulgar mektebi hocalarından oluşan beş

³¹¹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.111/17, lef.1, (26 Zilkade 1321).

³¹² BOA, HR.SFR.04., nr.227/19, lef.2, (29 Zilhicce 1322).

³¹³ BOA, HR.SFR.04., nr.789/73, lef.1, (12 Muharrem 1322).

³¹⁴ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.113/90, lef.1, (13 Muharrem 1322).

kişilik bir komisyonu kurmuşlardır. Ayrıca komita adına para toplamak amacıyla beş kişilik ikinci bir komisyon daha kurdukları Komiserlik Filibe Kitabeti'nden bildirilmiştir.³¹⁵

2.2. Harici Devletler Tarafından Yapılan Yardımlar

2.2.1. Ruslar Tarafından Yapılan Yardımlar

Bulgarlar haricinde yabancı devlet temsilcileri ve sivil hayırseverler de firariler menfaatine birçok yardım faaliyetinde bulunmuştur. Ruslar firarilere yardımda bulunan ulusların başında gelmektedir. Ruslar adına yapılan yardımlar konusunda en çok çaba gösteren kişi ise dönemin Sofya Rus Konsolosu George Bakhmeteff'in eşi Mary Beal Bakhmeteff'dir. Aslen Amerika'nın ileri gelen ailelerinden birine mensuptur. Babası Edward F. Beale Amerika Birleşik Devletleri'nin 18. Başkanı olan Ulyses Grant döneminde Avusturya Elçisi olarak görev yapmıştır. Madam Bakhmeteff de eşiyle burada tanışıp evlenmiştir.³¹⁶ 1898 yılında Bulgaristan'a geldiğinde Sofya'daki hayır kurumları ve hastane işleriyle ilgilenmeye başlamış ve bu sayede Sofya'da sevilen biri haline gelmiştir. Yaptığı çalışmalar sonucunda kendisine madalya verilen Bakhmeteff, Prens Ferdinand tarafından da elmas bir yıldızla ödüllendirilmiştir.³¹⁷

Madam Bakhmeteff o sıralarda faaliyet gösteren Maika, Eudoxie ve Miloserdie yardım cemiyetlerinin faaliyetlerini yönetmekteydi. Firarilerin Emaret topraklarına geçmeleri üzerine gerekli yardımları toplamak için bir balo düzenlemek istemiştir. Balo 20 Kasım 1902 tarihinde bu üç cemiyetin iş birliği altında düzenlenmiştir. Bütün konsolosların çağırıldığı baloya Bulgaristan Komiserliği çalışanları dahi davet edilmiştir. Hatta Sırbistan konsolosu bizzat Ali Ferruh Bey ile görüşerek kendisinin bu baloya katılmasının iyi bir izlenim bırakacağını ve Konsolos Bakhmeteff'in de bu şekilde düşündüğünü ifade ederek baloya katılmasını rica

³¹⁵ BOA, Y.PRK.MK., nr.20/117, lef.3, (4 Muharrem 1323).

³¹⁶ "Macedonian Refugees.", **New-York Tribune Illustrated Supplement**, (5 Nisan 1903), s.37, (çevrimiçi) www.newspaperarchive.com, (21.03.2023).

³¹⁷ **A.g.y.**, (5 Nisan 1903), s.33.

etmiştir. Ancak bu durum Ali Ferruh Bey'i şüpheyeye düşürmüştür. Ali Ferruh Bey Sadarete yazdığı yazısında şüphelerini dile getirdikten sonra baloya katılmasının uygun olup olmayacağını sormuştur.³¹⁸

Sadaretten verilen cevapta; *“Bir insanın muhacir olarak nitelendirilebilmesi için, memleketinden mücbir sebeplerle ayrılmak zorunda kalmalıdır. Ayrıca bu şahıslar gerçekten ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar zor durumdalar ise insaniyet adına bu kişiler için yardım cemiyetleri kurarak yardım etmek zorunluluktur. Ancak firar eden bu şahısların büyük kısmı eşkıya ile hareket etmekte ve bu yardım paralarıyla silah alıp hem Osmanlı Devleti hem de hemşerileri aleyhine kullanmaktadırlar. Geri dönmeyenler de zulme uğradıklarına dair yalanlar ve propagandalarla dünya kamuoyunu Osmanlı aleyhine kışkırtmaya çalışmaktadırlar. Bu sebeple bunlara yardım etmek doğru değildir.”* İfadeleri kullanılmış ve komiserin bu etkinliğe katılmasının uygun olmayacağı kendisine iletilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti komiserliğinin bu etkinliği önceden haber vermesi gerektiğini, böylece Bulgaristan Eمارeti'ne gerekli teşebbüslerde bulunularak balonun engellenebilme ihtimali olabileceğini, ancak artık çok geç olduğunu ve teşebbüste bulunulsa bile kabul olunamayacağını da ifade etmiştir.³¹⁹

Ali Ferruh Bey'in kendisini savunmak amacıyla verdiği cevaba göre; daha önceden gerek komitaların ve gerek komitalarla bağlantılı olan cemiyetlerin bu gibi faaliyetlerini engellemek için Bulgaristan Eمارeti'ne birçok teşebbüste bulunulmuştur. Ancak ismi geçen Maika, Eudoxie ve Miloserdie cemiyetleri yeni kurulan cemiyetlerden olmayıp, firari meselesinin öncesinden beri faaliyet göstermektedirler. Ayrıca her sene ihtiyaç sahiplerine yardım etmek amacıyla balo vb. etkinlikler düzenlemektedirler. Baloyu düzenleyen Eudoxie Cemiyeti de hiçbir şekilde bu etkinliğin firariler adına yapıldığını duyurmamış ve balonun asıl amacı gönderilen davetiyelerden öğrenilmiştir. Ayrıca davetiyeler komiserliğe son gün

³¹⁸ BOA, A.}MTZ.(04)., nr:85/38, lef.7, (19 Şaban 1320).

³¹⁹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr:85/36, lef.1, (20 Şaban 1320).

gönderilmiştir. Bu sebeple komiserliğin herhangi bir teşebbüste bulunma şansı olamamıştır.³²⁰

Bulgaristan Komiserliği etkinliği engelleyememiş olsa da etkinliğe gereken katılım sağlanamamıştır. Davete Fransız ve Sırbistan konsolosu dışında hiçbir konsolos katılmayacağını bildirmiş, bunun üzerine Madam Bakhmeteff konsolos aileleriyle bizzat görüşerek siyaset ve şefkatin ayrı şeyler olduğunu, bu etkinliğin de hiçbir siyasi amacının olmadığını, bu sebeple katılmalarının uygun olacağını dile getirerek aileleri ikna etmeye çalışmıştır. Hatta Ali Ferruh Bey normalde Rus konsolosunun kendisini davet etmeyeceğini ancak katılımın az olmasından dolayı, eşi tarafından düzenlenen bu baloya karşı kendisini sorumlu hissederek davetiye gönderdiğini ifade etmiştir. Davete Prens Ferdinand ve annesi Prenses Clementine de katılmış ancak onlar dışında önemli Bulgar şahsiyetlerinden yeterli katılım sağlanamamıştır. Balo sırasında Prens, firariler menfaatine olarak 10.000 frank bağışta bulunmuştur. Bu tarihlerde Osmanlı hükümeti firarilerin geri dönmelerine izin verdiği için, Emaret destekli böyle bir etkinliğin düzenlenmesi Osmanlı aleyhinde bir hareket olarak yorumlanmış ve Rus konsolosu George Bakhmeteff ve eşinin bilerek böyle bir işe kalkışması kınanmıştır.³²¹

George Bakhmeteff ise firarilere yardımda bulunmaya hız kesmeden devam etmiştir. Gösterdiği çabalar sonucunda, 1 Kasım 1902'de *Kiev Slav Cemiyeti* tarafından firariler adına 1.000 frank³²² ve 25 Kasım'da da *St. Petersburg Slav Cemiyeti* tarafından 10.000 ruble gönderilmiştir.³²³ Ayrıca St. Petersburg'daki cemiyetin yöneticisi Kont İgnatyev, cemiyetin yardımı dışında kendi cebinden 8.000 frank daha göndermiştir.³²⁴ George Bakhmeteff'in faaliyetleri dışında aynı dönemde, Filibe Rus konsolosu da firarilerin durumunu görmek için Dubnitsa'ya gitmiş ve gördüklerini içeren bir raporu yetkililere göndermiştir. Raporu gören Petersburg Slav

³²⁰ BOA, HR.SFR.04., nr.253/3, lef.1, (22 Şaban 1320).

³²¹ BOA, HR.SFR.04., nr.253/3, lef.2, (22 Şaban 1320).

³²² BOA, Y.PRK.MK., nr.16/86, lef.1, (12 Şaban 1320).

³²³ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.85/65, lef.1, (24 Şaban 1320).

³²⁴ a.g.y. (5 Nisan 1903), s.33.

Cemiyeti 15.000 frank daha göndermiştir.³²⁵ Gönderilen yardımların dağıtılması için konsolos George Bakhmeteff'in eşi Madam Bakhmeteff ve Prizren Rus Konsolosu Beliaieff görevlendirilmiştir.³²⁶ Madam Bakhmeteff 11 Aralık'ta³²⁷ yanına Emaret Dışişleri Bakanı Yardımcısı Chaprachikov ve yaralıları yardım edebilmek için de Kızıl Haç Cemiyeti'ne mensup iki tane rahibeyi alarak, yardımları dağıtmak üzere yola çıkmıştır.³²⁸

Dönemin Bulgar gazeteleri Madam Bakhmeteff'in firarilere yardım etmek amacıyla gerçekleştirdiği seyahate yer vererek şu ifadeleri kullanmıştır. *“Madam Bakhmeteff 14 Ocak 1903 Çarşamba günü akşamı Dubnitsa'ya giderek 300'ü aşkın firari mülteciyi ziyaret etmiştir. Madam Bakhmeteff'in aktardığına göre aralarında rahip ve kilise cemaati reislerinin de bulunduğu bu şahıslar, çok fazla baskı altında kaldıkları için göç etmek zorunda olduklarıyla ilgili kendisine bazı hikayeler anlatmışlardır. Ayrıca aralarında doğum zamanı yaklaşmakta olan 40 tane hamile kadının da bulunduğunu bildiren firari mülteciler, Madam Bakhmeteff'den bu konuda kendilerine yardım etmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Madam Bakhmeteff Dubnitsa'ya döndüğü zaman bu kadınlar için özel bir müessese kuracağı sözünü vermiştir. Perşembe günü (15 Ocak) yanında bulunan yardımcılarıyla birlikte Rila'ya gelen Madam Bakhmeteff burada bulunan firari mültecilere Petersburg Slav Yardım Cemiyeti tarafından gönderilmiş olan 7.958 frangı dağıtmaya başlamıştır. Madam Bakhmeteff, Rila'da şimdilik 1.500 tane firari mültecinin bulunduğunu ancak bölgeye sürekli birileri geldiği için sayının giderek artmakta olduğunu bildirmiştir. Firari mülteciler Osmanlı topraklarına geri dönen 23 tane işçinin Cuma-yı Bala'da bulunan Belopola'da (Byalo Pole) Türk askerleri tarafından katledildiklerini kendisine anlatmışlardır. Ayrıca Madam Bakhmeteff seyahati boyunca gördüğü manzaraya çok üzüldüğünü ve elindeki bütün parayı dağıttıktan sonra tekrar Petersburg Slav Yardım Cemiyeti'ne bir telgrafname çekerek Rila'ya en acilinden*

³²⁵ BOA, Y.PRK.MYD., nr.25/2, lef.1, (12 Ramazan 1320).

³²⁶ St. Petersburg, Nov.24.*, **Evening Mail**, (28 Kasım 1902 Cuma), s.3, (çevrimiçi) www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

³²⁷ BOA, Y.MTV., nr.237/35, lef.1, (10 Ramazan 1320).

³²⁸ BOA, Y.MTV., nr.237/52, lef.2, (8 Ramazan 1320).

3.000 frank daha gönderilmesi gerektiğini bildirdiğini aktarmıştır. Madam Bakhmeteff, Rila'ya geldiği zaman Rila Manastırı'nda bulunan papazların da aralarında olduğu 550 kişilik bir firari mülteci tarafından karşılanmış ve ruhbandan Yuvaniki isminde bir şahıs kendisine zahmetleri için iyi dileklerde bulunarak teşekkür etmiştir. Akabinde herkes kiliseye geçmiş ve toplu bir ayin icra kılınmıştır. Madam Bakhmeteff, Rila'da bulunan firari mültecilerin büyük kısmının Razlık kazasından geldiğini bildirmiştir. Madam Bakhmeteff'in yanında bulunan yardımcılarında bir tanesi de Rila'da yaşananları içeren bir telgrafname göndererek Rila'da bir ayinin icra kılındığı ve Madam Bakhmeteff'in ayinde hazır bulunduğunu, ayine çok sayıda firari mültecinin katıldığını ve ayinden hemen sonra bu şahıslara yardım dağıtmaya başlayacaklarını bildirmiştir. Ancak firari mültecilerin sayısının sürekli arttığını ve bu sebeple yapacakları yardımların yeterli olmayacağını da ekleyen bu şahıs, bölgede 600'den fazla firari mültecinin bulunduğunu ve firari mültecilerin Razlık'da silah araması bahanesiyle zorbalığa uğradıkları ile alakalı korkunç hikayeler duyduklarını da dile getirmiştir. Köylüler askerlerden korunabilmek için genellikle Türklerden silah satın alarak askerlere teslim etmişlerdir. Bazı firariler bölgede kalsa da aralarından bazıları Samakov'a gideceklerini söylemişlerdir. Madam Bakhmeteff'in Rila'dan sonra pazar günü (18 Ocak) Dragodan ve Bobosavo (Boboshevo) köylerine giderek orada bulunan firari mültecilere yardım etmesi ve buradaki işi bittikten sonra, pazartesi günü (19 Ocak) tekrardan Dubniçe'ye (Dubnitsa) gelerek daha önce konuşmuş olduğu hamile kadınlar için bölgede bir Kızılhaç şubesi teşkil etmesi planlanmıştır. Madam Bakhmeteff'in yardımcısı ayrıca Türkler tarafından yaralandığını iddia eden firari mültecileri ziyaret ederek yaralarının fotoğraflarını çektiklerini bildirmiş ve Rila Manastırı'ndaki erzakın günden güne azalmakta olduğunu, bu sebeple firari mültecilerin bölgede daha ne kadar kalabileceklerinin belirsiz olduğunu da eklemiştir.³²⁹

Ancak Madam Bakhmeteff'in gerçekleştirdiği seyahati yakından görmek ve kendisiyle röportaj yapmak amacıyla bölgeye gitmiş olan bir Alman gazete muhabiri, Bulgar gazetelerinin aktardığından daha farklı bilgiler vermiştir. Muhabire göre

³²⁹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.86/38, lef.4, (16 Ramazan 1320).

Madam Bakhmeteff, ifadelerinde sayıları 2.000'i geçmiş olan firari Bulgarların açlık ve sefalet içerisinde olduğunu söylemiş olmasına rağmen Alman muhabir, çekilen fotoğraflara göre bu şahısların büyük kısmının kadın, çocuk ve yaşlılardan oluştuğunu, genç erkeklerin sayısının ise çok az olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca birkaç Bulgar kadınının vermiş olduğu Osmanlı aleyhindeki ifadeler haricinde hiçbir firari, Bulgar gazetelerinin iddia ettiği gibi bir olaydan bahsetmemiştir. Hatta Madam Bakhmeteff bile Bulgar gazetelerinin tutumunun abartı olduğunu onaylamıştır. Ayrıca Madam Bakhmeteff, muhabire firarilerin aslında memleketlerine dönmek istediklerini ancak evleri yakıldığı için, geri döndükleri takdirde sokakta kalacaklarını, bu sebeple geri dönemediklerini ifade etmiştir. Alman muhabir bölgede eli silah tutan erkeklerin sayısının az olduğunu gözlemlemiş ve firari erkeklerin ailelerini terk edip komita ve çetelere katıldığı sonucuna varmıştır.³³⁰

Madam Bakhmeteff, gezisini tamamladıktan sonra gördüklerini bildirmek amacıyla St. Petersburg'a gitmiştir. Yazmış olduğu raporlar da birçok dile çevrildikten sonra Sofya'da bulunan diğer ülkelerin konsoloslarına gönderilmiştir.³³¹ Madam Bakhmeteff'in seyahatinin ardından raporunun doğruluğunu kontrol etmek amacıyla Rusya'nın Filibe konsolos yardımcısı Westman görevlendirilmiştir. Westman firarilerin durumunun Madam Bakhmeteff'in bahsettiğinden daha kötü olduğunu iddia etmiştir.³³²

Bu esnada Rus Çarı II. Nikola, firari mülteciler menfaatine kullanılmak amacıyla 10.000 ruble hazırlamıştır. Paranın dağıtılması için de Makedonya'da yapılması planlanan ıslahat tasarısını Kont Goluchowski ile görüşmek amacıyla Viyana'ya gidecek olan Rusya Dışişleri Bakanı Kont Vladimir Lamsdorf

³³⁰ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.86/38, lef.1, (22 Ramazan 1320).

³³¹ **a.g.y.**, (5 Nisan 1903), s.37. Brooks'a göre Madam Bakhmeteff'in bu seyahati, Avrupa basınının büyük ilgisini çekmiştir. Bu sebeple Avrupa basını firarilerin durumları ile alakalı birçok haber yayımlamışlardır. Bkz. Brooks, **a.g.e.**, s.279.

³³² Brooks, **a.g.e.**, s.285. Westman'ın iddialarına göre; birçok kadın hayatlarını ve namuslarını kurtarmak için kaçmak zorunda kalmıştır. Kaçan Bulgarlar kışın dondurucu soğuğu altında ince kıyafetlerle 20 gün boyunca yürümek zorunda kalmıştır. Ayrıca Westman, Türk askerleri tarafından güzel yüzlü birçok Bulgar çocuğunun, anne ve babalarının gözü önünde baharat katılmış ateşe yaklaştırılarak kör edildiğini işittiğini ifade etmiştir.

görevlendirilmiştir. Kendisinden Viyana'ya giderken Sofya'ya uğraması ve parayı Emaret yetkililerine teslim etmesi istenmiştir.³³³

Konsoloslüğün yardımları bunlarla sınırlı kalmamıştır. Sofya Rus konsolosu Bakhmeteff'in kâtibi ve kavası, 4 Şubat 1903 tarihinde firari mültecilere yardım etmek amacıyla Dubnitsa'ya gitmiştir. Cuma-yı Bala kaymakamlığının bildirdiğine göre, yanlarında getirdikleri 750 çift çarık ve 4 jandarma elbisesini, sadece eli silah tutanlara dağıtmışlardır. Ayrıca Dubnitsa'da bulunan firarilerin, şubat veya mart ayında Osmanlı topraklarında yeni bir ihtilal çıkaracakları da ilgili kaymakamlıktan bildirilmiştir. Bunun üzerine Serez mutasarrıflığı, Emaret içerisine hafiyeler göndererek durumun araştırılmasını ve mevki kumandanlığı ile de görüşerek firarilerin kaçak olarak sınırı geçmelerine katiyen izin verilmemesini istemiştir.³³⁴

Konunun Sadarete intikal etmesi üzerine, Selanik vilayetinden konu ile alakalı tahkikat yapılması istenmiştir. Sadaret, Rus memurların bölgedeki ihtiyaç sahiplerine yardım etme amacında olabileceği gibi, firari mülteciler arasında komitaya katılanlara yardım etme niyetinde olabileceklerini de ifade ettikten sonra yardımların ne amaçla yapılacağının bir an önce öğrenilmesi gerektiğini bildirmiştir.³³⁵

15 Şubat 1903 tarihinde, Sofya'nın Avusturya ve Rusya konsoloslughuna mensup olduğu düşünölen bazı kadın görevlilerin, yanlarında bulunan kavaslarıyla birlikte Dubnitsa'ya geldikleri haber alınmıştır. Bunun üzerine Bulgaristan Komiserliği'nden gerekli tahkikatın yapılması ve sonucunun bildirilmesi istenmiştir.³³⁶

Komiserlik, 21 Şubat'ta tamamladığı tahkikat sonucunda; Rus konsoloshanelerine mensup kavasların veya rahibelerin firari mültecilere yardım etmek amacıyla çarık, gocuk ve yiyecek malzemeler götördüklerini işittiğini, ancak

³³³ BOA, Y.MTV., nr.237/69, lef.1, (18 Ramazan 1320).

³³⁴ BOA, Y.A.HUS., nr.441/65, lef.3, (6 Zilkade 1320).

³³⁵ BOA, Y.A.HUS., nr.441/65, lef.1, (7 Zilkade 1320).

³³⁶ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.88/97, lef.1, (18 Zilkade 1320),

henüz herhangi bir kanıtı olmasa da Rusların böyle bir faaliyette bulunma ihtimallerinin yüksek olduğunu bildirmiştir. Ancak Avusturya konsoloshanesinden hiçbir kadının, hatta hiçbir bir şahsın böyle bir yardım faaliyetinde bulunduğunun işitilmediğini bildirmiştir.³³⁷

İlinden İsyanı sonrasında yeni firar hadiselerinin yaşanması üzerine Petersburg Slav Cemiyeti tarafından yeni gelen firari mülteciler için tekrardan yardım çalışmaları başlatılmış ve toplanan yardımların dağıtılması için yeniden Madam Bakhmeteff görevlendirilmiştir. Madam Bakhmeteff, Burgaz Rus konsolosuna bir telgrafname göndererek hem bölgede bulunan firari mültecilerin durumunu görmek, hem de onlar adına gönderilmiş olan yardımları kendilerine teslim etmek amacıyla Burgaz'a geleceğini bildirmiş, gerekli hazırlıklarını tamamladıktan sonra da eşi George Bakhmeteff ile yola çıkmıştır.³³⁸

Bakhmeteff ailesi 23 Ekim 1903 tarihinde Filibe'ye gelmiştir. Madam Bakhmeteff burada Sırbistan'ın eski Sofya konsolosu ve yakın dostu Mösyö Marinkoviç ile buluşarak Burgaz'a doğru yola çıkmıştır. Mösyö Bakhmeteff ise eşinin dönüşünü beklemek üzere Filibe'de kalmış ve Fransa'nın Filibe konsolosu Gras'nın hem eski silah koleksiyonunu görmek hem de konsolosla sohbet etmek üzere evine konuk olmuştur.³³⁹

Madam Bakhmeteff 24 Ekim'de Burgaz'a ulaşmıştır. Burada Burgaz Rus konsolosu kendisine refakat etmiştir. Bölgede bulunan bir hayır cemiyetinin kadınlardan oluşan yöneticileri ile hem firari mültecilere yardım toplamak için kurulmuş bir komisyonun reisi, hem de komita reislerinden olan Albay Obreshkov kendisine katılmış ve hep beraber firari mültecilerin bulunduğu alanları gezmeye

³³⁷ BOA, A.)MTZ.(04)., nr.88/97, lef.3, (21 Zilkade 1320); BOA, HR.SFR.04., nr.253/15, lef.4 (22 Zilkade 1320); Özbozdağlı, bu belgeyi dayanak göstererek muhtaç firarilere Amerikan hayır kurumları tarafından yardım edildiğini iddia etmiştir. Ancak ilgili belgede Amerikalı hayır kurumlarının yanında Amerika'ya dair hiçbir ifade veya bilgi bulunmamaktadır. Bkz. Özbozdağlı, **a.g.m.**, s.142.

³³⁸ BOA, HR.SFR.04., nr.253/40, lef.2, (1 Şaban 1321).

³³⁹ BOA, HR.SFR.04., nr.253/40, lef.4, (2 Şaban 1321).

başlamışlardır.³⁴⁰ Madam Bakhmeteff gezisini bitirdikten sonra iki gün boyunca, yanında getirdiği yün gömlek, pamuklu hırka ve benzeri kıyafetleri tek tek firari mültecilere dağıtarak vazifesini yerine getirmiştir.³⁴¹

Eşinin Burgaz seyahatinden sonra, 17 Kasım 1903 tarihinde, Rus konsolosu George Bakhmeteff, yanında bulunan Prens Ferdinand'ın kâtibi ve üç Rus kadını ile birlikte Lajine'ye yerleştirilmiş olan firari mültecilere yardım dağıtmaya gitmiştir.³⁴²

19 Kasım'da da Bulgaristan Prensi'nin annesi Prenses Clementine Rus Çarı II. Nikola'nın annesi Maria Fyodorovna'ya bir mektup göndererek Emaret toprakları içerisinde bulunan firari mültecilere destek olmasını rica etmiştir. Mektubu alan Maria Fyodorovna Rus Kızılhaç Cemiyeti'ne hemen bir yardım defteri hazırlamasını ve yardım faaliyetlerinin en kısa sürede başlatılmasını emrederek, toplanacak yardımlarla ilgili bütün sorumluluğu da üzerine aldığını ilan etmiştir.³⁴³ 12 Mayıs 1904'te de Çariçe Fyodorovna'nın emriyle Rus Kızılhaç Cemiyeti'nin bütçesinden 10.000 frank Prenses Clementine'e gönderilmiştir.³⁴⁴

Rusya tarafından yapılan son yardım 11 Nisan 1904 tarihinde gerçekleşmiştir. Eski Rus amirallerinden olup, o tarihlerde hayatta olmayan Sakarof ismindeki bir şahsın ailesi tarafından eski Bulgaristan Emareti Başbakanı Danev'e firari mültecilere dağıtılması için bir miktar para gönderilmiştir. Bunun üzerine Danev, Sofya'ya dönmeden önce yanına aldığı ihtiyat binbaşlarından Obreshkov ile

³⁴⁰ BOA, HR.SFR.04., nr.253/40, lef.6, (7 Şaban 1321).

³⁴¹ BOA, HR.SFR.04., nr.253/40, lef.10, (4 Şaban 1321); Madam Bakhmeteff'in daha önce Osmanlı aleyhinde söylediklerinin aksine Mösyö Romanski adında bir Rus gazeteci, Bulgar firarilerinin evlerine dönememelerinin sebebinin Türklerden korkmaları değil, Bulgar komitalarından korkmaları olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca firarilerin komitacılara katılarak ne gibi fesat hareketlerine alet edildiklerini de ifade eden bir yazı kaleme almıştır. Komiser Ali Ferruh Bey'in aktardığına göre, gazetecinin bu yazısı Rus konsolos Bakhmeteff'in hiç hoşuna gitmemiştir. Bu sebeple Romanski konsoloshaneye çağırılmış ve kendisine bu yazdıklarının dayanağı sorulduktan sonra eşi Mary Bakhmeteff'in firarilerin hamisi olduğu ikaz edilmiştir. Romanski ise söylenenlere aldırış etmeyerek, hakikatin bu olduğunu ve gerçekleri kendi hür iradesiyle yazmaya karar verdiğini konsolosa bildirmiştir. Bkz. BOA, Y.PRK.MK., nr.16/102, lef.1, (21 Şaban 1321).

³⁴² BOA, A.}MTZ.(04)., nr.106/103, lef.1, (28 Şaban 1321).

³⁴³ BOA, Y.A.HUS., nr.462/13, lef.3, (30 Şaban 1321).

³⁴⁴ BOA, HR.SFR.04., nr.427/71, lef.1, (26 Safer 1322).

birlikte firarilerin bulunduğu mahallerden biri olan Süzebolu'ya hareket ederek orada bulunan Aya Nikola köyüne gitmiştir. Danev daha sonra Ilıca ve Atanas köylerine giderek oradaki muhtaç firarilere para dağıtmıştır.³⁴⁵

2.2.2. İngilizler Tarafından Yapılan Yardımlar

Ruslardan sonra İngilizler de firariler adına yapılan yardımlarda ön plana çıkmışlardır. 27 Eylül 1903 tarihli bir belgeye göre; İngiltere Hükümeti tarafından firari mültecilere yardım yapılacağı ile ilgili bir iddia ortaya atılmış ve durum Bulgaristan Komiserliği tarafından Sadarete bildirilmiştir. Sadaret, İngiltere Hükümetinin teşebbüsünün komitacıları cesaretlendirerek Osmanlı aleyhindeki faaliyetlerini arttırabileceğini düşündüğü için, Bulgaristan Komiserliği'nden bu yardımlara kesinlikle engel olması (padişah iradesiyle) istenmiştir.³⁴⁶

Bunun üzerine gerekli teşebbüslerde bulunan komiserliğe cevap olarak Osmanlı Devleti'nin Londra Sefareti'nden 4 Ekim 1903'te bir tezkire gönderilmiştir. İngiltere Hariciye Nazırı Henry Petty Fitzmaurice (Kont Lansdowne) verdiği cevapta, hükümetinin firari mülteciler adına herhangi bir yardımda bulunmak gibi bir planının olmadığını, ancak yardım etmek isteyen İngiliz vatandaşlarına da İngiliz hükümetinin hiçbir surette engel olmayacağını bildirmiştir.³⁴⁷

Verilen cevap Osmanlı Devleti'ni tatmin etmemiştir. Kim tarafından ne amaçla yapılırsa yapılsın bu yardımların komitacıları cesaretlendireceğinden endişe duyan Osmanlı hükümeti, hayırsever olarak adlandırılan İngilizlerin yapmak istediği yardımları engellemek amacıyla yeniden teşebbüste bulunmuştur. Bu sebeple Londra Sefareti tarafından Dışişleri Bakanı Kont Lansdowne'a Bulgaristan'a firar eden şahıslara yapılacak her türlü yardımın Osmanlı Devleti açısından yaratacağı sorunlardan bahsedilmiş ve Rumeli'de sağlanmaya çalışılan huzur ve asayişin zarar göreceği de bildirilerek bu duruma bir de bu açıdan bakılması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak Kont Lansdowne verdiği cevapta, gizli bir siyasi amacı

³⁴⁵ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.114/50, lef.1, (25 Muharrem 1322).

³⁴⁶ BOA, İ.HUS., nr.110/16, lef.1, (5 Receb 1321).

³⁴⁷ BOA, İ.HUS., nr.110/56, lef.1, (12 Recep 1321).

olmayan hayırsever İngilizlerin sadece insani bir amaçla böyle bir işe kalkıştığı, ayrıca Rumeli olayları sebebiyle firar etmiş olsun ya da olmasın zorda kalan hiçbir şahsın birbirinden ayrılamayacağını bu sebeple hepsine yardım edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Son olarak da İngiltere hükümetinin kesinlikle bu amaçla yapılmak istenen yardımları engellemek ya da sınırlandırmak gibi bir düşüncesinin olamayacağını da sefire bildirmiştir. Sonuç olarak Osmanlı Devleti iki teşebbüsünde de başarıya ulaşamayarak endişe edilen yardımlara engel olamamıştır.³⁴⁸

Kont Lansdowne'un aksi ifadelerine rağmen İngiltere hükümeti tarafından firarilere yardım parası gönderdiği anlaşılmaktadır. Bu amaçla İngiltere'nin Varna Konsolosu Albay Massy, 16 Ekim 1903 tarihinde yanına aldığı Burgaz İngiliz Konsolosu vekili, firarilere yardım toplayan bir komisyonun reisi ve sabık Burgaz Komitesi reisi İhtiyat Miralay Obreshkov refakatinde İngiltere hükümeti tarafından firariler menfaatine toplanan paraları dağıtmak için Burgaz'a gelmiştir.³⁴⁹

Ancak yapılan yardımlar yeterli olmamıştır. Sayıları artan firarilere yardım etmek amacıyla İngiliz vatandaşlarına çağrıda bulunan Albay Massy, firarilerin sefaletini vurgulamak amacıyla şu ifadeleri kullanmıştır: *"Ayın 15' inden beri buradayım. (Varna'dayım) Birçok mülteciyi ziyaret ettim. Çoğu sefil bir halde olup, mültecilerin çoğu kadınlar ve küçük çocuklar; dullar ve yetimlerden oluşmaktadır. Bazılarında battaniye bulunmaktadır. Evleri, ekinleri kısacası sahip oldukları her şey yok oldu. Yerel yetkililer ellerinden gelen çabayı göstermekte olsalar da mültecilere verilmek istenen cüppeler yetersiz. Sert bir kış geliyor ve bu insanlar soğuktan ölecekler. Çoğu hasta ve acınacak halde kadınlar ve anne sütü emmekte olan bebekler ufacık bir ekmek parçasıyla yaşamaya çalışıyorlar. Mültecilerin tamsayısını vermek zor. Ben burada (Varna ve civarında) 16.000 saydım. Ancak bizim İngiltere konsolosluk görevlilerine göre, küçük çocuklarla birlikte mültecilerin sayısı 20.000'e çıkmaktadır. Varna'da bulunan mültecilere yapılabilir en faydalı yardım, birinci sınıf kaliteli yün battaniyeler - Bizim askerlerimizin kullandığı kahverengi olanlar gibi. Belki bizim üreticilerimiz yardım amaçlı bazı battaniyeleri mültecilere hediye*

³⁴⁸ BOA, Y.A.HUS., nr.459/37, lef.5, (16 Recep 1321).

³⁴⁹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.106/6, lef.1, (1 Şaban 1321).

*edebilir. Eğer battaniyeleri Varna'ya yollarsanız buranın yetkilileri hiçbir şekilde gönderdiklerinizden gümrük ücreti almayacaktır. 10.000 tane battaniye iş görebilir. Lütfen battaniyeleri ucuza satın. Şu anda ben size sadece bu bölgenin sayılarını veriyorum ama Batı taraflarında daha fazlasına ihtiyaç vardır. Benim tahminim 60.000 civarı...*³⁵⁰

Albay Massy'nin çağrısından sonra Sivil yardım kuruluşları ve birçok İngiliz, firarilere yardım etmek için para toplamaya çalışmıştır. Londra'da *Society of Friends* isimli bir cemiyetin kadın üyeleri, Bulgaristan Emareti'nin birçok bölgesine dağılmış olan firari mültecilere yardım toplamak üzere çalışmalara başlamışlardır. Kadınlar 10 Kasım 1903 tarihinde de toplamış oldukları yardımları dağıtmak üzere Bulgaristan'a hareket etmişlerdir. Gazetelere de ilanlar veren cemiyet, yardım yapmak isteyen kişilerin Londra'da bulunan merkez şubeye müracaat ederek *G.B. Wetherall* ile görüşebileceklerini bildirmiştir.³⁵¹

22 Kasım'da da ismi meçhul bir İngiliz kadını, yanında yardımcı olarak bulunan başka bir İngiliz kadını ve Protestan cemiyetine mensup bir adamla birlikte firarilere yardım etmek amacıyla Burgaz'a doğru yola çıkmıştır. Filibe yolu üzerinden Burgaz'a giden grubu, Filibe'ye vardıklarında İngiltere'nin Filibe konsolosu Mösyö Rovallon karşılamıştır. Bölgede bulunan Protestan vaizlerinden Toporov'un kızının da kendilerine katılması üzerine taşıdıkları 30.000 frank değerindeki parayı dağıtmaya başlayan grup, işleri bittiğinde Burgaz'a doğru yola çıkmışlardır.³⁵² Burgaz'a geldiklerinde de yardım faaliyetlerine devam eden grup firari mültecilere giyecek eşya ve çamaşır dağıtmıştır.³⁵³

İngiltere'nin soylu ailelerinden birine mensup olup, *Londra Balkan Komitesi*'nin yöneticilerinden olan *Noel Buxton* firari mültecilere yardım toplamak

³⁵⁰ "Macedonia", **Evening Mail**, (2 Kasım 1903, Pazartesi), s.6, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

³⁵¹ "Macedonian Relief", **Worcestershier Chronicle**, (14 Kasım 1903 Cumartesi), s.8, (çevrimiçi) www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

³⁵² BOA, Y.A.HUS., nr.462/30, lef.3, (4 Ramazan 1321).

³⁵³ BOA, HR.SFR.04., nr.253/54, lef.1-2, (6 Ramazan 1321).

amacıyla bir komisyon kurmuştur. Türk düşmanlığı ile bilinen Buxton'un böyle bir faaliyete girişmesi Osmanlı Devleti'ni tedirgin etmiştir. Bulgaristan Komiserliği'nin toplanan yardımlara tepki göstermesi üzerine İngiliz Sefareti yardımların gizli bir şekilde yapılacağını ve herhangi bir siyasi amacının bulunmadığını komiserliğe bildirmiştir.³⁵⁴ Noel Buxton 5 Ocak 1904 tarihinde Burgaz'a gelerek firari mültecilere yardımda bulunmuştur. Ayrıca Londra'da toplanan yardımları dağıtmak amacıyla da biri İngiliz ve diğeri aslen Filibeli bir Bulgar olmasına rağmen İngiliz pasaportu ile seyahat eden ve adı Donçorov(?) olan iki kadını görevlendirmiştir. Kadınlar da ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmak amacıyla Edirne'ye gelmişlerdir. Ancak kadınların İslam köylüsü kıyafeti giyerek dolaşmakta olan eşkıya ile görüşmeleri üzerine Bulgaristan Komiserliği, ikinci bir *Rahibe Miss Stone*³⁵⁵ olayının yaşanabileceğini Sadarete bildirmiştir. Ayrıca bu kadınların Bulgar Tüccar vekâlethanesinde geceyi geçirmeleri, Edirne idaresi tarafından bu kadınların yardım amacıyla değil; gizli bir siyasi amaçla bölgeye geldikleri şeklinde yorumlanmıştır. Bunun üzerine Sadaret kadınların araştırılarak amaçlarının bir an önce ortaya çıkarılmasını istemiştir. İngiliz Sefareti konu ile alakalı kadınların herhangi bir siyasi amacının bulunmadığını, sadece ihtiyaç sahiplerine yardım etmek için bölgeye geldiklerini bildirmiştir. Ayrıca, kadınların Osmanlı topraklarında herhangi bir saldırıya uğramadan vazifelerini yerine getirebilmeleri için Osmanlı Devleti'nin gereğini yapması gerektiğini, aksi halde İngiliz hükümetinin bu duruma tepki

³⁵⁴ BOA, HR.SFR.04., nr.253/29, lef.1, (7 Recep 1321).

³⁵⁵ Amerikalı Misyoner rahibe *Miss Ellen Maria Stone*, 21 Ağustos 1901 tarihinde Osmanlı tebaası olan arkadaşı *Tsilka Katerina* ile birlikte Razlık'ın Bansko köyünden Cuma-yı Bala'ya giderken Bulgar komitaları tarafından dağa kaldırılmıştır. Olay Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında diplomatik bir krize neden olmuştur. Komitacılar yetkililerden 25.000 Osmanlı lirası fidye istemişlerdir. Osmanlı Devleti Miss Stone'u kurtarmak için yoğun çaba göstermiş olsa da başarılı olamamıştır. Amerikan elçiliği yetkilileri komitacıların istediği fidyeyi ödedikten sonra rehinelere 23 Şubat 1902'de serbest bırakılmıştır. Yapılan araştırmalarda planın Bulgar komitacı Sarafof'a ait olduğu ortaya çıkmıştır. Kurtarıldıktan sonra rahibe ve arkadaşının verdiği çelişkili ifadeler, Osmanlı Devleti'nin kaçırılan kadınların komitacılarla iş birliği içerisinde olduğu çıkarımında bulunmasına neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahir Aydın, "Makedonya Meselesi ve Amerikalı Rahibenin Kaçırılması", **Osmanlı Araştırmaları XVIII**, İstanbul, 1998, s.239-257, (çevrimiçi), http://english.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/osmanli_arastirmalari_dergisi/osmanli%C4%B1_sy18/1998_18_AYDINM.pdf , Erişim tarihi: 20.02.2023.

gösterebileceğini, böyle bir durumun olmaması için de mahalli idarelerin her türlü kolaylığı göstermelerinin gerektiğini Sadarete iletmiştir.³⁵⁶

İrlandalı politikacı Pierce Charles De Lacy O' Mahoney, eşi Alice ile birlikte firari mültecilerin yetimlerini muhafaza edebilmek için bir yetimhane kurma düşüncesiyle 5 Ocak 1904 tarihinde Sofya'ya gelmiştir. Bu durumu haber alan birçok Bulgar da kendisine teşekkür edebilmek amacıyla kaldığı oteli ziyaret etmiştir.³⁵⁷

2 Şubat'ta Sofya'dan bir arazi satın alarak yetimhane inşaatını başlatan³⁵⁸ O'Mahoney, firari mültecilerin durumunu görmek ve yetimhaneye yerleştireceği çocukları belirleyebilmek amacıyla Varna, Burgaz, Aydos ve Yanbolu taraflarına bir seyahat düzenlemeye karar vermiştir. Bunun için Emaret Dahiliye Nazırı Lyudskanov ile görüşmüş olmalı ki Lyudskanov, yerel idarelere emirler göndererek kendisine bu konuda her türlü kolaylığın gösterilmesini emretmiştir.³⁵⁹

O'Mahoney, seyahati sırasında Sofya'da gördüklerini ve bölgede yaptıklarını anlatan bir mektubu Irish Independent gazetesine göndermiştir. Mektuba göre, Bulgaristan Emareti sınırları içerisinde toplamda 25.000-30.000 firari mülteci bulunmaktadır. Emaret yönetimi firari Bulgarları belli bölgelere yerleştirip yiyeceklerini temin etmektedir. Ayrıca Society Of Friends Cemiyeti tarafından da firari mültecilere bol miktarda kıyafet dağıtılmıştır. Firariler arasında 200 civarında yetim çocuk bulunduğu tahmin edilmektedir. O'Mahoney, Sofya'ya geldiğinde hükümet ve Sofya'nın ileri gelen şahsiyetlerinden büyük destek görmüştür. Emaret Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulmuş olan bir cemiyet de yetimlerin bulunup yetimhaneye getirilmesi için görevlendirilmiştir. O'Mahoney yetimhane haline getirmek için büyük bir ev satın almış ve bu evi kullanabilmeleri için ilgili cemiyete iki sene parasız kullanma izni vererek 300 pound da ödenek ayırmıştır. Kurucusunun İrlandalı olması sebebiyle komite yetimhaneye *Saint Patrick* adını vermiştir.

³⁵⁶ BOA, Y.A.HUS., nr.464/37, lef.3, (21 Şevval 1321).

³⁵⁷ BOA, HR.SFR.04., nr.451/124, lef.1, (2 Zilkade 1321).

³⁵⁸ BOA, HR.SFR.04., nr.451/138, lef.1, (15 Zilkade 1321).

³⁵⁹ BOA, HR.SFR.04., nr.253/67, lef.1, (7 Zilhicce 1321).

O'Mahoney son olarak İngiliz halkından yetimlere yardımlarını esirgememelerini rica ederek, isteyenlerin Saint Patrick Yetimhanesi'ne, Sofya'ya, *Charing Cross*'da bulunan Londra Ulusal Bankası'na veya bizzat kendisine yardım gönderebileceğini bildirmiştir.³⁶⁰

24 Şubat'ta öğlen treniyle hareket eden O'Mahoney, aynı gün Varna'ya ulaşmıştır. İstasyonda kendisini Varna mutasarrıfı, Varna Belediye Başkanı yardımcısı ve Varna Jandarma Müdürü karşılayarak *Rusya Oteli*'ne kadar eşlik etmişlerdir.³⁶¹

Emaret Dahiliye Nazırı Lyudskanov'un tutumu ve O'Mahoney'e Varna'daki idareciler tarafından özel ilgi gösterilmesi Osmanlı Devleti tarafından şüphe ile karşılanmıştır. Bulgaristan Komiseri Ali Ferruh Bey, Varna Tüccar vekaleti ve Bergos Kitabeti'ne gönderdiği bir yazıda, O'Mahoney'e dikkat etmelerini ve O'Mahoney'in amacının ne olduğunun bir an önce öğrenilmesini istemiştir.³⁶²

O'Mahoney, Varna'nın büyük bölümünü ve hatta özel olarak Varna Limanı'nı dahi gezmiştir. Gezisi sırasında Varna mutasarrıfı, Belediye Başkanı, Polis müdürü ve mahalli eşraftan bazı kişiler de kendisine eşlik etmiştir. Emaret Dahiliye Nazırı Lyudskanov da Varna idaresine gönderdiği bir telgrafta ilgili şahsın bütün masraflarının idare tarafından karşılanmasını emretmiştir. Gezisi sırasında firari mültecilerin yerleştirildiği bölgelere giden O'Mahoney buralarda firari mültecilere para yardımında bulunduktan sonra seçtiği çocukların Sofya'ya gönderilmesini yetkililerden istemiştir. Bu esnada yapılan tahkikat 1 Mart'ta tamamlanarak komiserliğe gönderilmiştir. Tahkikat sonucunda O'Mahoney'in seyahatinin siyasi bir amaç taşıdığı ile alakalı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Varna halkından bazı kişilerle konuşulmuş olsa da kimse O'Mahoney hakkında olumsuz bir fikir beyan etmemiştir.³⁶³

³⁶⁰ "Macedonian Refugees," **Irish Independent**, (26 Şubat 1904 Cuma), s.5, (çevrimiçi) www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

³⁶¹ BOA, HR.SFR.04., nr.253/67, lef.7, (7 Zilhicce 1321).

³⁶² BOA, HR.SFR.04., nr.253/67, lef.9, (18 Zilhicce 1321).

³⁶³ BOA, HR.SFR.04., nr.253/67, lef.10, (13 Zilhicce 1321).

O'Mahoney Varna'da iki gün iki gece kalmıştır. Ancak O'Mahoney'in, seyahati sırasında kendi yetimhanesine yerleştirmek amacıyla sadece birkaç çocuğu seçmesi ve diğer çocukları uygun bulmadığını ifade etmesi üzerine Varna'da bu şahsın siyasi bir amaçla bölgeye geldiğine dair dedikodular dolaşmaya başlamıştır. Hatta bazı konsoloslar dahi O'Mahoney'e bu gözle bakmaya başlamışlardır.³⁶⁴

Varna'daki işini bitiren O'Mahoney 26 Şubat'ta deniz yoluyla Burgaz'a doğru yola çıkmıştır.³⁶⁵ Burgaz'a ulaştığında iskelede bulunan Burgaz mutasarrıflığının Fransızca kâtibî tarafından karşılanan O'Mahoney, ertesi gün kâtibin refakatinde Burgaz'da bulunan firarilerin yerleştirilmiş olduğu hanları ve hastalarının tedavi edildiği hastaneyi ziyaret etmiştir. Belediye doktoru ile de görüşen O'Mahoney birkaç firari çocuğunu muayene ettirerek bazı notlar almıştır. Bir sonraki gün Ahyolu'na giderek orada da yetim çocuk aramaya devam etmiştir. O'Mahoney'in planladığı üzere Burgaz'dan sonra Aydos ve Yanbolu'ya gidip-gitmediği anlaşılamamıştır. O'Mahoney Burgaz ve Ahyolu'ndan toplamda 10 tane çocuk seçerek bunları Sofya'ya göndermiştir.³⁶⁶

O'Mahoney'in kurduğu St. Patrick Yetimhanesi 30 Mart 1904'te resmen açılmıştır. O'Mahoney yetimhanenin her türlü ihtiyacını kendi cebinden karşılamış ve hatta yetimhanede kalan dört çocuğu İrlanda'ya eğitim alması için göndermiştir. St. Patrick Yetimhanesi 1915 yılına kadar faaliyetini sürdürmüş, bu tarihten sonra da kapatılmıştır.³⁶⁷

Firari mültecilerin geri dönüşlerinden sonra İngilizler tarafından yardım faaliyetleri devam etmiştir. Örnek olarak Razlık kazasına geri dönmüş olan firari mültecilere yardım etmek amacıyla Sofya'da bulunan bir İngiliz kadının Osmanlı topraklarına geçeceği Selanik İngiltere konsolosu tarafından bildirilmiştir. Haberi

³⁶⁴ BOA, HR.SFR.04., nr.253/67, lef.16, (21 Zilhicce 1321).

³⁶⁵ BOA, HR.SFR.04., nr.253/67, lef.12, (8 Zilhicce 1321).

³⁶⁶ BOA, HR.SFR.04., nr.253/67, lef.18, (26 Zilhicce 1321).

³⁶⁷ Alan, O'Day, O'Mahony [Formerly Mahony], Pierce Charles De Lacy (1850-1930), **Oxford Dictionary Of National Biography**, (23 Eylül 2010), (çevrimiçi), www.oxforddnb.com, Erişim tarihi: 20.02.2023.

alan Osmanlı hükümeti, yabancıların yardım kisvesi altında komita ve eşkıyaya yardım yapma ihtimallerinden dolayı İngiliz kadının yapmak istediği yardımı kendi başına değil, yanına verilen bir memurun gözetiminde yapması gerektiğini, aksi halde yapacağı yardıma izin verilmeyeceğini konsolosa bildirmiştir.³⁶⁸

15 Haziran'da bölgeye gelen kadın Nevrekob kazasına geldiğinde 1.256 ve Razlık kazasına geldiğinde 200 olmak üzere toplamda 1.456 Osmanlı lirasını ihtiyaç sahiplerine dağıtarak Sofya'ya geri dönmüştür.³⁶⁹

2.2.3. Diğer Devletler Tarafından Yapılan Yardımlar

Firari mülteciler için Ruslar ve İngilizler kadar kapsamlı olmamakla birlikte, bazı harici devlet temsilcilerinden de belli miktarda para yardımı yapılmıştır. Bu konuda dört tane örneğe rastlanmıştır.

İlk olarak 23 Ekim 1903 tarihinde Papa X. Pius, Filibe Roma Katolik Kilisesi Başpiskoposu Menini aracılığıyla firari mültecilere destek amacıyla 5.000 frank göndermiştir. Dönemin İngiliz basını yapılan yardımı bir Katolik propagandası olarak değerlendirerek birçok Bulgarın bu sebeple Ortodoksluktan ayrılarak Katolik olmalarından korktuklarını dile getirmiştir.³⁷⁰

İlinden İsyanı sonrasında Bulgaristan Prensi Ferdinand'ın annesi Prenses Clementine tarafından dönemin büyük devletlerinin hükümdarlarına birer mektup gönderilerek firari mültecilere destek olmalarını istemiştir.³⁷¹

Yazılan mektuba ilk cevap Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph tarafından verilmiştir. İmparator, 11 Kasım 1903 tarihinde firari mülteciler adına kullanılması için 10.000 frank göndermiştir. Gönderilen paranın dağıtılması için de

³⁶⁸ BOA, BEO, nr.2341/175522, lef.3, (12 Rebi'ül-Evvel 1322).

³⁶⁹ BOA, BEO, nr.2341/175522, lef.3, (1 Rebi'ül-Ahir 1322).

³⁷⁰ "Reuter, Pope's Gift For Refugees", **Leeds Mercury**, (23 Ekim 1903 Cuma), s.5 (çevrimiçi) www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

³⁷¹ BOA, HR.SFR.04., 255/61, lef.1, (20 Şaban 1321).

Bulgaristan'ın Petersburg memuru Stanchev görevlendirilmiştir. Vazifesi kendisine bildirilen Stanchev parayı dağıtmak amacıyla Burgaz'a gitmiştir.³⁷²

Alman İmparatoru II. Wilhelm'de yazılan mektuba kayıtsız kalmamış ve 28 Kasım'da kendi yazmış olduğu bir teselli mektubuyla birlikte 2.000 frank göndermiştir.³⁷³

Mektuba son cevap ise İtalya Kralı III. Vittorio Emanuel'den gelmiştir. Kral, firari mültecilere dağıtılması için 10.000 frank göndermiştir.³⁷⁴

2.3. Firarilerin Dönüşü ve Sonrasında Yapılan Yardımlar

2.3.1. Osmanlı Devleti Tarafından Yapılan Yardımlar

Firari mültecilerin memleketlerine geri dönmeye başlamaları üzerine, muhtaç firarilere yardım edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti muhtaçlara ne şekilde yardım yapacağını planlamaya başlamıştır. Ancak Osmanlı hükümeti bu sırada Cuma-yı Bala ve İlinden isyanları sırasında yanmış, yıkılmış veya harap olmuş evleri yeniden inşa edip, sokakta kalanlara da yardım etmeye çalışmakta olduğu için, firarilere yardımda bulunmak devlet hazinesine yük getirecekti. Bu nedenle Osmanlı hükümeti elinden geldiğince hazineye yük olmadan bu işi çözmeye çalışmıştır. Rumeli Müfettişliği'nin yazmış olduğu bir rapora göre, iki isyan sonucunda eşkiya tarafından dinamit, bomba, vb. ile toplamda 9.000 hane zarar görmüştür. Bu hanelerin yeniden inşa edilmesi veya onarılabilmesi için Şehremaneti idarelerine bağlı yardım komisyonları kurularak bu komisyonlardan 2.000 lira gönderilmiş ve Osmanlı Bankası'ndan da 20.000 lira kredi alınmıştır. Ayrıca ihtiyacı olan fakir vatandaşlara da bu paralardan yardım yapılmıştır. Ancak firari mültecilerin memleketlerine dönmeye başlamaları ve aralarında yardıma muhtaç olanların da bulunması üzerine Rumeli Müfettişliği için yeni masraflar ortaya çıkmıştır. Bunların

³⁷² BOA, Y.PRK.MK., nr.16/106, lef.9, (22 Şaban 1321).

³⁷³ "A "Times" telegram from Sofia Says:", **Manchester Evening News**, (28 Kasım 1903 Cumartesi) s.4, (çevrimiçi) www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 20.01.2023.

³⁷⁴ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.107/55, lef.1, (20 Ramazan 1321).

haricinde mahalli idarelerin masrafları ve çalışan memurların maaşları da eklendiğinde müfettişliğin toplam ihtiyacı 200.000 lira olarak hesaplanmıştır. Bunun üzerine müfettişlikten Maliye Nezareti ile haberleşerek ona göre hareket etmesi istenmiştir.³⁷⁵

Edirne vilayetinin, Tırnova taraflarına çok miktarda firari mültecinin geldiğini ve ilerleyen zamanlarda da gelmesi planlanan firari mültecilerden yardıma muhtaç olanlara ne şekilde yardım yapılması gerektiğini sorması üzerine; vilayete Şehremaneti ile irtibat kurmasını çünkü yardımların Şehremaneti'ne bağlı yardım komisyonları tarafından yapılacağı bildirilmiştir.³⁷⁶

Ancak Edirne vilayetinin elindeki mevcut para firarilerin ihtiyacını karşılamaya yetmediği için, maliye hazinesinden 1.000 lira ve Şehremaneti'ne bağlı komisyonların bütçesinden de 1.500 liranın en kısa zamanda Edirne'ye gönderilmesi Maliye ve Dahiliye nezaretinden istenmiştir.³⁷⁷ Daha sonra maliye hazinesinden verilmesi istenen paranın Edirne vilayetine ait mal sandıklarından verilmesine karar verilmiştir. Mal sandıklarının bütçesinin kısıtlı olması sebebiyle verilecek meblağ maliye hazinesi bütçesinden hesaplanarak mal sandıkları bütçesine eklenmiştir.³⁷⁸

Osmanlı hükümeti, 18 Aralık 1903 tarihinde Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinden geri dönen firarilerle alakalı bilgi talep etmiştir. Selanik vilayeti 2 Şubat 1904'te verdiği cevapta, 556 kişinin geri döndüğünü, bunlardan 102 kişinin yardıma muhtaç olduğunu ve 464 kişinin de kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olduğunu bildirmiştir.³⁷⁹

³⁷⁵ BOA, BEO, nr.2196/164650, lef.1, (24 Recep 1322).

³⁷⁶ BOA, BEO, nr.2213/165929, lef.1, (14 Şaban 1321).

³⁷⁷ BOA, İ..ML., nr.56/78, lef.1, (23 Ramazan 1321).

³⁷⁸ BOA, BEO, nr.2305/172821, lef.3, (10 Muharrem 1322).

³⁷⁹ BOA, TFR.I.UM., nr.4/367, lef.6, (16 Zilkade 1321).

Tablo III: Selanik Vilayetinden Gönderilen ve Geri Dönen Firarilerden Muhtaç Olanlar ve Kendi İhtiyaçlarını Karşılatabilecek Olanların Listesi³⁸⁰

MAHALİN ADI	GERİ DÖNENLER	YARDIMA MUHTAÇLAR	İHTİYAÇLARINI KARŞILAYABİLECEKLER
Serez	5	0	5
Nevrekob	27	27	0
Demirhisar	18	18	0
Cuma-yı Bala	451	54	397
Razlık	47	0	47
Ustrumca	16	3	13
Doyran	2	0	2
Toplam	566	102	464

Kosova vilayeti de 8 Şubat 1904'te 134 firari Bulgarın geri döndüğünü ve yalnızca 8 kişinin yardıma muhtaç olduğunu bildirmiştir.³⁸¹

Manastır vilayeti ise 14 Şubat'ta verdiği cevapta Manastır'a geri dönen olmadığını, ancak bazı köylerden eşkıyaya katılanlar olduğunu ve bu şahıslar geri dönecek firariler arasına karışabileceği için dikkatli olunması gerektiğini bildirmiştir.³⁸²

Mayıs ayına gelindiğinde Osmanlı hükümeti Selanik vilayetinin talebi üzerine sınır kapılarından geçerek memleketlerine geri dönen firari mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 100.000 kuruş daha yardım yapmaya karar

³⁸⁰ BOA, TFR.I.UM., nr.4/367, lef.5, (16 Zilkade 1321).

³⁸¹ BOA, TFR.I.UM., nr.4/367, lef.3, (23 Zilkade 1321).

³⁸² BOA, TFR.I.UM., nr.4/367, lef.1, (27 Zilkade 1321).

vermiştir.³⁸³ Ancak hazinenin durumu müsait olmadığı için paranın geçici bir süreyle Selanik mal sandıklarından karşılanması kararlaştırılmıştır.³⁸⁴

Razlık Belediye reisi ve zabıta memurları da Belitsa köyüne gelen firari mültecilerden muhtaç olanlara, haneleri yanmış veya tahrip edilmiş olanlara ayrılan paradan 3.000 kuruş vermiş ve 6.000 kıyye zahire dağıtmıştır.³⁸⁵

Osmanlı hükümeti demiryolu vasıtasıyla gelen fakir firarilerin ücretlerini de karşılamıştır. Bu amaçla Şark Demiryolları, iltisak hatları ve Manastır Demiryolları şirketleri idarelerine tebligat gönderilerek durum bildirilmiştir.³⁸⁶

Firari mülteciler için harcanan paranın gittikçe hazineye daha fazla yük olması sebebiyle Osmanlı hükümeti firarilerden çiftçilikle uğraşan Bulgarların kazandıkları paralarla yetinmeleri gerektiği, ancak gerçekten ihtiyacı olanlara Ziraat Bankası'ndan *Müteselsil kefalet*³⁸⁷ yoluyla kredi verilmesine karar vermiştir. Verilmesi planlanan kredi 10 sene müddetle ve 10 senelik taksitler halinde tahsil edilecektir. Alınan karar hızlıca Ziraat Bankası şubelerine bildirilmiş ve yerel idarelerden ihtiyaç sahibi Bulgarların miktarının belirlenmesi istenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda Cuma-yı Bala, Nevrekob, Serez ve Razlık'a geri dönen 1.200 Bulgar olduğu belirlenmiştir. Bunun üzerine hane başı 500 kuruşu geçmemek üzere ihtiyacı olan her haneye kredi verilmesi için çalışmalara başlanmıştır.³⁸⁸

Bu esnada, Cuma-yı Bala idaresinden ihtiyaç sahibi ve kredi verilebilecek firari mültecilerin sayısının belirlenmesi istenmiştir. Gerekli incelemelerden sonra ihtiyaç sahipleri listelenerek Sadarete gönderilmiştir.³⁸⁹

³⁸³ BOA, BEO, nr.2339/175367, lef.2, (6 Rebi'ül-Evvel 1322).

³⁸⁴ BOA, BEO, nr.2366/177417, lef.1, (27 Rebi'ül-Ahir 1322).

³⁸⁵ BOA, TFR.I.SL., nr.42/4190, lef.1, (1 Rebi'ül-Ahir 1322).

³⁸⁶ BOA, HR.SFR.04., nr.253/73, lef.15, (21 Rebi'ül-Evvel 1322).

³⁸⁷ Hukukta asıl borçlunun borcunu ödemede gecikmesi, alacaklı tarafından borçluya gönderilen ihtarın sonuçsuz kalması veya açıkça ödeme güçlüğü içinde olması halinde alacaklının doğrudan kefile karşı icra takibi başlatabileceği kefalet yöntemine verilen ad.

³⁸⁸ BOA, BEO, nr.2349/176131, lef.3, (24 Rebi'ül-Evvel 1322).

³⁸⁹ BOA, TFR.I.SL., nr.42/4183, lef.1, (21 Rebi'ül-Evvel 1322).

Cuma-yı Bala kazasından 9 kişi Ziraat Bankası'na müracaat ederek krediye başvurmuş ve bu şahıslara müteselsil kefalet yoluyla 2.850 kuruş kredi verilmiştir. Ayrıca kefil gösteren 4 kişiye de 2.200 kuruş kredi verilmiştir. Ancak geri dönen firarilere Bulgaristan Emareti tarafından Osmanlı Devleti'nin kendilerine yardım yapacağı sözü verilmesinden dolayı, firarilerin büyük bir bölümü kredi kararına tepki göstererek karşılıksız yardım talebinde bulunmuştur. Ayrıca Cuma-yı Bala Kaza idaresi yapmış olduğu araştırmalarda 97 hanede 422 kişinin yardıma muhtaç olduğunu belirlemiştir.³⁹⁰

25 Ağustos tarihinde muhtelif bölgelerde bulunan mülteci komisyonlarına bağlı seyyar komisyonlar, köylerde yapmış oldukları araştırmalar sonucunda geri dönen firari mültecilerden 697 hanenin yanmış olduğunu tespit etmişlerdir. Yanan hanelerin yeniden inşaat masrafı da 1.850 lira olarak belirlenmiştir. Yardıma muhtaç olan hanelerin sayısı da 470 olup, bunların geçimlerini sağlayabilmeleri için 470 lira gerektiği hesaplanmıştır. 1.198 haneye tohumluk olarak 4.252 lira ve çift sürecektir. 207 hayvanları olmayan haneye birer çift hayvan bedeli olarak 2.070 lira olmak üzere toplamda 8.643 liraya ihtiyaç olduğu da ifade edilmiştir. Ancak bu meblağ çok yüksek olduğu için Kırklareli idaresi, paradan tasarruf etmek amacıyla şöyle bir yol önerisinde bulunmuştur; Tırnova'da amele olarak çalıştırılan Bulgarlara zaten 1.000 lira verilecektir. Ziraat Bankası'ndan müteselsil kefalet yoluyla kredi olarak verilecek 3.000 lira da gereken paradan düşürüldüğünde 4.000 lira civarında bir para kalacaktır. Hayvan bedeli olan para başka bir şekilde ödenebilirse ve Şehremaneti'ne bağlı yardım komisyonlarının bütçesinden veya hazine'den de 1.500 lira gönderilirse, firari mültecilerin ihtiyaçları büyük oranda karşılanabilir. Çözüm önerisi önce Edirne vilayetine oradan da ilgili makamlara iletilmiştir.³⁹¹ Osmanlı Hükümeti Hazine'den 1.500 lira gönderilmesinin mümkün olmayacağına karar vererek paranın Şehremaneti'nden karşılanmasına karar vermiştir.³⁹²

³⁹⁰ BOA, TFR.I.SL., nr.42/4183, lef.5, (1 Rebi'ül-Ahir 1322).

³⁹¹ BOA, BEO, nr.2400/179931, lef.5, (13 Cemaziyyel-Ahir 1322).

³⁹² BOA, BEO, nr.2400/179931, lef.1, (19 Cemaziyyel-Ahir 1322).

Ancak Şehremaneti, kendisine bağlı komisyon bütçesinde sadece 190.000 kuruşun kaldığını ve bu paradan 50.000 kuruşun Midye, Ahtebolu ve civarındaki hanelerin inşaatına ayrılmış olup, kalan 140.000 kuruşun da ihtiyat amaçlı tutulmakta olduğunu bildirerek 1.500 liranın başka şekilde karşılanmasını talep etmiştir.³⁹³ Sadaret ise 1.500 liranın Şehremaneti'nden karşılanmasında ısrar ederek paranın komisyon bütçesinden gönderilmesini emretmiştir.³⁹⁴ Hatta bu paranın da yeterli olmayacağı düşünülerek ilgili kurumdan fazladan 70.000-80.000 kuruşun daha göndermesi emredilmiştir.³⁹⁵

25 Ocak 1905 tarihinde alınan bir kararla geri dönmekte olan firari mültecilere yapılacak yardımların artık Maliye Nezareti yerine Dahiliye Nezareti'nin bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir.³⁹⁶

Son olarak Bulgar firarilerine yardım amacıyla 200.000 kuruş harcanması planlanmıştır. Ancak Dahiliye Nezareti'nin bütçesinde böyle bir meblağın karşılığı olmadığı için bu paranın geçici olarak başka yerden ödenip sonradan Dahiliye Nezareti bütçesine eklenmesi padişah iradesiyle emredilmiştir.³⁹⁷

2.3.2. Amerikalı Doktor Marsh Tarafından Yapılan Yardımlar

Bulgar firarilerinin memleketlerine dönüşleri sırasında, Filibe'de yaşayan Amerikan Board Cemiyeti'ne bağlı misyoner Doktor George Daniel Marsh³⁹⁸ ve eşi

³⁹³ BOA, DH.MKT., nr.887/9, lef.4, (26 Cemaziyyel-Ahir 1322).

³⁹⁴ BOA, Y.A.HUS., nr.477/160, lef.3, (26 Cemaziyyel-Ahir 1322).

³⁹⁵ BOA, Y.A.HUS., nr.477/160, lef.1, (27 Cemaziyyel-Ahir 1322).

³⁹⁶ BOA, BEO, nr.2493/186909, lef.1, (19 Zilkade 1322).

³⁹⁷ BOA, İ.DH., nr.1430/17, lef.1, (3 Zilkade 1322).

³⁹⁸ George Daniel Marsh; 12 Aralık 1844 yılında Vermont'un Hartford kasabasında doğmuştur. Bir çiftçinin oğlu olan Marsh'ın ailesi o küçükken Iowa'nın Grinnell kasabasına taşınmıştır. Iowa Koleji'nde teoloji okuduktan sonra misyonerlik faaliyetlerine başlamıştır. 4 Ekim 1872 yılında Eski Zağra'ya gitmiş, eşi Ursula Clarke ile de aynı yılın 27 Kasım'ında Manisa'da evlenmiştir. 93 Harbi'nden sonra Filibe'ye yerleşen Doktor Marsh, hayatının sonuna kadar Filibe'de yaşamıştır. 1 Eylül 1913'te ölmüştür. Bkz. Amerikan Bord Heyeti (American Board), İstanbul, "Memorial records for George D. Marsh," **American Research Institute in Turkey**, İstanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #17245, (çevrimiçi), <http://dlir.org/archive/items/show/17245> (Erişim tarihi: 12 Eylül, 2023).

Ursula Clarke Marsh³⁹⁹, Amerika’da toplanan yardımları ihtiyaç sahibi firari Bulgarlara dağıtmak için görevlendirilmiştir. Osmanlı Devleti’nin konu ile alakalı hassasiyetinin farkında olan doktor daha kolay izin alabilmek amacıyla İngiltere’nin Filibe yardımcı konsolosuna müracaat etmiştir. Konsolosun teşebbüsleri üzerine 19 Mart 1904 tarihinde Bulgaristan Komiserliği İkinci Kitabeti’nden gerekli belgeleri alan Doktor Marsh, eşiyle beraber Edirne’ye gelmiştir. 20 Mart’ta Edirne Valisi Arif Bey ile görüşen doktor, Amerika’dan kendisine gönderilmiş olan yardımları ihtiyaç sahiplerine dağıtmak amacıyla bölgeye geldiğini ve 500-1.000 lira civarında bir meblağı dağıtabileceğini, ayrıca hiçbir din, ırk ve mezhep ayrımı yapmadan bütün ihtiyaç sahiplerine yardım edecek olsa da asıl amacının Bulgaristan ve Şarki-Rumeli’ye firar edip, sonrasında geri dönen Bulgarlara yardım etmek olduğunu beyan ederek Kırklareli’ne gitmek için izin talep etmiştir. Arif Bey, ilgili makamlara konuyu arz ederken aynı zamanda Doktor Marsh ve eşinin başka maksatlar taşıyarak bölgeye gelmiş olabileceğinden şüphelendiğini de ifade etmiştir.⁴⁰⁰

21 Mart’ta yeniden Arif Bey ile görüşen Doktor Marsh önceki taleplerini tekrarlayarak tekrar izin talebinde bulunmuş, bunun dışında memleketlerine dönemeyip hala Yanbolu ve Burgaz’da bulunan firari mültecilerin dönebilmesi için de her türlü kolaylığın gösterilmesi gerektiğinden bahsetmiştir.⁴⁰¹ Görüşmeden sonra, çiftin yanlarında jandarma erleri bulunmak kaydıyla Kırklareli’ne gitmesine izin verilmiştir. Ayrıca seyahatleri boyunca gözetim altında tutulmaları ve Osmanlı

³⁹⁹ Ursula G.C. Marsh; 25 Mayıs 1845’te Massachusetts’in South Natick kasabasında doğmuştur. Bulgaristan’da görev yapmış olan rahip James F. Clarke’ın kardeşidir. Dört yıllık eğitiminin ardından Mount Holyoke Kolei’nden mezun olmuştur. 18 Kasım 1868’de Bursa’ya tayin edilmiştir. Bursa’da kızlar için bir okul açmıştır. Ayrıca kendisi gibi bir misyoner olan Mrs. Schneider’e 1873’te bir Pazar okulu açabilmesi için yardım etmiştir. Aynı tarihte Manisa’ya gönderilmiştir. 1 Ocak 1875’te George Marsh ile evlenerek Eski Zağra’ya gitmiştir. 93 Harbi sonrasında kocası ile birlikte Filibe’ye yerleşmiş, kocasının 1913’te ölümünden sonra 1917’ye kadar Filibe’de yaşamaya devam etmiştir. Bu tarihten sonra emekli olup Amerika’ya geri dönmüş ve ömrünün sonuna kadar Claremont California’da hemşire olan kızı Anna’nın yanında yaşamıştır. 20 Ağustos 1934’te ölmüştür. Bkz. Amerikan Bord Heyeti (American Board), İstanbul, "Memorial records for Ursula G.C. Marsh," **American Research Institute in Turkey**, İstanbul Center Library, online in Digital Library for International Research Archive, Item #17248, (çevrimiçi), <http://www.dlir.org/archive/items/show/17248>, Erişim tarihi: 13 Eylül 2023.

⁴⁰⁰ BOA, BEO, nr.2297/172208, lef.3, (3 Muharrem 1322).

⁴⁰¹ BOA, BEO, nr.2297/172208, lef.6, (4 Muharrem 1322).

aleyhinde herhangi bir faaliyette bulunmalarına kesinlikle izin verilmemesi için ilgili yerlere emirler gönderilmiştir.⁴⁰² Aldıkları izin üzerine Doktor Marsh ve eşi, 23 Mart'ta Kırklareli'ne gelmiştir. Çiftin Kırklareli arhimandriti ile görüşüp, onun evinde konaklamaları bölge idaresi tarafından şüpheyile karşılanmış ve ilgili şahısların kazaya bağlı köylere gezmelerine yasak getirilerek yapmak istedikleri yardımların hükümet görevlileri tarafından yapılması gündeme gelmiştir.⁴⁰³

Doktor Marsh, haziran ayında yeniden Kırklareli taraflarına gitmek ve geri dönmekte olan firari mültecilere yardımda bulunmak istediğini İngiltere sefaretine bildirmiştir. İngiltere sefaretinin durumu Sadarete beyan etmesi üzerine⁴⁰⁴ konu Meclis-i Vükela'da tartışılmış ve Doktor Marsh'ın, yetkili memurların gözetimi altında olması şartıyla, hiçbir din ve ırk gözetmeden yardım yapmasına izin verilmiştir.⁴⁰⁵

27 Haziran'da da verilen izinle alakalı Sadareten bir emirname hazırlanarak Edirne vilayetine gönderilmiştir. Osmanlı hükümetinin Doktor Marsh'a izin vermesinde İngiliz elçisinin önemli bir payı olmuştur. İngiliz elçisi, Osmanlı Devleti'nin gerekli izinleri vermeyerek, yapılmak istenen insani yardımları engellemesi durumunda, ihtiyaç sahibi şahısların açlıktan ölmelerine izin vermiş olacağı ve bu durumun bütün dünya kamuoyunda olacağı gibi İngiliz kamuoyunda da hoş karşılanmayacağını bildirerek gerekli izinlerin verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Sadaret, çıkan isyanlar sebebiyle İngiliz kamuoyunun zaten Osmanlı aleyhinde bir tutum sergilemesi ve bu durumun düzeltilmesi için çaba harcandığı bu zamanda yapılmak istenen yardımların engellenmesinin bütün bu çabaları boşa çıkaracağı gibi Osmanlı aleyhtarlığını da arttıracığını göz önünde bulundurmuş ve bu yardımların hükümet memurlarının gözetimi altında yapılmasının herhangi bir sakıncası olmadığı sonucuna varmıştır.⁴⁰⁶

⁴⁰² BOA, BEO, nr.2297/172208, lef.10, (5 Muharrem 1322).

⁴⁰³ BOA, BEO, nr.2297/172208, lef.8, (8 Muharrem 1322).

⁴⁰⁴ BOA, BEO, nr.2356/176658, lef.1, (11 Rebi'ül-Ahir 1322).

⁴⁰⁵ BOA, MV, nr.109/69, lef.2, (22 Rebi'ül-Evvel 1322).

⁴⁰⁶ BOA, BEO, nr.2358/176811, lef.1, (14 Rebi'ül-Ahir 1322).

Doktor Marsh 28 Haziran'da trene binerek Filibe'ye dönmüştür. Edirne Valisi Arif Bey'in aktardığına göre doktor 6-7 gün sonra Kırklareli'ne tekrardan gelmeyi planlamaktadır. Arif Bey yapılacak yardımların sadece firari mültecilere dağıtılması durumunda, Müslüman ahalinin buna tepki gösterebileceğini ve Bulgarların da şımararak Osmanlı aleyhinde daha rahat hareket edebileceğini ifade etmiştir.⁴⁰⁷

Doktor Marsh planladığı üzere Kırklareli'ne gelmiştir. Buradaki işini bitirdikten sonra İstanbul'a gitmek amacıyla Edirne'ye dönmüştür. Edirne vilayetinden, Doktor Marsh'ın İngiltere ve Amerika'dan daha fazla yardım yollanması amacıyla İstanbul'daki İngiliz elçisine müracaat etmek istediğinin bildirilmesi üzerine Osmanlı yönetimi, böyle bir icraatın hem gereksiz hem de Osmanlı Devleti için zararlı sonuçlar doğurabileceğini düşünerek bu girişimi engellemek istemiştir. Padişah II. Abdülhamid tarafından çıkarılan bir irade ile Hariciye Nezareti'ne bu icraatı uygun bir şekilde engellemesi emredilmiştir.⁴⁰⁸

Osmanlı hükümeti başlarda Doktor Marsh'ın köyleri gezmeden sadece kasabalarda yardım yapmasına izin verirken, sonradan yapılacak yardımların Hristiyan ve Müslümanlardan oluşan komisyonlar tarafından yapılmasına, Doktor Marsh'ın da bu sırada Edirne'de kalarak hiçbir yere hareket etmemesine ve yapılan her yardımın kime, ne şekilde yapıldığına dair ilmühaberlerle kendisinin bilgilendirilmesinin uygun olacağına karar vermiştir.⁴⁰⁹ Edirne vilayetinden de doktorun bu karara itiraz ederek kasaba ve köyleri gezmekte ısrar etmesi durumunda elçilikler vasıtasıyla kendisine neden gezemeyeceği ve istediği geziyi yapmasının Osmanlı Devleti için nasıl sorunlar ortaya çıkarabileceğinin anlatılması istenmiştir.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ BOA, BEO, nr.2358/176811, lef.3, (13 Rebi'ül-Ahir 1322). Özbozdağlı, isyana katılan ve destek veren köylülerin büyük kısmının komita teşvikiyle firar ettiğini iddia ettikten sonra; iddiasına delil olarak "*BOA, Y.MTV. 236/152*" numaralı Osmanlıca belgeyi kaynak göstermiştir. Ancak ilgili belge, isyan sırasında Bulgarlardan toplanan silah ve eşyaların miktarını gösteren cetvelleri içermekte olup, firarilerle alakalı hiçbir bahis yoktur. Bkz. Özbozdağlı, **a.g.m.**, s.135; BOA,Y.MTV. nr.236/152.

⁴⁰⁸ BOA, BEO, nr.2379/178421, lef.1, (17 Cemaziyel-Evvel 1322).

⁴⁰⁹ BOA, BEO, nr.2382/178626, lef.3, (20 Cemaziyel-Evvel 1322).

⁴¹⁰ BOA, BEO, nr.2383/178712, lef.3, (21 Cemaziyel-Evvel 1322).

Edirne vilayeti de kararı Kırklareli mutasarrıflığına iletmiştir. 11 Ağustos 1904'te mutasarrıf ile görüşen Doktor Marsh'a devlet tarafından alınan karar iletilmiş, ancak doktor karara tepki göstererek, *“Kendisinin bu vazife için İngiliz ve Amerikan yardım heyetleri tarafından görevlendirildiğini, kendisinden başka kimsenin bu vazifeye gerektiği önemi vermeyeceğini bu sebeple İngiliz sefaretine müracaat ederek şikâyetle bulunacağını”* ifade etmiştir.⁴¹¹

Osmanlı Devleti'nin almış olduğu karar yürürlüğe konamamış olacak ki, Doktor Marsh Kırklareli ve civarında Osmanlı memurlarının gözetiminde olmak suretiyle yardım dağıtmaya devam etmiştir. Kendisini gözetim altında tutan polis memurunun 27 Temmuz 1904 tarihinde verdiği bir jurnale göre; Doktor Marsh 8 Temmuz'da Kırklareli'nden hareket ederek saat 10'da Tırnova'ya varmıştır. Yanında refakatçi olarak eşi ve Papaz Yorgi isminde biri bulunmaktadır. İlk olarak aylık dört liraya bir ev kiralayan doktor, sonrasında Dobro Povaço isimli bir şahsın evinde misafir olmuş ve beş gün boyunca burada konaklamıştır. Bu beş gün içerisinde Vadvadin-Tırnova, Kamile, Gramanik, Mağluvin, Karachinovo, Kiledere, Karadere, Karailer (Karaylar) ve Karasi köyleri ahalisine yardım dağıtmış, oradan da Vasilikoz'a (Çarevo) bağlı Berekoplu(?) köyüne giderek köy ahalisine yardımda bulunmuştur. Ayrıca her ev için de beşer kıyye büyük çivi (enser) dağıtılması amacıyla köy muhtarı Dolko'ya beş buçuk Fransız altını vermiştir. Sonrasında Balaca, Maçora, Vezirova köylerine giderek alet ve edevat dağıtmıştır. Ayrıca enser alınabilmesi için Maçora köyünün papazına 1080 ve Balaca köyünün papazına 905 kuruş bırakmıştır. Buradan da ayrılan doktor Tırnova'ya geri dönmüştür. Buradaki bir ambarda bulunan zahireyi kaldığı eve naklettirmek istemiş olmasına rağmen Tırnova kaymakamı kendisine izin vermeyerek bu zahirenin belediye tarafından teşekkül edilecek komisyonlar tarafından dağıtılmasını teklif etmiştir. Doktor Marsh bu teklife sinirlenerek (raporu yazan polise hitaben) *“Ben buraya dinamit veya barut getirmiyorum. Ahaliye ekmek dağıtıyorum.”* Cevabını vermiştir. Buna rağmen 250

⁴¹¹ BOA, BEO, nr.2390/179239, lef.5, (28 Cemaziyyel-Evvel 1322).

kıyye kadar zahire, belediye tarafından teşekkül edilen bir komisyon tarafından dağıtılmıştır.⁴¹²

Doktor Marsh ve eşi 23 Ağustos'ta Tırnova'ya dönmüştür. Bölgede bulunan yetkililerin aktardığına göre, ikili tahmini 1100 kıyye buğday ve köylülerin kullanabilmesi için yeterli miktarda tarım aletini Tırnova ve Ahtebolu'daki Bulgar ve Müslüman köylere dağıttıklarını kendi ağızlarıyla ifade etmişlerdir.⁴¹³

5 Ekim tarihli bir belgeye göre de Doktor Marsh, Eriklice köyünde yanmış olan evleri tamir ettirmek amacıyla 200.000 kiremit, 500 kıyye enser ve amele-usta yevmiyesi olarak da 220 Osmanlı Lirası vereceği sözünü vermiştir. Daha sonra Kurudere ahalisini çağırarak ihtiyaç sahiplerine eşya dağıtmıştır. Yanında çok miktarda iplik Amerikan bezi, kanaviçe ve benzeri şeyler getirdiği kendisini gözetim altında tutmakla görevli jandarma çavuşu tarafından bildirilmiştir.⁴¹⁴

Kurudere ahalisine dağıtmış olduğu eşyalar miktarıyla birlikte listelenerek ilgili yerlere gönderilmiştir. Listeye göre şu eşyalar dağıtılmıştır⁴¹⁵:

Tablo IV: Pınarhisar Kazasına Bağlı Kurudere Köyünde Dağıtılan Eşyanın İsmi ve Miktarı

EŞYANIN İSMİ	EŞYANIN MİKTARI
Beyaz Amerikan Bezi	1756 Arşın
Dantel İpliği	165 Kıyye
Felemenk İpliği	323 Kıyye
Felemenk İpliği	488 Kıyye
Dikiş İpliği	369 Torba

⁴¹² BOA, BEO, nr.2399/179865, lef.7, (14 Cemaziyel-Evvel 1322).

⁴¹³ BOA, BEO, nr.2399/179865, lef.10, (11 Cemaziyel-Ahir 1322).

⁴¹⁴ BOA, BEO, nr.2384/178757, lef.7, (25 Recep 1322).

⁴¹⁵ BOA, BEO, nr.2384/178757, lef.9, (25 Recep 1322).

Kenevir	1070 Arşın
---------	------------

Osmanlı Devleti’de Doktor Marsh’a vazifesi konusunda kolaylık sağlamak amacıyla doktorun Şarki-Rumeli’nin köylerinden satın alarak getirtmiş olduğu mısırın (kokoroz) gümrük vergisi alınmadan ülkeye girmesine izin vermiştir.⁴¹⁶ Bunun üzerine Doktor Marsh, Şarki-Rumeli vilayetinden 2.000 Kıyye Fasulye ve tahmini 2.000-5.000 kilo tohumluk zahire daha getirtmek istemiştir.⁴¹⁷ Osmanlı Devleti de daha önce olduğu gibi bu mallardan da gümrük vergisi almamıştır.⁴¹⁸

Doktor Marsh’ın 8 Temmuz’daki seyahati sırasında Rosa köyü ahalisinden olan Kara Kosta ile Petre Çorbacı arasında bir diyalog gerçekleşmiştir. Diyalog sırasında ikiliden birinin “*Protestan olacağımıza Rum oluruz*” şeklinde bir cümle kullanması, Osmanlı yetkililerinin Doktor Marsh için Protestan misyoneri yakıştırmayı yapmasına neden olarak, asıl amacının yardım bahanesiyle Ortodoks Bulgarlar arasında Protestanlığı yaymak şeklinde olduğuna dair bir şüphe yaratmıştır.⁴¹⁹

Bu amaçla Doktor Marsh sıkı bir gözetim altına alınmıştır. Edirne’de görevli bulunan Ferik Şakir Paşa da doktor ve eşi ile alakalı bir tahkikat gerçekleştirmiştir. Tahkikat sonucunda ilgili şahısların altmış yaşlarını geçmiş oldukları, Protestan dinine mensub oldukları, bazı şüpheli hareketlerde bulundukları ve bu hareketlerine bakılacak olursa; doğu memleketlerinde Protestanlığı öğretmek ve yaymak amacıyla kurulmuş bir cemiyete bağlı oldukları ancak bunun dışında herhangi bir kötü amaçlarının olmadığı anlaşılmıştır.⁴²⁰

⁴¹⁶ BOA, DH.MKT., nr.912/25, lef.9, (22 Zilkade 1322).

⁴¹⁷ BOA, BEO, nr.2477/185764, lef.3, (26 Şevval 1322).

⁴¹⁸ BOA, BEO, nr.2477/185764, lef.1, (28 Şevval 1322).

⁴¹⁹ BOA, BEO, nr.2399/179865, lef.3, (19 Cemaziyyel-Ahir 1322).

⁴²⁰ BOA, Y.PRK.ASK., nr.215/44, lef.3, (5 Muharrem 1322); Gürsoy Şahin, “Manastır Şehrinde Amerikalı Protestan Misyonerler ve Faaliyetleri (1873-1913)” **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C.VIII, S.1, Temmuz 2019, s.159-160, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.30903/Balkan.584110>, Erişim tarihi: 10.03.2023. Gürsoy Şahin yazdığı makalesinde Doktor Marsh ve eşinin “*fesat telkini*

Doktor Marsh ve eşini gözetim altında tutan muhbirler, 9 Mayıs 1905 tarihinde Edirne vilayetine ilgili şahsın Protestan misyoneri olduğunu bildirmişlerdir. Buna göre Doktor Marsh, seyahatleri sırasında Bulgarların Protestan olması durumunda en küçük Bulgar köyünde bile okul açılması için elinden gelen gayreti göstereceğini, hatta her okula yeterli miktarda daskal tayin edeceğini vaat etmiştir. Ayrıca bundan dolayı kimseden de bir şey talep etmediğini bildirmiştir. Bunun üzerine doktorun misyoner olduğu şüphesi daha da güçlenmiştir.⁴²¹

29 Mayıs'ta Hariciye Nezareti konuyu İngiltere sefaretine ileterek bilgi talep etmiştir. Sefaret baş tercümanı bu iddiaları reddederek Doktor Marsh'ın kesinlikle böyle bir amacının olmadığını, doktorun tek amacının yardım dağıtmak olduğu cevabını vermiştir. Sonuç olarak Doktor Marsh bütün şüphelere rağmen İngiliz elçisinin de desteği sayesinde yardım dağıtmaya muvaffak olmuş ve görevini yerine getirmiştir.⁴²²

maksadıyla dolaştıklarını" ifade etmiştir. Ancak belgede cümle "*Ahaliye başkaca bir fesad telkini maksadıyla dolaşmadıkları*" şeklindedir.

⁴²¹ BOA, DH.MKT., nr.967/41, lef.3, (4 Rebi'ül-Evvel 1323).

⁴²² BOA, DH.MKT., nr.967/41, lef.6, (7 Rebi'ül-Ahir 1323).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGAR FİRARİLERİNİN GERİ DÖNÜŞLERİ

3.1. Firarilerin Dönüşleri İçin Yapılan Müzakereler

3.1.1. Cuma-yı Bala İsyanı Sonrası Yapılan Müzakereler

Osmanlı hükümeti, Cuma-yı Bala İsyanı'nın sona ermesinin hemen ardından firar eden Bulgar ahalinin tekrar memleketlerine dönebilmesi için Emaret idaresiyle müzakerelere başlamıştır. Bu amaçla ilk olarak Emaret Adliye Nazırı Alexander Radev ile Komiser Ali Ferruh Bey arasında, Cuma-yı Bala kazasının Pesteriçe köyü ahalisinden olan ve firar ederek Emaret topraklarına geçen 45 hanede 56 erkek, 61 kadın ve 143 çocuğun tekrar kabul edilmeleri için bir görüşme gerçekleşmiştir. Ali Ferruh Bey, 23 Ekim 1902 tarihinde Başbakan vekili ve Adliye Nazırı Radev ile görüşerek firarilerin isimleriyle nereden geldiklerini gösteren cetvellerin hazırlanmasını ve ardından komiserliğe gönderilmesini istemiştir. Radev de defterlerin hazırlanmakta olduğunu, bahsi geçen Pesteriçe firarilerinin kayıtlı olduğu defterlerin tahmini bir gün sonra komiserliğe teslim edileceğini, ancak bunların dışında kalan firariler için hazırlanan defterlerin daha sonra verileceğini ifade etmiştir.⁴²³

Görüşmeler devam ederken Osmanlı hükümeti firar eden ahalinin geri dönebilmesi için ilk olarak genel af ilan etmiştir.⁴²⁴ Ayrıca geri dönecek ahalinin yerlerine iskân ettirilmeleri ve ihtiyaç sahibi olanlara da yardım edilmesi için padişah tarafından gerekli makamlara emirler gönderilmiştir. Bulgaristan Komiserliği'nden de Emaret idaresiyle görüşerek firarilerin iadesinin gerekliliğine vurgu yapması istenmiştir. Bulgaristan Kapıkethüdası İvan Geshov, 7 Ocak 1903 tarihinde Mabeyn-i Hümayun'a gelerek firarilerin dönüşlerini gerçekleştirmek amacıyla Bulgar ve Türk yetkililerden oluşan karma bir komisyon talebinde bulunmuştur. Ancak kendisine

⁴²³ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.86/42, lef,1 (20 Recep 1320).

⁴²⁴ Osmanlı arşivinde genel affın ilan tarihine ulaşılammıştır. Ancak Geshov'a verilen cevapta firarilerin genel af dolayısıyla dönebileceklerinin söylenmesi, Osmanlı hükümetinin Cuma-yı Bala İsyanı sonrasında genel af ilan ettiğini gösterir.

zaten genel bir af ilan edildiği için böyle bir komisyona gerek olmadığı cevabı verilmiştir.⁴²⁵

Komiser Ali Ferruh Bey, hükümetinden aldığı emir üzerine Başbakan Stoyan Danev ile görüşmüştür. Danev de Geshov gibi bir karma komisyon talebinde bulunmuş, ancak Ali Ferruh Bey genel af sebebiyle karma komisyona gerek olmadığını bildirdikten sonra Osmanlı Devleti'nin üzerine düşen görevi yerine getirdiğini, artık Bulgaristan Eمارeti'nin de üzerine düşeni yaparak firari Bulgarları iade etmesi gerektiğini başbakana ifade etmiştir.⁴²⁶

Genel affın ilanı üzerine 16 Ocak 1903'te Dubnitsa Kaymakamı Stoyanov firarilerin ne şekilde dönebileceklerini kararlaştırabilmek amacıyla, sınırda bulunan Barakovo sınır kapısına gelmiş ve Cuma-yı Bala Kaymakamı İhsan Bey ile görüşme talebinde bulunmuştur. Gerekli izni alan İhsan Bey 17 Ocak'ta Barakovo'ya giderek kaymakamla bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁴²⁷

Görüşme sırasında Stoyanov, Bulgaristan Eمارeti'nin firarilerin köylerine geri dönmelerini arzu ettiğini, ancak firarilerin hanelerinin redif askerleri tarafından yakılmış olduğunu, mallarının yağmalandığını ve ırzlarına tasallut edildiğini, bunun dışında silah aramaları sırasında silahları olmayanların bile zorla silah teslimine zorlandıklarını, teslim etmeyenlerin darp edildiğini ve firari Bulgarların evine Osmanlı askeri yerleştirildiği için birçok firarinin açıkta kaldığını ve bazı suçlardan dolayı haklarında tutuklama emri bulunan Bulgarların da korktukları için geri dönmeye cesaret edemediklerini ifade etmiştir. İhsan Bey de kendisine cevap olarak silah aramalarının iki ay önce son bulduğunu, isyan sırasında Zilzice, Sebrin ve Pesteriçe köylerindeki eşkıya tarafından yakılan 30-40 hane haricinde yakılan

⁴²⁵ BOA, HR.SFR.04., nr.381/59, lef.2, (7 Şevval 1320). Osmanlı hükümeti firarilerin geri dönüşlerine izin verse de bazı çekincelerinin olduğu görülmektedir. Bu çekincelerden bir tanesi, geri dönecek firarilerin Emarat içerisinde bulundukları süre boyunca Osmanlı aleyhindeki fikirlerle akıllarının karıştırılmış olma ihtimalidir. Geri dönecek firarilerin köylerine yerleştirildikten sonra komşularını bu fikirlerle kışkırtabilecekleri ihtimali Osmanlı hükümetini endişelendirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, DH.MKT., nr.490/52, lef.35, (21 Recep 1320).

⁴²⁶ BOA, HR.TH., nr.277/48, lef:1, (11 Şevval 1320).

⁴²⁷ BOA Y.PRK.UM., nr.61/102, lef.1, (17 Şevval 1320).

herhangi bir evin olmadığını hatta dağlara ve ormanlara kaçan firarilerin hanelerinde bıraktıkları zahire, hayvan ve mallarının devlet tarafından koruma altına alındığını, ayrıca ırza geçme konusunda da kimsenin herhangi bir şikâyetle veya suçlamada bulunmadığını kaymakama bildirmiştir. İhsan Bey firarilerin büyük kısmının Osmanlı askeri bulunmayan veya askerlerin uğramadığı köyler ahalisinden olduğunu ve eşkıya baskısı veya kandırmacası sebebiyle firar ettiklerini, bazı köylere Osmanlı askerlerinin yerleştirildiği doğru olsa da bu köylerin ahalisinin eşkıyadan korunmak amacıyla kendilerinin böyle bir talepte bulunduğu, bu sebeple geçici olarak birkaç haneye asker yerleştirildiğini, suç konusuna gelince de birçok şahsın gaflet sonucu bu suçları işlediği Osmanlı Devleti tarafından bilindiği için haklarında genel af ilan edildiğini bildirmiştir. Son olarak da firarilerin eşkıya baskısına direnmeleri ve iddia ettikleri gibi zulümlere uğramışlarsa da hükümete başvurmaları gerektiğini, ancak bunu yapmak yerine firar ederek kendi huzurlarını bozup sefalet içinde kalmayı kendilerinin seçtiğini, bunun dışında 1878 Berlin Antlaşması'nın Makedonya ile alakalı maddesinin uygulanması amacıyla yapılan teşviklerin de bu firarlarda etkili olduğunu sözlerine eklemiştir. Bunun üzerine Stoyanov firarilerin böyle bir şeyi akıllarına getirmelerinin mümkün olmadığını ifade ettikten sonra, Emaret hükümetinin yerlerine dönmeleri durumunda firarileri Bulgaristan içlerine yerleştirmek için gerekli adımları atacağını bildirmiştir. Ancak Emaretin teşebbüsünün pek de başarılı olamayacağını sözlerine ekleyen kaymakam, firarilerin en kısa sürede memleketlerine dönmelerinin iki taraf için de daha hayırlı olacağını ve firar etme düşüncesinde olanların da bu fikirden vazgeçmeleri gerektiğini ifade etmiştir.⁴²⁸

Görüşmeler sırasında İhsan Bey'in vermiş olduğu cevaplar Osmanlı hükümeti tarafından hiç hoş karşılanmamıştır. İhsan Bey'in, Stoyanov'a karşı pasif bir duruş sergilediğini düşünen Osmanlı idaresi, Stoyanov'un iddialarını tamamen reddetmesi gereken İhsan Bey'in verdiği cevapları münasebetsiz ve dayanaksız olarak nitelendirmiştir.⁴²⁹ Ayrıca İhsan Bey'in yolsuzluk yaptığı, kaymakamlık

⁴²⁸ BOA Y.PRK.UM., nr.61/102, lef.3, (17 Şevval 1320).

⁴²⁹ BOA, Y.PRK.ASK., nr.190/14, lef:11, (16 Şevval 1320). Bu belgeye göre Stoyanov aslen Razlık'ın Bansko köyüne mensuptur. O taraflarda *Gir İvan* ismiyle bilinmekte olan Stoyanov

makamına kesinlikle uygun olmadığı, firarları engelleyemediği gibi; firarilerin dönüşleri için hiçbir çaba göstermediği ve Stoyanov'un karşısında da devletini savunmaktan aciz kaldığı da ifade edilmiştir. Osmanlı idaresi İhsan Bey'le bu işin çözülmeyeceğini düşündüğü için hemen Bulgaristan Komiserliği memurlarından bir tanesinin, Bulgaristan Emareti'ne ait bir memurla firarilerin bulunduğu yerlere giderek şahısların geri dönmeye teşvik edilmesine karar vermiştir.⁴³⁰

Ayrıca Dubnitsa Kaymakamı Stoyanov ile yeniden görüşmek üzere Cumayı Bala'da bulunan 65. Alay kumandanı Miralay Osman Hidayet Bey görevlendirilmiştir. Kendisine refakatçi olması için de Barakovo Sınır Kapısı Karakolu Zabiti Yüzbaşı Tahsin Efendi vazifelendirilmiştir. Vazifelilerin ikinci bir İhsan Bey vakası yaşanmadan görevlerini başarıyla gerçekleştirebilmeleri için de kendilerine gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır.⁴³¹

18 Ocak 1903'te Kaymakam Stoyanov ile görüşen Miralay Osman Hidayet Bey, kaymakama eşkıya baskısı sebebiyle firar eden Bulgarların, padişahın merhametine sığınabileceklerini ifade ettikten sonra, geri dönecek olan firarilere her türlü yardımın yapılacağını taahhüt etmiştir. Ayrıca Stoyanov'a, Emaret memurlarına bu konuda gerekli bilgilendirmelerin yapılması gerektiğini bildirmiştir. Stoyanov ise verdiği cevapta, Emaret hükümetine gerekli bilgilendirmeyi yaptığını, ancak yortular sebebiyle yakın zamanda cevap alamayacağını söylemesinin ardından, 2 gün sonra tekrar görüşüldüğü zaman Emaretin verdiği cevabı açıklayacağını ifade etmiştir. Ancak Stoyanov geçen zaman içerisinde herhangi bir görüşme talebinde bulunmamıştır. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, Emaretin firarileri geri göndermek istemediğini ve yortuları bahane ederek işi sürüncemede bıraktığını ayrıca firarileri kullanarak Osmanlı Devleti'ni Avrupa'ya şikâyet etmek istedikleri çıkarımında

Bulgaristan'da İvanov biraderler adıyla bilinen ve komitalara silah sağlayan bir ailenin fertlerinden biridir. Şaki İvanov'un da yardımcılığını yapmıştır. Firarilerin dönmesine kesinlikle taraftar değildir. Aksine Dubnitsa'daki firarilerin sayısının idare edilemeyeceği kadar fazla olduğunu ileri sürerek bunları Sofya'ya göndermeyi ve Sofya'nın dikkatini çekerek Osmanlı Devleti aleyhine propaganda yapmayı amaçlamaktadır.

⁴³⁰ BOA, Y.PRK.ASK., nr.190/14, lef.13, (16 Şevval 1320).

⁴³¹ BOA, A.}MTZ.04., nr.87/35, lef.4, (17 Şevval 1320).

bulunmuştur.⁴³² Sonuç olarak firarilerin geri dönüşleri ile alakalı gerçekleşen iki girişimden de istenilen sonuç alınamamıştır.

Osmanlı idaresi, görüşmeler sürmesine rağmen geri dönmek isteyen firarilerin kabul edilmesi için Üçüncü Ordu Kumandanlığı ve Dokuzuncu Nizamiye Fırkası Kumandanlığı'na emirler göndererek, ilan edilen af üzerine gerekli her türlü işlemlerin yapılmasını istemiştir.⁴³³ Ancak geri dönen kimse olmamıştır. Bunun üzerine Bulgaristan Komiserliği'nden Emet nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunması istenmiştir.⁴³⁴ Ali Ferruh Bey hem Bulgaristan prensi hem de başbakan nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunarak, Başbakan Racho Petrov ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme sırasında Petrov, firarilerin geri dönebilmesi için Emetin gerekli kararları almaya çalıştığını bildirerek Dahiliye Nazırı Lyudskanov ile görüşülmesinin gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Lyudskanov ile Ali Ferruh Bey arasında 24 Ocak 1903'te bir görüşme gerçekleşmiştir. Lyudskanov, firariler arasında geri dönmekten korkan bazı şahısların olduğunu ifade ettikten sonra, havanın müsait olduğu bir zamanda Dubnitsa taraflarına giderek oradaki firarileri geri dönmeye ikna etmeye çalışacağını bildirmiştir.⁴³⁵ Bu esnada Osmanlı hükümeti, hem geri dönecek olan firarilerin kabulü, hem de silahlı eşkıyanın firariler arasına karışmasını engelleyebilmek için sınırın belli başlı noktalarına geçiş amaçlı kapılar açmaya karar vermiştir.⁴³⁶

Ellerinde herhangi bir belge olmayan ama buna rağmen geri gelmek isteyen firarilere bulundukları mahallerdeki yerel idareler tarafından mürur tezkiresi verileceğinin haber alınması üzerine, Hariciye Nezareti, Bulgaristan'da bulunan

⁴³² BOA, Y.PRK.ASK., nr.190/14, lef.3, (30 Şevval 1320).

⁴³³ BOA, A.İMTZ.04., nr.87/35, lef.1, (21 Şevval 1320); Özbozdağlı, bu belgeyi kullanarak "*Affin halka duyurulması için gazetelerde ilan edilmesi*" şeklinde bir ifade kullanmıştır. Ancak ilgili belgede gazeteye ilan verilmesi alakalı herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Bkz. Özbozdağlı, **a.g.m.**, s.141.

⁴³⁴ BOA, HR.SFR.04., nr.381/62, lef.3, (23 Şevval 1320).

⁴³⁵ BOA, HR.SFR.04., nr.381/62, lef.1, (24 Şevval 1320).

⁴³⁶ BOA, İ.MTZ.(04)., nr.24/1508, lef.1, (10 Zilkade 1320).

tüccar vekaletlerine emirler göndererek, verilecek tezkirelere verildiği kişinin isim ve kimlik bilgilerinin eklenerek bu şekilde kapı zabıtlarına gösterilmesini emretmiştir.⁴³⁷

Genel aften yararlanarak geri dönecek olan firarilerin kontrollerinin kimler tarafından ve ne şekilde yapılacağına dair gerçekleşen görüşmeler sonucunda, sınırda bulunan kapı noktalarında, kontrollerin zabtiye, adliye ve dâhiliye memurlarını içeren, (isimleri sonradan bildirilecek) nitelikli kişilerden oluşacak komisyonlar vasıtasıyla yapılmasına karar verilmiştir. Bu komisyonlar, gelecek Bulgarların Osmanlı vatandaşı olmasına, silahlarıyla gelenlerin silahlarının alınmasına ve hiç kimsenin silahlarıyla geçiş yapmamasına dikkat etmekle görevlendirilmişlerdir. Kurallara uymayan hiçbir firarinin geçişine izin verilmeyeceği gibi, gelen firarilerin padişaha ve devlete sadakat yemini ettirilmeleri de kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine 3 Mart 1903'te Adliye Nezareti'nden bu iş için görevlendirilecek memurların isimlerini bildirmesi istenmiştir. Adliye Nezareti de Selanik, Kosova ve Manastır Genel İstinaf mahkemelerine tebligat göndermiştir. Yapılan incelemeler sonucunda Cezayir-i Bahr-ı Sefid vilayeti dahilindeki bazı kaza mahkemelerinin beratlarına sahip, *Zûr-ı Müddei-yi Umumiliği*⁴³⁸ yardımcılığında bulunmuş olup, sonradan istifa etmiş Hulusi Efendi aylık 2.000 kuruş maaş ve 15 kuruş yol parasıyla bu göreve atanmıştır.⁴³⁹

Dahiliye ve Zabtiye nezaretlerinden de resmi kapılarda görevlendirilecek memurların isimlerini bildirmeleri istenmiştir. Zabtiye Nezareti, *Heyet-i Tahkikiye Şubesi* reisi olup, zamanında Selanik Polis Müdürlüğü'nde çalışmış ve birkaç senedir firar ve komitacılık vakaları ile meşgul olan Ali Rıza Efendi'yi görevlendirmiştir. Dahiliye Nezareti de ilgili nezaretin Mektubi Odası'nda memur olup, Bulgaristan'da çalışmış, Bulgarca Evrak Mütercimi Osman Nuri Bey'i bu göreve atamıştır. İki

⁴³⁷ BOA, BEO, nr.2009/150656, lef.1, (28 Zilkade 1320).

⁴³⁸ Müddei-yi Umumi: Osmanlı Devleti'nde savcı ve savcılık kurumuna verilen ad. (çevrimiçi), <https://www.luggat.com/m%C3%BCdde-i%20umumi/1/1> Erişim tarihi: 01.02.2023.

⁴³⁹ BOA, İ.DH., nr.1407/13, lef.1, (6 Zilhicce 1321).

şahsın görevleri boyunca 2.000 kuruş maaşla (paranın hazineinden karşılanması şartıyla) çalışmalarına karar verilmiştir.⁴⁴⁰

Nezaretlerin görevlendirdikleri memurlar ve maaş konusundaki talepleri padişah tarafından da onaylanmış ve ilan edilen irade ile yürürlüğe konmuştur. Ayrıca memurların korunması amacıyla yeterli miktarda askerin görevlendirilmesi padişah tarafından emredilmiştir.⁴⁴¹ 10 Mart'ta Üçüncü Ordu Kumandanlığı'ndan, heyetlerin korunması için bir tabur askerin kapı mahallerine sevk edilmesi istenmiştir. Bunun üzerine Cuma-yı Bala'da bulunan 65. Alay'ın 3. Taburu bu iş için görevlendirilmiştir.⁴⁴²

Heyetlerin kimlerden oluşacağına dair karar çıktıktan sonra, resmi kapı mahallerinin neresi olacağı kararlaştırılmış ve bunun sonucunda Kosova'ya gelecekler için *Devebağirtan*, Selanik'e gelecekler için *Barakovo* ve Edirne'ye gelecekler için de *Cisr-i Mustafapaşa* sınır kapısı noktası olarak kararlaştırılmıştır. Firarilerin bu kapılar dışında başka herhangi bir mevkiden geçmelerine de kesinlikle izin verilmemesi sınır kapılarında görevli memurlara bildirilmiştir.⁴⁴³ Ancak Cisr-i Mustafapaşa sınır kapısının firariler tarafından talep görmemesi üzerine kapı mevkii değiştirilerek *Malkoçlar* tarafına taşınmıştır. Bu değişikliğin yapılmasında geri dönecek firarilerin büyük kısmının Kofçaz nahiyesi vatandaşı olması ve Malkoçlar'ın bölgeye daha yakın olması etkili olmuştur⁴⁴⁴

Çıkarılan affa ve yapılan teşebbüslere rağmen, firarilerin büyük bölümünün geri dönmediği tespit edilmiştir. Osmanlı askerleri tarafından yakalanan komitacı bir Bulgar, firarilerin geri dönmeye çekindiklerini ifade etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, firarilere gerekli nasihatlerin yapılarak gerekli

⁴⁴⁰ BOA, İ.DH., nr.1407/13, lef.3, (8 Zilhicce 1321).

⁴⁴¹ BOA, İ.DH., nr.1407/13, lef.6, (9 Zilhicce 1321).

⁴⁴² BOA, Y.MTV., 241/61, lef.1, (14 Zilhicce 1320).

⁴⁴³ BOA, HR.SFR.04., nr.783/125, lef.1, (17 Safer 1321).

⁴⁴⁴ BOA, HR.SFR.04., nr.253/18, lef:1 (3 Rebi'ül-Ahir 1321).

teminatların verilmesi ve geri dönüşlerini kolaylaştırmak için de her şeyin eksiksiz bir şekilde yapılmasını Bulgaristan Komiserliği'nden istemiştir.⁴⁴⁵

Osmanlı Devleti firarilerin geri dönmelerini sağlamaya çalışırken Edirne ve Kırklareli tarafından yeni firarların yaşandığı haberi alınmıştır. Başbakan Racho Petrov Kırklareli'nden 53 ailenin firar ederek Emaret tarafına geçiş yaptığını Ali Ferruh Bey'e bildirmiştir. Ali Ferruh Bey de firarilerin komitacılar tarafından kandırılarak veya sebepsiz yere korktukları için geldiklerini düşündüğünü ve bu ailelerin iadesi için bir an evvel görüşmelere başlanmasını başbakana tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Petrov, Emaretin firarilerin iadesi için her şeyi yapmaya hazır olduğunu, ancak sadece Emaret memurlarının bu iş için yeterli olmayacağını ya bizzat komiserin ya da komiserlik memurlarından birkaçının Emaret memurlarıyla birlikte çalışması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Petrov, önceki Başbakan Danev gibi karma bir komisyon talebinde bulunmayı düşünmeyerek, sadece gerekli yardımları yapmak için bir Bulgar memurunun görevlendirilmesinin yeterli olacağını ifade etmiştir. Başbakan son olarak firarilerin işsiz ve parasız kaldıkları için komitalara katılmakta olduklarını, sonbahara kadar bu meselenin halledilmemesi durumunda da Osmanlı Devleti aleyhine sonuçların doğabileceğini söyleyerek, bir komiserlik memurunun Osmanlı tarafındaki köylere giderek ahaliye nasihatlerde bulunmasının uygun olacağını ifade etmiştir.⁴⁴⁶ Ali Ferruh Bey, Başbakan Petrov'un öneri ve isteklerini 26 Temmuz 1903'de Osmanlı hükûmetine iletmış, Osmanlı idaresi de istekleri uygun bulmuştur. Bunun üzerine Komiserlik memurlarından bir tanesinin yanına bir Emaret memurunu da alarak Osmanlı köylerine gitmesine izin verilmiştir.⁴⁴⁷

Daha sonra konu ile alakalı yazılan emir ve firarilerin dönüşleri için hazırlanan bir talimatname Ali Ferruh Bey tarafından Bulgaristan Başbakanı Petrov'a iletilmiştir. Petrov, bu durumdan oldukça memnun olduğunu ve talimatnameyi Sobranie'ye ileteceğini söylemiştir. Sözlerine ek olarak da Osmanlı vilayetlerindeki

⁴⁴⁵ BOA, HR.SFR.04., nr.253/19, lef.1, (11 Rebi'ül-Ahir 1321).

⁴⁴⁶ BOA, Y.PRK.MK., nr.14/99, lef.1, (1 Cemaziyyel-Evvel 1321).

⁴⁴⁷ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.101/18, lef.1, (3 Cemaziyyel-Evvel 1321).

huzur ve asayişin gittikçe istikrara kavuştuğunun kendisine bildirildiğini ifade etmiştir. Bunun dışında Petrov, firarilerin geri dönüşünü sağlamak amacıyla ilgili memurlara en kısa sürede gerekli emirleri göndereceğini ve kısa bir süre içerisinde bir Emaret memurunun hazırlanarak Bulgaristan Komiserliği'ne gönderileceğini bildirmiştir. Ayrıca iş bulmak için Emaretin farklı bölgelerine giden firarilerin de geri gönderileceğini sözlerine eklemiştir.⁴⁴⁸

Ancak İlinden İsyanı'nın çıkması ile Bulgaristan Emareti'ne doğru yeniden yoğun firari göçleri yaşanmaya başlamıştır. İsyanın devam ettiği dönemde Rumeli Müfettişliği, İlinden sonrası firar eden şahısların Cuma-yı Bala İsyanı firarileri için ilan edilen genel aftan yararlanmasının uygun olmayacağını bildirerek, Dahiliye Nezareti'nden bu konuda ne yapılması gerektiğini sormuştur. Dahiliye Nezareti verdiği cevapta, tekrardan Bulgaristan Emareti'ne firar eden şahısların genel aftan yararlanamayacağı ve işleyebilecekleri suçlara göre haklarında kanuni işlem yapılmasına engel olacak herhangi bir kanunun da bulunmadığını Rumeli Müfettişliği'ne bildirmiştir. Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri de bu konuda bilgilendirilmiştir.⁴⁴⁹

İlinden İsyanı firarilerin dönüşleri için gerçekleşen görüşmelerin sonuçsuz kalmasına sebep olmuştur. Bulgaristan Komiseri Ali Ferruh Bey, 10 Ekim 1903 tarihinde yazdığı bir raporda, Danev kabinesi zamanından beri Bulgaristan'a kaçırılan firarilerin iadesi için çabaladığını, bu amaçla Emaret ve yabancı konsoloslar huzurunda birçok teşebbüs ve protestolarda bulunarak firarilerin gerçekte neden firar ettiklerini göstermeye uğraştığını ifade etmiştir. Ali Ferruh Bey, Emaretin firarileri muhafaza ederek ne kadar büyük bir yük altına girdiğini ve bunun dışında bu durumun asayiş ve huzuru sağlama konusunda büyük sakıncalar içerdiğini Emaret yetkililerine ifade etmiştir. Bu sebeple firarilerin iadesi için bir karar alınması gerektiğini Başbakan Racho Petrov'a ilettiğini bildiren Ali Ferruh Bey, bu konuda Emaret ile anlaştığını, hatta görevlendirdiği özel memurlar vasıtasıyla birçok firarinin komiserliğe başvurarak geri dönmeye ikna edildiğini de raporuna eklemiştir.

⁴⁴⁸ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.101/36, lef.1, (5 Cemaziyyel-Evvel 1321).

⁴⁴⁹ BOA, TFR.I.MKM., nr.4/360, lef.1, (15 Cemaziyyel-Evvel 1321).

Ancak sonradan çıkan hadiseler (İlinden İsyanı) sebebiyle alınan kararların ve gösterilen bütün çabanın boşa gittiğini vurgulayan Ali Ferruh Bey, tekrardan Emaret yetkilileri ile görüşerek meseleyi en kısa sürede halletmek için elinden gelen çabayı göstereceğini bildirmiştir.⁴⁵⁰

3.1.2. İlinden İsyanı Sonrası Yapılan Müzakereler

İlinden İsyanı sonrasında firar eden Bulgarların geri dönebilmeleri için Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Emareti arasındaki müzakereler yeniden başlamıştır. Başbakan Racho Petrov'un firarilerin memleketlerine geri dönmelerini Osmanlı idaresinden rica etmesi üzerine konu Meclis-i Vükela'da görüşülmüş ve çıkarılan mazbata padişah ve Seraskerlik Komisyonu'na gönderilmiştir. Seraskerlik Komisyonu tarafından da uygun görülen mazbata⁴⁵¹ üzerine Sultan II. Abdülhamid, firariler için daha önce olduğu gibi sınırın iki veya üç noktasında, geçiş için kapılar açılmasını, açılan kapılarda, gelecek firarileri denetlemek için heyetlerin bulunmasını ve ilgili heyetlerin, firarilerin kimliklerini kontrol ederek ellerindeki silahları almasını emreden bir irade çıkartmıştır. Firariler ancak bu kontrollerinin ardından köylerine gidebileceklerdir. Ayrıca önceki heyetlerden farklı olarak bu heyetlerde Osmanlı vatandaşı Bulgarların da görev alması kararlaştırılmıştır.⁴⁵²

Herhangi bir karışıklığa meydan vermemek amacıyla geri dönecek firarilerden ellerinde mürur tezkiresi olanların tezkirelerine işaret konması ve firarilere kimlik bilgileriyle oturdukları yurtları hakkında gerekli bilgilerin yazılı olduğu ilmühaberler verilmesi kararlaştırılmıştır. Firariler aldıkları ilmühaberleri yetkili memurlara göstererek köy ve meskenlerine yerleştirileceklerdir. Ayrıca

⁴⁵⁰ BOA, HR.SFR.04., nr.253/33, lef.1, (19 Recep 1321).

⁴⁵¹ BOA, Y.MTV., nr.252/145, lef.1, (26 Recep 1321); BOA, Y.MRZ.d., nr.11701, lef.3, (26 Recep 1321).

⁴⁵² BOA, Y.PRK.KOM., nr.12/7, lef.1, (22 Recep 1321); BOA, Y.MRZ.d., nr.11701, lef.3, (26 Recep 1321).

Rumeli’ndeki Bulgar nüfusunu arttırmak amacıyla gelen hiç kimsenin kapılardan geçmesine izin verilmemesi yine padişah iradesi ile emredilmiştir.⁴⁵³

30 Ekim 1903 tarihinde Komiser Ali Ferruh Bey ile bir görüşme yapan Başbakan Racho Petrov, Emaretin firarilerin geri dönebilmesi için gereken her türlü tedbiri alacağını, ancak Osmanlı Devleti tarafından yeniden bir genel af ilan edilmedikçe gösterilen bu çabaların hiçbir sonuç vermeyeceğini komiserine ilemiştir. Konunun Sadarete iletilmesi üzerine Ali Ferruh Bey’e, genel affın devlet tarafından planlandığı ve çıkan kararın başbakana bildirileceğini iletmesi cevabı verilmiştir.⁴⁵⁴

Görüşmeler devam ederken firarilerin daha kolay geçiş yapabilmesi amacıyla Burgaz’a da bir kapı açılması gündeme gelmiştir. Bulgaristan Komiserliği tarafından 12 Kasım 1903’de Dahiliye Nezareti’ne bir tahrirat gönderilerek, Burgaz’da bir sınır kapısı açılması ve açılacak kapıya bölgeyi iyi tanınması ve Bulgarca bilmesi sebebiyle Refet Bey’in 1.500 kuruş maaşla atanması istenmiştir. Refet Bey daha önceden kaza kaymakamlığında çalışmış ve kaza vekaletinde bulunmuş olduğundan bu işe uygun görülmüştür. Ayrıca Burgaz idaresi tarafından kendisine yardımcı bir memur verilebileceği de Dahiliye Nezareti’ne bildirilmiştir.⁴⁵⁵

Geri dönecek firariler arasında Osmanlı aleyhine suç işleyenlere ne şekilde muamele yapılacağı da devletin ele aldığı bir başka mesele olmuştur. Edirne vilayeti, resmi kapılardan geçen şahıslar arasında, haklarında adli işlem yapılması gereken şahıslar olduğunu bildirerek bu şahıslar hakkında ne şekilde işlem yapılması gerektiğini, Dahiliye Nezareti’ne sormuştur.⁴⁵⁶ Nezaretten gelen cevapta, dönecek firarilerin tutuklanması geri gelmek isteyen firarileri korkutup vazgeçirebileceğinden, ayrıca tutuklanan şahısların tekrar firar ederek meseleyi daha büyük bir sorun haline

⁴⁵³ BOA, Y.MTV., nr.252/145, lef.1, (27 Recep 1321).

⁴⁵⁴ BOA, İ.MTZ.(04)., nr.25/1592, lef.1, (11 Şaban 1321).

⁴⁵⁵ BOA, TFR.I.MKM., nr.5/485, lef.1, (21 Şaban 1321); Refet Bey, istek üzerine Burgaz karşısında bulunan Malkoçlar kapısına memur olarak atanmıştır. 14 Mart 1904 tarihine kadar görevini yerine getiren Refet Bey bu tarihte istifa etmiş ve yerine *Muhacirin İdaresi* memurlarından *Hafız Derviş Efendi* atanmıştır. Bkz. BOA, DH.MKT., nr.830/40, lef.2, (26 Zilhicce 1321).

⁴⁵⁶ BOA, DH.ŞFR., nr.317/121, lef.1, (28 Şaban 1321).

getirme ihtimali bulunduğundan, hiçbir firarinin herhangi bir suça tekrar karışmayacağını umut ederek serbestçe geçişlerine izin verilmesi istenmiştir.⁴⁵⁷

İlerleyen zamanlarda geri dönen firarilerden bazılarının komitalara katıldıkları için mahkemelere çağırılarak sorguya çekildikleri haber alınmıştır. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, Adliye Nezareti'nden geri dönen firarilerin tutuklanmasının korkuya neden olacağını ve zaten firariler hakkında genel af ilan edildiği için kimse hakkında adli işlem yapılmamasını istemiştir.⁴⁵⁸

Önceden bahsi geçen ve firarilerin kapılardan nasıl geçeceğine dair hazırlanması planlanan talimatname 3 Ocak 1904'de hazırlanmaya başlamıştır. Talimatnamenin amacı firarilerin kapılardan geçişini kolaylaştırmanın yanında yeniden firarilerin yaşanmasına engel olmaktır. Bu sebeple önce Meclis-i Vükela'da bir talimatname layihası (tasarı) hazırlanarak Seraskerlik'e gönderilmiştir. Layihayı inceleyen Serasker Mehmet Rıza Paşa, Müşir Edhem Paşa ve Müşir Rüştü Paşa, bu layihayı uygun bularak Sadarete göndermiş, Sultan II. Abdülhamid de talimat kurallarına uyulmasını emreden bir irade çıkarmıştır.⁴⁵⁹

Talimatname hazırlanırken kapılara başvuran firarilerin gerekli kontrollerinin ardından kapılardan geçmelerine izin verilmiştir. 4 Ocak 1904 tarihinde Razlık kazasına bağlı Yakorit köyü ahalisinden 9 firari resmi kapılara müracaat etmiştir. Mahalli idareler tarafından haklarında gerekli kontroller yapıldıktan sonra geçişlerine izin verilen bu şahısların daha sonra silahlarını Emaret içerisinde bırakarak Petriç'e geri gittikleri anlaşılmıştır. Bunun üzerine şahıslardan şüphelenen yetkililer, bu şahısları komitalar veya eşkıya tarafından gönderilme ihtimaline karşı gözetim altına almışlardır.⁴⁶⁰

Yaşanan olay sebebiyle geri dönecek firariler arasında komitacı veya eşkıyanın bulunmaması için daha dikkatli olunması ve eğer gözden kaçarak geçiş

⁴⁵⁷ BOA, DH.ŞFR., nr.318/131, lef.1, (25 Ramazan 1321).

⁴⁵⁸ BOA, BEO, nr.2238/167839, lef.1, (30 Ramazan 1321).

⁴⁵⁹ BOA, İ.HUS., nr.112/149, lef.1, (14 Şevval 1321).

⁴⁶⁰ BOA, BEO, nr.2252/168830, lef.3, (18 Şevval 1321).

yapan bu gibi şahıslar olursa, ahaliyi kışkırtmalarına engel olunması için gerekli tedbirlerin alınması Rumeli Müfettişliği'nden ve ilgili valiliklerden istenmiştir.⁴⁶¹

Rumeli Müfettişliği 9 Şubat 1904'te, Bulgaristan Emareti'nin firarileri kendi menfaatine kullanarak Avrupalı Büyük Devletler nezdinde teşebbüslerde bulunduğunu ve Emaretin Osmanlı aleyhinde bu firariler üzerinden şikayetlerde bulunup, bazen Osmanlı karşıtı mitingler bile düzenlediğinin haber alındığını bildiren şifreli bir telgrafname göndermiştir. Müfettişlik, Emaretin bu sebeple firarilerin geri dönüşlerini geciktirdiğini de sözlerine eklemiştir. Emaretin faaliyetlerine karşı Osmanlı Devleti'nin geri dönecek firarilerin dönüşleri için bir süre konması gerektiğini öneren Rumeli Müfettişliği, koyulan sürenin geçmesi durumunda Emaretin kendi sınırları içerisinde kalan firariler üzerinden Osmanlı aleyhinde faaliyetlerde bulunamayacağını bildirmiştir. Müfettişliğin bildirdiğine göre Edirne'den firar edip, geri gelmeyenlerin sayısı henüz bilinmese de Selanik vilayetinden firar edip, geri gelmeyen 5.000-6.000 civarında firari bulunmaktadır ve bu firarilerin geri dönebilmeleri için 2-3 aylık bir süre yeterli görülmektedir. Rumeli Müfettişliği durumu Babıâli'ye bildirerek oradan gelen emre göre hareket edeceğini ifade etmiştir.⁴⁶²

Konunun Meclis-i Vükela'da tartışılmasının ardından, firarilerin uygun bir süre içerisinde dönüş yapmalarına ve süre belirlendikten sonra Rumeli'de ilan edilmesi için Rumeli Müfettişliği'ne, Bulgaristan Emareti'nde ilan edilebilmesi için de Bulgaristan Komiserliği'ne bildirilmesine karar verilmiştir.⁴⁶³

Rumeli Müfettişliği, önceki telgrafnamesine ek olarak gönderdiği başka bir telgrafnamede Emaret yetkililerinin geri dönecek firarilerinin sayısının 160.000 civarında olduğunu iddia ettiğinden bahsetmektedir. Ancak Osmanlı memurları

⁴⁶¹ BOA, BEO, nr.2252/168830, lef.1, (21 Şevval 1321).

⁴⁶² BOA, Y.A.RES., nr.124/71, lef.5, (5 Zilhicce 1321).

⁴⁶³ BOA, Y.A.RES., nr.124/71, lef.3, (7 Zilhicce 1321).

tarafından yapılan araştırmada bu sayının tahmini 30.000 kişi olduğunu hatta firarilerin o sayıya bile ulaşmadığının anlaşıldığını bildirmiştir.⁴⁶⁴

Müfettişliğin telgrafnamesi üzerine Osmanlı idaresi, Emaretin Osmanlı topraklarındaki Bulgar nüfusunu arttırmaya çalıştığı ve bu sebeple geri dönecek firarilerin sayısını abarttığı çıkarımında bulunmuştur. Böyle bir duruma kesinlikle izin verilemeyeceğini düşünen Osmanlı yetkilileri, sadece İlinden İsyanı döneminde firar eden ve Osmanlı vatandaşı olan hane sahibi Bulgarların geri dönmesine izin verilmesi gerektiğini Mâbeyn-i Hümayun Başkitabeti'ne yazarak bildirmiştir.⁴⁶⁵

Ancak Osmanlı yetkililerinin bu düşüncesi yerine getirilememiştir. Çünkü Mâbeyn-i Hümayun'a (büyük ihtimal Rumeli Müfettişliği'nden) gönderilen iki adet telgrafnameye göre, Cuma-yı Bala İsyanı sonrasında ilan edilen genel affın ne zaman sonra ereceğine dair herhangi bir tarih bulunmadığı için genel af hala geçerliliğini korumaktadır. Ayrıca firarilerin dönüşleri için hazırlanmış olan ama hala ilan edilmeyen talimatnamede de bu konuda herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Bunların dışında geri dönecek firarilerin sadece İlinden İsyanı'ndan sonra firar edenlerle sınırlı kalması, Bulgaristan Emareti'nin Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetlerini arttırabileceğinden, bu durum Osmanlı Devleti açısından zararlı görülmüş, Osmanlı hükümeti de başka çareler aramaya başlamıştır.⁴⁶⁶

6 Mart 1903 tarihinde Rumeli Müfettişliği, Emaret idaresinin Osmanlı hükümetinin ilan ettiği genel affın hangi tarihte olursa olsun bütün firarileri kapsadığını Bulgar halkına ilan ettiğini bildirmiştir. Emaretin yaptığı duyuru, Osmanlı içerisindeki Bulgar nüfusunu aşırı arttırma tehlikesi içerdiği için, Babiâli bu konuda ne yapması gerektiğini Yıldız Sarayı'na sormuştur.⁴⁶⁷ Sultan II. Abdülhamid, geri dönecek Bulgarların, hakiki Osmanlı vatandaşı olan ve iki isyan sonrasında firar eden kişilerden olmasına dikkat edilmesini, aslen Bulgar vatandaşı olan ama

⁴⁶⁴ BOA, Y.A.RES., nr.124/117, lef.5, (14 Zilhicce 1321).

⁴⁶⁵ BOA, TFR.I.A., nr.16/1577, lef.3, (17 Zilhicce 1321).

⁴⁶⁶ BOA, TFR.I.A., nr.16/1577, lef.2, (17 Zilhicce 1321).

⁴⁶⁷ BOA, İ.HUS., nr.114/30, lef.1, (18 Zilhicce 1321).

kendisini Osmanlı vatandaşı diye tanıtan kimsenin geçişine asla izin verilmemesini, firariler hakkında gerekli kontrollerin yapılabilmesi için de resmi sınır kapılarında işinin ehli ve güvenilir memurların görevlendirilmesini emretmiştir.⁴⁶⁸

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Eمارeti arasında firarilerin dönüşleri ile alakalı görüşmeler sürerken, iki idare arasındaki bazı sorunları çözmek amacıyla bir itilafname imzalanması gündeme gelmiştir. Bulgaristan Kapıkethüdası Grigor Nachovich ile Tophane-i Amire Müşiri Mustafa Zeki Paşa arasında 30 Mart 1904 tarihinde itilafname şartlarını konuşmak için bir görüşme yapılmıştır.⁴⁶⁹ Yapılan görüşme sonucunda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Eمارeti arasında 8 Nisan 1904 tarihinde sekiz maddelik bir itilafname ile altı maddelik bir protokol imzalanmıştır.⁴⁷⁰ İki idare arasındaki birçok farklı sorunu çözmek amacıyla imzalanan bu İtilafnamenin dördüncü maddesi gereği, Cuma-yı Bala ve İlinden İsyanı sonrasında firar eden Bulgarların geri dönüşlerinde her türlü kolaylığın gösterilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece firarilerin daha rahat geri dönebilmeleri, bir anlaşma ile teminat altına alınmıştır.⁴⁷¹

⁴⁶⁸ BOA, Y.A.HUS., nr.468/16, lef.1, (18 Zilhicce 1321).

⁴⁶⁹ BOA, Y.A.RES., nr.125/26, lef.1, (12 Muharrem 1322).

⁴⁷⁰ İtilafnamenin birinci maddesi gereğince Bulgaristan Osmanlı aleyhine komitalarına engel olacağını taahhüt etmiştir. İkinci madde de Bulgaristan Eمارeti, patlayıcı madde, silah vb. bütün maddelerin Osmanlı topraklarına girmesini engellemek için gerekli tedbirleri alacaktır. Üçüncü maddeye göre Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın tatbik ettiği ıslahat programını yürürlüğe sokacaktır. Ayrıca padişah, tren, vapur vb. araçlara bomba atıp cinayetle yargılananlar hariç diğer suçlular için genel af ilan edecektir. Dördüncü madde firarilerin dönüşleriyle alakalıdır. Beşinci maddeye göre, çeşitli suçlardan dolayı Osmanlı Devleti'nden veya Eمارetten kaçan suçlular karşılıklı olarak iade edilecektir. Altıncı madde, gümrük işleri ve sınırın korunması ile alakalıdır. Yedinci madde, yolcuların iki taraf arasındaki seyahatleri ile alakalıdır. Sekizinci ve sonuncu madde ise Osmanlı Devleti'nin Bulgar vatandaşlarının askeri mesleklere tayini ile alakalıdır. Bkz. BOA, DH.MKT. nr.845/52, lef:1, (21 Muharrem 1322).

⁴⁷¹ BOA, DH.MKT., nr.845/52, lef.1, (21 Muharrem 1322), Christopher Psilos, **The Young Turk Revolution And The Macedonian Question 1908-1912** The University of Leeds, Department of Russian and Slavonic Studies, 2000, s.28-29 (çevrimiçi), https://etheses.whiterose.ac.uk/4058/1/uk_bl_ethos_567897.pdf, Erişim tarihi: 20.03.2023. Özbozdağlı makalesinde, itilafnameyi Osmanlı Devleti adına Sadrazam Mehmet Said Paşa'nın imzaladığını iddia etmiştir. Ancak dönemin sadrazamı Avlonyalı Mehmet Ferit Paşa'dır. İtilafnameyi imzalayan Said Paşa da Şura-yı Devlet Reisi Said Paşa'dır. Protokol kuralları gereği Bulgaristan Kapıkethüdası ile Sadrazam denk değildir. Bu sebeple sadrazamın bu itilafnameyi imzalaması protokol kurallarına aykırıdır. Bkz. Özbozdağlı, **a.g.m.**, s.156.

İtilafnamenin imzalanmasından sonra⁴⁷², uygulama durumunu kontrol etmek amacıyla, 11 Nisan'da Şura-yı Devlet Reisi Said Paşa, Tophane-i Amire Müşiri Zeki Paşa, Bâb-ı Ali Hukuk Müşaviri Hakkı Bey ve Şura-yı Devlet Azasından Şükrü Bey'in içinde bulunduğu bir komisyonun toplanması kararlaştırılmıştır. Bu komisyonun haftada bir defa Şura-yı Devlet reisinin odasında toplantı yaparak İtilafnamenin yerine getirilip-getirilmediği hakkında teftiş vazifesinde bulunmasına karar verilmiştir.⁴⁷³

Daha önceden Bulgaristan Eمارeti tarafından bir genel af ilan edilmesi rica edilmiş ve Emarete konu ile alakalı görüşmelerin devam etmekte olduğu ifade edilerek, sabredilmesi gerektiği bildirilmişti. Gerekli müzakereler Meclis-i Vükela'da tartışıldıktan sonra⁴⁷⁴ 13 Nisan 1904 tarihinde adı geçen genel af, padişah iradesi ile ilan edilerek yürürlüğe konmuştur.⁴⁷⁵

Firarilerin Osmanlı Devleti'ndeki nüfuslarını arttırmalarını engellemek amacıyla konması planlanan süreye de bu esnada karar verilmiş ve genel affın 40 gün süreyle yürürlükte kalması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu 40 gün içerisinde talep edenlerin bulundukları bölgelerdeki en yakın hükümet merkezlerine başvurmaları, aksi halde aftan faydalanamayacakları ve haklarında kanuni takibat başlatılacağı ilan edilmiştir.⁴⁷⁶

Osmanlı Hükümeti genel affın ilanının hemen ardından, firarilerin sorunsuz bir şekilde dönüşlerini sağlamak ve tekrar firar hadiselerinin yaşanmasına engel

⁴⁷² Valentin Kitanov'a göre bu itilafname, birçok çevre tarafından Güneydoğu Avrupa'da (Makedonya) barış ortamının sağlanmasına yönelik önemli bir adım olarak yorumlanmıştır. Ayrıca bu itilafname ile Bulgaristan Eمارeti, Müzsteg reformlarının gerçekleştirilmesi için garantör devlet olarak görülmüş ve bu durum hem Prens Ferdinand'ı hem de Emareti, komşuları Yunanistan ve Sırbistan'a göre daha saygın bir konuma ulaştırmıştır. Bkz. Valentin Kitanov, "Diplomatic and Journalistic Comments On The Agreement Between The Ottoman Empire and The Principality Of Bulgaria in 1904" **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, C.XV, S.30, Ankara, 2019, s.86, (çevrimiçi), <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/461679/>, Erişim tarihi: 31.10.2023.

⁴⁷³ BOA, İ.MTZ.(04), nr.25/1621, lef.1, (25 Muharrem 1322).

⁴⁷⁴ BOA, İ.DH., nr.1420/12, lef.3, (27 Muharrem 1322).

⁴⁷⁵ BOA, Y.MRZ.d., nr.12185, lef.3-4, (27 Muharrem 1322); BOA, İ.DH., nr.1420/12, lef.6, (27 Muharrem 1322).

⁴⁷⁶ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.115/62, lef.1, (13 Safer 1322).

olmak için bazı kararlar almıştır. Firarilerin zorlanmadan dönebilmeleri için alınan kararların içeriği şu şekildedir:⁴⁷⁷

- 1- *Osmanlı vilayetleri ahalisinden Bulgaristan Eمارeti'ne firar edenler hakkında padişah tarafından genel af ilan edilmiştir. Firarilerim geri dönebilmeleri için üç ay süre verilmiştir. Ayrıca durum Bulgaristan Komiserliği'ne ve Eمارet Kapı Kethüdalığı'na da bildirilmiştir.*
- 2- *Sınırdan geçiş yapacaklar arasında Edirne vilayetine gidecekler için Malkoçlar ve Ahyolu ile Bergos⁴⁷⁸ karşısında bir nokta, Selanik vilayetine gidecekler için Barakovo, Kosova vilayetine gidecekler için Devebağirtan noktaları sınır kapısı olarak kararlaştırılmıştır. Geri dönecek firarilerin kontrollerinin yapılabilmesi için adı geçen sınır kapılarında memurlar görevlendirilmiştir. Firariler bu memurlar tarafından kontrol edildikten sonra kapılardan geçişlerine izin verilecektir.*
- 3- *Geri gelecek olan şahıslar, firar ederek gittikleri için bunların mürur tezkirelerine bakmaya gerek yoktur. Ancak üzerlerinde silah, yanıcı madde, Osmanlı aleyhine herhangi bir belge ve benzeri yasak herhangi bir eşya bulunmamasına Osmanlı memurları tarafından titizlikle dikkat edilecektir. Geri dönen firariler üzerinde bulunan her türlü zararlı eşyaya memurlar tarafından el konulacaktır.*
- 4- *Geçişlerine izin verilen firariler, devlete sadakatten ayrılmayacaklarına, sadece işleri ve güçleriyle meşgul olacaklarına, yerel asayiş bozacak hiçbir eyleme katılmayacaklarına ve yerel halkı da tahrik ederek karışıklık çıkarmayacaklarına dair kutsal kitaplarına el bastırılarak yemin ettirileceklerdir.*

⁴⁷⁷ BOA, DH.MKT., nr.490/52, lef.150, (Tarih Belirtilmemiş).

⁴⁷⁸ Özer Özbozdağı, eserinde bu iki ismi “Bregos” ve “İhbolu” şeklinde okumuştur. Yazarın Bregos dediği bölgenin doğru adı Bergos’tur ve Burgaz’ın eski adıdır. İhbolu diye bir yer ismine ise rastlanamamış olup, bölgenin belgede geçen adı Ahyolu’dur. Bkz. Özbozdağı, **a.g.m.**, s.152.

- 5- Yoklamalardan sonra kapılardan geçmelerine izin verilen firarilerin geçmiş suçlarından dolayı haklarında kanuni takibat yapılmayacaktır. Ancak firariler arasında kişiler hukuku ile alakalı devam eden davalar varsa bu davalar görülmeye devam edecektir.
- 6- Firarilerin geçişleri için kararlaştırılan noktalardan başka hiçbir yerden geçmelerine izin verilmeyecektir. Ancak bir vesile ile resmi noktalar dışındaki bir yerden gelen firariler olursa üzerlerinde bulunan yasaklı eşyaya el konulacak, sonra da resmi kontrolleri yapılacak ve yemin ettirildikten sonra geçişlerine izin verilecektir. Bu madde sadece firarileri kapsayacak olup; ticaret, zanaat ve başka nedenlerle sınır kapılarından geçmek isteyenlerin ellerinde bulunan evraklar kontrol edilecektir.
- 7- Bu maddeler sadece Emet topraklarına firar edip, sonradan pişman olmak suretiyle geri dönecek olan firariler için geçerli olacaktır. Bu şahıslar dışında Osmanlı topraklarındaki Bulgar nüfusunu arttırmak amacıyla sınırdan geçmek isteyen ama aslen Bulgar vatandaşı olan kimsenin geçişine izin verilmeyecektir.
- 8- Emet topraklarında bulunduğu halde ilan edilen üç aylık süre içerisinde geri dönmeyen firariler “Firari-i Mütemerrid” ilan edilerek malları ve mülkleri haczolunacaktır. Ancak ailesi Osmanlı ülkesinde bulunanlara geçimlerini sağlayacak kadar bu mal ve mülklerden istifade edebilecektir.

Yeniden firar hadiselerinin engellenmesi için de şu kararlar alınmıştır:⁴⁷⁹

- 1- Firariler ve firarlar hakkında alınan kararlar, Bulgarların anlayabileceği bir dille vilayet gazetelerinde yayımlanacak, bunun yanında hükümet yetkilileri tarafından Bulgarca ve başka dillerde, kimseye firar etmemesini nasihat eden ilannameler bastırılacaktır. Bu ilannameler Bulgarların yaşadığı bütün köylere gönderilerek köy kocabaşları vasıtasıyla köy ahalisine aktarılacaktır. Yeniden firarların yaşanması durumunda firarilere ne olacağı bütün herkese bildirilecektir.

- 2- Gerekli açıklamalardan sonra firar hadiselerinin engellenmesi için yerel idareler bulundukları durumlara göre her türlü tedbiri alacak ve bu tedbirler her zamankinden daha sıkı bir şekilde uygulanacaktır. Ayrıca bir köyde firar hadisesi yaşanırsa, köy kocabaşları ile ihtiyar heyetleri firarilerin kimlik ve firar ettikleri tarihlerler birlikte durumu en kısa sürede hükümete bildirmekle yükümlü olacak ve firari hadiseleri gerçekleşen tarih sırasına göre tutulacak defterlere kaydedilecektir. Bu amaçla her kaza merkezinde bir defter bulundurulacaktır.
- 3- Bir nahiye veya kazadan başka bir nahiye veya kazaya geçmiş olan firariler olursa yerel hükümet firarinin gittiği bölgenin idarecisiyle irtibata geçecek ve yer değiştiren firariler tekrar eski yerlerine iade edileceklerdir.
- 4- Firarilerden geri dönmelerine izin verilmemiş olup da sınıra yaklaşan olursa geçişlerine izin verilmemesi için sınır hattı üzerinde veya civarında görev yapan mülkiye, askeriye ve zabtiye memurlarına olağanüstü yetkilendirilecek ve sınır güvenliğini sağlamak amacıyla sınır hattının gerekli noktalarında devriye gezmeleri için yeterli miktarda asker takviyesi yapılacaktır.
- 5- Yapılan ikaz ve uyarılara rağmen firara kalkışanlar derhal tutuklanacaktır. Bu şahıslar yaptıkları hareket hükümetin kanunlarını hiçe saymak anlamına geldiği için adliye sevk edileceklerdir. Kadın-erkek, büyük-küçük firar eden kim olursa olsun, ilk kez firar edenler ceza kanununun 204'üncü maddesinin son fıkrasında yer alan para cezasına çarptırılacaktır.
- 6- İlk sefer firar edip ceza aldıktan sonra, tekrar firar etmeye kalkışan şahıslar "Mukarrer" ilan edilecektir. Mukarrerler hakkında kanuni hükümlere dayanılarak daha şiddetli cezalar verilecektir. Firar hadiselerini haber vermeyen köy kocabaşları ve ihtiyar heyetleri de aynı şiddetli cezalara çarptırılacaktır.
- 7- Birinci maddede beyan edilen sürenin sona ermesinden sonra firara kalkışan ve geri dönüşlerine izin verilmediği halde bir şekilde sınırı geçip yakalanan

⁴⁷⁹ BOA, DH.MKT., nr.490/52, lef.150, (Tarih Belirtilmemiş).

firariler genel afitan yararlanamayacaktır. Ayrıca bu şahısların malları ve mülkleri yukarıda da belirtildiğı üzere haczedilecektir.

Firarilerin geri dönüşleri sırasında kapılardan nasıl geçeceğine ve kontrol heyetlerinin görevlerinin ne olacağına dair hazırlanan talimatname de tamamlanmasının ardından 21 Nisan 1904'te resmi kapı noktalarına gönderilmiştir. 15 madde ve 5 öncelikli düzenlemeden oluşan talimatnamenin içeriğı şu şekilde düzenlenmiştir:⁴⁸⁰

- 1- Bulgarların memleketlerine geri dönüşlerini kontrol etmek için, Rumeli Müfettişliğı'nin sorumluluğunda, bilirkişilerden, ihtiyar heyetlerinden, askeri ve mülki memurlardan oluşan komisyonlar kurulacaktır.*
- 2- Bu komisyonlar, Selanik, Kosova, Manastır vilayetleri ahalisinden olacak ve bu komisyonların yararlanabilmesi için, isyanlar sırasında ve son iki sene içerisinde (1902-1903) firar etmiş olanların kaza ve köyleri ile ailelerinin kimlik bilgilerini içeren birer defter hazırlanacaktır.*
- 3- Osmanlı topraklarında hane ve arazileri olup, memleketlerine geri dönecek olan Bulgarların komisyonlar tarafından kabul edilecekleri sınır noktaları; Selanik vilayeti içerisinde olanlar için Barakovo, Kosova ve Manastır vilayetlerinden olanlar için de Devebağırtan sınır kapıları olarak kullanılacak. Her Bulgar geçmesi gerektiğı sınır kapısından kabul edilecektir.*
- 4- Geri dönecek Bulgarlar sınırı geçerken eşya ve hayvanları üzerinden hiçbir surette vergi alınmayacak ancak kapıdan geçenler bir gümrük muayenesine tabi tutulacaklardır.*
- 5- Patlayıcı silah ve yanıcı maddelerin kapılardan geçirilmesi kesinlikle yasak olduğundan, bu gibi eşyaya, görüldüğü anda el konacaktır.*
- 6- Osmanlı ahalisinden olup, isyanlar sırasında firar etmiş olan Bulgarların kimlik kontrolleri yukarıda bahsedilen defterler vasıtasıyla yapılacaktır. Defterlerde isimleri yazılı olmayanlar için arkadaşlarının kefaleti sorulacak*

⁴⁸⁰ BOA, HR.SFR.04., nr.253/69, lef.6, (Tarih Belirtilmemiş).

ve bunlardan şahsi kefalet talep edilecektir. Yukarıda beyan edilen şahadet üzerine kimliği şüpheli görünenler gerekli kontrollerin yapılabilmesi için bağlı bulundukları kaza merkezlerine gönderileceklerdir.

- 7- Her bir geçiş noktasından günlük geçecek Bulgarların adedi (Sayı belirtilmemiş) geçmeyecektir. Ayrıca (bir karışıklık olmaması için) Bulgaristan Emareti'nden ayrılmadan önce Bulgarlar olabildiğince toplu bir halde bulunacaklardır.*
- 8- Her bir ailenin reisi, kimliği düzenlenmiş olan ve özel olarak hazırlanmış bir tezkire alacak ve bu tezkire, yoluna devam ettiği sürece kendisi için teminat görevi göreceklerdir. Tezkireler kimse tarafından hiçbir surette ellerinden alınamayacak ve ayrıca bu tezkireler, şahıslar ikamet ettikleri yerlere ulaştıkları gün, hükümet tarafından kayıt altına alınacaklardır.*
- 9- Geri dönecek olanlar mümkün mertebe düzenlenen yol planını takip edeceklerdir ve jandarma ile ... kendilerine eşlik edeceklerdir.*
- 10- Sınırdan hareket edecekleri sırada muhtaç olan Bulgarlar, seyahatleri devam ettiği müddetçe yeterli miktarda peksimet alacaklardır.*
- 11- Sınırdan geçtikten sonra Bulgarların hareket ve davranışlarını gözetim altında tutmak amacıyla, Rumeli Müfettişliği tarafından belli noktalarda gezdirilmek üzere atlı memurlar görevlendirilecektir.*
- 12- Geri dönecek Bulgarları kontrol edecek olan memurların vazifelerini sorunsuz yerine getirebilmeleri için sınır memurlarıyla, başka görevlerde bulunan memurlar her türlü kolaylığı gösterecektir.*
- 13- Geri dönecek Bulgarlar, (tarih belirtilmemiş) tarihinden itibaren sınırdaki noktalardan geçmeye başlayacak ve Rumi 1-14 Haziran 1320 (14-27 Haziran 1904) tarihlerine kadar köylerine yerleştirilmiş olacaklardır.*
- 14- Fakir ve muhtaç Bulgarlara yardımcı olmak amacıyla Osmanlı hükümeti tarafından kendilerine bir miktar para yardımı yapılacaktır.*

15- Bu konuda gerekli tedbirlerin alınması için yukarıda beyan olunan kurallar; en kısa zamanda Bulgaristan Eمارeti'ne tebliğ edilecektir.

Öncelikli Düzenlemeler (Tedâbir-i İbtidâîyye);

1- Bu talimat bastırılarak gerekli vilayet ve bölgelere tebliğ edilecektir.

2- Firar eden Bulgarların, hangi sancak, kaza, nahiye ve köy ahalisinden olduklarını içeren birer tane defterin hazırlanması ve Rumeli Müfettişliği'ne gönderilmesi hususunda vilayetlere gerekli emirler gönderilecektir.

3- Vilayetler içerisinde ne şekilde seyahat edilmesi gerektiğinin Rumeli Müfettişliği'ne bildirilmesi için gerekli emirler hazırlanacaktır.

4- Rumeli Müfettişliği tarafından geri dönecek Bulgarların kimlik ve unvanlarını içeren biletlerin yeterli miktarda bastırılması emredilecektir. Adı geçen biletlerde, Bulgarların isim, aile bilgileri, refakatinde bulunanların isimleri, hangi vilayete, sancağa, kazaya, nahiyyeye ve köye bağlı olduğu, hangi sınır noktasından, hangi tarihte kabul edildiği, ikametgahına hangi yolu takip ederek gideceği, hangi jandarma refakatinde olacağı ve komisyon azasından birinin imzası yazılı olacaktır. Firarının köyüne geldiği tarih bile ilgili memurlar tarafından beyan edilecektir.

5- Geri dönecek Bulgarlara ait olup, başkaları tarafından işgal edilmiş haneler varsa, en kısa sürede tahliye edilmeleri için gerekli tedbirler alınacaktır.

Talimatname, hazırlanmasının hemen ardından Sadaret tarafından Bulgaristan Komiserliği'ne, talimatnamenin Fransızca sureti de komiserlik tarafından Bulgaristan Eمارeti'ne iletilmiştir.⁴⁸¹

Talimatname Bulgaristan Eمارeti Dahiliye Nezareti tarafından kurulan bir komisyon tarafından incelenmiştir. Başbakan Racho Petrov, komisyonda alınan kararları 4 Mayıs 1904'te Bulgaristan Komiserliğine ileterek Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri için açılan sınır kapılarının yeterli olduğunu bildirmiştir. Ancak

⁴⁸¹ BOA, HR.SFR.04., nr.253/69, lef.2, (5 Safer 1322).

Edirne vilayeti için bir tane sınır kapısının yeterli olamayacağını ifade eden Petrov, Tatarköy, Dereköy, Konakköy ve mümkünse Cibice'nin acilen sınır kapısı noktası olarak açılmasını rica etmiştir. Ayrıca Emaret tarafından firarilerin geri dönebilmesi için her türlü tedbirin göz önüne alındığını da sözlerine eklemiştir.⁴⁸²

Başbakanın ricası Osmanlı Devleti tarafından uygun görülmüş ve 5 Mayıs'ta Edirne vilayetine gereğinin yapılması emredilmiştir.⁴⁸³ Ayrıca aynı tarihte Emaret Kapıkethüdası Nachovich, Şura-yı Devlet'e gelerek Said Paşa ile görüşmüştür. Nachovich, genel affın ilan edilmesi ve firarilerin geri dönebilmeleri için Osmanlı Devleti'nin çabalarına teşekkür ettikten sonra, Emaretin bu konuda en hızlı şekilde faaliyette bulunması için her türlü çabayı göstereceğini bildirmiştir. Daha önce söz konusu olan ve Emaret memurları tarafından düzenlenen geri gelecek firarilerin isimlerinin ve nereli olduklarının yazılı olduğu defterlerin de hemen gönderileceğini sözlerine ilave etmiştir. Said Paşa da kendisine Emaretin üzerine düşen görevleri yapması halinde huzur ve asayişin sağlanacağı, ayrıca defterlerin hazırlanmasının da memnuniyet verici olduğu cevabını vermiştir. Görüşmeden sonra Rumeli Müfettişliği'ne gerekli emirler gönderilerek Edirne taraflarına geri dönecek firariler için; Gaibler, Runköy, Tatarköy ve Cibice'nin, Vilayat-ı Selase'ye (Manastır, Kosova, Selanik vilayetleri) geri dönecek firariler için de Çepeleri, Demirkapı ve Barakovo noktalarının uygun olacağı kararlaştırılmıştır. Firarilerin bu noktalara yakın bölgelerde toplanmaları, sınır kapısı olarak ismi geçen bölgelerin seçilmesinde etkili olmuştur.⁴⁸⁴

İlerleyen zamanlarda Emaret memurları tarafından hazırlanan defterlerin sınır kapılarında yapılacak kontroller için yeterli olmayacağı anlaşıldığından,

⁴⁸² BOA, A.}MTZ.(04)., nr.115/96, lef.3, (18 Safer 1322).

⁴⁸³ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.115/96, lef.5, (19 Safer 1322).

⁴⁸⁴ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.116/10, lef.3, (19 Safer 1322); Tarihi yazılı olmayan iki tane belgeye göre firarilerin geçeceği sınır kapısı noktaları şöyle sıralanmıştır; Selanik: Barakovo, Oranovo, Kosova: Devebağirtan, Edirne: Tatarköy, Dereköy, Konakköy, Cibice, Bkz: BOA, A.}MTZ.(04)., nr.116/21, lef.4, (tarih yok); İkinci Belgeye göre de: Edirne: Gaibler, Runköy, (son iki isim silinmiştir.) Selanik: Çepeleri, Demirkapı, Barakovo. Bkz: BOA, A.}MTZ.(04)., nr.116/21, lef.5, (tarih yok). Bu belgede de herhangi bir açıklama bulunmamakla birlikte firariler için açılan yeni sınır kapılarından bahsediliyor olabilir.

herhangi bir hataya meydan vermemek amacıyla (talimatnamenin sekizinci maddesinde de yazılı olduğu üzere) firarilerin yaşadıkları bölgelerdeki resmi kayıtlara da bakılarak işlem yapılmasına karar verilmiş ve yerel idareler bu konuda bilgilendirilmiştir.⁴⁸⁵

Komitacıların kendilerini Osmanlı ahalisinden göstererek Emaret tarafından verilecek olan defterlere kaydettirebilme olasılığı da Osmanlı Devleti'nin böyle bir karar almasında etkili olmuştur. Osmanlı hükümeti, ilgili defterlerin kaza ve nahiyelerden hazırlanan defterlerle karşılaştırılmasını ve sonrasında işlem yapılmasını Vilayat-ı Selase memurlarından istemiştir.⁴⁸⁶

Genel affın ilanından sonra sınır kapılarından günde 100 kişiden fazla firarinin geçmemesi için Seraskerlik'ten Rumeli Müfettişliği'ne emir gönderilmiştir. Rumeli Müfettişliği de firarilerin gelebilmeleri için gerekli olan sürenin 8 Mayıs 1904'ten, 8 Temmuz 1904'e kadar olmasını teklif etmiştir.⁴⁸⁷

Müfettişliğin teklifi kabul edilmiştir. Osmanlı İdaresi, genel af ile ilan edilen 40 günlük sürenin Osmanlı dahilindeki eşkıya için ilan edilmesine ve talimatnamede yazan iki aylık sürenin de sadece firari Bulgarları kapsamına karar vererek süre düzenlemesini bu şekilde yürürlüğe koymuştur.⁴⁸⁸

12 Mayıs 1904 tarihinde Bulgaristan Emareti'nin Dahiliye Nezareti, Emaret toprakları içerisinde bulunan bütün firarilerin eski yurtlarına dönmelerini emretmiştir. Ayrıca firarilerin oluşturduğu kabilelerin Emaret tarafından görevlendirilen resmi memurların gözetimi altında bulunacağı ve muhtaç firarilerin masraflarının da Emaret yönetimi tarafından karşılanacağı ilan edilmiştir. Firarilerin 15 Mayıs'tan itibaren yola çıkmış olmaları gerektiği de yine Emaret tarafından bildirilmiştir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁵ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.116/10, lef.1, (21 Safer 1322).

⁴⁸⁶ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.116/21, lef.6, (22 Safer 1322).

⁴⁸⁷ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.116/25, lef.3, (22 Safer 1322).

⁴⁸⁸ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.116/25, lef.1, (23 Safer 1322).

⁴⁸⁹ "Macedonian Refugees. Ordered To Leave Bulgaria", **Daily News(London)**, (12 Mayıs 1904, Perşembe) s.7, (çevrimiçi), www.Britishnewspaperarchive.co.uk, Erişim tarihi: 23.02.2023.

Osmanlı Devleti tarafından kararlaştırılmış olan 100 kişi sınırı, Bulgaristan Emeti'nin tepkisine neden olmuştur. 14 Mayıs 1904'te Kapıkethüdası Nachovich, biri 145 ve diğeri de 331 kişiden oluşan iki firari kafilesinin Razlık'a gitmek için yola çıktığını, ancak kafilelerin, 9 ve 10 Mayıs tarihlerinde Paşova (Pushevo) ve Oranovo noktalarından giriş yaparken, 100 kişi sınırı yüzünden zor durumda kaldığını bildirmiştir. Nachovich, firarilerin sınır kapılarında birikmemesi ve daha hızlı geçiş yapabilmeleri için en kısa sürede bir çözüm bulunmasını rica etmiştir. Ayrıca Nachovich, sınır kapılarında görevli Emet memurlarına, Osmanlı memurları tarafından kötü davranıldığını da sözlerine ekleyerek bu durumun engellenmesini istemiştir. Bunun üzerine durum Rumeli Müfettişliği'nden sorulmuştur. Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa, sınır kapılarından geçecek olan firarilerin sayısının, yoğunluğa bağlı olduğunu ifade ettikten sonra Emet memurlarına kimsenin kötü davranmadığını sözlerine eklemiştir.⁴⁹⁰

Bunun üzerine Nachovich'e, bazı durumlarda sınır kapılarından geçeceklerin sayısına sınırlama konabileceği, ancak talimatname hükümlerine aykırı olmamak şartıyla günde 100'den fazla kişinin kabulü mümkün ise gereğinin yapılmasının Selanik ve Edirne vilayetlerine bildirildiği cevabı verilmiştir. Emet memurlarına kesinlikle kötü davranılmaması için de Rumeli Müfettişliği'ne emir gönderilmiştir.⁴⁹¹

Konu ile alakalı inceleme başlatan Rumeli Müfettişliği, Emet memurlarının Emette bulunan bütün firarileri birkaç gün içerisinde Osmanlı tarafına geçirmek için çabaladıklarını, ancak 100 kişi sınırının buna engel olduğunu tespit etmiştir. Sadaret, Bulgaristan Komiserliği ile irtibata geçerek, Başbakan Petrov'a talimatnamenin yedinci maddesi gereği kontrol etmeden firarilerin kabul edilemeyeceğini, ancak eğer sınır kapıları müsait olursa 100 kişiden fazla firarinin gerekli kontrolleri yapıldıktan sonra kabul edilmeleri için ilgili vilayetlere emir gönderildiğini bildirmesi istenmiştir.⁴⁹²

⁴⁹⁰ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.116/80, lef.3, (28 Safer 1322).

⁴⁹¹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.116/80, lef.1, (30 Safer 1322).

⁴⁹² BOA, HR.SFR.04., nr.254/1, lef.2, (29 Safer 1322).

20 Mayıs 1904'te, Haçika müfrezesinden çıkarılan bir asker devriyesi, Bulgarlara ait Kapaklıpınar kulesi civarında, bir Bulgar komiseri ve iki jandarma neferiyle karşılaşmıştır. Bulgar memurlar firarilerin Osmanlı tarafına teslim edilebilmeleri için görevlendirildiklerini ve Kapaklıpınar kulesinde bu iş için birçok Bulgar memurunun toplandığını bildirmişlerdir. Ayrıca Kalova ile Kapaklı kuleleri arasında bir kapının açılıp-açılmadığını sormuşlardır. Devriye onbaşı da bir bilgisinin olmadığı cevabını vererek durumu İkinci Ordu Kumandanlığı'na bildirmiştir.⁴⁹³ Kumandanlık verdiği cevapta, Haçika, Kapaklı ve Kalova arasında Zabernovo sınır kapısının mevcut olduğunu, gelmek isteyen firarilerin de o tarafa müracaat etmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Bölgede görevli memurlardan da resmi olarak kararlaştırılan kapılar dışında başka hiçbir noktaya sınır kapısı açılmaması, açılması durumunda da gerekli teşebbüslerle buna engel olunması istenmiştir.⁴⁹⁴

22 Mayıs'ta, Bulgaristan Prensliği Dahiliye Genel Müfettişliği Müdürü Brakalov ile Burgaz Mutasarrıfı Todor Monkorov, Burgaz Kaymakamı Yorgiyev, Mülazım Kariyev, Gaibler gümrük müdürü, dört Bulgar jandarması, dört Bulgar neferi ve birkaç Bulgar başıbozuğundan oluşan bir heyet Malkoçlar sınır kapısına gelmiştir. Heyetin yetkili biri ile görüşmek istemesi üzerine, yanında nahiye müdürü vekili, jandarma mülazımı ve Malkoçlar sınır kapısı komisyonunda görevli Dimitri Efendi bulunduğu halde, bölge Nizamiye Taburu Binbaşı heyeti karşılamıştır. Brakalov, Osmanlı topraklarına geri dönecek olan firarilerin iade edilmeleri için görevlendirildiğini ifade ettikten sonra, bu amaçla Sofya'dan hareket ettiğini, önce Konak'a uğrayarak Malkoçlar'a geldiğini ve buradan da Tatarköy'e gideceğini beyan etmiştir. Ardından Konak noktasının firarilerin dönüşleri için kullanılıp-kullanılmadığını soran Brakalov'a hayır cevabı verilmiştir. Bunun üzerine Brakalov, Konak karşısında birçok firarinin toplandığını, Bulgaristan Komiserliği'nin de Konak mıntıkasında bir sınır kapısının açılmış olduğunu belirttiğini beyan etmiştir. Daha sonra bölgede bir sınır kapısı açılmadığı için firari Bulgarların o taraflarda biriktiğini ve durumun ilgili yerlere bildirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine

⁴⁹³ BOA, Y.PRK.ASK., nr.216/75, lef.1, (5 Rebi'ül-Evvel 1322).

⁴⁹⁴ BOA, Y.PRK.ASK., nr.216/75, lef.3, (5 Rebi'ül-Evvel 1322).

binbaşı, durumun mülkiyeye ait bir mesele olduğunu söyleyerek *Sınır Vekaleti Müdüriyeti* tarafından Kırklareli mutasarrıflığına durumun bildirileceği cevabını vermiştir. Görüşme devam ederken Brakalov, Emaret tarafından firari mültecilerin sınır kapılarına kadar her türlü ihtiyaçlarının karşılandığını ve ellerinden geldiği kadar firarilere yardım etmeye çalıştıklarını ifade ederek, Osmanlı Devleti'nin bu konuda ne yaptığını sormuştur. Soruya Malkoçlar sınır kapısı memurlarından Dimitri Efendi cevap vererek firarilerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanarak evlerine gönderildiklerini bildirmiştir. Binbaşı da şüphesiz Osmanlı tebaası olan herkesin padişah tarafından her türlü olanaktan istifade edebildiklerini ilave etmiştir. Görüşme bittikten sonra Bulgar heyeti veda ederek Gaibler'e doğru yola çıkmıştır.⁴⁹⁵

Osmanlı Devleti'nin firarilerin dönüşlerini sorunsuz bir şekilde gerçekleştirmek için çabaladığı ve başarılı olduğu görülmektedir. 27 Mayıs tarihli bir belgeye göre; danışma heyetinde görevli Maşo Efendi, Devebağirtan Sınır Kapısı'nda gördükleri ile alakalı bir rapor kaleme almıştır. Raporda Maşo Efendi, Hem bizzat kendi konuştuğu firarilerin ifadelerine hem de yerli Bulgarlardan aldığı bilgilere dayanarak Osmanlı memurlarının geri dönen firarilere büyük ölçüde kolaylık gösterdiğini bildirmiştir. Ayrıca muhtaç firarilere yeterli miktarda peksimet ve yürümeye gücü yetmeyen bazı kadınlara binek hayvanı tedarik edilmektedir. Jandarmanın muhafazası altında güvenli bir şekilde köylerine gönderildiklerini de ifade eden Maşo Efendi, Osmanlı Devleti aleyhine şikâyetle bulunulacak hiçbir durumun meydana gelmediğini de raporunda belirtmiştir.⁴⁹⁶

28 Mayıs'ta Başbakan Racho Petrov ile Komiser Ali Ferruh Bey arasında firarilerle alakalı bir görüşme gerçekleşmiştir. Ali Ferruh Bey, Rumeli Müfettişliği'nin talimatnamesini başbakana göstermiş, Başbakan da Osmanlı Devleti'ne çabaları için teşekkür ettikten sonra, Maşo Efendi'nin raporunu bir nevi doğrulayacak şekilde Osmanlı memurlarının firarilerin dönüşlerinde kurallara aykırı herhangi bir harekette bulunduklarını işitmediğini söylemiştir. Sadece talimatta yalnız iki sene içerisinde memleketlerinden firar etmiş olan kişilerin geri dönmesiyle

⁴⁹⁵ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.117/83, lef.5, (8 Rebi'ül-Evvel 1322).

⁴⁹⁶ BOA, HR.SFR.04., nr.253/73, lef.7, (11 Rebi'ül-Evvel 1322).

daha önce firar etmiş şahısların kabul edilmemesinin, ilan edilen genel affa çok da uygun olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Petrov, Emaret topraklarında bulunan bu şahısların kabul edilmemesi durumunda, ilerleyen zamanlarda çeteler kurarak Osmanlı aleyhinde faaliyette bulunabileceklerini, ancak kabul edilirlse birkaç senedir sefil bir halde bulundukları için geri döndüklerinde rahat ve huzura kavuşacakları için herhangi bir eşkıyalık hareketine karışmayacaklarını düşündüğünü bildirmiştir.⁴⁹⁷

Genel af için kararlaştırılmış olan 40 günlük süre 31 Mayıs 1904'te sona ermiştir. Ancak Kapıkethüdası Nachovich, birçok firarinin dağlardan geldiğini ve süreden geç haberdar oldukları için süreyi geçireceklerini vurguladıktan sonra, sürenin biraz daha uzatılmasını rica etmiştir.⁴⁹⁸

Nachovich'in talebini değerlendirmek amacıyla özel bir komisyon kurularak sürenin uzatılmasına dair bir mazbata düzenlenmiş ve 3 Haziran 1904'te hazırlanan Sadaret tezkiresi Sultan II. Abdülhamid'e sunulmuştur. Ancak sürenin uzatılması Osmanlı Devleti'ndeki Bulgar nüfusunu Osmanlı aleyhinde arttırabileceği için süre uzatılmadan önce kimlerin hangi şartlar altında bu süreden yararlanabileceğine karar verilmesi istenmiştir.⁴⁹⁹

12 Haziran'da zamanı geçen sürenin dağlarda veya Osmanlı dahilinde bulunan ve aman dilemek isteyen eşkıya için ilan edildiği vurgulanarak firariler için ilan edilen süreden farklı olduğu ifade edilmiştir. Sürenin uzatılması durumunda Bulgaristan ve Şarki-Rumeli'den Emaret vatandaşı olan Bulgarların gelme ihtimali olacağı için bahsi geçen Bulgarların tespit edildikleri vakit iade edilmelerine ve sadece Osmanlı vatandaşı olan Bulgarların aftan yararlanmalarına karar verilmiştir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.117/88, lef.3, (13 Rebi'ül-Evvel 1322).

⁴⁹⁸ BOA, Y.A.RES., nr.126/28, lef.3, (15 Rebi'ül-Evvel 1322).

⁴⁹⁹ BOA, İ.HUS., nr.117/107, lef.1, (21 Rebi'ül-Evvel 1322).

⁵⁰⁰ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.117/113, lef.1, (28 Rebi'ül-Evvel 1322).

Durumları müsait olan bazı firari Bulgarlar, demiryolu ile geri gelmeyi talep etmişlerdir. Bunun üzerine sınırlarda polis, zabıta, pasaport memurları ve askerlerin bulundurulması, ayrıca tren ile gelecek olanların Bulgaristan Komiserliği'nden isim ve kimliklerinin yazılı olduğu belgeler alarak geri dönmeleri istenmiştir. Ayrıca Bulgaristan Emareti'nden geri gelecek firarilerin yazılı olduğu belgelerin gönderilmesi talep edilmiştir. Gönderilen belgelerde isimleri ve kimlikleri yazılı olan firarilere resmi görevliler tarafından bir şahadetname verilmesi ve bu şahadetnameleri alan kişilerin geçişlerine müsaade edilmesi kararlaştırılmış, Bulgaristan Emareti'ne de şahadetnamelerin bir numunesi gönderilmiştir.⁵⁰¹

Şahadetname uygulaması 7 Temmuz 1904 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır. Bu tarihten sonra ilgili şahadetnamelere yanlış bilgi eklenebilme ihtimaline karşı, uygulamadan vazgeçilmiş ve geri dönecek firarilerin firar ettikleri tarihlere ve herhangi bir vukuata karışmış olup-olmamalarına bakıldıktan sonra Osmanlı memurlarına bilgi verilmesine karar verilmiştir.⁵⁰²

3.1.3. Vaktinde Dönemeyen Firariler İçin Yapılan Müzakereler

Daha önce firarilerin geçişleri için kararlaştırılan ve 8 Temmuz'da sona erecek olan süre, 5 Temmuz'da padişah iradesi ile bir ay daha uzatılmıştır.⁵⁰³ Böylece 8 Ağustos 1904 tarihinde tamamen sona eren süre toplamda üç ay yürürlükte kalmıştır. Ancak bazı firari Bulgarlar ilgili süre içerisinde geri dönememişlerdir. Süreyi geçiren firariler, aç ve sefil bir halde kaldıklarını ifade ederek Emaret yönetimine şikâyetle bulunmuşlardır.⁵⁰⁴ Bulgaristan Emareti'nin sürenin tekrardan uzatılmasını rica etmesi üzerine 31 Ağustos'ta bir meclis mazbatası hazırlanarak Sultan II. Abdülhamid'e sunulmuştur. Padişah, süreyi geçiren Bulgarlara izin verilmesi durumunda birçok şahsın Rumeli vatandaşı olduğu bahanesiyle Osmanlı topraklarına giriş yapmaya çalışacağı ve bu durumun da Bulgar nüfusunu Osmanlı

⁵⁰¹ BOA, HR.SFR.04., nr.783/125, lef.3, (30 Rebi'ül-Evvel 1322).

⁵⁰² BOA, HR.SFR.04., nr.791/117, lef.3, (23 Rebi'ül-Ahir 1322).

⁵⁰³ BOA, HR.SFR.04., nr.791/119, lef.1, (23 Rebi'ül-Ahir 1322).

⁵⁰⁴ BOA, Y.A.HUS., nr.477/82, lef.1, (13 Cemaziyyel-Ahir 1322).

aleyhinde arttıracağını göz önünde bulundurarak, geri dönecek firarilerin sıkı bir kontrolden geçirilmesi gerektiğini vurguladıktan sonra konuyu Sadarete havale etmiştir. Ayrıca padişah, kararların bu şartlar dikkate alınarak belirlenmesini emretmiştir.⁵⁰⁵

Bunun üzerine, geri dönmek isteyen firarilerin önce Bulgaristan Komiserliği'ne veya bulundukları bölgenin tüccar vekaletlerine müracaat etmeleri, şahısların isim ve kimlik kontrolleri yapıldıktan sonra, alınan bilgilerin Dahiliye Nezareti'ne bildirilmesi, nezaretin de bu bilgileri ilgili vilayetlere ileterek gerçekten Osmanlı vatandaşı ve iki isyan sonrasında firar edenlerden olup-olmadıkları kontrol edildikten sonra kabul edilmelerine karar verilmiştir.⁵⁰⁶

Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği sürenin geçmesine ve hukuki olarak geri dönecek firarileri kabul etmeme hakkı bulunmasına rağmen Bulgaristan Emareti kendi topraklarında kalan ve ilan edilen süre içerisinde geri dönmeyen firarileri kabul ettirmek için birçok başka girişimde bulunmuştur. 23 Eylül 1904 tarihinde Başbakan Racho Petrov, son kafiye mensup firarilerin geri dönemediklerini, Burgaz ve Eski Zağra'dan alınan malumata bakılırsa Osmanlı mahalli idarelerinin, sınıra gelen firarilerin tavır ve hareketlerine bakarak memleketlerine geri dönmelerine uygun olmadıklarını bahane ederek geçişlerini engellediklerini ve firarileri tekrar Emarete geri gönderdiklerini ifade etmiştir. Firarilerin sınıra büyük zorluklarla geldiklerini vurgulayan Racho Petrov, geri iade edilmelerinin kendileri için büyük bir sorun teşkil ettiğini sözlerine ekledikten sonra bahsi geçen firarilerin sınırdan serbestçe geçebilmeleri için mahalli idarelere gerekli emirlerin gönderilmesini Sadareten rica etmiştir.⁵⁰⁷

Sadaret, Edirne vilayetine bir telgrafname göndererek başbakanın iddialarının doğru olup-olmadığını, eğer doğruysa firarilerin ne zaman geldiklerini ve neden

⁵⁰⁵ BOA, İ.HUS., nr.121/55, lef.1, (14 Recep 1322).

⁵⁰⁶ BOA, Y.A.HUS., nr.478/94, lef.1, (15 Recep 1322).

⁵⁰⁷ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.121/87, lef.5, (13 Recep 1322).

kabul edilmediklerini sormuştur.⁵⁰⁸ Edirne vilayetinin verdiği cevaba göre, ilan edilen sürenin bitimine kadar müracaat eden firariler sorunsuz bir şekilde sınır kapılarından geçiş yapmış, ancak sürenin bitiminden sonra Malkoçlar sınır kapısı kapanmıştır. Bu nedenle sadece bir tane firari Malkoçlar'a müracaat etmiş ise de sınır kapısının kapalı olması ve kontrol işlemlerini yapan komisyonun dağılması sebebiyle kendisine izin verilmediğini bildirmiştir. Ayrıca bu şahıs dışında hiçbir sınır kapısına belirtildiği gibi bir kafilenin gelmediği de Edirne Vilayeti tarafından ifade edilmiştir.⁵⁰⁹

Ancak Petrov'un firarilerin dönemediğine dair iddiaları devam etmiştir. 30 Eylül'de Başbakan Petrov, ilan edilen sürede gelememiş olan 303 ailenin sınırdaki beklediklerini ve bu ailelerin kabul edilerek köylerine gidebilmeleri için gereğinin yapılmasını rica etmiştir.⁵¹⁰

19 Ekim 1904 tarihinde Burgaz Kitabeti tarafından gönderilen bir telgrafnamede Emaret memurları tarafından 1.000'e yakın firarinin Rumköy ve Gaibler bölgesinde toplandıklarının rivayet edildiği Bulgaristan Komiserliği'ne bildirilmiştir. Bulgaristan Komiserliği de firarilerin o bölgelerde toplanmalarının Osmanlı Devleti için sakıncalı olacağını bildirerek, Sadarettin ne yapılması gerektiğini sormuştur.⁵¹¹ Sadaret verdiği cevapta, Emaretin, adı geçen firarilerin isim ve nereli olduklarının yazılı olduğu defterleri göndermesi gerektiği ifade ederek, kabul işlemlerinin o defterlere göre yapılacağını bildirmesi cevabını vermiştir.⁵¹²

24 Ekim'de Dahiliye Nezareti'ne gelen Rus Sefiri *İvan Zinoviev* Edirne taraflarına gelen Bulgar firarilerinin memleketlerine kabul edilmelerinde tereddüt edildiğini ve firarilerin kabul edilmemesinin itilafname hükümlerine aykırı olduğunu ifade etmiştir. Kendisine cevap olarak firarilerin dönüşü için birçok bölgede sınır

⁵⁰⁸ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.121/87, lef.1, (14 Recep 1322).

⁵⁰⁹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.121/87, lef.3, (18 Recep 1322).

⁵¹⁰ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.122/58, lef.1, (20 Recep 1322).

⁵¹¹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.122/53, lef.4, (13 Şaban 1322).

⁵¹² BOA, A.}MTZ.(04)., nr.122/53, lef.3, (18 Şaban 1322).

kapıları açıldığı halde bahsi geçen şahısların nedense geri gelmediği söylenmiştir. Zinoviev, firarilerin hasat vaktini beklediklerini ve hasatlarını harman etmek istedikleri için geciktiklerini ifade etmiştir. Dahiliye nazırı da bu gibi Bulgarlar arasında asıl maksadının ne olduğu bilinmeyen şahıslar olabileceği için kabul edilmelerinin Osmanlı Devleti aleyhine olacağı cevabını vermiştir. Zinoviev de gelecek firarilerin memleketlerinde kendilerine ait haneleri olduğuna dair senetler göstereceklerini, bu sebeple hangi bölgelerde yaşadıkları bilineceği için aralarına fesatçılar karışmış olsa bile fesatçılar daha kolay tespit edileceği için zamanında engellenerek, asıl firarilerin daha kolay kabul edilebileceğini bildirmiştir. Rus Sefirinden sonra İngiltere Sefiri Nicholas O'Connor ve İtalya Sefiri *Guglielmo Imperiali di Francavilla* da aynı konuda benzer beyanlarda bulunmuştur.⁵¹³

Bulgaristan Komiseri Sadık El-Müeyyed⁵¹⁴ Başbakan Racho Petrov ile 2 Kasım 1904'te bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme esnasında El-Müeyyed, firarilerin hala geri dönmediğini Petrov'a bildirerek neden geri dönmediklerini sormuş, Petrov da kış sebebiyle Osmanlı topraklarının tarıma uygun olmayacağından firarilerin dönüşlerinin ertelendiğini ifade etmiştir. Ancak Petrov firarilerin Emaret maliyesi için ağır bir yük olduklarını bu sebeple en kısa zamanda firariler meselesinin tamamen bir çözüme kavuşmasını istediğini bildirmiştir. Sadık Paşa, talimatname gereğince firarilerin isimlerinin yazılı olduğu defterlerin en kısa sürede düzenlenmesi gerektiğini kendisine söylediği zaman da Petrov, defterlerin hazırlanmakta olduğunu, hatta bazılarının telgrafla Kapıkethüdası Nachovich'e gönderildiğini bildirmiştir.⁵¹⁵

Ancak hazırlandığı söylenen defterler vaktinde gönderilmemiştir. Bunun haricinde komiserlik ve kitabelere pasaportsuz birçok kişi müracaat etmeye

⁵¹³ BOA, Y.A.HUS., nr.480/40, lef.3, (15 Şaban 1322). Sefirlerin teşebbüslerine bakıldığında, Emaret idaresinin bu tutumdan cesaret alarak vaktinde dönemeyen firarileri Osmanlı Devleti'ne istemeden de olsa kabul ettirebileceği algısı yarattığı ve buna bağlı olarak Emaretin sefirlerle böyle temaslarda bulunduğu düşünülebilir.

⁵¹⁴ Sadık El-Müeyyed, 20 Ekim 1904 tarihinde Ali Ferruh Bey'in şeker hastalığından dolayı vefat etmesi üzerine Bulgaristan Komiserliği'ne atanmıştır.

⁵¹⁵ BOA, Y.A.HUS., nr.480/89, lef.3, (23 Şaban 1322).

başlamıştır. Ayrıca Emaret memurlarının müracaat eden herkese kolaylık göstermesi işleri daha zor bir duruma sokmuştur. Osmanlı Devleti, Emaretin defterleri göndermeyerek Osmanlı Devleti'ni şikâyet etmek için uygun bir ortam yaratmaya çalıştığını düşünmüştür. Konu ile alakalı 24 Kasım'da Başbakan Petrov ile görüşen Sadık Paşa'ya başbakan, Bulgaristan'da 2.000 civarında firari kaldığını ve bunların yarısından fazlasının kadın ve çocuklardan ibaret olduğu için adlarına defter hazırlanmasına gerek olmadığını düşündüğünü ifade etmiştir. Bu sebeple kalan firarilerin deftersiz bir şekilde kabul edilmelerine izin verilmesini Sadık Paşa'dan rica etmiştir.⁵¹⁶

Emaret, firarilerin daha hızlı kabul edilmesi için meseleyi uluslararası bir boyuta taşımaya çalışarak Osmanlı hükümetini ikna etme yoluna da gitmiştir. Bu amaçla Başbakan Petrov'un, firarilerin dönüşleri için Osmanlı Devleti'ne yapılan bütün teşebbüslerin sonuçsuz kaldığına ve Emaret topraklarında kalan firarilerin de hazine için yük olduklarından dolayı, bir an önce geri dönmeleri gerektiğine dair bir muhtıra hazırlayarak yabancı ülkelerdeki konsoloslara göndereceği haber alınmıştır. Komiser Sadık Paşa, Emaretin konsoloslara böyle bir muhtıra göndermesine ihtimal vermediğini ifade etmiştir. Çünkü firarilerin isimlerinin yazılı olduğu defterlerin çoktan istenmiş ve Emaret de bunları hazırlamayı kabul etmiştir.⁵¹⁷

Başbakan Petrov tarafından geri dönmeleri rica edilen firariler hakkında ne yapılacağı Meclis-i Vükela'da tartışılmıştır. Meclisin çoğu, Şura-yı Devlet Reisi Sait Paşa'nın başkanlığındaki komisyon ve Edirne vilayetinden gönderilen belgelere bakarak bahsi geçen firarilerin geri dönmesi yönünde oy kullanmıştır. Ancak, Adliye Nazırı Abdurrahman Nureddin Paşa ve Serasker Mehmet Rıza Paşa, firarilerin kabul edilmesini sakıncalı görerek ret oyu vermiştir. Dört saat süren müzakereler sonucunda konunun Edirne vilayetine bir kez daha sorulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca firarilerin kabul edilmemesi sebebiyle Avrupalı devletlerin duruma müdahale

⁵¹⁶ BOA, HR.SFR.04., nr.794/106, lef.1, (16 Ramazan 1322).

⁵¹⁷ BOA, Y.PRK.MK., nr.20/52, lef.1, (17 Ramazan 1322).

etmesinden çekinildiği için, Edirne vilayetinden gelen cevaba kadar müzakerelere ara verilmiştir.⁵¹⁸

Bulgaristan Emareti taahhüt ettiği defterleri 10 Ocak 1905 tarihinde göndermiştir. Bunun üzerine Edirne vilayeti, defterlere göre geri dönecek şahısların 225 aile olmak üzere 241 erkek, 259 kadın ve 423 çocuktan ibaret olduğunu, tamamının Kırklareli ahalisinden ve herhangi bir suça karışmamış Osmanlı vatandaşı oldukları cevabını vermiştir. Osmanlı hükümeti de Emaretin verdiği defterlere güvenmeyerek, kesinlikle firarilerin iki sene önce firar etmiş, hiçbir suça veya eşkıyalık hareketine karışmamış, Osmanlı vatandaşı olduğu kanıtlanmış firarilerin kabul edilmesini, bu kurallara uymayan herhangi bir Bulgarın sınırı geçmesi durumunda kapıda görevli heyetin bu işten sorumlu tutulmasını emretmiştir. Ayrıca firarilerin heyetler tarafından kayıt altına alınmaları da istenmiştir.⁵¹⁹

Emaret hükümeti, defterlerde kayıtlı firarilerin 22 Nisan 1905 tarihinden itibaren geri dönebileceklerini ilan etmiştir. Ayrıca resmi sınır kapılarına müracaat eden bazı firariler, Emaretin geri dönmek isteyen firarileri engelleyerek ilan edilen tarihten önce kimseye izin vermeyeceklerini ifade etmişlerdir.⁵²⁰

Emaret tarafından alınan karara rağmen, Emaret Dahiliye Nazırı Dimitar Petkov, Kırklareli tarafına birçok Bulgar ailesinin geldiğini ama kabullerinde zorluk çıkarıldığını ifade eden bir telgrafnameyi Kapıkethüdası Nachovich'e göndermiş ve Nachovich de bu telgrafname suretlerini bütün konsoloslara ileterek şikâyetle bulunmuştur. Bunun üzerine Edirne vilayetinden konu ile alakalı bilgi talep edilmiştir. Verilen cevaba göre geçen hafta içerisinde sadece 4-5 aile sınır kapılarına müracaat etmiş ve hepsi de kabul edilmiştir. Şimdiye kadar gelememiş olan firarilerin de Emaret tarafından 22 Nisan tarihinden itibaren bulundukları mahallerden ayrılacakları ilan edildiği için gelemedikleri anlaşılmıştır.⁵²¹

⁵¹⁸ BOA, Y.A.HUS., nr.482/167, lef.1, (28 Şevval 1322).

⁵¹⁹ BOA, TFR.I.A., nr.22/2120, lef.1, (4 Zilkade 1322).

⁵²⁰ BOA, DH.ŞFR., nr.343/1, lef.1, (10 Safer 1323).

⁵²¹ BOA, Y.A.HUS., nr.486/74, lef.1, (13 Safer 1323). Başka bir belgede de Gaibler noktasına gelen 5 kişilik bir ailenin kabul işlemleri yapılmış, bunlar dışında gelen üç kişi ise defterlerde adları yazılı

21 Nisan 1905 tarihinde Emaret hükümeti, isimleri defterlerde yazılı olmayan firarilerin Osmanlı Devleti tarafından kabul edileceğini ilan etmiştir. Bunun üzerine isimlerini defterlere yazdırmadığı halde geri dönmek isteyen birçok firariye Emarete bağlı belediyeler tarafından belgeler hazırlanmış ve firariler Gaibler sınır kapısına gönderilmişlerdir. Bölgeye gelen firariler eğer isimleri defterlerde yazılı olmadığı için geçişlerine izin verilmezse, kesinlikle bölgeden ayrılmayıp, kabul edilene kadar bekleyeceklerini ifade etmişlerdir.⁵²² Osmanlı İdaresi, herhangi bir şikâyet meydana vermemek amacıyla bahsi geçen firarilerden (daha önce olduğu gibi) iki sene önce firar eden ve haklarında herhangi bir suç bulunmayan Osmanlı vatandaşı firarilerin kabul edilmesini, aksi durumda olan kimsenin geçişine de izin verilmemesini emretmiştir.⁵²³

Geri dönmeleri için Emaret tarafından sürekli Osmanlı Devleti'ne baskı yapılan firarilerin hangi tarihler arasında geri dönebileceklerini kararlaştırmak amacıyla Başbakan Racho Petrov ile Komiser Sadık-El-Müeyyed arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. Petrov, firarilerin bazılarının tarımla uğraştığı için hasat zamanını beklediğini bazılarının ticaretle uğraştıkları için sonbaharda dönmek istediklerini ve bazılarının da hayvanlarıyla istedikleri zaman gelmeyi düşündüklerini bildirmiştir. Osmanlı Devleti de bu sebeplerle geç gelecek olan firarilerin hem devlet hazinesi için yük olacağı, hem de bu meseleye bir son vermek amacıyla sınırlı bir süre belirlemeye karar vermiştir. Bunun üzerine 14 Eylül 1905 tarihine kadar firarilerin memleketlerine dönmüş olmaları gerektiği ilan edilmiştir. Ayrıca Firarilerin 28 Ağustos'a kadar yola çıkmaları gerektiği ve tayin edilen sürenin sona ermesinden sonra kimseye izin verilmemesi kararlaştırılmıştır. Alınan karardan sonra Dahiliye Nezareti'nden ve Bulgaristan Komiserliği'nden gerekli yerlere talimat gönderilmesi istenmiştir.⁵²⁴

olmadığı için geri gönderilmiştir. Ancak bu şahısların da Osmanlı vatandaşı olup, iki sene içerisinde firar edenlerden olmaları durumunda kabul edilebilecekleri belediyelere bildirilmiştir. Bkz. BOA, HR.SFR.04., nr.453/92, lef.7, (13 Safer 1323).

⁵²² BOA, A.}MTZ.(04)., nr.128/21, lef.2, (18 Safer 1323).

⁵²³ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.128/21, lef.1, (20 Safer 1323).

⁵²⁴ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.131/3, lef.8, (17 Cemaziyyel-Evvel 1323).

Bulgaristan Komiserliği, Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir tahriratta Osmanlı topraklarına geri dönmek için müracaat eden şahısların firari olup-olmadıklarının tam olarak anlaşılamadığını bildirmiştir. Müracaat edenlere gerekli sorular sorulduktan sonra pasaport veya pasavan verilse de bazı şahıslar şehbenderliklerden *Tabiiyet Şahadetnamesi* olarak müracaat etmişlerdir. Bunun üzerine sorunu çözmek için komiserlik tarafından, firarilerin pasaport ve pasavanlarına, kendilerini öteki şahıslardan ayıran birer işaret konmasını istenmiştir.⁵²⁵

Ancak Firari olmayan şahısların kendilerini firari gibi göstermek amacıyla pasaport ve pasavanlarına kendilerinin işaret koyabilme ihtimalleri olduğundan dolayı, komiserliğin önerisi kabul edilmemiştir.⁵²⁶

1906 yılına gelindiği zaman, firarilerle alakalı çok fazla olmasa da bazı kararların alındığı görülmektedir. İlk olarak 17 Mart 1906'da, daha önce ilan edilmiş genel aftan faydalanamayarak Bulgaristan dahilinde kalmış firarilerin geri dönebilmesi için Emaret hükümeti tarafından Osmanlı Devleti nezdinde teşebbüste bulunulacağı, bu sebeple Emarete bulunan firarilerin miktarı, isimleri, bulundukları yerleri, firar etme tarihleri ve Osmanlı ülkesinde mülklerinin olup-olmadığını gösteren defterlerin hazırlanarak 2 Nisan 1906 tarihine kadar Emaret Dahiliye Nezareti'ne gönderilmesi gerektiğinin ilgili memurlardan istendiği Bulgaristan Komiserliği tarafından bildirilmiştir.⁵²⁷

9 Mayıs 1906 tarihinde de bazı firarilerin memleketlerine dönebilmek için sınırda bulunan kapılara müracaat ettiği, ancak ilan edilen sürenin çoktan geçmiş olması sebebiyle hiçbirinin geçişlerine izin verilmediği Edirne vilayeti tarafından bildirilmiştir.⁵²⁸

⁵²⁵ BOA, HR.SFR.04., nr.804/88, lef.1, (1 Zilkade 1323).

⁵²⁶ BOA, HR.SFR.04., nr.804/88, lef.2, (3 Zilhicce 1323).

⁵²⁷ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.139/58, lef.1, (22 Muharrem 1324).

⁵²⁸ BOA, BEO, nr.2821/211512, lef.2, (9 Rebi'ül-Evvel 1324); Özbozdağlı'nın makalesinde "BEO, nr.2821/211519", olarak verdiği belgenin gerçek numarası bu şekildedir. Yazarın kullandığı belge ise,

25 Ağustos 1906 tarihinde Kapıkethüdası Nachovich, Dedeğaç ve Kırklareli sancağı ahalisinden 130 Bulgarın daha önce dağlara firar ettikleri için suçlu bulunduklarını, kendilerine eşkıya gözüyle bakıldığını ve şahısların büyük bir bölümünün Bulgaristan ve Şarki-Rumeli’de bulunduklarını bildirdikten sonra bu şahısların memleketlerine geri dönmelerine izin verilmesini rica etmiştir.⁵²⁹

8 Aralık 1906 tarihinde ise Avusturya ve Rusya Konsolosları tarafından geri dönmek isteyen firarilerin isimleri ve nereli olduklarına dair bir cetvel verilmiştir.⁵³⁰

Tablo V: Memleketlerine Geri Dönmek İsteyen Firarilerin İsim ve Nereli Olduklarını Gösteren Liste⁵³¹

SIRA NUMARASI	İSMİ	ŞEHİR VEYA KÖY	KAZA	KİMLERLE GELDİĞİ	FİRAR TARİHİ
1	Kalya Kostadinova	Edifa(?)	Kırklareli	Bütün ailesiyle	1903
2	Stoycho Nikolov	Edifa(?)	Kırklareli	Bütün ailesiyle	1903
3	Dimitri Dikremanciyev(?)	Kolicani	Kırklareli	Bütün ailesiyle	1900
4	Petre Yorgiyev	Kolicani	Kırklareli	Yalnız	1900

Eminönü limanında devlet tarafından istimlak edilecek emlak ile alakalıdır.Bkz. Özbozdağı, **a.g.m.**, s.165.

⁵²⁹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.133/28, lef.1, (24 Cemaziyyel-Ahir 1324).

⁵³⁰ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.151/33, lef.3, (22 Şevval 1324).

⁵³¹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.151/33, lef.5, (Tarih belirtilmemiştir.). Osmanlı Devleti’nin cetvelde adı yazan firarilerle alakalı nasıl bir karar verdiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

5	Dimo Borgiyev	Kolicani	Kırklareli	Yalnız	1900
6	Yankov Stamov	Kolicani	Kırklareli	Yalnız	1900
7	Stoyan Kazabov	Kolicani	Kırklareli	Yalnız	1900
8	Taşo Kazabov	Kolicani	Kırklareli	Yalnız	1900
9	Kiryazi Dimov	Kolicani	Kırklareli	Yalnız	1900
10	Stefan Taşev	Kolicani	Kırklareli	Yalnız	1900
11	Stoyan Kazabov	Kolicani	Kırklareli	Yalnız	1900
12	Dimitri Dikremanciyevoğlu	Kolicani	Kırklareli	Yalnız	1900
13	Andrea Sinanev	Pınarhisar	Kırklareli	Yalnız	1900
14	Hristaki Prodanov	Pınarhisar	Kırklareli	Yalnız	1900
15	Stoyan İvedanev	Pınarhisar	Kırklareli	Yalnız	1900

16	Mihal Stoyev	Pınarhisar	Kırklareli	Yalnız	1900
17	Rabko Hristov	Karahisar	Kırklareli	Yalnız	1900
18	Hristo Yorgiyev	Karahisar	Kırklareli	Yalnız	1900
19	Yorgi Çakarov	Karahisar	Kırklareli	Yalnız	1900
20	Polon(?) Mihalov	Karahisar	Kırklareli	Yalnız	1900
21	Hristo İliyev	Karahisar	Kırklareli	Yalnız	1900
22	Boğdan Stoyanov	Karahisar	Kırklareli	Yalnız	1900
23	Yordan Stefanov	Karahisar	Kırklareli	Yalnız	1900
24	Yani Nikolov	Karahisar	Kırklareli	Bütün ailesiyle	1900
25	Dimo Atanasov	Tavaklı	Kırklareli	Bütün ailesiyle	1900
26	Yorgi Atanasov	Tavaklı	Kırklareli	Bütün ailesiyle	1900

27	İlyə Mitoşev	Tavaklı	Kırklareli	Bütün ailesiyle	1900
28	Dimitri Aleksandrov	Tavaklı	Kırklareli	Bütün ailesiyle	1900
29	Nikola Stoyanov	Kırkkilise	Kırklareli	Yalnız	1900
30	İlyə Nikolov	Kırkkilise	Kırklareli	Yalnız	1900
31	Stefan Dobrov	Kırkkilise	Kırklareli	Bütün ailesiyle	1900
32	Kostan Tinşev(?)	Kırkkilise	Kırklareli	Yalnız	1900
33	Hristo Tinşev	Kırkkilise	Kırklareli	Yalnız	1900
34	Atanas Todorov	Kırkkilise	Kırklareli	Bütün ailesiyle	1902
35	Hristaki Stoyanov	Karakoç	Kırklareli	Bütün ailesiyle	1902
36	Niko Stoyanov	Tırnovacık	Tırnovacık	Bütün ailesiyle	1903
37	Stoyço Nikov	Tırnovacık	Tırnovacık	Bütün ailesiyle	1903

38	Milana Todorova	Tırnovacık	Tırnovacık	Bütün ailesiyle	1903
39	Valço Telkov	Karadere	Tırnovacık	Bütün ailesiyle	1904
40	Valço Popov	Karadere	Tırnovacık	Bütün ailesiyle	1903
41	Valkan Kostadinov	Paspalodo (Paspala)	Tırnovacık	Bütün ailesiyle	1903
42	Petre Zovkov	Paspalodo (Paspala)	Tırnovacık	Bütün ailesiyle	1903
43	Todor Diyeve	Ostoda (Ust'-Uda?)	Ağa Çelebi	Yalnız	1901
44	Delçev Yanev	Ostoda (Ust'-Uda?)	Ağa Çelebi	Yalnız	1901
45	İvan Valçev	Bostiana	Ağa Çelebi	Yalnız	1901
46	Lazar Manolov	Bostiana	Ağa Çelebi	Yalnız	1901
47	Stoyo Çilingirev	Alçidere	Ağa Çelebi	Yalnız	1901
48	Mito Atanasov	Raykovo	Ağa Çelebi	Yalnız	1901

49	Tano Stoyev	Çokmanas(?)	Ağa Çelebi	Yalnız	1901
50	Hristo Stoyev	Çokmanas	Ağa Çelebi	Yalnız	1901
51	Hristo Popov Panelev	Raykovo	Ağa Çelebi	Yalnız	1901
52	Yorgi Kuyumcu	Paşmaklı	Ağa Çelebi	Yalnız	1901
53	K. Popov	Derbend	Dede ağaç	Yalnız	1903
54	Niko Mandacıya	Derbend	Dede ağaç	Yalnız	1903
55	Hristo Angelov	Soğanlı	Ortaköy	Bütün ailesiyle	1903
56	Dimitri Dimov	Arnavutköy	Ortaköy	Yalnız	1905
57	Grigor Todorov	Küçük Derbend	Sofulu	Yalnız	1903
58	Angel Kirov	Küçük Derbend	Sofulu	Yalnız	1903
59	Çanko İvanov	Büyük Derbend	Sofulu	Yalnız	1903

60	İvan Topova	Büyük Derbend	Sofulu	Yalnız	1903
61	Dimitri Katarenski	Büyük Derbend	Sofulu	Yalnız	1903
62	İvan Atanasov	Büyük Derbend	Sofulu	Yalnız	1903
63	Pavel Burgiyev	Çadarlı(?)	Gümülcine	Yalnız	1903
64	Todor Savanov	Çadarlı	Gümülcine	Yalnız	1905
65	Dimitri Yanev	Yeni Mahalle	Babaeski	Bütün ailesiyle	1901
66	Dimitri Taşev	Kolibite	Kırklareli	Yalnız	1900

Son olarak isyanlar sırasında Bulgaristan ve Şarki-Rumeli'ye firar edip, geri dönmeleri için verilen süreyi geçirmiş olan Belitsa köyü Bulgar ahalisinden 10 kişi Romanya'ya gidip Golos şebenderliğinden aldıkları pasaportlarla köylerine gelmişlerdir. Bu yolla başkalarının da geleceğinin haber alınması üzerine, bunların kabulü ve nüfusa kaydedilip-edilmeyecekleri ile alakalı ne yapılacağı Rumeli Müfettişliği'nden sorulmuştur. Verilen cevapta verilen zaman içerisinde geri gelmeyip, başka mahallere giderek oradan aldıkları pasaportlarla gelenlerin kabul edilmeyerek geri gönderilmeleri gerektiği bildirilmiştir. Ancak bu konuda net bir karar olmadığı için durum Dahiliye Nezareti'ne havale edilmiştir.⁵³²

⁵³² BOA, DH.ŞFR., nr.373/27, lef.1, (14 Şevval 1324).

Dahiliye Nezareti, söz konusu firarilerin artık köylerine döndükleri için iade edilmelerinin mümkün olmadığını bildirdikten sonra, bulundukları mahalli idareler tarafından gözetim altına alınarak asayiş ve sükuneti bozacak herhangi bir harekette bulunurlarsa haklarında kanuni işlem yapılmasının uygun olacağını ifade etmiştir.⁵³³

3.2. Firarilerin Memleketlerine Dönüşleri

3.2.1. Cuma-yı Bala İsyanı Sonrasında Geri Dönenler

Cuma-yı Bala İsyanı'ndan sonra geri dönen bazı firariler olmakla birlikte henüz Emaret ile Osmanlı Devleti arasında bir anlaşma sağlanmadığı için çok az kişi geri dönebilmiştir. Ayrıca ileride ayrıntılı bir biçimde ele alınacağı üzere geri dönmek isteyen firariler Emaret tarafından engellendiği için az sayıda firari sınır kapılarından geçebilmiştir. Özellikle nisan ayında birçok firari geri dönmek için kapılara müracaat etmiştir. İlk olarak 6 Nisan 1903 tarihinde Razlık'a tabi' olan Yakorit köyünden 7 ve Dubronişte köyünden de bir kişi olmak üzere toplamda 8 kişi Oranovo kapısına müracaat etmiştir.⁵³⁴ 8 Nisan'da Cuma kazasına bağlı Pesteriçe köyünün Maçova mahallesi ahalisinden iki hanede toplam 10 kişi (4'ü kadın) sınırda bulunan askerlere sığınmıştır. Askerler firarileri, haklarında gerekli işlemler yapılabilmesi için belediyeye havale etmiştir.⁵³⁵ 9 Nisan'da da Cuma-yı Bala'ya bağlı Debranova köyünden 2 kişi ve Pesteriçe köyünden 9'u kadın, gerisi erkek 30 kişi olmak üzere toplamda 32 kişi geri dönmüştür.⁵³⁶ 12 Nisan'da ise Cuma-yı Bala kazasına bağlı Lisye (Lise) köyü ahalisinden Todori, Zezice köyünden Taşov, Pesteriçe köyünün Dabova mahallesinden isimleri belirtilmemiş 11 erkek ve 1 kadın, Silişte köyünden de Toşa isminde bir şahıs; yanlarında bulunan eşya ve hayvanlarıyla

⁵³³ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.151/37, lef.1, (24 Şevval 1324).

⁵³⁴ BOA, Y.PRK.UM., nr.63/22, lef.1, (8 Muharrem 1321).

⁵³⁵ BOA, TFR.I.SL., nr.8/719, lef.1, (10 Muharrem 1321).

⁵³⁶ BOA, TFR.I.SL., nr.8/743, lef.1, (11 Muharrem 1321).

birlikte sınırda bulunan karakollara müracaat etmişlerdir. Firariler, haklarında gerekli işlemlerin yapılabilmesi için belediyeye gönderilmişlerdir.⁵³⁷

18 Nisan'da Cuma-yı Bala'nın Pesteriçe köyü ahalisinden olan firari Kostantin, bütün ailesiyle birlikte Çiftlik Karakolu'na müracaat etmiştir. Kostantin ve ailesi haklarında gerekli işlemlerin yapılabilmesi için belediyeye teslim edilmişlerdir.⁵³⁸ 20 Nisan tarihinde de Serez mutasarrıflığı, iki hanede 5 firarinin geri dönebilmek için müracaatta bulunduğunu Selanik vilayetine bildirmiştir.⁵³⁹

Nisan ayından sonra müracaat eden firarilerin sayısında azalma yaşanmıştır. 21 Mayıs 1903'te Pesteriçe köyü ahalisinden İlya Georgi, İvan Mite, Mite Stoylo ve Vasil Mite adlı şahıslar, yanlarında bulunan 19 baş hayvan ile birlikte sınırdaki Fikirtepe Karakolu'na sığınmışlardır.⁵⁴⁰

Geri dönecek firariler için Kosova, Selanik ve Edirne vilayetleri civarında sınır kapısı olarak kullanılan bölgelerden, beş aylık bir süre içerisinde çok az kişi geçmiştir. Hatta geri dönen firarilerin sayısı 100 kişiye bile ulaşmadığı için, kapılardan geçişleri denetlemek için görevlendirilen heyetlerin görevlerine, boş yere maaş ödenmemesi için son verilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁴¹

Heyetlerinin görevi sona ermiş olsa da sınır kapılarına müracaat eden bazı firariler olmuştur. Selanik Valisi Hasan Fehmi Bey'in gönderdiği bir telgrafa göre; 26 Temmuz'da Barakovo sınır kapısından bir kadın geçiş yapmıştır. 28 Temmuz'da da 2'si erkek ve 4'ü kadın olmak üzere toplamda 6 firari Barakovo sınır kapısından geçerek Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.⁵⁴²

Hasan Fehmi Bey'in 1 Ağustos 1903'te gönderdiği bir başka telgrafa göre, Cuma-yı Bala Kazası'nın Oranovo köyünden biri kadın ve diğeri erkek olmak üzere

⁵³⁷ BOA, Y.PRK.ASK., nr.193/104, lef.1, (14 Muharrem 1321).

⁵³⁸ BOA, Y.PRK.ASK., nr.194/46, lef.1, (20 Muharrem 1321).

⁵³⁹ BOA, TFR.I.SL., nr.9/828, lef.1, (22 Muharrem 1321).

⁵⁴⁰ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.95/25, lef.1, (23 Safer 1321).

⁵⁴¹ BOA, TFR.I.A., nr.9/873, lef.2, (22 Rebi'ül-Ahir 1321).

⁵⁴² BOA, TFR.I.SL., nr.15/1479, lef.1, (4 Cemaziyyel-Evvel 1321).

2 kişi, Zelzeniçe (Zheleznitsa) köyünden 2 kadın ve Gradevo köyünden bir kadın olmak üzere toplamda 5 firari Barakovo sınır kapısından geçiş yapmıştır.⁵⁴³

3.2.2. İlinden İsyanı ve Sonrasında Geri Dönerler

İlinden İsyanı'nın devam ettiği dönemde Emarette bulunan firarilerden bazıları, sınırda bulunan kapılara müracaat ederek geri dönme talebinde bulunmuştur. İsyanın hala sürdüğü 11 Ağustos 1903 tarihinde Cuma-yı Bala'nın Lisye, Pesteriçe ve Padeş köyleri ahalisinden 6 erkek ve 3 kadın ve 1 çocuk olmak üzere toplamda 10 kişi Barakovo sınır kapısına müracaat etmiştir.⁵⁴⁴

16 Ağustos tarihinde de Cuma-yı Bala'nın Zelzeniçe köyünden 7 erkek ve 1 kadın, Lisye köyünden 1 kişi, Padeş köyünden 1 erkek ki toplamda 9 kişi; Ustrumca'nın Mitosit(?) ve Kula köylerinden de 4 erkek Barakovo sınır kapısından geçerek geri dönmüştür.⁵⁴⁵

Firariler dönüşleri esnasında genellikle dönüş rotalarına bağı olarak karayolu veya demiryolunu kullanmışlardır. Burgaz'da bulunan firariler Manastır ve Selanik'e gitmek için genellikle demiryolunu tercih ederken, Edirne vilayetine gidecek olanlar ise daha çok karayolunu tercih etmiştir.⁵⁴⁶

Osmanlı hükümeti, isyanı bastırdıktan sonra firarileri geri dönmeye ikna edebilmek amacıyla nasihat heyetleri görevlendirmiştir. Bu heyetler özellikle Şarki-Rumeli'de bulunan firarileri ikna etmeye çalışmış, kısmen de başarılı olmuşlardır. Örneğin, Pınarhisar'ın Kurudere köyü ahalisinden kadın ve erkek 13 firari Bulgar, yapılan nasihatler üzerine tekrar memleketlerine geri dönmüştür.⁵⁴⁷

⁵⁴³ BOA, TFR.I.SL., nr.16/1506, lef:1 (7 Cemaziyyel-Evvel 1321).

⁵⁴⁴ BOA, TFR.I.SL., nr.16/1568, lef.1, (18 Cemaziyyel-Evvel 1321).

⁵⁴⁵ BOA, TFR.I.SL., nr.16/1591, lef.1, (22 Cemaziyyel-Evvel 1321).

⁵⁴⁶ BOA, Y.PRK.MK., nr.15/68, lef.1, (4 Cemaziyyel-Ahir 1321).

⁵⁴⁷ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.106/44, lef.1, (11 Şaban 1321); Geri döner firarilerin isimleri sırasıyla: Petko oğlu Mavro, (zevcesi ve iki çocuğıyla gelmiş), Nanço oğlu Zelçev (zevcesi, iki çocuğı, annesi ve babasıyla gelmiş), Lasbo(?) oğlu Todoraki, Todor oğlu Dimo ve Atanas oğlu Niko. Bkz. BOA, A.}MTZ.(04)., nr.106/44, lef.3, (Tarih belirtilmemiş).

Bunun dışında Kırklareli ahalisinden 26 firari Bulgar da yapılan nasihatler sonucunda memleketlerine geri dönmüştür.⁵⁴⁸

18 Ocak 1904 tarihinde Osmanlı Devleti sınır kapılarından kaç tane firarinin geçtiğine ve yardıma muhtaç olanların olup-olmadığını öğrenebilmek amacıyla Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinden bilgi istemiştir. Selanik vilayeti 2 Şubat 1904'te verdiği cevapta 102'si muhtaç olmak üzere 566 firarinin kapılardan geçiş yaptığını bildirmiştir.⁵⁴⁹ Kosova vilayeti de 8 Şubat'ta 8'i muhtaç 134 firarinin geçiş yaptığını telgrafla bildirmiştir.⁵⁵⁰ Son olarak Manastır vilayeti, 14 Şubat'ta gönderdiği bir telgrafta hiçbir firarinin vilayete geri dönmediğini bildirmiştir.⁵⁵¹

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Emareti arasında 8 Nisan 1904'te imzalanan itilafname üzerine Osmanlı hükümeti, padişah iradesi ve hazırlanan talimatname neticesinde firarilerin 40 gün süre içerisinde memleketlerine dönmelerine izin vermiştir. Bunun üzerine firarilerin özellikle mayıs ve haziran aylarında yoğun bir şekilde dönüş yaptığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda 8 Mayıs 1904 tarihinden 7 Haziran 1904 tarihine kadar sınır kapılarından kadın-erkek toplamda 7.878 firari Bulgar geçmiştir. Bunlardan 5.153 tanesi Vilayat-ı Selase'ye, kalan 2.725 kişi de Edirne Vilayetine gitmiştir. Ayrıca sınır kapılarından muhtelif cins 6.842 baş hayvan da sahipleriyle birlikte geçiş yapmıştır. Bulgar tüccar vekilleri firarilerin kabulünde herhangi bir problemle karşılaşmadığını, aksine memurların işlerini çok dikkatli yaparak hiçbir şikâyet meydana vermediklerini dile getirmiştir. Emaret başbakanı Racho Petrov da firarilerin büyük kısmının geri döndüğünü, buna karşın çok az firarinin Emaret sınırları içerisinde kaldığını ifade etmiştir. Sınır kapılarını

⁵⁴⁸ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.107/19, lef.1, (7 Ramazan 1321); Bu firarilerin isimleri de sırasıyla: Nikolaki oğlu Hristo, Nikolo oğlu Tanaş, Stoiko oğlu Lazari, Hristo oğlu Dimitri, Yorgaki oğlu Tanaş, Todor oğlu Mile, Vasil oğlu Kostandi, Yorgi oğlu Kostandi, Nikola oğlu Hristo, Simon oğlu, Stoyan, Karyuz(?) İvan, Kote oğlu Andon, Stoyan Dimitri, Todor oğlu Georgi, İlya oğlu Paton, İvan oğlu Vladimir, Stoyan oğlu, Hristo, Rumoğlu Todoraki, Rumoğlu Mitre, Rumoğlu Nikola, Sırma(?) Tanaş, Yuvan oğlu Mitre, Atanas oğlu Modi(?), Mitre oğlu Ligor, İvan oğlu Atanas, Başka Yuvan oğlu Atanas.

⁵⁴⁹ BOA, TFR.I.UM., nr.4/367, lef.6, (16 Zilkade 1321).

⁵⁵⁰ BOA, TFR.I.UM., nr.4/367, lef.3, (23 Zilkade 1321).

⁵⁵¹ BOA, TFR.I.UM., nr.4/367, lef.1, (27 Zilkade 1321).

denetleyen danışma heyeti azaları da yapmış oldukları araştırma ve teftişler neticesinde görevli memurların firarilere her türlü kolaylığı sağladığını ve firarilerin de kendilerine ve padişaha şükran duyarak iyi dileklerde bulunduklarını bildirmiştir.⁵⁵²

Rumeli Müfettişliği, gönderdiği bir raporunda geri dönen firarileri iki gruba ayırmıştır. Bunlardan ilki, Osmanlı aleyhine faaliyet göstermek amacıyla tek başlarına firar eden Bulgarlardır. Bu firarilerin sayısı 300-400 kişi civarındadır. İkinci grup ise aileleri ile birlikte firar edenlerdir. Bu firarilerin sayıları daha fazla olup, kadın, erkek, çoluk-çocuk tahmini 9.000 kişidir. Rapora göre, İkinci grubun büyük kısmı Selanik vilayetine bağlı Razlık, Nevrekob ve Cuma-yı Bala kazalarında ikamet etmektedir. Ayrıca bu firarilerin evlerinin tamir edilebilmesi için 100.000 kuruş tahsisat ayrıldığı da raporda belirtilmiştir.⁵⁵³

Daha önce sona ermesine rağmen, firarilerin teşvikleri ve Emaretin teşebbüsleri sonucunda birçok kez uzatılan süre, ağustos ayında tamamen sona ermiştir. Bu sebeple firarilerin kabulüne son verilmiş ve kapılarda görevli memurlar da geri çağırılmışlardır. Sürenin başlangıcından bitişine kadar Barakovo, Oranovo ve Yenimahalle sınır kapılarından üç aylık süre içerisinde kadın ve erkek toplamda 5.944 kişi geçiş yapmıştır. Ayrıca firariler yanlarında 8.520 hayvan ve 15 öküz arabası getirmişlerdir.⁵⁵⁴

Kırklareli mutasarrıflığı kapıların açıldığı tarihten itibaren Zabernovo, Konak ve Malkoçlar sınır kapılarından geçen firarilerin sayısının 7.308 kişiye ulaştığını telgrafla bildirmiştir. Ayrıca yapılan araştırmalar sonucunda 1.953 firarinin geri dönmediği ve Emaret toprakları içerisinde bulunan Gaibler ve sair bölgelerde ahali

⁵⁵² BOA, A.}MTZ.(04)., nr.116/31, lef.1, (24 Rebi'ül-Evvel 1322).

⁵⁵³ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.117/43, lef.3 (10 Rebi'ül-Evvel 1322); Özbozdağlı, Rumeli Müfettişliği tarafından, ailesiyle dönecek firarilerin sayısının 9.000-11.000 kişi arasında olduğunu tahmin edildiğini ifade etmiştir. Ancak belgede sadece 9.000 kişiden bahsedildiği görülmektedir. Özbozdağlı'nın hangi kaynağa göre 11.000 sayısına ulaştığı anlaşılamamıştır. Bkz. Özbozdağlı, **a.g.m.**, s.149.

⁵⁵⁴ BOA, Y.PRK.ASK., nr.220/15, lef.3, (4 Cemaziyel-Ahir 1322).

tarafından terk edilmiş Müslüman köylerine yerleştirilerek orada kaldıkları anlaşılmıştır.⁵⁵⁵

İlan edilen sürenin dolmasına rağmen, geri dönememiş Edirne vilayeti ahalisi firarilerinden bazıları geri dönmek için Bulgaristan Emareti'ne müracaat etmeye başlamıştır. Emaret de Osmanlı Devleti'ne müracaatta bulunarak ilgili firarilerin kabul edilmesini talep etmiştir. Osmanlı Devleti Bulgar nüfusunun gereğinden fazla artması ihtimalinden dolayı başlarda izin vermek istemese de sonradan firarilerin geri dönmelerine izin verilmiştir. Verilen izin üzerine kapılar yeniden açılmış ve nisan ayından itibaren firariler yeniden kapılardan geçmeye başlamıştır. Sınır kapılarının açıldığı tarihten 28 Nisan 1905 tarihine kadar Zabernovo sınır kapısından kadın ve erkek 28, Malkoçlar kapısından da 105 firari geçiş yapmıştır.⁵⁵⁶ 28 Nisan'ın sonuna kadar da Zabernovo'dan 17 erkek ve 21 kadın, Malkoçlar'dan da 64 erkek ve 54 kadın olmak üzere toplam 156 firari geçmiştir.⁵⁵⁷

14-28 Mayıs 1905 tarihleri arasında Zabernovo ve Malkoçlar sınır kapılarından toplamda 80 firari geçmiş.⁵⁵⁸ 29 Mayıs-13 Haziran tarihleri arasında da Zabernovo'dan 12 erkek ve 23 kadın, Malkoçlar'dan da 9 Erkek ve 6 kadın olmak üzere toplam 50 firari geri dönüş yapmıştır.⁵⁵⁹ Haziran'ın 14'ünden 28'ine kadar da Malkoçlar'dan 34 erkek ve 43 kadın, Zabernovo'dan 1 erkek ve 2 kadın geçiş

⁵⁵⁵ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.120/73, lef.3, (15 Cemaziyyel-Ahir 1322). Douglas Dakin geri dönen firarilerle alakalı paylaştığı verilerde 25.000 kişi olduğu tahmin edilen firarilerden 7000 tanesinin Makedonya'ya 5.000 tanesinin ise Edirne vilayetine geri döndüğünü ifade etmiştir. Bu firarilere Bulgaristan Ziraat Bankası tarafından 40.000 Frank para yardımı yapılmış, Avrupa konsolosları ve Amerikan misyonerleri de firarilerin geri dönüşlerine yardımcı olmak için çaba göstermişlerdir. Bazı firariler, hasat zamanını beklediklerinden geri dönmek için acele etmemişlerdir. Ekim 1904'te 5.000 firari yurtlarına yerleştirilmiştir. 1904'ü sonunda 3.000 firari Emaret içerisinde kalmıştır. Bkz. Douglas Dagin, **The Greek Struggle In Makedonia 1897-1913**, Thessalonika (Selanik), 1966. (çevrimiçi), <https://archive.org/details/greekstruggleinm0000daki/page/n8/mode/1up?view=theater> , Erişim tarihi: 10.08.2023.

⁵⁵⁶ BOA, HR.SFR.04., nr.254/42, lef.2, (4 Rebi'ül-Evvel 1323).

⁵⁵⁷ BOA, HR.SFR.04., nr.254/44, lef.2, (20 Rebi'ül-Evvel 1323); Özbozdağlı ve İsra Şeh eserlerinde firarilerin 1904 Temmuz'undan sonra geri gelmediklerini ifade etmiştir. Ancak Osmanlıca belgelerde görüldüğü üzere Emarete kalan firarilerden bir kısmı, 1905 Nisan'ından itibaren yeniden sınır kapılarından geçmeye başlamıştır. Bkz. Özbozdağlı, **a.g.m.**, s.165; Şeh, **a.g.e.**, s.150.

⁵⁵⁸ BOA, HR.SFR.04., nr.254/50, lef.2, (3 Rebi'ül-Ahir 1323).

⁵⁵⁹ BOA, HR.SFR.04., nr.254/54, lef.2, (27 Rebi'ül-Ahir 1323).

yapmıştır.⁵⁶⁰ 29 Haziran-23 Temmuz arasında da Malkoçlar'dan 4 erkek ve 5 kadın, Zabernovo'dan da 10 erkek ve 13 kadın geçmiştir.⁵⁶¹

Eylül ayından itibaren firarilere tanınan sürenin sona ermesine karar verilmiş olsa da 7 hanede 23 firarinin Gaibler'den geçerek Kırklareli'ne bağlı Kadıköy'e gideceği haber alınmıştır. Bunun üzerine Edirne vilayetine bahsi geçen firarilerin kabul edilmesi emredilmiştir.⁵⁶² 11 Eylül 1905 tarihinde de Nevrekob'lu 1 ve Razlık kazalı 11 kişi olmak üzere toplam 12 kişi Oranovo sınır kapısından geçiş yapmıştır.⁵⁶³

Firariler eylül ayından sonra da kapılardan geçmeye devam etmiştir. 20 Kasım 1905'te 15 hanede 35 firari Bulgarın sınır kapılarından geçtiği Kırklareli mutasarrıflığı tarafından bildirilmiştir.⁵⁶⁴ 22 Kasım'da Malkoçlar'dan 64 firari geçmiş, son olarak 3 Aralık 1905'te 14 Erkek ve 11 kadın olmak üzere toplamda 25 kişi aynı sınır kapısından geçiş yapmıştır.⁵⁶⁵ Aralık ayından sonra sınır kapılarından geçen firarilerle ilgili herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Bu da Osmanlı Devleti'nin 1906 yılından itibaren firarileri kabul etmediğini göstermektedir.

Firarilerin dönüşleri ile alakalı o tarihlerde Razlık kaymakamı olarak görev yapan ve firarilerin dönüşlerine şahit olan Tahsin Uzer de hatıralarında konuyla alakalı şu ifadeleri kullanmıştır:

“Ayaklanmada (İlinden İsyanı) Makedonya'nın çeşitli kesimlerinden, yüzlerce Bulgar perişan bir halde Bulgaristan'a kaçıp göç etmişlerdi. Bir yıl kadar Bulgaristan'da kaldıktan ve düştükleri sefil durumlarını, propagandalarında aleyhimize kullandıktan sonra, yabancı elçilerin aracılığı ile bunların geri dönmeleri Babîâlî ile Bulgar hükümetleri arasında karara bağlandı.

⁵⁶⁰ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.131/49, lef.5, (28 Rebi'ül-Ahir 1323).

⁵⁶¹ BOA, HR.SFR.04., nr.254/64, lef.2, (1 Cemaziyyel-Ahir 1323).

⁵⁶² BOA, A.}MTZ.(04)., nr.134/66, lef.1, (19 Recep 1323).

⁵⁶³ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.134/66, lef.7, (11 Recep 1323).

⁵⁶⁴ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.136/40, lef.7, (22 Ramazan 1323).

⁵⁶⁵ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.136/15, lef.1, (5 Şevval 1323).

Razlık'tan da 8000 Bulgar göç etmişti. Avram Ova sınırında gelenleri kabul ve içeriye göndermekle görevlendirildim. Üç ay kadar sınırda kaldım. Binlerce kişi bu kapıdan girdi. Bunların yiyip içmeleri, yorucu bir mesele oldu. Bulgarlar kaçtıkları zaman, tarlalarda bıraktıkları zahireyi Müslüman halka toplatmış, devlet ambarlarında muhafaza etmiştim. Sığır ve diğer hayvanatı da senet karşılığında Müslümanlara dağıtmıştım. Bulgaristan'dan Bulgar göçmenleriyle gelen Bulgar memurları, bu durumu görünce çok duygulandılar. Raporlarında, gördüklerini açıkça belirtmiş, olup bitenleri, Babıali'ye de aksettirmiş olacaklar ki, umumî müfettiş, bu hizmet ve dikkatimi çok takdirle karşılayarak, bana tekrar tekrar teşekkür etti."⁵⁶⁶

3.3. Bulgaristan Eمارeti'nin Firarileri Engelleme Teşebbüsleri

Komitacı teşviklerine kanarak firar eden Bulgarlar, zamanla kandırıldıklarını anlayarak yaptıklarına pişman olmuşlardır. Ayrıca firarilerin büyük kısmı parasız ve yardıma muhtaç bir halde kalmıştır. Bu nedenle eski yurtlarına geri dönmeye karar vermişlerdir.⁵⁶⁷ Ancak Bulgaristan Eمارeti, Bulgar firarilerini Osmanlı Devleti aleyhine kullanabileceği önemli bir koz olarak görmüş ve firarileri elde tutabilmek için yoğun çaba sarfetmiştir. Bu amaçla yurtlarına geri dönmek isteyen firarilere elinden geldiğince engel olmaya çalışmıştır.⁵⁶⁸

Firar hadiselerinden sonra Osmanlı hükümetinin emri üzerine Dubnitsa, Köstendil ve Rila taraflarına, firarileri kontrol etmek amacıyla muhbirler gönderilmiştir. Muhbirlerin yazmış olduğu jurnallerde, Bulgaristan Eمارeti'nin firarilerin geri dönüşlerini engellemek amacıyla birtakım bahaneler ürettiği haber alınmıştır. Buna rağmen firariler birer-ikişer küçük gruplar halinde geri dönmeye çalıştığı da raporda ifade edilmiştir. Bazı firariler de geri dönebilmek için Bulgaristan Komiserliği'ne bizzat başvuruda bulunmuştur.⁵⁶⁹

⁵⁶⁶ Uzer, **a.g.e.** s.173.

⁵⁶⁷ BOA, A.MTZ.04., 110/38, lef.4, (23 Zilkade 1321).

⁵⁶⁸ Selanikli Şemseddin, **a.g.e.**, s.44.

⁵⁶⁹ BOA, Y.PRK.MK., nr.12/71, lef.3, (16 Zilhicce 1320).

Osmanlı Devleti'nin genel af ilanından sonra, Bulgaristan Hariciye Nezareti tarafından komiserliğe bir teşekkür telgrafi gönderilmiştir. Ancak telgrafta firarilerin dönüş tarihleri ile alakalı herhangi bir bilginin bulunmaması Ali Ferruh Bey'i şüpheyne düşürmüştür. Bunun üzerine Ali Ferruh Bey, Rila, Dubnitsa ve Köstendil taraflarına gizlice memurlar göndererek tahkikat yaptırmıştır. Memurlar ismi geçen bölgelerdeki görevlilerin değişik bahaneler üreterek firarilerin dönüşlerine engel olduklarını tespit etmiştir. Ayrıca başta Ruslar olmak üzere firarilere hala yardım yapıldığının görülmesi üzerine Ali Ferruh Bey, Bulgaristan Emareti'nin firarileri geri yollama konusunda dürüst davranmadığını düşünmeye başlamıştır.⁵⁷⁰ Selanik vilayeti de 18 Mart 1903 tarihinde gönderdiği bir telgrafnamede yukarıda yazılanları doğrulayarak, Emaret tarafından geri dönmek isteyen firarilere engel olunduğunu, bu sebeple birçok firarinin zor durumda kaldığını bildirmiştir.⁵⁷¹

4 Nisan 1903 tarihinde Fikirtepe karakoluna 2 firari Bulgar müracaat etmiş ve gerekli kontrolleri yapıldıktan sonra geçişlerine izin verilmiştir. Firarilerden Pesteriçe'nin Kilise Mahallesi'ne mensup olan Rošto(?) Topa, kendileri haricinde birçok Bulgarın da geri dönmeye hazır olduğunu, ancak Emaretin firarileri Tuna boyunca iskân etmeyi planladığı için geri dönmek isteyenlere engel olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷²

Cuma-yı Bala'nın Pesteriçe köyü ahalisinden olan ve 6 Nisan'da geri dönen firari Mite Georgi, Bulgaristan'da bulunduğu sırada 25 tane Bulgar firarisinin Osmanlı tarafına iade edilmek amacıyla Emaret memurlarına müracaat ettiğini, ancak Raylan(?) Polis Dairesi tarafından kimseye izin verilmediğine şahit olduğunu bildirmiştir. Polis dairesi, firarilere yaptığı açıklamada Emaretin bütün firarileri, Bulgaristan içerisinde bulunan köylere beşer-onar kişilik gruplar halinde yerleştirmeyi planladığını, bu sebeple kimseye izin veremeyeceklerini ifade etmiştir.

⁵⁷⁰ BOA, HR.SFR.04., nr.253/56, lef.3-4, (15 Zilhicce 1320).

⁵⁷¹ BOA, DH.ŞFR., nr.303/25, lef.1, (18 Zilhicce 1320).

⁵⁷² BOA, TFR.I.SL., nr.7/691, lef.1, (6 Muharrem 1321).

Ayrıca Mite Georgi, Razlıklı olan ve geri dönmek için sınır kapılarına müracaat eden firarilere de izin verilmediğine şahit olmuştur.⁵⁷³

Osmanlı yetkilileri, Dubnitsa ve Köstendil’de bulunan firarileri gözlemek amacıyla bölgeye bir muhbir göndermiştir. Bölgeyi gezerek firariler hakkında bilgi toplayan muhbir, geri döndükten sonra bir rapor kaleme almıştır. Rapora göre; Srbinovo, Kratova ve diğer köylerden Dubnitsa ve civarına gelmiş olan firarilerin yaptıklarına çok pişman ve ümitsizlik içinde olduklarından geri dönmek istedikleri ifade edilmiştir. Ancak 13 Temmuz’a kadar sürecektir Petrov yortuları sebebiyle geri dönemeyeceklerini, çünkü Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunarak meselenin sorunsuzca çözeceklerini ve firarilerin huzur ve güvenliklerini teminat altına alacaklarına inandıklarını bildirmişlerdir. Firariler, komitacıların bizzat kendilerine böyle söyleyerek ümitlendirdiklerini de sözlerine eklemişlerdir.⁵⁷⁴

İlinden İsyanı sonrasında da firar ettikleri için pişman olan birçok firari geri dönmeye çalışmış ise de Bulgar sınır karakolları tarafından üzerlerine ateş açılarak engellenmişlerdir.⁵⁷⁵

29 Ekim 1903’de Bulgar askerleri tarafından, Razlık kazasına geri dönmek isteyen üç firarinin ellerindeki silahlar alınarak geçişlerine engel olunmuştur. Sonradan resmi kapılardan geçmek isteyen bütün firarilerin askerler tarafından engellendiği, hatta komitacıların da geri dönmek isteyen firarileri önce ikna yoluyla, bunu başaramazlarsa da tehdit ederek geri dönmekten vazgeçirmeye çalıştıkları haber

⁵⁷³ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.92/35, lef.5, (9 Muharrem 1321).

⁵⁷⁴ BOA, HR.TH., nr.283/43, lef.3, (9 Safer 1321). Kratova’dan bütün ailesiyle firar ederek Boboshevo köyüne gelen ve orada komitacılara katılarak onlarla birlikte hareket eden Pop Oram (veya Avram) isminde bir firari de Vilayat-ı Selase’ye özerklik verilmedikçe ne kendisinin ne de firarilerden kimsenin köylerine geri dönmeyeceğini bildirmiştir. Şahsın bu ifadesine bakılacak olursa, Bulgar komitalarının firarileri kullanarak Makedonya’yı özerk bir bölge haline getirmeye çalışmalarıyla alakalı bir başka kanıt elde edilmiş olur.

⁵⁷⁵ BOA, İ.HUS., nr.110/96, lef.1, (21 Recep 1321).

alınmıştır. Bunun üzerine durum Bulgaristan Komiserliği tarafından Emaret idaresine sorulmuştur.⁵⁷⁶

Emaret idaresi, Bulgaristan Komiserliği'ne yaptığı açıklamada, henüz kanıtlanmamış olsa da firarilerin ellerinde firari olup-olmadıklarını açıklayan herhangi bir belge olmadığı için, Bulgar askerlerinin geri gelmek isteyen firariler arasında eşkıya veya komitacı olma ihtimalinden dolayı geçişlerini engellediğini düşündüklerini ifade etmiştir. Emaret idaresi ayrıca komitacıların firarilere yönelik faaliyetleri engellemek için de her türlü tedbiri alacaklarını Komiser Ali Ferruh Bey'e ifade etmiştir.⁵⁷⁷ Askerlerin ve komitacıların bu tutumları firarileri engelleyememiş, aksine firariler yirmişer-otuzar kişilik gruplar halinde gizlice sınırı geçmeye çalışmışlardır.⁵⁷⁸

Elinden geldiğince firarilerin geri dönmesine engel olmaya çalışan Bulgaristan Emareti, zamanla firarilere yapılan harcamaların Emaret ekonomisine zarar vermesinin yanında firarilerin geri dönme çabalarını bir türlü engelleyememesi üzerine daha fazla dayanamayarak politikasını değiştirmiş ve firarileri memleketlerine iade etme yoluna gitmiştir.⁵⁷⁹ Ancak firarilerin dönüşlerine müsaade eden Emaret idaresinin geri dönmekte olan firarilerin yanlarında bulunan hayvanlarına el koyduğu haber alınmıştır. Emaretin böyle bir faaliyette bulunması İtilafname hükümlerine aykırıdır. Ayrıca geri dönen firariler, geçimlerini sağlamak için bu hayvanlara ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple Osmanlı hükümeti, önce konunun tahkik edilmesini, iddiaların doğru çıkması durumunda da Bulgaristan Komiserliği vasıtasıyla Emaret idaresinden bu durumun engellenmesini istemiştir.⁵⁸⁰

⁵⁷⁶ BOA, Y.PRK.MK., nr.16/81, lef.1, (10 Şaban 1321).

⁵⁷⁷ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.106/88, lef:1 (22 Şaban 1321)

⁵⁷⁸ BOA, Y.PRK.MK., nr.16/81, lef.1, (10 Şaban 1321).

⁵⁷⁹ BOA, Y.A.HUS., nr.480/89, lef.3, (23 Şaban 1322).; BOA, HR.SFR.04., nr.258/23, lef.12, (14 Ramazan 1322).

⁵⁸⁰ BOA, A.MTZ.(04)., nr.117/31, lef.3, (8 Rebi'ül-Evvel 1322).

3.4. Komitacıların Firarileri Engelleme Teşebbüsleri

Emaret idaresi dışında Bulgar komitaları da firarilerin geri dönüşlerine engel olmak için çaba göstermiştir. Komitacılar, firarileri Avrupa'nın dikkatini çekmek amacıyla kullanmanın dışında, Osmanlı askerleri ile girdikleri çatışmalardaki kayıplarını telafi edebilecekleri bir insan gücü olarak kullanmaya çalışmıştır. Bulgaristan Komiserliği, 29 Haziran 1903'te gönderdiği bir raporda, komitacılar tarafından sınıra yakın köylerde toplanan eşkıyaya dağıtılmak üzere iki araba dolusu silah ve cephane ile bir araba dolusu dinamit gönderildiğini bildirmiştir. Ayrıca komitacıların sınıra yakın köylere yerleştirilmiş olan ve sayıları 3.000 civarında olduğu tahmin edilen Bulgar firarilerini zorla silah altına aldıkları ve firarilerden oluşturulacak çetelerin yakında Kırklareli, Tırnovacık, Pınarhisar ve civarındaki bölgelere saldıracakları yine komiserlik tarafından ifade edilmiştir.⁵⁸¹ Özellikle işsiz ve parasız kalan firari Bulgarlar, para kazanmak uğruna komitalara katılmak zorunda kalmıştır.⁵⁸²

Osmanlı hükümeti, komitacıların firariler üzerinden gerçekleştirmek istedikleri faaliyetlerini engellemek için Komiserlik vasıtasıyla Emaret idaresine başvurmuştur. Emaret idaresi de komitacıların firarilere yönelik faaliyetlerini engellemek için her türlü tedbiri alacaklarını Komiser Ali Ferruh Bey'e ifade etmiştir.⁵⁸³

Komitacıların firarilerin geri dönüşlerini engellemek için gerçekleştirdiği ilk teşebbüs, Cuma-yı Bala İsyanı sonrasındaki müzakereler döneminde gerçekleşmiştir. Osmanlı hükümetinin isyan sonrasında firarilerin dönüşüne izin vermesi üzerine

⁵⁸¹ BOA, HR.SFR.04., nr.223/62, lef.2, (3 Rebi'ül-Ahir 1321). Rapora göre komitacılar Tırnovacık ve Pınarhisar hükümet konaklarıyla, askeri binalara dinamitler koyarak bombalı saldırılar planlamaktadırlar. Yerel idareler sınırları içerisinde bu konu ile alakalı soruşturma yapmış olsalar da hiçbir sonuç elde edememişlerdir. Bunun dışında eşkıyanın toplanarak faaliyet göstermesine de bir türlü engel olunamamıştır. Raporda Bulgar polislerinin eşkıyayı engelleme konusunda yetersiz kaldığına da değinilmiştir. Polisler tarafından Köstendil'de tutuklanan eşkıya üyeleri Yanbolu, Burgaz ve İslimiye'ye götürülmüş olsa da polis karakollarında tutulan şahıslar bir-iki gün içerisinde salıverilmektedirler. Serbest bırakılan üyeler de ya bir çeteye katılmakta ya da kendileri bir çete kurarak fesat hareketlerine devam etmektedirler.

⁵⁸² BOA, Y.PRK.MK., nr.14/99, lef.1, (1 Cemaziyyel-Evvel 1321).

⁵⁸³ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.106/88, lef.1, (22 Şaban 1321).

komitacılar firarilerin dönüşünü engellemek amacıyla sınır hattında faaliyet göstermeye başlamışlardır. Komitacılar bu amaçla, Selanik'ten Demirhisar'a kadar olan mesafedeki telgraf hattını kesip, tren raylarını da tahrip etmişlerdir. Yapılan tahkikatta Emaret sınır memurlarından bazılarının da komitacılarla iş birliği içerisinde olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine Hariciye Nezareti'nden uygun bir dil ile Emaret yetkililerinin bilgilendirilmesi istenmiştir.⁵⁸⁴

İlinden İsyanı sona erdikten sonra, Osmanlı Devleti'nin firarilerinin dönüşüne izin vermesinin ardından, Komitacılar geri dönmeye çalışan firarileri engellemek amacıyla faaliyete geçmişlerdir. Bu amaçla mürur tezkiresi alan firarilerin tezkirelerine el koymaya çalışmış ve onları ölümle tehdit etmişlerdir. Kırklareli'nden firar eden ve sonra Edirne üzerinden memleketlerine dönebilmek amacıyla birer pasavan alan Kostandi Petre, Yorgi Petre ve Dimo Todor isimindeki üç firari Bulgar, 18 Ekim'de binecekleri treni beklemek üzere Otel Corona'da oda kiralamışlardır. Ancak ilgili şahısların geri döneceklerini öğrenen Lazo Dimitro ve Kostantin Stoyan isimindeki iki şahıs, yanlarına aldıkları 10 kişilik bir ekiple, gece saat 10 civarında Otel Corona'ya giderek bu üç firarinin kaldığı odayı basmıştır. Şahıslara geri dönmeyeceklerini söyleyen şakiler, firarilerden mürur tezkirelerini vermelerini istemişlerdir. Ancak firariler mürur tezkireleri olmadığını söyleyince şakiler bütün odayı dağıtarak tezkireleri aramaya başlamıştır. Firarilerin mürur tezkirelerini kimsenin bulamayacağı şekilde saklaması sebebiyle bir şey bulamayan şakiler, firarilere memleketlerine geri döndükleri vakit eski rahatlarına kavuşamayacaklarını veya öldürüleceklerini ifade etmişlerdir. Bunlar haricinde Osmanlı memurlarına mektup yazarak firariler aleyhine ifadeler kullanacaklarını da sözlerine ekleyen şakiler otelden ayrılmıştır. Bunun üzerine hemen yetkililere durumu anlatan şahıslara İstanbul üzerinden memleketlerine gidebilmeleri için gerekli izin verilmiştir. Can güvenliklerini sağlamak amacıyla Osmanlı memurları firarilere eşlik etmiş ve Varna'da bulunan bir Yunan vapuruna bindirilen firariler İstanbul'a doğru yola çıkmışlardır.⁵⁸⁵ Durumu haber alan Sadaret, Zabtiye Nezareti'nden ilgili firarilerin

⁵⁸⁴ BOA, HR.TH., nr.277/85, lef.1, (19 Şevval 1320).

⁵⁸⁵ BOA, HR.SFR.04., 253/38, lef.3, (27 Recep 1321).

İstanbul'a vardıklarında, vakit kaybetmeden memleketlerine gönderilmelerini istemiştir.⁵⁸⁶

18 Kasım 1903'te Lajine muhtarı Dokomov, Papaz Yorgi ve eşkıya reislerinden Yakoritli Boton oğlu İvan, Oranovo sınır kapısına gelerek firari mültecilerin geri dönmeyeceğini bildirmiştir. Bölgede bulunan polis memuru ile konuşan şahıslar kimsenin geri dönmeyeceğini, geri dönmeye kalkışan olursa da öldürüleceğini ifade etmişlerdir. Ancak polisler şahısların önemli kişiler olmaması sebebiyle söylediklerini dikkate almamıştır.⁵⁸⁷

Devebağirtan Muayene Heyeti 13 Ocak 1904 tarihinde gönderdiği bir jurnalde, bir haftadır Devebağirtan sınır kapısından kimsenin geçmediği, geri dönmek isteyenleri de komitacıların engellediği ifade edilmiştir.⁵⁸⁸

Ancak komitacıların firarilere yönelik baskıları istedikleri sonucu vermemiş, tam tersine firarilerin geri dönüşünü hızlandırmıştır. Razlık kaymakamlığı, Razlık kazası firarilerinden hemen hemen tamamının 5-10 gün içerisinde geri döneceklerini, çünkü Bulgaristan'daki eşkıya ve komitacıların baskılarına daha fazla tahammül edemediklerini bildirmiştir. Geri dönmüş olan firariler, eşkıyanın özellikle zengin ve ticaretle uğraşan Bulgarlara karşı gösterdikleri baskı ve şiddet sebebiyle Bulgaristan Emareti içerisinde bir kargaşa yaşanmaya başladığını da ifade etmişlerdir.⁵⁸⁹

Osmanlı Devleti ile Emaret arasında firarilerin dönüşü için anlaşmaya varılması komitacıları hayal kırıklığına uğratmıştır. Artık Emaretin desteğini alamayacaklarını anlayan komitacılar yine de firarilerin dönüşünü engellemek amacıyla faaliyetlerine devam etmişlerdir. Kendilerini Nevrekob kazasının Kovaçeviçe (Kovachevitsa) köyü ahalisinden olarak tanıtan bir grup komitacı, Emaret bakanlar kurulu ve yabancı devlet konsoloslarına hitaben bir mektup kaleme almıştır. Adı geçen mektupta, Osmanlı hükümetinin geri dönen firarilere kolaylık

⁵⁸⁶ BOA, HR.SFR.04., 253/38, lef.5, (12 Ramazan 1321).

⁵⁸⁷ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.106/103, lef.1, (28 Şaban 1321).

⁵⁸⁸ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.108/52, lef.1, (24 Şevval 1321).

⁵⁸⁹ BOA, DH.ŞFR., nr.322/31, lef.1, (26 Zilkade 1321).

göstermesi gerekirken hiç kimseye hiçbir şekilde kolaylık gösterilmediği ifade edilmiştir. Ayrıca evlerine gidenlere söz verildiği halde hiçbir yardımın yapılmadığı, bunun yerine isyanlar sırasında zarar gören Türklerin zararlarını karşılamak için firarilerden zorla para toplandığı iddia edilmiştir. Osmanlı aleyhtarı basın da mektupta yazan ifadeleri gazetelerde neşrederek firarileri geri dönmekten vazgeçirmeye çalışmıştır. Ancak ne mektup ne de gazete haberleri firarilerin dönüşlerine engel olabilmıştır. Tam tersine haberlerin komitacılar ve Osmanlı muhalifi şahıslar tarafından yapıldığının bilinmesi, firarilerin geri dönmelerine olumlu bir etki yaratmıştır. Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Romanya konsolosları da mektubun gerçeği yansıtmadığını ifade ederek Osmanlı hükümetinin firarilere yönelik tutumlarından memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Komiserliğin teşebbüsleri sonucunda da Emet, bu yayınları yapanları tutuklamak üzere harekete geçmiştir.⁵⁹⁰

Bulgaristan Emeti, komitacıların yayınlarına karşı resmî gazetelerde bir haber yayınlanarak şu ifadelere yer vermiştir:

“Mahalli gazete firarilerin dönüşü üzerinden kamuoyunu kışkırtmaya ve firarilerin memleketlerine geri dönmelerini engellemeye çalışıyor. Bu amaçla güya Emet memurlarının firarileri geri dönmeye mecbur ettikleri ve geri giden firarilerin Türkler tarafından bir takım tehdit ve intikam duygularıyla zulme uğradıklarını ve hayatlarının tehlikede olduğu hakkında birtakım rivayetlerde bulunuyorlar. Gerçekleri açıklamak için bu yazı kaleme alınmıştır. Burgaz mutasarrıflığının gönderdiği telgrafnamelere bakılarak Edirne Vilayeti'ne geri dönmüş firarilerin durumlarına değinilmiştir. Firarilerin geri dönüşleri için açılan kapıların tamamı açık olup, sınırdan hiçbir zorlama olmadan karşı tarafa geçilebilmektedir. Osmanlı memurları firarilere gayet düzgün davranmakta ve seyahatlerini kolaylaştırmak için kendilerine arabalar dahi tahsis etmektedirler. Bulgaristan'a gelmek isteyen Bulgarlar dahi kolaylıkla pasaport alabilmektedir. Küçük Tırnova'ya geri dönmüş olan firariler sıkıntı çıkarılmadan kabul edilmiştir. Ve

⁵⁹⁰ BOA, HR.SFR.04. nr.254/2, lef.1, (11 Rebi'ül-Evvel 1322); BOA, A.}MTZ.(04)., nr.117/88, lef.3, (13 Rebi'ül-Evvel 1322).

hiçbir tarafta firariler rencide edilmemiştir. Ağraş (Agras) yoluyla Küçük Tırnova'ya giden firarilerin katledildiklerine dair gazetelerden ve başka taraflardan verilen bilgiler tamamen yalandır. Bu bilgiler tamamen Burgaz mutasarrıflığının ifadelerine dayanmaktadır. Osmanlı memurlarına geri dönmeye mecbur tutulmamaları talebinde bulunan bazı rahiplerin müracaatları dahi San Sinod meclisi tarafından reddedilmiştir.”⁵⁹¹

Emaretin tutuklamalarına rağmen faaliyetlerine devam eden komitacılar, Emaret tarafından geri dönecek firarilerin hayvanlarından gümrük vergisi alınacağı ve Edirne civarında birçok firarinin toplandığı halde kimsenin geçişine izin verilmediği şeklinde propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Osmanlı hükümeti, 1 Haziran 1904'te Emaret nezdinde teşebbüste bulunarak haberden sorumlu olan komitacıların tutuklanmalarını talep etmiştir. Emaret komita faaliyetlerini engellemek için gazete yayınlarına devam ederek biri Tırgovski-Vestnik ve diğeri Veçerna-Posta'da olmak üzere iki gazetede komitacıların haberlerini yalanlamıştır. Veçerna-Posta'da, Emaret Hariciye Nezareti tarafından hiçbir firarinin hayvanından vergi alınmayacağı, trenlerle gelecek firarilerin masraflarının Osmanlı hükümeti tarafından karşılanacağı, Edirne'de hiçbir firarinin toplanmadığı ve Padişah tarafından firarilerin geçişinde hiçbir zorluk çıkarılmamasının emredildiği ilan edilmiştir. 5 Haziran'da Başbakan Racho Petrov ile Komiser Ali Ferruh Bey arasında konu ile alakalı bir görüşme gerçekleşmiştir. Petrov firarilerin hayvanlarından vergi alınmasına ihtimal vermediğini bildirirse de gerekli yerlere hemen talimat verdiğini bildirmiştir.⁵⁹²

Tırgovski-Vestnik gazetesi bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır:

Yarı resmi Nov Vek gazetesiyle Bulgaristan Telgraf Şirketi, geçen sene isyanı(İlinden İsyanı) esnasında zarar görmüş olan firarilere yardım etmek amacıyla evlerinin yeniden inşası için gerekli parayı vermek ve memleketlerine geri dönmelerini kolaylaştırmak için elinden geleni yapan Osmanlı Devleti'nin, bu

⁵⁹¹ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.117/79, lef.1, (18 Rebi'ül-Evvel 1322).

⁵⁹² BOA, Y.MTV., nr.260/150, lef.1, (23 Rebi'ül-Evvel 1322).

konuda her türlü tedbirleri almış olduğunu sürekli ve kesin olarak ilan ettikleri halde, Şu zor durumlardan pay çıkarmak için çaba gösteren bazı teşebbüslerde bulunulduğundan, firarilerin menfaatine hizmet ve yukarıda bahsedilen haber yüzünden Bulgaristan hükümeti zor durumda kalmaktadır. Bu durumu engellemek amacıyla biz (gazete Veçerna-Posta) dahi tarafsız kaynaklardan aldığımız malumatları yayınlamayı uygun gördük. Kaynağa göre şimdiye kadar memleketlerine yerleştirilen firarilerin sayısı 10.000 kişi civarındadır. Firarilerin kabulü için birçok noktada komisyonlar görev yapmaktadır ve bu komisyonlar firarilerin can ve mallarını korumaya özen göstermektedirler. Zaten bu konuda Osmanlı Devleti kati surette emirler vermiştir. Muhtaç olan firarilere memleketlerine gidene kadar kendilerine yetecek miktarda yiyecek yardımı yapılmakta olup, Osmanlı hükümeti hasta ve zayıf firarilerin masraflarını hazineden karşılamak üzere trenlerle gelmelerini dahi emretmiştir. Tren olmayan mahallerde ise firarilere araba veya at verilmektedir (ulaşımda kolaylık olması için) bu amaçla yüklü miktarda bir meblağ tahsis kılınmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu faaliyetlerine rağmen bazı şahısların kendi şahsi çıkarları uğruna gerçekleri çarpıtma faaliyetleri başarısız olacak ve gerçekler yalanlara galebe çalacaktır.⁵⁹³

4 Haziran 1904 tarihinde Bulgaristan Komiserliği İkinci Kitabeti'nden firarilerin dönüşleri ile alakalı bir tezkire gönderilmiştir. Tezkirede, Bulgaristan ve Şarki-Rumeli'ye firar etmiş Bulgarlardan Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri ahalisinden olanlar dalga-dalga geri gelmekte olsalar da, Edirne vilayeti ahalisinden olanlarda genel olarak bir tereddüt durumunun görüldüğü, bu durumun komitelerin Bulgaristan'da yaptıkları fesat hareketlerinden ve çetelerin de Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerinden kaynaklandığını, komitacıların Kırklareli ve Tırnovacık'a geri dönecek firarileri engellemek için Şarki-Rumeli'ye yerleştirilmiş olan Bulgarların orada ikametlerini devam ettirmeye çalışmakta olduklarını ve firarilerin dönüşü için geçecekleri yerlere komitacılar tarafından beşer-onar kişilik çeteler sevk edilerek geri dönmeye çalışan firarilere genel aftan istifade edemeyecekleri ve haklarında kanuni işlemler yapılacağını ifade ettiklerine dair bir

⁵⁹³ BOA, Y.MTV., nr.260/150, lef.1, (23 Rebi'ül-Evvel 1322).

istihbarat aldıklarını bildirmiştir. Osmanlı hükümeti İkinci Ordu Kumandanlığı'ndan komitacıların tutuklanarak, faaliyetlerinin engellenmesi, belediyelerden de gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.⁵⁹⁴ Aynı tarihli ve aynı konu ile alakalı bir başka belgeye göre de Komita liderlerinden Mihail Gerdzhikov'un adamları olduğu anlaşılan birkaç komitacı, geri dönmek isteyen firarileri engellemek amacıyla faaliyete geçmiştir. Komitacılar kendilerini firariler gibi göstererek memleketlerine geri döndüklerini ancak Osmanlı hükümeti tarafından kanuni takibata uğradıkları için tekrar firar etmek zorunda kaldıklarını iddia etmişlerdir. Durumun haber alınması üzerine Bulgaristan Komiserliği Emaret Hariciye Nezareti ile irtibata geçerek bu ve bunun gibi şahıslara engel olunmasını istemiştir.⁵⁹⁵

Son olarak Kofçaz nahiyesi Müdürlüğü tarafından yazılan bir telgrafnamede, komitacıların firarileri geri dönmekten vazgeçirmek için bazı iftiralarda bulunduklarına değinilmiştir. Telgrafnameye göre komitacılar geri dönmek isteyen firarilerin zulme uğradığına dair propaganda yapmaktadırlar. Örnek olarak da Terzidere köyüne gelenler iki Bulgarın derhal tutuklandığını, Kofçaz'da da bir Bulgar kadının askerler tarafından dağa kaldırıldığını iddia etmişlerdir. Nahiye müdürü, bunun komitacılar tarafından yapılan bir propaganda olduğunu ifade ederek padişahın emri üzerine firarileri rahat ettirmek için her şeyin yapıldığını, aksi bir durumun ise hiç yaşanmadığını Kırklareli idaresine bildirmiştir.⁵⁹⁶ Bunun üzerine durum Bulgaristan Komiserliği'ne bildirilerek gereğinin yapılması ve atılan iftiraların uygun bir dille tekzip edilmesi istenmiştir.⁵⁹⁷

3.5. Sınır Kapıları Dışından Gizlice veya Başka Ülkeler Üzerinden Gelen Firariler Meselesi

Firarilerin rahatça geri dönebilmeleri amacıyla genel af ilan edilmiş ve sınırın belli noktalarındaki sınır kapıları hazırlanmış olsa da firarilerden bazıları, resmi sınır

⁵⁹⁴ BOA, DH.MKT., nr.861/37, lef.4, (1 Rebi'ül-Ahir 1322).

⁵⁹⁵ BOA, HR.SFR.04., nr.253/73, lef.26, (1 Rebi'ül-Ahir 1322).

⁵⁹⁶ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.129/41, lef.5, (tarih belirtilmemiştir).

⁵⁹⁷ BOA, A.}MTZ.(04)., nr.129/41, lef.1, (27 Rebi'ül-Evvel 1323).

kapıları dışındaki noktalardan gizlice köylerine dönmeye çalışmıştır. Ayrıca gizlice gelen firarilerin yanlarında silahlarını da getirdikleri yapılan incelemeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine sınırdan kaçak geçen firariler tespit edildikten sonra haklarında ne yapılması gerektiği sorulmuş, Osmanlı hükümeti de bahsi geçen firarilerin birbirine kefil olmalarını, sonrasında da Osmanlı Devleti'ne sadakat göstereceklerine dair yemin etmelerini istemiştir. Ek olarak bundan sonra sınır kapıları dışındaki noktalardan kimsenin geçmesine izin verilmemesi için Razlık kumandanlığına ve köy kocabaşlarına emirler gönderilmiştir.⁵⁹⁸

Ancak gizlice gelen firarilere hiçbir şekilde engel olunamamıştır. Cuma-yı Bala kaymakamlığı bazı firarilerin resmi kapılara uğramadan gizlice sınırı geçtiklerini ve büyük çoğunluğunun önce köylerine gidip, sonra hükümete müracaat ettiklerini bildirmiştir. Gizlice geldikleri için bu firarilerin silah taşıyıp-taşımadığı da anlaşılamamıştır. Bunun üzerine Serez mutasarrıflığı, sınırdan geçecek firariler konusunda daha dikkatli olunması için gerekli yerlere emirler göndermiştir.⁵⁹⁹

Selanik vilayeti, 8 hanede 12 firarinin Cuma-yı Bala'ya ve yine Baçova ve Delice köyü ahalisinden 5 kişinin dağları aşarak gizlice köylerine geldiğini bildirmiştir. Sorguya çekilen firariler, nüfus tezkireleri olmadığı için resmi kapılardan geçmeye korktuklarını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine bütün köylere dağları aşarak gelen firarilerin kabul edilmeyeceği ve askeri memurlara da gizlice gelen firarilerin sınırı geçmelerine kesinlikle izin vermemeleri emredilmiştir. Dahiliye Nezareti de Bulgaristan Komiserliği'nden Bulgaristan Eمارeti nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunarak gizlice gelen firarilerin engellenmesini istemiştir.⁶⁰⁰

Rumeli Müfettişliği 18 Nisan 1903'te Razlıklı bazı firarilerin gizlice geldiğini ancak yanlarında silah ve benzeri zararlı maddeler taşımadıklarını bildirerek, bu firarilere nasıl muamele yapılması gerektiğini sormuştur. Sadaret de yanlarında silah taşımadıkları için bu firarilere dokunulmaması gerektiği cevabını vermiştir. Serez

⁵⁹⁸ BOA, DH.MKT., nr.2601/23, lef.1, (27 Muharrem 1321).

⁵⁹⁹ BOA, TFR.I.SL., nr.9/852, lef.1, (25 Muharrem 1321).

⁶⁰⁰ BOA, HR.SFR.04., 392/108, lef.4, (29 Muharrem 1321).

mutasarrıflığı, 30 Nisan'da Selanik vilayetine gönderdiği bir telgrafnamede gizlice gelen firarilerin sayısının giderek artmakta olduğunu, doğruca köylerine giden firarilerin varlığından yetkililerin çok geç haberdar olduğunu, bu sebeple yanlarında silah getirip-getirmediklerini de kontrol edemediklerini bildirmiştir. Firarilere neden gizlice geldikleri sorulduğunda, mürur tezkirelerinin olmadığını söylemişlerdir. Sınırdaki bulunan görevlilere gerekli emirler gönderilmiş olsa dahi bu durumun bir türlü engellenemediğini de sözlerine ekleyen mutasarrıf, gizlice gelen firarilere ne yapılması gerektiğini sormuştur.⁶⁰¹

Serez mutasarrıflığına verilen cevapta, gizlice gelen firarilerin kimliklerinin araştırılması, yanlarında silah ve benzeri zararlı madde getirip-getirmediklerine bakılması, silah getirenlerin silahlarına el konması ve komitacı veya Osmanlı vatandaşı olmayan Bulgarların da Emarete iade edilmesi istenmiştir.⁶⁰²

Gizlice gelen firariler dışında bazı firariler yanlarında Osmanlı tezkeresi bulunduğu halde, Sofya'dan aldıkları pasaportlarla Sırbistan üzerinden köylerine geri dönüş yapmışlardır. Dahiliye Nezareti bu durumun resmi kurallara aykırı olduğunu ileri sürerek, Bulgaristan Komiserliği'nden firarilere Sırbistan'a gitmek için pasaport verilmesinin engellenmesini istemiştir. Ayrıca nezaret, Hariciye Nezareti'ne de bir tezkire göndererek Belgrad sefaretinin bu pasaportları vize etmemesini istemiştir.⁶⁰³

29 Temmuz'da Aynacık köyü firarilerinden 60 kişinin sınır kapısı yerine başka bir noktadan gizlice geldiği anlaşılmıştır. Bu 60 kişi dışında Kenare-i Zir köyü firarilerinden Mito oğlu İvan ile Todori oğlu İvan da eşleriyle birlikte gizlice sınırı geçerek gelmişlerdir. Hemen sorguya alınan firariler ifadelerinde Bulgaristan Eمارeti'ne bağlı vergi dairelerinin geri dönecek firarilerin eşya ve hayvanlarına el koyduğunu, ayrıca geri dönmek isteyen hiçbir firariye izin verilmediğini itiraf etmişlerdir. Firariler bu sebeple köylerine gizlice dönmek zorunda kaldıklarını ifade

⁶⁰¹ BOA, BEO, nr.2062/154644, lef.3, (2 Safer 1321).

⁶⁰² BOA, BEO, nr.2062/154644, lef.1, (9 Safer 1321. Osmanlı Devleti'nin firarilerin dönüşü meselesinde ne kadar hassas davrandığı görülmektedir. Normal şartlarda resmi noktalar haricinde gelen firarileri kabul etmeme hakkı bulunmasına rağmen Osmanlı Devleti, aleyhine herhangi bir mesele yaratmamak için bu firarileri de kabul etmek zorunda kalmıştır.

⁶⁰³ BOA, HR.TH., nr.283/63, lef.1, (13 Safer 1321).

etmişlerdir. Alınan cevap üzerine Dahiliye Nezareti, Emaretin tutumunun araştırılarak gerekli teşebbüslerin yapılmasını Bulgaristan Komiserliği'nden istenmiştir.⁶⁰⁴

Aldığı emir üzerine Bulgaristan Emareti nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunan Ali Ferruh Bey, 7 Ağustos 1903'te Başbakan Racho Petrov ile görüşmüştür. Petrov, Emaretin kesinlikle firarileri engellemediğini ifade ettikten sonra, firarilerin izin verilmediği için değil, adli takibe uğramaktan korktukları için gizlice geri geldiklerini düşündüğünü dile getirmiştir.⁶⁰⁵

İlinden İsyanı sonrasında da özellikle komitacılar ve Bulgar askerlerinin engelleme teşebbüsleri sebebiyle birçok firari, gruplar halinde gizlice sınırı geçmeye çalışmıştır.⁶⁰⁶

Firarilerin dönüşleri için anlaşma sağlandıktan sonra firariler muhtelif sınır kapılarından geçiş yaparak memleketlerine dönmeye başlamıştır. Ancak firarilerin nadiren de olsa resmi sınır kapısı noktaları dışından geçiş yapmaya çalıştığı görülmektedir. 23 Kasım'da bir grup firari Bulgar, Malkoçlar sınır kapısından geçmeleri gerekirken başka bir noktadan geçmeye çalışmışlardır. Devriyelere yakalanan Bulgarlara neden başka noktadan geçiş yaptıkları sorulduğunda, Malkoçlar'da bir sınır kapısı olduğunu bilmediklerini ve Emaret idaresinin bu konuda herhangi bir bilgilendirme de yapmadığı cevabını vermişlerdir.⁶⁰⁷ Bunun üzerine Bulgaristan Komiserliği'nden, Emaret yetkilileri ile temasa geçerek Edirne'ye geri dönecek firarilerin Malkoçlar'dan geçmesi gerektiğini, ilgili sınır kapısından başka herhangi bir noktadan geçişin de yasak olduğunu bildirmesi istenmiştir.⁶⁰⁸

⁶⁰⁴ BOA, HR.SFR.04., nr.253/24, lef.2 (4 Cemaziyel-Evvel 1321).

⁶⁰⁵ BOA, HR.SFR.04., nr.253/24, lef.1, (13 Cemaziyel-Evvel 1321).

⁶⁰⁶ BOA, Y.PRK.MK., nr.16/81, lef.1, (10 Şaban 1321).

⁶⁰⁷ BOA, HR.SFR.04., nr.253/56, lef.7, (4 Ramazan 1321).

⁶⁰⁸ BOA, HR.SFR.04., nr.253/56, lef.9, (8 Ramazan 1321).

Son olarak 19 Ocak 1904 tarihinde, Gramanik Köyü firarilerinden iki Bulgar, Vizice (Vizitsa) Deresi tarafından aileleriyle birlikte dönüş yaparken bölgede devriye gezen askerlerle karşılaşmışlardır. Askerler firarilere Malkoçlar sınır kapısına müracaat etmeleri gerektiğini söylemiştir. Ancak firariler kış ayında çoluk-çocuk Malkoçlar'a gitmeyi başaramayacakları ve tekrar Bulgaristan tarafına dönmelerinin de çok tehlikeli olduğu cevabını vermişlerdir. Ayrıca daha geriden 20 civarında arabanın gelmekte olduğunu da ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Kırklareli mutasarrıflığı söz konusu firariler hakkında ne yapılması gerektiğini sormuş, verilen cevapta firariler için sınır kapılarına başvuran kişilere yapılmakta olan işlemlerin aynısının yapılarak haklarında gerekli incelemelerin yapılması, kimliklerine bakılması ve devlet aleyhine zararlı silah, bomba ve benzeri eşyaların olmaması durumunda kabullerinin yapılabileceği bildirilmiştir.⁶⁰⁹

⁶⁰⁹ BOA, Y.MTV., nr.255/41, lef.1-2, (1 Zilkade 1321). Bu tarihten sonra sınırdan kaçak geçen herhangi bir firari hadisesine rastlanmamıştır. Bunda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Emareti arasında imzalanan itilafname sonucu firarilerin dönüşünün resmîyet kazanması etkili olmuş olabilir.

SONUÇ

1878 Berlin Antlaşması'nın "Makedonya ıslahatı" maddesinin uygulanabilmesi için Bulgar komitaları Makedonya'da birçok faaliyete (isyan çıkartma, insan kaçırma, bombalama olayları gibi) girişmiştir. Bulgar firarileri meselesi de bu faaliyetlerden bir tanesidir. Cuma-yı Bala ve İlinden isyanları sırasında yaşanan olaylar ve isyanlar sonucunda Bulgaristan Emeti taraflarına yaşanan yoğun Bulgar göçü, Avrupa'nın dikkatini çekerek Osmanlı Devleti'ne Makedonya'da reform yapılması için baskı yapmalarına neden olmuştur. Avrupa'yı daha fazla etkilemek isteyen komitacılar da gizlice sınırı geçerek Osmanlı topraklarında yaşayan Bulgarları teşvik veya tehdit yoluyla firar ettirmeye çalışmıştır. Ancak meselenin ortaya çıkmasında sadece komita faaliyetlerinin etkili olduğu söylenemez. İncelenen kaynaklar sonucunda firari Bulgarların üç nedenle firar ettikleri söylenebilir. Bunlardan ilki Cuma-yı Bala ve İlinden isyanları sebebiyle birçok Bulgarın evinin yanması ve can güvenliklerinin olmadığı düşüncesidir. Özellikle İngiliz gazeteleri bu nedenle firar edenler üzerinden Osmanlı Devleti aleyhinde birçok haber neşretmiştir. İkinci neden, komitacıların teşvik ve tehditleri sonucunda firar etmek zorunda kalınmasıdır. Bu gruba dahil olan Bulgarlar, Osmanlı Devleti'nin meseleyi bir firari meselesi olarak görmesinde önemli bir etken olmuştur. Üçüncü ve son neden ise komita destekçisi olan firarilerin, Osmanlı Devleti aleyhinde daha rahat faaliyet gösterebilmek amacıyla firar etmesidir. Bulgaristan Emeti firari meselesini Osmanlı Devleti aleyhine kullanabileceği bir argüman olarak görmüştür. Firariler üzerinden Makedonya'da bulunan Bulgarların hamiliğini üstlenmeye çalışan Emet, fırsatını buldukça Avrupalı Büyük Devletlerin dikkatini çekmek için firarileri kullanmıştır. Bazı Bulgar ve İngiliz gazeteleri de firarileri Osmanlı zulmünden kaçan zavallı insanlar olarak göstermeye çalışarak dünya kamuoyunu Osmanlı aleyhinde kışkırtmaya çalışmıştır. Firariler Emet topraklarına geçtikten sonra, hükümet tarafından uygun görülen birçok bölgeye yerleştirilmişlerdir. Gelen firarilerin çoğunun yardıma muhtaç olması üzerine gerek Emet yönetimi ve gerek sivil Bulgarlar, muhtaç olanların ihtiyaçlarını karşılamak için birçok yardım faaliyetine girişmiştir. Bu amaçla birçok yardım cemiyeti kurularak muhtelif etkinlikler düzenlenmiştir. Emet dışında bazı yabancı ülke

yöneticileri ve sivil şahıslar da firarilere birçok yardımda bulunmuştur. Ancak yapılan yardımlar yeterli olmamış ve bu durum Filibe'deki bazı firarilerin protestolarına sebep olmuştur. Osmanlı hükümeti firarilerin memleketlerine geri dönebilmeleri için elinden gelen çabayı göstermiştir. Bu amaçla ilk olarak genel af ilan edilmiş, daha sonra sınırdaki birçok noktada sınır kapıları açılmış ve Emaret nezdinde de birçok teşebbüste bulunulmuştur. Bulgaristan Emareti başlarda firarileri iade etmemek ve geri dönmeye çalışan firarileri engellemek için çaba göstermiştir. Çünkü firarileri Osmanlı aleyhine karşı kullanabileceği bir koz olarak görmüştür. Ancak Avrupalı devletlerin firari meselesine yeterince ilgi göstermemesi ve Emaret ekonomisinin firarilere yapılan yardımlarla giderek kötüleşmesi üzerine Bulgaristan Emareti politika değiştirerek Osmanlı hükümeti ile anlaşma yoluna gitmiştir. Önce iki devlet arasındaki sorunların çözülmesi amacıyla bir itilafname imzalanmış, sonra da Emaret tarafından firarilerin geri dönmelerine izin verilmiştir. Firarilerin dönüşleri sırasında Osmanlı Devleti, Bulgar nüfusunun aşırı artmasını engellemek için bazı tedbirlerde bulunmuştur. Bu amaçla sadece Cuma-yı Bala ve İlinden isyanları döneminde firar edenlerin üç ay içerisinde geri dönmelerine izin verilmiştir. Ancak Bulgaristan Emareti'nin teşebbüsleri ve Avrupalı devletlerin müdahalesini istemeyen Osmanlı hükümeti verilen süreyi birçok defa uzatmak zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda firariler 1906 yılına kadar geri dönmeye devam etmiştir. Bulgar firarileri meselesinin ne komitacılar ne de Emaretin umduğu gibi büyük bir mesele haline gelmediği görülmektedir. Avrupalı Büyük Devletlerin firariler üzerinden Osmanlı Devleti'ne yoğun baskı yaptığına dair herhangi bir belgeye ulaşılmadığı gibi mesele Osmanlı tarih yazımında yeterince yer bulmamıştır. Sonuç olarak mesele bir mülteci meselesi olarak başlamıştır. Ancak komita faaliyetleri sonucunda yaşanan firarlar, Osmanlı Devleti'nin meseleye farklı bakmasına neden olmuştur. Firar hadiselerinin haber alınmasının ardından Osmanlı Devleti, meseleyi bir mülteci sorunu olarak değil firari sorunu olarak değerlendirmiş ve bir genelleme yaparak Emaret topraklarına geçen bütün Bulgarları firari olarak adlandırmıştır. Bulgaristan tarafı ve İngiliz basını ise komita faaliyetlerine hiçbir surette değinmeyerek meseleyi sadece bir mülteci sorunu olarak ele almıştır.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Belgeleri

1.1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadâret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı (A.}MTZ.(04))

Bâb-ı Âlî Evrak Odası Evrakı (BEO)

Dahiliye-Mektubi Kalemi Evrakı (DH.MKT.)

Dahiliye-Şifre Kalemi Evrakı (DH.ŞFR.)

Hariciye Nezareti-Sofya Sefareti Evrakı (HR.SFR.04..)

Hariciye Nezareti-Siyasi Evrakı (HR.SYS.)

Hariciye Nezareti-Tahrirat Evrakı (HR.TH..)

İrade-Dahiliye Evrakı (İ..DH..)

İrade-Hususi Evrakı (İ..HUS.)

İrade-Maliye Evrakı (İ..ML..)

İrade-Bulgaristan Evrakı (İ..MTZ.(04))

Meclis-i Vükela Mazbataları Evrakı (MV.)

Teftişat-ı Rumeli (Rumeli Müfettişliği) Sadaret Evrakı (TFR.I..A...)

Teftişat-ı Rumeli (Rumeli Müfettişliği) Edirne Evrakı (TFR.I..ED..)

Teftişat-ı Rumeli (Rumeli Müfettişliği) Makamat
Evrakı (TFR.I..MKM.)

Teftişat-ı Rumeli (Rumeli Müfettişliği) Selanik Evrakı (TFR.I..SL..)

Yıldız-Hususi Maruzat Evrakı (Y..A...HUS.)

Yıldız-Resmi Maruzat Evrakı (Y..A...RES.)

Yıldız-Maruzat Defterleri (Y...MRZ.d...)

Yıldız-Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y..MTV.)

Yıldız-Askeri Maruzat Evrakı (Y..PRK.ASK.)

Yıldız-Komisyonlar Maruzatı Evrakı (Y..PRK.KOM.)

Yıldız-Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı Evrakı (Y..PRK.MK..)

**Yıldız-Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi Evrakı
(Y..PRK.MYD.)**

Yıldız-Umumi Evrakı (Y..PRK.UM..)

1.2. British Newspaper Archive (britishnewspaperarchive.co.uk)

Aberdeen Press and Journal

Belfast News-Letter

Black & White

Cornish Eco and Falmout & Penryn Times

Daily News (London)

Derry Journal

Dundee Courier

Dundee Evening Telegraph

Evening Mail

Irish Independent

Lancashire Evening Post

Leeds Mercury

Manchester Evening News

Ross-Shire Journal

The Scotsman

The Sphere

Tyrone Constitution

Western Daily Press

Worcestershier Chronicle

1.3. Newspaper Archive (www.newspaperarchive.com)

New-York Tribune Illustrated Supplement

1.4. Trove (www.trove.nla.gov.au)

The Portland Guardian

1.5. Digital Library For International Research (<http://www.dlir.org/>)

American Board Memorial Book

2. Kitap Makale ve Tezler

ADANIR, Fikret: **Makedonya Sorunu Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Kasım 2001.

AHBAB, Yakub: “Amerikan ve İngiliz Basınında İllinden İsyanı (1903)”, **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C.I, S.1, 2015, s.121, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karen/issue/17526/183259>, Erişim tarihi: 02.02.2023.

ARMAOĞLU, Fahir: **19.Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.

AYDIN, Mahir: “Makedonya Meselesi ve Amerikalı Rahibenin Kaçırılması”, **Osmanlı Araştırmaları XVIII**, C.VIII, S.8, İstanbul, 1998, s.239-257,

(çevrimiçi), www.english.isam.org.tr, Erişim tarihi: 20.02.2023.

_____: “Arşiv Belgeleriyle Makedonya’da Çete Faaliyetleri”, **OSMANLI ARAŞTIRMALARI IX**, C.IX, Sayı:9, İstanbul, 1989, s. 209-234. (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oa/issue/10969/131222>, Erişim tarihi: 20.02.2023.

_____: **Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına**, KİTABEVİ Yayınları, İstanbul, 1996.

_____: **Şarkî Rumeli Vilayeti**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

_____: “Tophane Konferansı Doğu Rumeli’ye Veda” **Tarih Dergisi**, S.53, 2011, s.115-174. (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/102185>, Erişim tarihi: 03.02.2023.

AYDIN, Mithat: **Balkanlarda İsyân Osmanlı-İngiliz Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan’daki Ayaklanmalar (1875-1876)**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Eylül 2005.

BARKAN, Ömer Lütfi: “Tarihî Demografi Yapıları ve Osmanlı Devleti” **Türkiyat Mecmuası (Journal Of Turkology)**, C.X, 1953, s.1-26, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/172847>, Erişim tarihi: 04.05.2022.

BAYRAKTAR, Kaya: “Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)”, **Bilgi**, Bahar 2014, Sayı.69, s.1-28, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/234314>, Erişim tarihi: 23.03.2023.

BEYDİLLİ, Kemal: “II.Abdülhamid Devrinde Makedonya Mes’elesi’ne Dâir”, **Osmanlı Araştırmaları IX**, C.IX, S.9, İstanbul, 1989, s.77-99, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/112680>, Erişim tarihi:

03.01.2023

BROOKS, Julian: **Managing Macedonia: British Statecraft, Intervention, and “Proto-peacekeeping” in Ottoman Macedonia, 1902-1905**, Simon Fraser University, 2014, (çevrimiçi) <https://core.ac.uk/download/pdf/56378074.pdf>, Erişim tarihi: 10 Nisan 2023.

DAKİN, Douglas: **The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913**, Thessalonika (Selanik), 1966. (çevrimiçi), <https://archive.org/details/greekstruggleinm0000daki/page/n9/mode/2up> Erişim tarihi: 10.08.2023.

DİKİCİ, Ali: “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt:VI, Sayı: 24, Kış 2010, s.75-108, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/105975>, Erişim tarihi: 20.01.2023.

GENCER, Ali İhsan: “Ayastefanos Antlaşması” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.IV, 1991, s.225, (çevrimiçi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayastefanos-antlasmasi>., Erişim tarihi: 21.03.2023.

_____: “Berlin Antlaşması”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.V, 1992, s.516-517, (çevrimiçi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/berlin-antlasmasi>., Erişim tarihi: 21.03.2023.

ERÇİN, Abdülkadir: “Bulgar Komiteci Mihail Gercikov’un Edirne Vilayetinde Asayışı Bozma Girişimleri (1903- 1908)”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:56, Konya, Aralık, 2022, s.115-141, (çevrimiçi), www.dergipark.org.tr., Erişim tarihi: 23.01.2023.

ERTÜRK, Suzan: **Balkanlar’da Aşırı Milliyetçi Bir Örgütlenme: Makedonya-Edirne Dahili İhtilal Teşkilatı (1893-1912)**, Doktora Tezi, İzmir, 2018 www.tez.yok.gov.tr. Künye: 503648, Erişim tarihi. 20.01.2023.

FRUSETTA,
James Walter: **Bulgaria's Macedonia: Nation-Building and State-Building, Centralization and Autonomy in Pirin Macedonia, 1903-1952**, University of Maryland College Park, 2006, (çevrimiçi), <https://www.academia.edu/>, Erişim tarihi: 02.08.2023

İNALCIK,
Halil: **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren Yayınevi, İstanbul, 1992.

İPEK, Nedim: “Kaynakların Dilinde Göç Kavramı”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, C.XVII, S.17, 2014, s.9-20, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kid/issue/10140/124680>, Erişim tarihi: 20.02.2023.

İRTEM,
Süleyman Kâni: **Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi Balkanlar'ın Kördüğümü**, (haz: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 1999.

JELAVİCH,
Barbara: **Balkan Tarihi 1/18.ve 19.Yüzyıllar**, (çev. İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Tunalı) Küre Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2009.

_____: **Balkan Tarihi 2/20.Yüzyıl**, (çev. Zehra Savan, Hatice Uğur), Küre Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2009.

KARAKOÇ
Ercan, DURAK
Gökhan: “Amerikan Basınında Doğu Rumeli Olayları (1878-1888)”, **Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C.IX, S.2, Edirne, Aralık 2020, s.401-421, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karen/issue/17526/183259>, Erişim tarihi: 11.03.2023.

KARAL, Enver
Ziya: **Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876–1907)**, Cilt.VIII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

- KİTANOV, Valentin: “Diplomatic and Journalistic Comments On The Agreement Between The Ottoman Empire and The Principality Of Bulgaria in 1904” **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, C.XV, S.30, Ankara, 2019, s.85-108, (çevrimiçi), <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/461679/>, Erişim tarihi: 31.10.2023.
- KORKMAZ, Ender: “Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İkinden İsyânında Yaşanan Başlıca Olaylar”, **Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)**, C.II, S.1, 2020, s.304-333, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.35452/caless.2020.15>, Erişim tarihi: 21.02.2023.
- KÖSE, Muhammed: “İngiliz Büyükelçisi A. H. Layard’ın Raporuna Göre 1878 Yılında Türkiye Avrupa’sının Demografik Yapısı”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: IX, Sayı,18, 2019, s.236-291, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.33207/trkede.597951>. (23.03.2023).
- ÖZEY, Ramazan: “19.Asırda Edirne Vilayeti Coğrafyası”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı:6, İstanbul, 2002, s.1-36, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3057>., Erişim tarihi: 23.03.2023.
- ÖZBOZDAĞLI, Özer: “Osmanlı Makedonyası’ndan Bulgaristan’a Firar Eden Bulgarların Eve Dönüş Meselesi (1902-1904)”, **Balkan araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C.XII, S.1, Temmuz 2023, s.127-171, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.30903/Balkan.1323577>, Erişim tarihi: 02.08.2023.
- PEHLİVAN, İsmail: **Osmanlı’da Terör Bulgar Komitacıları ve Balkanlardaki İhtilal Faaliyetleri**, Karakum Yayınları, Ankara, 2019.
- PSİLOS, Christopher: Christopher Psilos, **The Young Turk Revolution And The Macedonian Question 1908-1912** The University of Leeds, Department of Russian and Slavonic Studies, 2000, (çevrimiçi), https://theses.whiterose.ac.uk/4058/1/uk_bl_ethos_567897.pdf, Erişim

tarihi: 20.05.2023.

SAATÇI ATA,
Meltem Begüm: “20.Yüzyıl Başında Makedonya Bölgesinde Devlete Karşı Ayaklanmalar Kresna’dan Kruşova’ya Örnekler” **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, sayı:17, Ankara, 1991, s.349-366, (çevrimiçi), www.academia.edu, Erişim tarihi: 16.01.2023.

_____: **Makedonya Sorunu (1903-1913)**, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2004, (çevrimiçi), https://www.academia.edu/20357759/Makedonya_sorunu_1903-1913_The_Macedonian_question_1903-1913 , Erişim tarihi: 07.01.2023.

SAYGILI,
Hasip: “1903 Makedonyasında Reformlara Tepkiler: Manastır Rus Konsolosu Aleksandır Rostkovski’nin Katli”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi (KARAM)**, C. XXXIX, S.39 İzmir, 2013, s.69-94, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.17336/igusbd.68657>., Erişim tarihi: 21.01.2023.

_____: “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyonlarının Bulgar Komitacıları ile İlişkileri”, **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (İGÜSBD)**, C.I, S.2, Ekim 2014, s.197-226, (çevrimiçi), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/89258>, Erişim tarihi: 20.01.2023.

Selanikli
Şemseddin: **Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılâp**, (haz. Tülay Aytekin), Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 2018.

SOYSAL,
Umut: “1878 Berlin Antlaşması Sonrası Bulgaristan ve Şarki Rumeli’de Osmanlı Devleti’nin Türk Dili Politikası Üzerine Bazı Tespitler” **Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları**, C.III, S.1, Kırklareli, 2021, s.71-105, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.47139/balted.840747>, Erişim tarihi: 21.03.2023.

- ŞAHİN,
Gürsoy: “Manastır Şehrinde Amerikalı Protestan Misyonerler ve Faaliyetleri (1873-1913)” **Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C.VIII, S.1, Temmuz 2019, s.141-186, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.30903/Balkan.584110>, Erişim tarihi: 10.03.2023.
- ŞEH, İsra: **Balkan Tarihinde İlinden İsyanı ve Kruşevo’da Hükümet Kurma Girişimi**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2021, (çevrimiçi), <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET002927.pdf> Erişim tarihi: 11.02.2023.
- TAN, Hakan: “Bulgar Komite Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”, **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, C. XV, Sayı.1, Haziran 2013, s.45-69, (çevrimiçi), <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php>, Erişim tarihi: 03.02.2023.
- TEKELİ, İlhan: “Makedonya İç Devrimci Örgütü ve 1903 İlinden Ayaklanması”, **Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Doğuşu**, C. I, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Eylül 2003, s.67-77, (çevrimiçi), www.academia.edu., Erişim tarihi: 21.01.2023.
- TİLBE, Özgür: **Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Umumî Müfettişliği (1902-1908)**, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2018 (çevrimiçi), www.acikerisim.sakarya.edu.tr , Erişim tarihi: 03.01.2023.
- TOKAY, Gül: **Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)**, AFA Yayınları, İstanbul, 1996.
- UYGUN,
Süleyman: “Fransız Fraissinet Vapur Kumpanyası (La Compagnie Fraissinet) ve Osmanlı Limanlarındaki Faaliyetleri” **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, C.XII, S.24, Bahar 2018, s.97-140, (çevrimiçi), <https://doi.org/10.18220/kid.422614>, Erişim tarihi: 20.05.2023.
- UZER, Tahsin: **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3.Baskı, Ankara, 1999.

YASAMEE, Feroze A. K. : **Abdülhamid'in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888**, (Çev. Yusuf Selman İnanc), Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

YILDIZ, İsmail: **Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Bulgaristan'daki Bağımsızlık Faaliyetleri (1878-1908)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008, s.95, (çevrimiçi), <https://avesis.gazi.edu.tr/yonetilen-tez/232b4696-2b36-4093-923f-b9082d0c6872/osmanli-devletinin-son-donemlerinde-bulgaristandaki-bagimsizlik-faaliyetleri-18781908>., Erişim tarihi: 13.12.2021.

3. İnternet Bağlantıları

<https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> Erişim tarihi: 01.02.2023.

<https://www.luggat.com/m%C3%BCdde-i%20umumi/1/1> Erişim tarihi: 01.02.2023.

<https://archive.org/details/greekstruggleinm0000daki/page/n8/mode/1up?view=theater> Erişim tarihi:10.08.2023.

<https://www.loc.gov/item/2014687153/> Erişim tarihi: 20.03.2023.

<https://doi.org/10.1093/ref:odnb/93746> Erişim tarihi: 20.01.2023.

<https://halloffame.melbournepressclub.com/article/a-g--hales>. Erişim tarihi: 20.01.2023.

<http://dlir.org/archive/items/show/17245> Erişim tarihi: 12.09.2023.

<http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/17248> Erişim tarihi: 12.09.2023.

<https://academic-accelerator.com/encyclopedia/grecoman> Erişim tarihi: 01.11.2023.

<https://www.biyografya.com/biyografi/2083> Erişim tarihi: 01.11.2023.

EKLER

Ek 1: Bulgar Firarilerinin Dağlardaki Durumunu Resmeden İllüstrasyon.

(Kaynak: **Ross-Shire Journal**, 25 Eylül 1903, Cuma, s.3, çevrimiçi,
www.Britishnewspaperarchive.co.uk.)

Ek 2: Birinci Resim: Firarilere Yardım Taşıyan At arabaları,
İkinci Resim: Kendilerine Yardım Yapılmasını Bekleyen Firariler.
(Kaynak: **Black & White**, 21 Şubat 1903, Cumartesi, s.5, çevrimiçi,
www.Britishnewspaperarchive.co.uk.)

Ek 3: Sınırı Geçen Bulgar Firarileri.

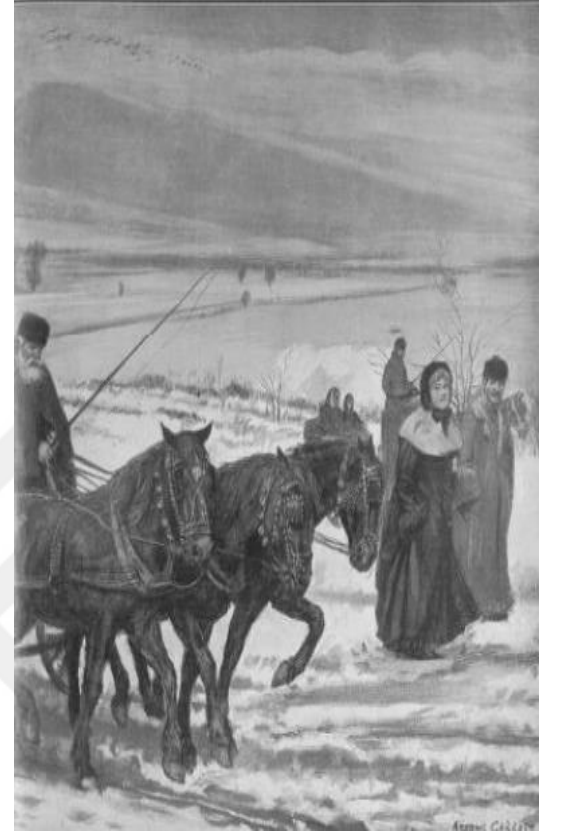
(Kaynak: **Black & White**, 21 Mart 1903, Cumartesi, s.25, çevrimiçi,

www.Britishnewspaperarchive.co.uk.)

THE CRISIS IN MACEDONIAN AFFAIRS—MADAME BAKHMETEFF

BAKHMETEFF ON HER ERRAND OF MERCY ACROSS THE SNOW.

Ek 4: Rus Konsolosunun Eşi Madam Bakhmeteff'i Firarilere Yardım Götürürken

Resmeden İllüstrasyon.

(Kaynak: **The Sphere**, 28 Şubat 1903, Cumartesi, s.18-19, çevrimiçi,

www.Britishnewspaperarchive.co.uk.)

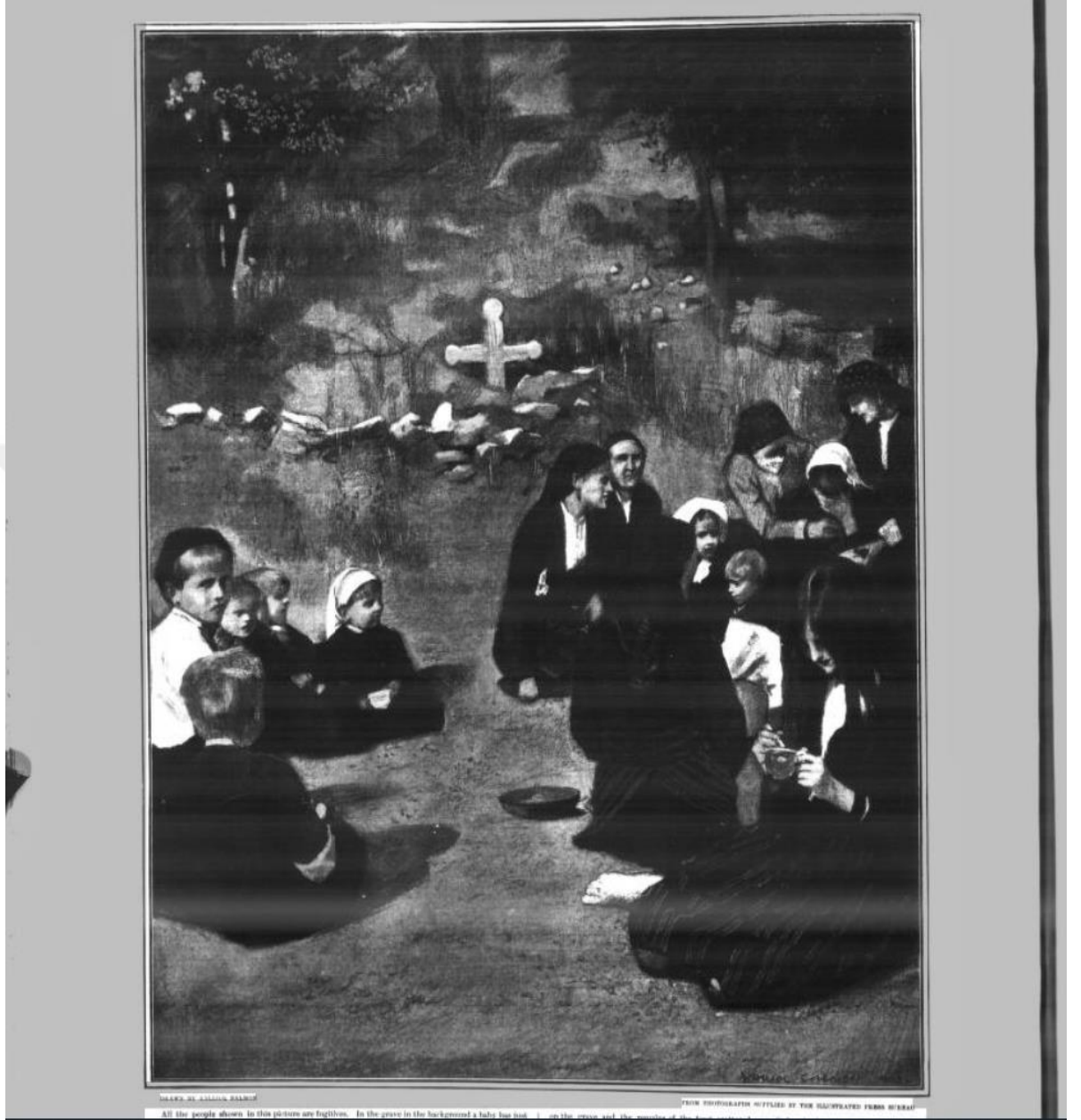
Ek: 5 Firari Kadınlar ve Çocukları Gösteren Bir Fotoğraf.

(Kaynak: **Black & White**, 21 Mart 1903, Cumartesi, s.25, çevrimiçi,

www.Britishnewspaperarchive.co.uk.)

Ek: 6 Dubnitsa'da Bulunan Firarilerden Bazılarını Gösteren Resim.
(Kaynak: **Black & White**, 17 Ekim 1903, Cumartesi, s.16, çevrimiçi,
www.Britishnewspaperarchive.co.uk.)

Ek: 7 Firarileri Temsil Eden Bir İllüstrasyon.

(Kaynak: **The Graphic**, 24 Ekim 1903, Cumartesi, s.4, çevrimiçi,

www.Britishnewspaperarchive.co.uk.)

Ek: 8 Bulgaristan Komiseri Ali Ferruh Bey.

(Kaynak: Ali Ferruh, Biyografya, çevrimiçi,
<https://www.biyografya.com/biyografi/2083>,)

Ek: 9 Pierce O'Mahoney

(Kaynak: O'Mahony [*formerly* Mahony], Pierce Charles de Lacy.

Oxford Dictionary Of National Biography, 23 September 2010, çevrimiçi

www.oxforddnb.com)

Ek: 10 Sofya Rus Konsolosu George Bakhmeteff ve Eşi Mary Beale Bakhmeteff.

(Kaynak: Ambassador Bakhmeteff with wife and dog, Library of Congress, Bain News

Service Photograph Collection, 1900, çevrimiçi, loc.gov)

Ek: 11 Türk Düşmanlığı İle Tanınan Muhabir Arthur Greenwood Hales.

(Kaynak: Mark Baker, A.G. Hales, “**The Australian Media Hall Of Fame**”,
çevrimiçi, www.melbournepress.com.)

Комисия по събиране помощи за бѣжанцитѣ отъ
МАКЕДОНИЯ И ОДРИНСКО

ВЪЗВАНІЕ
КЪМЪ ВАРНЕНСКІТЪ ГРАЖДАНИ

Българското население въ Македония и Одринско е изложено на масово истрѣбление. Това е накарало съ десетки хиляди отъ това население, повече жени, старци и дѣца да напуснатъ огнищата си и да търсятъ спасение въ свободната частъ на отечеството.

Около двѣ хиляди души отъ тѣзи нещастни наши братя, гладни, голи и боси пристигнаха и продължаватъ да пристигатъ въ гр. Варна.

Нашъ дългъ е да имъ се притечемъ на помощъ.

По распореджане на властѣта, съставени сѫ при всѣко общинско управление комисии, които да се грижатъ за събиране помощи за бѣжанцитѣ.

И тукъ—въ Варна се образува такъва комисия подъ прѣдседателството на Кмета, съ членове: Негово Благоговѣйство Икономъ Ив. К. Радовъ, гражданитѣ Никифоръ Гиневъ и Ат. Брусевъ и главния учителъ Н. Петковъ.

Тѣзи комисия моли Варн. граждани да се припекатъ съ своята лепта на помощъ на бѣжанцитѣ, като внасятъ помощта било направо на касниеря ѣ Никифоръ Гиневъ, било на онѣзи дамски комисии, които, во главѣ енорийскитѣ священници, събиратъ помощи изъ разнитѣ части на града.

Варна, 15 Септемврий 1903 г.

Прѣдседателъ на Комисията
Градски Кметъ: Д. Н. Перелинговъ

Членове: { Икономъ Ив. К. Радовъ
Никифоръ Гиневъ
Ат. Брусевъ
Н. Петковъ

OSMANLI ARŞIVI
HR.SFR (04)
253 34 2

Печатница К. Николовъ — Варна.

HR.SFR.04.00253.00034.002

Ek.12 Varna Belediye Başkanı Damyan Perelingov Tarafından Kurulan Cemiyetin
Firarilere Yardım Amacıyla Bastırdığı Bulgarca İlanın Sureti.

(Kaynak: BOA, HR.SFR.04, nr.253/34, lef.2, 22 Cemaziyyel-ahir 1321)

CONCERT

de la Société „Maika“ au profit des réfugiés et de
l'Ecole Professionnelle „Marie-Louise“
à la Slavianska Bessedà
LE 15 NOVEMBRE, SAMEDI, 1908.

PROGRAMME.

I.

1. **Gounod.** Noël, chœur des religieuses.
Chœur des dames avec les solistes: *Mme Michailovsky et Mlle K. Stoyanova.*
2. **Listzt.** Venezia e Napoli. Gondoliera e Tarantella.
Mme Romaro.
3. **D. P. Ivanov.** Chansons nationales bulgares.
Mr. D. P. Ivanov.
4. a) **Goldmark.** Die Quelle.
b) **Meyer Hellmund.** Du fragst mich täglich.
Mme Michailovsky.

II.

1. a) **H. Jungst.** „Spinn, spinn“.
Quatuor: *Mmes Michailovsky, Momtchilova, Totchkova et Mlle K. Stoyanova.*
b) **Curschmann.** Ditirambo. „Eviva il dio d'amor“.
Terzetto: *Mme Michailovsky, Totchkova et Mlle K. Stoyanova.*
2. **R. Wagner.** Feuerzauber. Niebelungenring.
Mlle Rada Bradel.
3. a) **Luigi Luzzi.** Air religieux.
b) **Schuhmann.** Lotusblume.
c) **Zwickenham Ferry** — chansons anglaise.
Mlle K. Stoyanova.
4. **H. Vieuxtemps.** Le rossignol.
Mr. P. Naoumov.

L'accompagnement est tenu par *Mme Momtchilov et Mr. Viesner.*

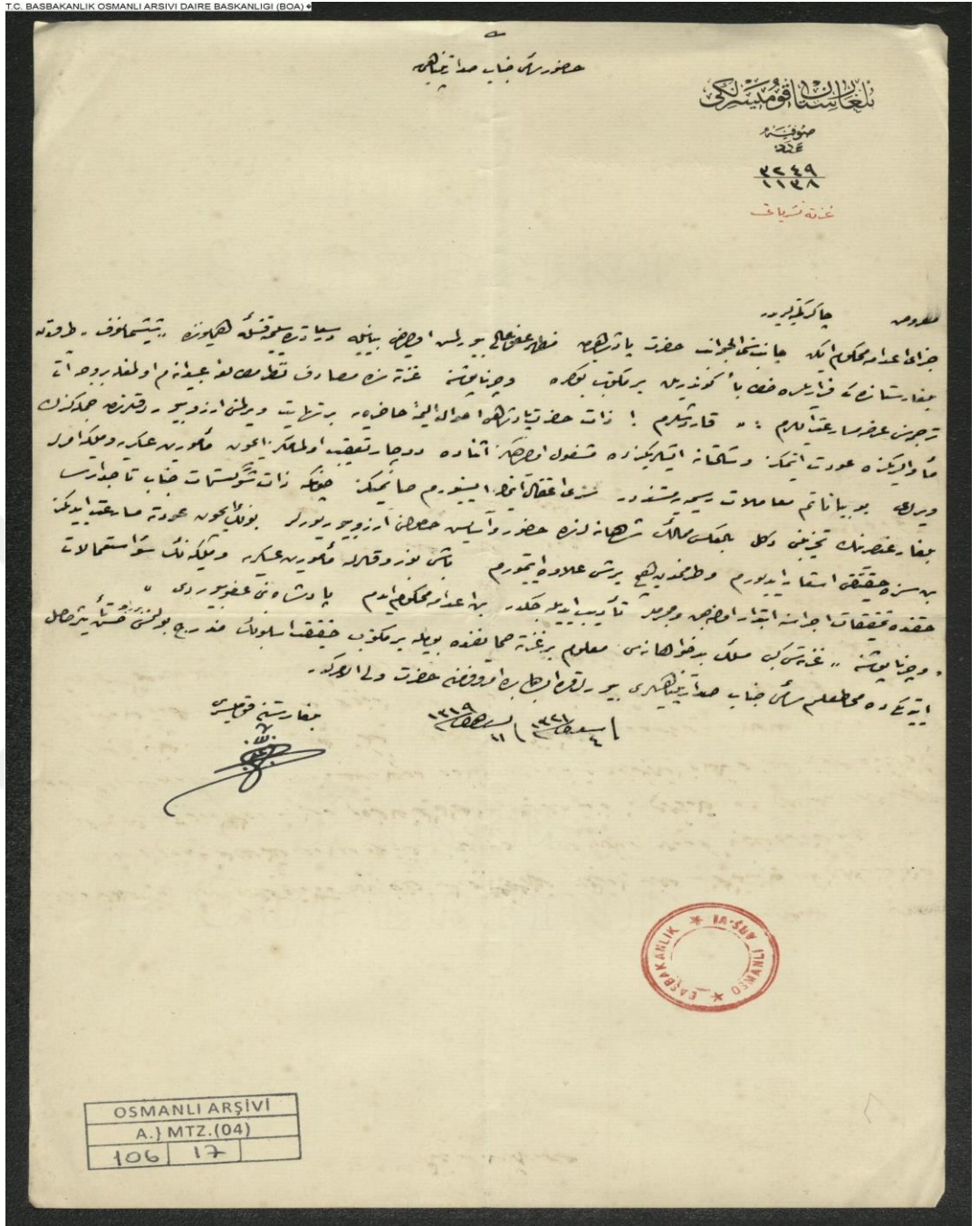
Le commencement à 9 h.

OSMANLI ARŞIVI		
HR.SFR (04)		
255	64	3

HR.SFR.04.00255.00064.003

Ek: 13 Maika Yardım Cemiyeti'nin Firarilere Yardım Amacıyla Düzenlediği Etkinlik Programı.

(Kaynak: BOA, HR.SFR.04, nr.255/64, lef:3, 24 Şaban 1321)

A.}MTZ.(04).00106.00017.001

Ek: 14 Padişah Tarafından Affedilen Bir İdam Mahkumunun Bulgaristan'daki Firarilere Geri Dönmelerini Tavsiye Eden Mektubun Osmanlıca Sureti.

(Kaynak: BOA, A.}MTZ.(04). nr.106/17, lef:1, 4 Şaban 1321)

[illegible]

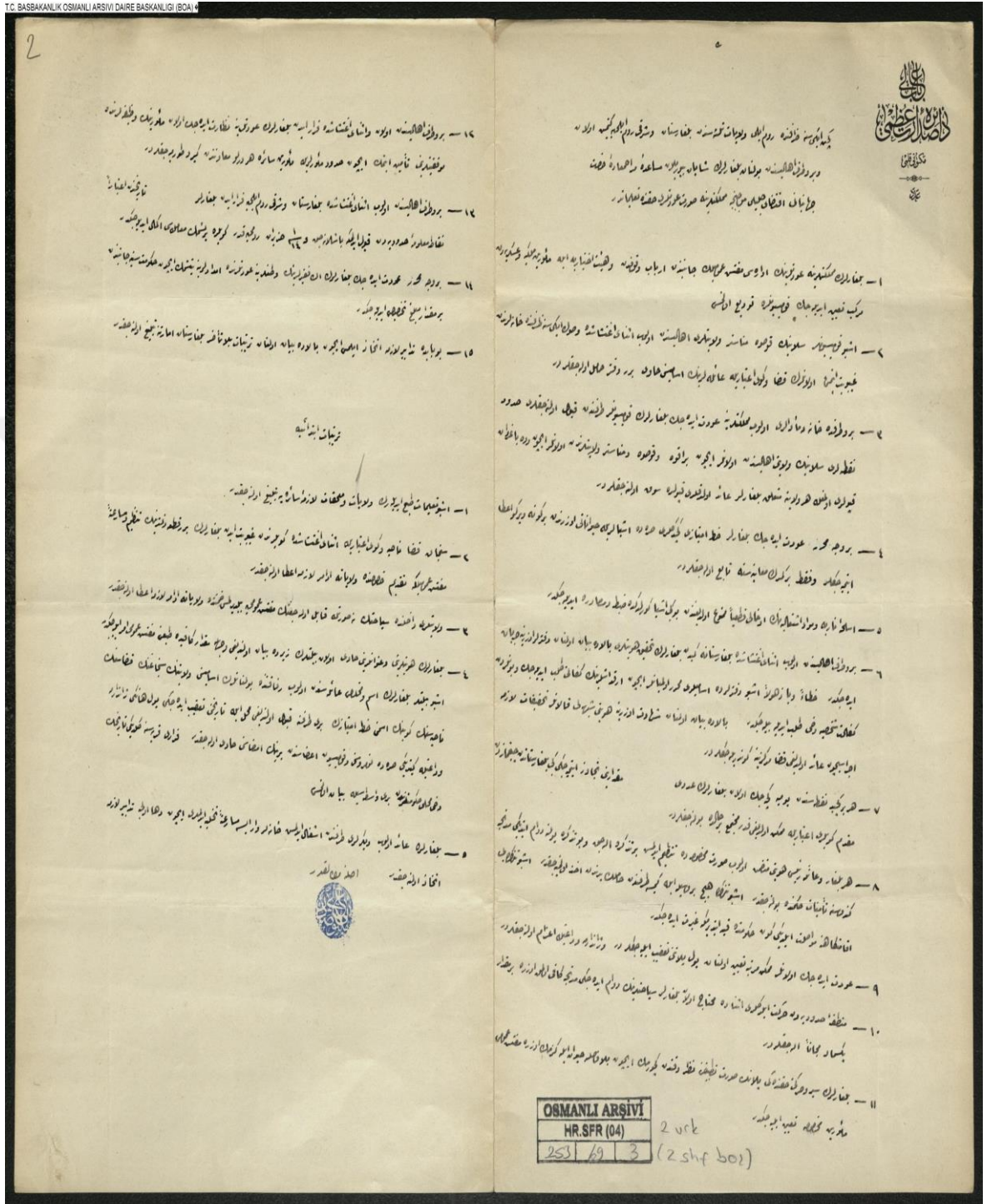
Ek: 15 Dubnitza Kaymakam Vekili tarafından Firarilerin İfadelerine Göre yazıldığı İddia Olunan ve Osmanlı askerleriyle Başbozukların Köylerde Yaptıkları Sözde Zulümleri Anlatan Rapor.

(Kaynak: BOA, Y..A...HUS..., nr.438/73, lef:4, Tarih Belirtilmemiş)

2vrl
(2 slt 603)

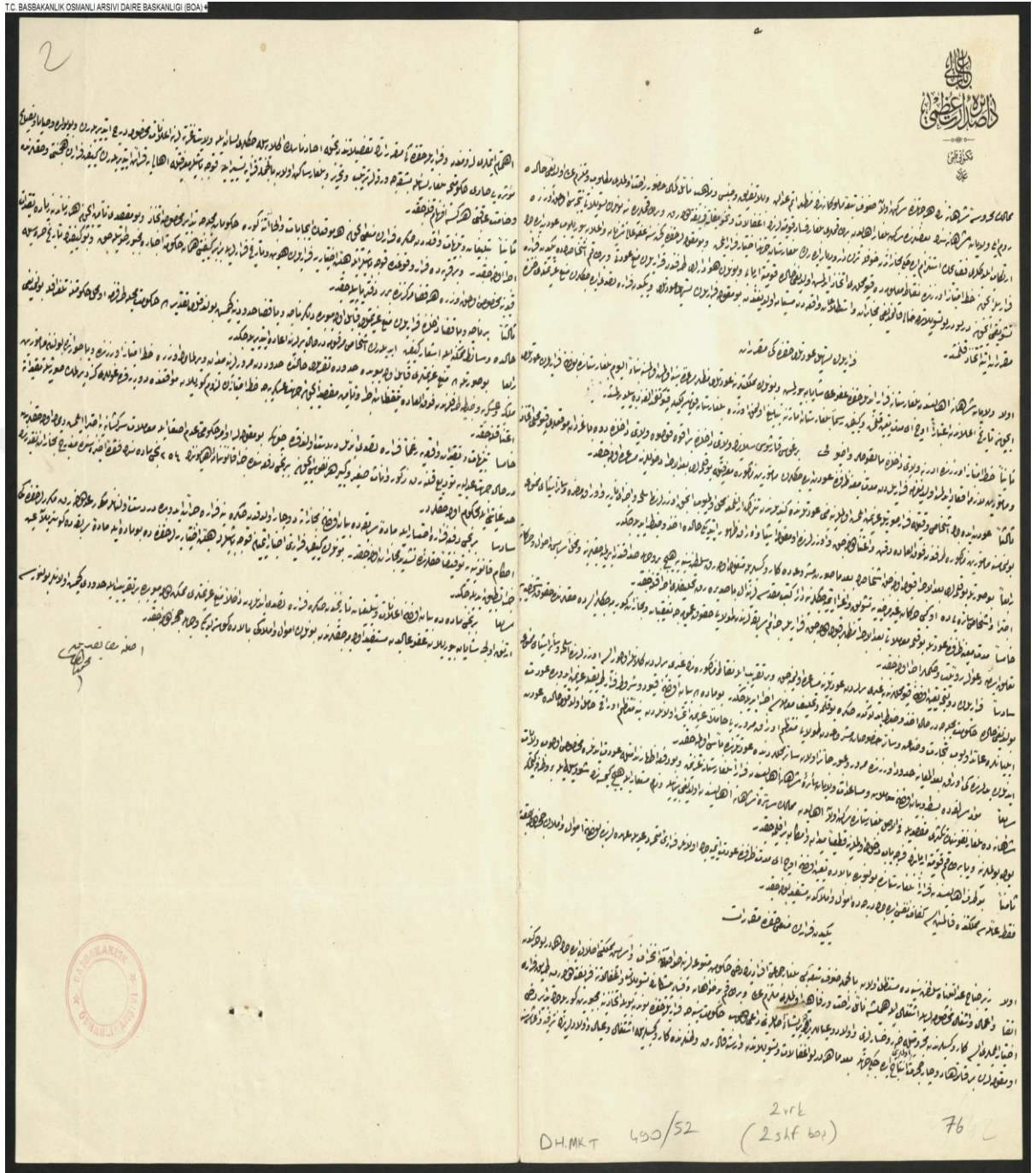

HR.SFR.04.00253.00069.003

Ek: 18 Geri Dönecek Fırariler Hakkında Ne Yapılması Gerektiği ile Alakalı Hazırlanan Talimatname Sureti.

(Kaynak: BOA, HR.SFR.04.. nr.253/69, lef:6, Tarih Belirtilmemiş)

DH.MKT.00490.00052.076

EK:19 Firarilerin Sorunsuzca Geri Dönüşlerini Kolaylaştırmak ve Yeniden Firar Hadiselerini Engellemek Amacıyla Alınan Kararlar.

(Kaynak: BOA, DH.MKT. nr.490/52, lef:150, Tarih Belirtilmemiş)